

3 KRONIKA 48

2000

časopis za slovensko krajevno zgodovino

Zirner Kirche.

Gruss aus Laibach.

Verlag: J. Giuntini, Laibach. Fot. J. Kotar.

KAZALO

Iva Miki Turk : Naj svetega Viktora. Kaka je bila
cankarova misel o svetem Viktoru

Stanislav Južič

Maja Blah

Nataša Čigj Kozjak

Jana Šušteršič

Jure Gombač

48
2000

KRONIKA

časopis za slovensko krajevno zgodovino

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Uredniški odbor :

dr. Janez Cvirn (Ljubljana), Majda Čuden (Ljubljana, tehnična urednica) dr. Marjan Drnovšek (Ljubljana), dr. Tone Ferenc (Ljubljana), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana), dr. Stane Granda (Ljubljana, odgovorni urednik), dr. Eva Holz (Ljubljana, glavna urednica), dr. Olga Janša-Zorn (Ljubljana), Janez Kopač (Kranj), dr. Božo Otorepec (Ljubljana), Kristina Šamperl-Purg (Ptuj), dr. Zmago Šmitek (Ljubljana), dr. Peter Vodopivec (Ljubljana), Majda Žontar (Kranj) in dr. Maja Žvanut (Ljubljana)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.
© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena 24. 10. 2000

Prevodi :

Cvetka Vode - angleščina
mag. Niko Hudelja, dr. Iva Mikl Curk - nemščina

Bibliografska obdelava :

mag. Alojz Cindrič

Uredništvo in uprava :

Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana
tel. 01 17 69 210
e-pošta: kronika@uni-lj.si

Letna naročnina :

za posameznike 3.400 SIT, za upokojence 2.550 SIT,
za študente 1.700 SIT, za ustanove 4.500 SIT.
Cena v prosti prodaji: dvojna številka 2.200 SIT,
enojna številka 1.600 SIT.

Žiro račun :

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 50101-678-49040

Sofinansirajo :

Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije,
Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije

Računalniški prelom :

Tisk :

Grafika-M s.p.

Naklada :

1000 izvodov

Na naslovni strani :

Čerkev sv. Janeza Krstnika, Trnovo, o. 1900
(Fototeka Zgodovinskega arhiva Ljubljana)

KAZALO

Iva Mikl Curk :	Ptuj svetega Viktorina. Kako ga kaže urbanistično tkivo in tvarna kultura	1
Stanislav Južnič :	Pouk in profesorji fizike v jezujskem kolegiju v Ljubljani	11
Maja Ilich :	Življenje in delo slovenskega bibliotekarja in bibliografa Franca Simoniča (1847-1919)	49
Nataša Cigoj Krstulović :	Glasba druge polovice 19. stoletja na Slovenskem: k funkciji in pomenu zborovskega petja v slovenski kulturni zgodovini.....	94
Jože Suhadolnik :	Arhitektura in urbanizem v Ljubljani v drugi polovici 19. stoletja (od 1849 do 1895) in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana	107
Jure Gombač :	"Dobrota", obsmrtno podporno društvo poštinih nameščencev.....	118
	Zbornik občine Lenart. Izdano ob 800-letnici prve pisne omembe Lenarta. Lenart 1996, 181 strani (Jože Maček)	123
	Heinrich von Schollmayer-Lichtenberg: Snežnik in schönburški vladarji. Zgodovina gospostva Snežnik na Kranjskem. Postojna: Gozdno gospodarstvo, 1998, 92 strani (Jože Maček)	124
	Slovenj Gradec in Mislinjska dolina. I. in II. Izdajatelja in založnika: Mestna občina Slovenj Gradec in Občina Mislinja. Slovenj Gradec, 1995 in 1999, 349 in 507 strani (Jože Maček)	126
	Ljudmila Plesničar Gec, sodelavec Veljko Toman: Antične freske v Sloveniji I, Katalogi in monografije 31/ 1, 2, Narodni muzej Slovenije, oblikovanje Evita Lukež, Metka Žerovnik, 1997-1998, 349 strani (Iva Mikl Curk)	128
	Milan Pahor, Lastno gospodarstvo jamstvo za obstoj. Pregled gospodarskih dejavnosti Slovencev na področju sedanje dežele Furlanije-Juljske krajine 1848-1998, Trst, 1998, 264 strani (Metka Gombač)	130
	Minařikova zbrana dela I., Maribor 2000, 658 strani (Miroslav Novak)	132
	Aleksander Videčnik, Zgornjesavinčani od rojstva do smrti, Mozirje 1999, 170 strani (Slavica Pavlič)	135

Ocene

¹ Vlada Rpublike Slovenije, Razreda in drugi splošni ur. n. prav. št. 5002, Ljubljana, 2004. S. Malogričar, družba C&C, 1994.

² E. Gombač, Vlada in Republika in njegova oblika, Zveza združenj 34. letnik, 1997. In: Ljubljana (Ptuj) kot mesto slove v zbirki, Zveza združenj 34. letnik, 1997.

izvirno znanstveno delo

UDK 904:908(497.4 Ptuj)

prejeto: 24. 1. 2000

Iva Mikl Curk

dr., arheologinja, SI-1000 Ljubljana, Cimpermanova 5

Ptuj svetega Viktorina. Kako ga kaže urbanistično tkivo in tvarna kultura

IZVLEČEK

Najprej opišemo ostanke tistega mestnega tkiva rimskodobnega Ptuja, ki je zanj mogoče pri razpoložljivih načinih datiranja z gotovostjo domnevati, da je stalo ali bilo še zgrajeno v drugi polovici 3. stoletja n. št. Ker je rimskodobno stavbno tkivo na obeh bregovih Drava s svojim spreminjanjem toka močno spremenila, govorimo tudi o upravičeno domnevanjih, a uničenih sledovih iz tega prostora. Spremembe v orientaciji stavbnih tlorisov v celih četrtih dopuščajo domnevati veliko spremembo, verjetno tudi dravskega toka, nekako po sredi 3. stoletja. Sicer se pa mesto Poetovio tega časa, tudi iz ostankov tvarne kulture, kaže kot večje provincijsko mesto, gospodarsko živahno, kulturno in duhovno razgibano.

SUMMARY

THE PTUJ OF ST. VIKTORIN. AS SEEN THROUGH URBAN MATTER AND MATERIAL CULTURE

First we describe the remains of that part of the town matter of the Roman period Ptuj for which we can with available manners of dating with certainty assume that it stood or was only built in the second half of the 3rd century A.D. As the river Drava with its changing current vividly changed the Roman period building matter on the both banks, we may speak of legitimately supposed but destroyed traces from this space. Changes in the orientation of the ground plans of the buildings in whole quarters allow to presume a major change, probably from the river Drava stream, approximately after the middle of the 3rd century. Otherwise the town of Poetovio of that time - as well through remains of material culture - presents itself as a larger provincial town, economically vivacious, culturally and spiritually agitated.

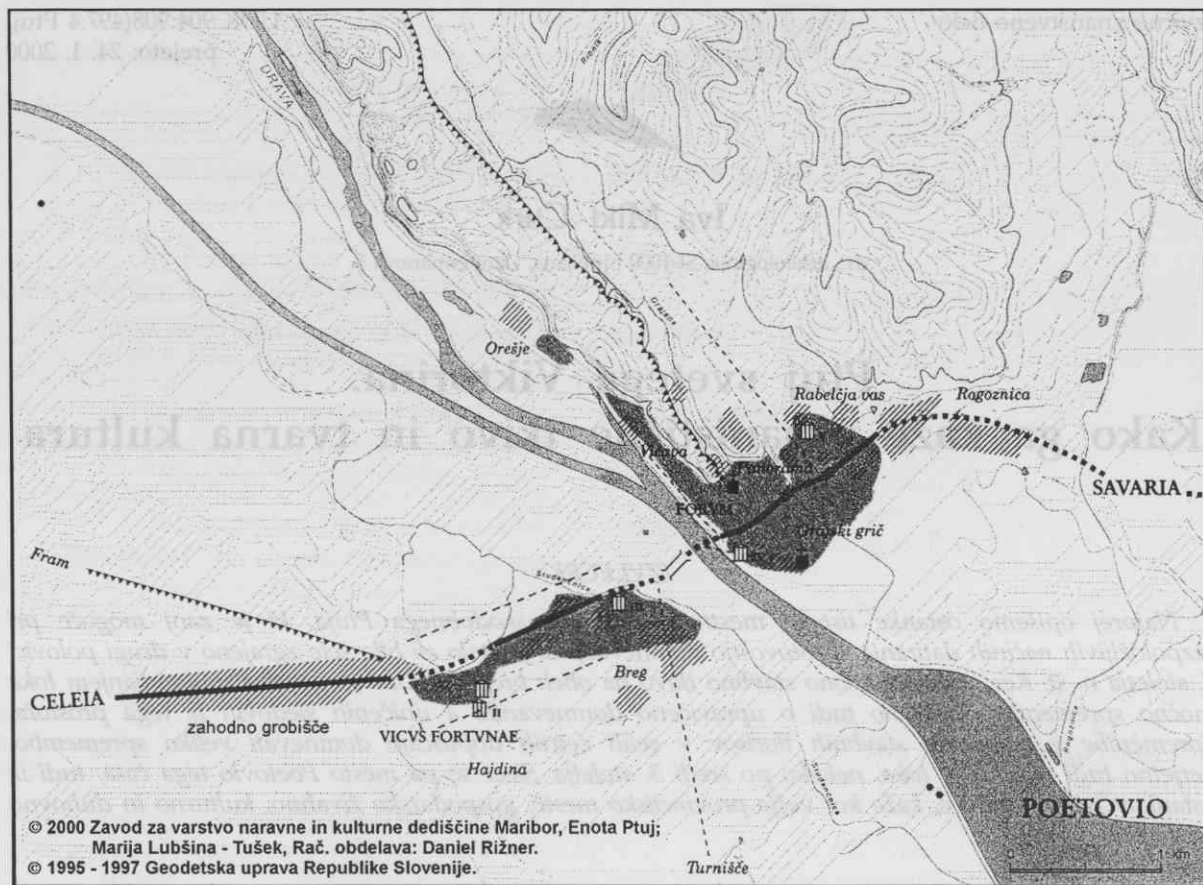
Ključne besede: tvarni ostanki, mesto, poplave, stavbno tkivo

Po sedemnajstih stoletjih je spregovoril¹ s svojo osebnostjo, v slovenščino prevedeno besedo tudi latinščine neveščemu najstarejši pisec, ki zanj vemo, da je ustvarjal v naših krajih. Gre za Viktorina iz Poetovione,² cerkvenega očeta, razlagalca svetega pis-

ma, škofa in pričevalca za vero. Izid njegovih besedil je nov izziv tudi nam, ki se ukvarjamo s spoznavanjem tvarne zapuščine mesta, kjer je sv. Viktorin deloval. Iz velike časovne oddaljenosti se nam namreč s pisano besedo približa nekdo kot osebnost. Tega sicer ne poznamo v primeru vseh nešteto drugih rimskih prebivalcev naših krajev, katerih sence srečujemo v obliki tvarnih ostankov njihovega dela, prstnih odtisov na glini opeke in

¹ Viktorin Ptujski, Razlaga Razodetja in drugi spisi, ur. in prev. M. Špelič, Cerkevni očetje 9, Mohorjeva družba Celje 1999.

² R. Bratož, Viktorin iz Petovione in njegova doba, Živa antika 34, 1984, 119-125; Isti, Poetovio (Ptuj) kot sedež škofije v antiki, Ptujška župnijska cerkev sv. Jurija, Ptuj

ostaline naselbine Poetovione
v največjem znanem obsegu

mitrej

glavna cesta

vodovod

grobišče

cerkev

stranska cesta

predvidena velikost naselbine Poetovione
na desnem bregu Drave

Arheološki zemljevid največjega obsega rimske Poetovione

loncev, imen na napisih ali celo okostij. Mesto in njegovi prebivalci so vedno povezani med seboj z obojestranskim prepletom vplivov. Ko beremo posamezne svetnikove misli iz razlag Svetega pisma, posamezne nasvete kristjanom nasploh, a gotovo z njegovo občino pred očmi, se moramo tudi arheologi vprašati v kakšnem mestu je bilo to napisano, kakšno okolje se je torej - zanesljivo vsaj v času njegovega delovanja - dotikalo pisca. Morda moremo nekoliko razširiti poglede, ki nam jih je že ponudil zgodovinar.

Težave, ki jih ima sicer veda z datacijo svetnikovega življenja - ali gre za Dioklecianov čas ali za čas kake generacije prej - za nalogo, ki smo si jo danes zadali, ne igrajo pomembne vloge. Elementi stvarne kulture druge polovice tretjega in zgodnjega četrtega stoletja so namreč zvečinoma slabo ločljivi med seboj in oblikovne značilnosti stavbarstva prav tako. V materialnem svetu je nekaj desetletij kratka doba. V poznem tretjem stoletju so bili pri nas (razen novcev seveda) komaj še v rabi predmeti, katerih poreklo in starost

znano samo po oblikovnih značilnostih zelo precizno določiti. Iz Ptuja pa poznamo razmeroma dosti datiranih napisov iz druge polovice 3. stoletja. To dejstvo gre na rovaš sklopa tkim. drugega mitreja na Hajdini in tretjega mitreja na Bregu,³ pa tudi sicer sodi nekaj dobro datiranih napisov v 3. stoletje.⁴ Ti nam potem bistveno pomagajo pri datiranju in opredeljevanju nekaterih stavbnih sklopov, dobro tudi pomagajo, kot bomo videli, pri razumevanju delovanja mesta kot organizma v času, ki nas zanima. Nadalje nam statistični pregledi značilnosti predmetov vsakdanje rabe kažejo, da so se v še nekaterih arheoloških sklopih - mimo onih, ki jih napisi in novci povsem zanesljivo datirajo - v večji meri že izgubile dobro spoznane značilnosti starejših, antoninskih in severskih časov

³ Še vedno najpopolneje v V. Hoffiller - B. Saria, Antike Inschriften aus Jugoslavien I, Zagreb - Beograd 1939 (AIJ).

⁴ Tudi po konzulih datiran napis - B. Saria, Loca fornata, Časopis za zgodovino in narodopisje 45 NV 5, 1969, 141-145.

(poznega 2. in zgodnjega 3. stol.), ni pa še znanih jasnih značilnosti zgodnjega 4. stoletja in časov konstantinske dinastije. Tako vidimo, da je znanih toliko datiranih arheoloških sklopov, da moremo dejansko marsikaj reči o tvorni podobi Ptuja iz poznega 3. in zgodnjega 4. stoletja. Seveda pa moramo upoštevati tudi prav odbrane starejše sklope, ki so mogli ob koncu 3. stoletja še opravljati svojo vlogo. Mesto kot živ organizem namreč v vsakem obdobju obdaja svoje prebivalce s tkivom, ki je raslo dalj ali celo dolgo časa, nikoli niso pomembne samo najnovejše sestavine.

Vemo, da je bila v poznem 3. stoletju polno pozidana, če začnemo opis na zahodu, terasa Spodnje Hajdine. Po Sarievem dopolnilu Šmidove interpretacije⁵ gre pri jedru *vicusa Fortunae* vse-kakor za javne stavbe, za stavbe, ki naj bi služile predvsem ilirski carini. Ta razlaga našo predstavo o tedanji Spodnji Hajdini močno izpopolnjuje, saj gre pri tem za ustanovo, katere vpliv je bil skozi 3. stoletje opazen. Relief objetih Jupitra in Herkula iz 2. mitreja⁶ sodi pa - kljub skromnim meram in neambicioznemu klesarjevemu delu - zaradi svojega motiva, pa tudi stila oblikovanja celo med redke spomenike izrazito iz časa prve tetrarhije (saj je bil Jupiter Dioklecianov, Herkul pa Maksimianov izbrani zaščitnik). Tudi ta kamen nam torej dokazuje da je bil mestni predel tedaj živ. Novejše raziskave⁷ zapisanemu ne nasprotujejo, med žal slabo objavljenim drobnim gradivom je tudi dokaj takega, ki so ga nas dobro datirane plasti drugje po mestu naučile šteti za ptujsko gradivo iz 3. stoletja.⁸ Na Zg. Bregu in okoli 3. mitreja nam več naselbinskih plasti prav tako nesporno potrjuje, da je bila ta mestna četrt živa. Nekaj krajših segmentov nosilnih zidov in krp tlakov v bližini 3. mitreja dovoljuje celo misliti na to, da so mogli večje insule, ki so združevale v pravokotnem tlorisu pokrite in odprte površine namenjene stanovanju in gospodarjenju obsežnejše naravne ali v interesu združene *familije* že zasnovati v tretjem stoletju ali celo prej. Novejša, v podrobnosti še neobjavljena dela,⁹ za stavbe bolj vzhodno in bolj

zahodno v tej mestni četrti, kar morem soditi, to domnevo še bolj potrjujejo. Detajlov oblike in namembnosti posameznih prostorov, pa tu ne poznamo. Kaže se nam jasneje šele za 4. stoletje.¹⁰

Na levem dravskem bregu so sledovi pozidave iz časa, ki nas zanima, malone na vsej Vičavi z ozemljem vojašnice vred, pa tudi na vznožju in nižjem delu temena Panorame.¹¹ Na prostoru starega dominikanskega samostana, zdaj muzeja, je sledi iz 3. in 4. stol. zaznal že Saria.¹² Najnovejša dela pa kažejo, da so stavbe iz tega časa stale na vsem terasasto oblikovanem predelu visokega dravskega brega ob zdaj muzejskih stavbah na Muzejskem trgu in prostoru tamošnjega parka med starim samostanom in tkim. Malim gradom - Prešernova 37. Posvetilni napisi in reliefi, najdeni v okolici in v zdajšnjem starem mestnem jedru, med drugim opozarjajo, da je verjetno na Gradu v istem času še delovalo svetišče Jupitra Depulsorja,¹³ na Muzejskem trgu pa še en mitrej, celo zanesljivo še v Dioklecianovem času.¹⁴

Stavbe z obrtnimi, zlasti opekarskimi in lončarskimi delavnicami so stale v poznem 3. in zgodnjem 4. stoletju tudi onstran Grajene, kjer so zdaj poslopja srednjih šol ter Dom upokoencev, Zdravstveni dom in bolnišnica.¹⁵

Tako na kratko opisano območje mesta je veliko. Že bežen pogled na zemljevid arheoloških najdb pa opozori, da se v veliko območje zajeda od severa nenaravna praznina med Spodnjo Hajdino prek Toplic vse do Drave pod Vičavo in muzejem. Že dolgo vemo,¹⁶ da je moralo tudi to

tomaju na Hajdini, Ptujski zbornik 6, 1996, 199-228; M. Strmčnik Gulič, Skrb za izročilo preteklosti, Ptujski arheol. zbornik, 1993, 481-504.

- 10 I. Mikl (Curk), K topografiji rim. mestne četrti na Zg. Bregu, Arh. vest. 15-16, 1965, 259-282; Ista, Poetovio v pozni antiki, Arh. vest. 29, 1978, 405-411; I. Tušek, poročila Hajdina, Ptuj, Varstvo spomenikov 27, 1985, 246-247.
- 11 I. Tušek, poročila Ptuj, Varstvo spomenikov 26, 1984, 241-246.
- 12 B. Saria v Blatt Ptuj 38-39; tako so npr. datirane tudi nekatere faze fresk iz bližnjega stavbnega kompleksa L. Plesničar Gec, Antične freske v Sloveniji I, Katalogi in monografije 30, 1997, 1998, zv. 2. str. 324, 336, tudi 300, 306.
- 13 M. Šašel Kos, Iuppiter Depulsor - a Norican deity, Živa antika 45 (Sertum Gantarianum), 1995, 371-382.
- 14 I. Mikl (Curk), Poetovijski četrti mitrej, Ptujski zbornik 2, 1962, 212-218.
- 15 Poleg mnogih omemb v poročilih v Varstvu spomenikov o delu terena tudi I. Tušek, Skupina poznorimskih grobov B 2 v Rabeljčji vasi - zahod, Arh. vest. 48, 1997, 289-300; B. Jevremov, Novosti o obrtniških dejavnostih... 1970-1980, Ptujski zbornik 5, 1985, 419-430; M. Vomer Gojkovič, Lončarsko opekarska delavnica v obrtniški četrti na Ptuj, Ptujski arheološki zbornik 1993, 449-480.
- 16 S. Pahič, Uničujoča Drava, Ptujski zbornik 6, 1996, 131-156; J. Curk, Nekaj nerešenih problemov ptujske topografije, Kronika 1996.

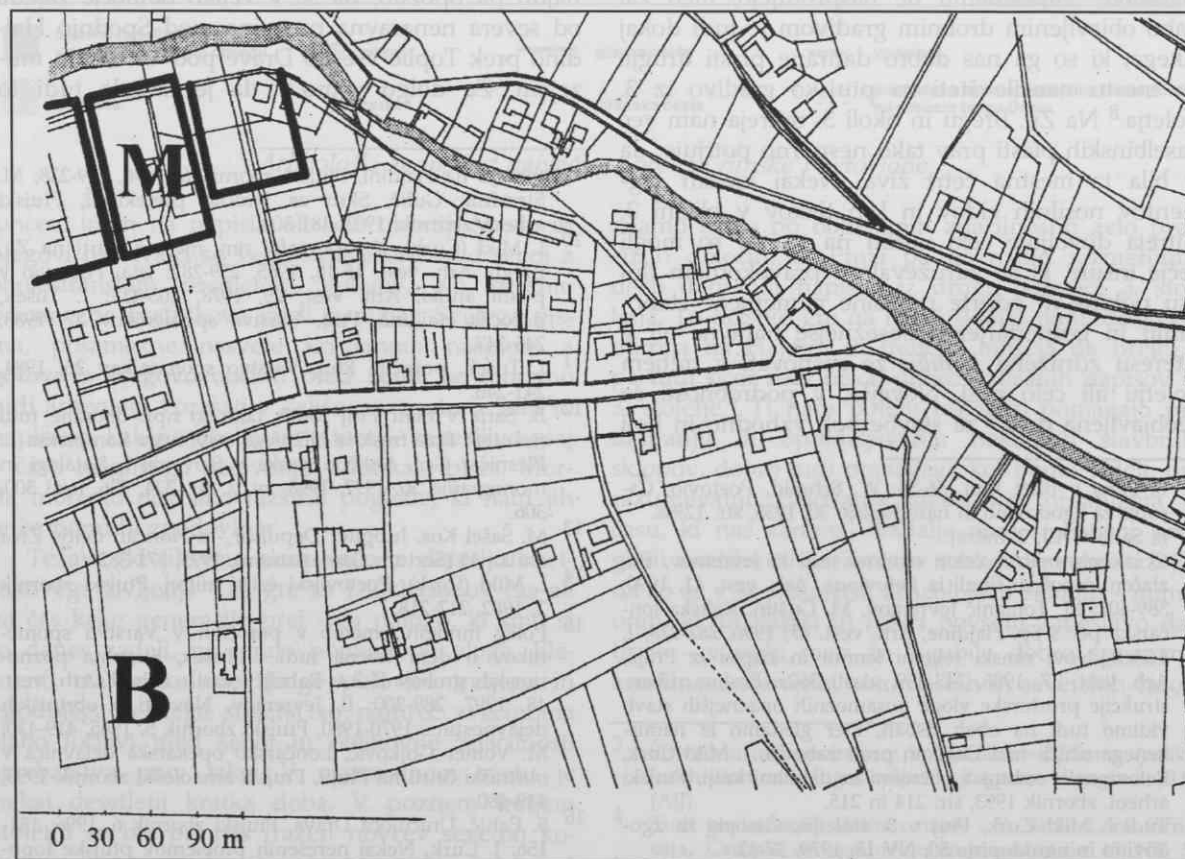
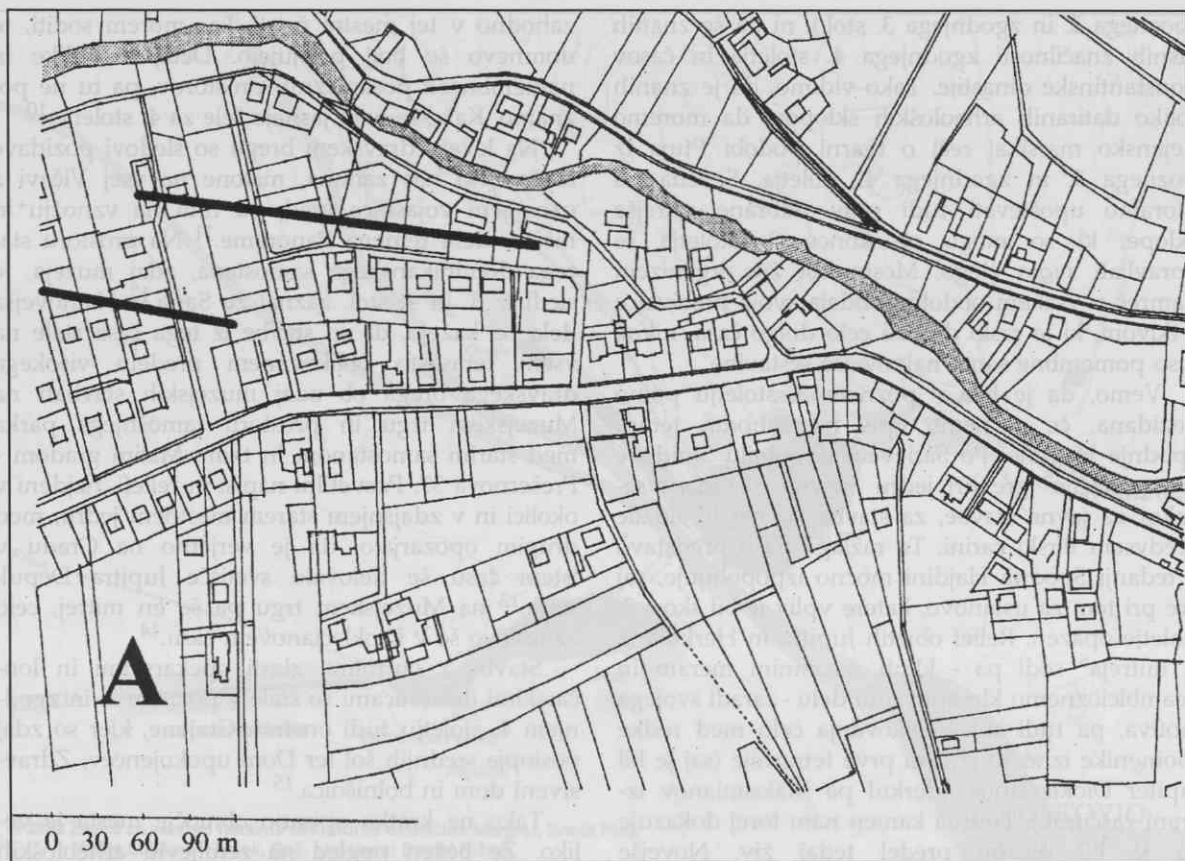
⁵ B. Saria v Blatt Ptuj, 56-58; W. Schmid, Poetovio, Časopis za zgodovino in narodopisje 30, 1935, str. 129ss.

⁶ B. Saria v AIJ, 2. mitrej.

⁷ O izkopavanjih v celoti okvirno tudi B. Jevremov, Pozlačeni čebulasti fibuli iz Petovione, Arh. vest. 41, 1990, 389-402; M. Tomanič Jevremov, M. Guštin, Keltska lončarska peč s Sp. Hajdine, Arh. vest. 47, 1996, 267-278; I. Tušek, Novi rimski reliefni kamni in napisi iz Ptuja, Arh. vest. 37, 1986, 343-369, zlasti 362s. Poskus rekonstrukcije prostorske vloge posameznih opaznejših stavb vidimo tudi na obeh risbah, kjer gledamo iz namišljenega očišča nad Gradom proti zahodu, I. Mikl Curk, Petoviona v sožitju z bližnjimi in daljnimi kraji, Ptujski arheol. zbornik 1993, str. 214 in 215.

⁸ Tudi I. Mikl Curk, Ptuj v 3. stoletju, Časopis za zgodovino in narodopisje 50, NV 15, 1979, 37-42.

⁹ Izčrpeje I. Tušek, Arheol. zaščitna izkopavanja pri Koš-

Sl. 2. Poskus dopolnitve in razlage poškodovanih stavbnih sledov v okolici 3. mitreja M (vzhodni del pozidanega prostora na j. dravskem bregu s sl. 1)

A) zbirni kloaki iz 2. in zgodnjega 3. stoletja

B) obseg in usmeritev insul iz gradbene faze pribl. l. 260-340

C) obseg in usmeritev insul iz gradbene faze pribl. l. 350-360

dravsko poplavno zemljišče vsaj občasno nositi dele mesta, celo pomembne mestne dele, od katerih jih je vsaj nekaj igralo svojo izrazito vlogo tudi v 3. stoletju. Razsežnost mesta so večala še občestna grobišča, v katerih so skoro povsod na širnem prostoru med Zgornjo Hajdino na zahodu in Rogoznico na vzhodu, Orešjem, Krčevino in vzhodni Mestnega vrha na severu ter železniško postajo Hajdina na jugu, ugotovljeni tudi večji in manjši otoki iz poznega 3. stoletja. To pomeni, da so prebivalci morali zemljiško-pravno ali vsaj vsebinsko celotno veliko ozemlje z grobišči nekako šteti za celoto, za bolj ali manj povezan organizem.

Obseg uvršča Poetovio čisto mersko med srednjevelika provincialna mesta. Po merah je bil daleč od resničnih velemest iz časa poznega principata, bil pa je večji, tudi opazno večji od marsikaterega mesta po provincah. Po obsegu je zlasti izrazito presegal bližnje tvorbe po vzhodnoalpskem prostoru, tudi noriško glavno mesto Virunum, nekako meriti se je mogel s panonsko

Savario (Szombathely), po obsegu pa je zaostajal za Siscio (Sisak).

Slabše nam pa gre, ko želimo zanesljivo rekonstruirati notranjo strukturo, stavbne komplekse funkcij Viktorinovega mesta. Določene stavbne sklope je mesto, ki je odigralo v javnem življenju v poltretjem stoletju tako javno vlogo, kot jo je Poetovio, - sodeč po preverjenih zgodovinskih virih in podatkih od formalnopravne priključitve k imperiju dalje¹⁷ - pač preprosto moralo imeti. Na prvem mestu je tu zanesljivo forum in njegove najprej gospodarske potem pa vse bolj upravne, sodne in verske funkcije. Nekaj zgoraj omenjenih najdb, dejstvo, da so na levem, severnem dravskem bregu našli predvsem napise mestne samouprave ter cestna mreža in razmeščenost tistih četrti mesta, katerih stavbno podobo iz prvih dveh

¹⁷ Zbirno še vedno najbolje B. Saria s.v Poetovio v PWRE XXI suppl. 1951, str. 1167 ss; tudi J. Šašel, Začetki Poetovione in nekaj strani njene zgodovine, Kronika 28, 1980, 157-161.

stoletij moremo nekoliko razumeti, že dolgo narekujejo iskati glavni mestni forum na danes od Drave uničenem zemljišču blizu nespornega brodišča in mostu ob vznožju Gradu in Panorame.¹⁸ Več podatkov me slej ko prej navaja k domnevi, da je bil vsaj od Trajana dalje ta forum dokaj velikopotezno zasnovan, tudi v dveh nivojih in temu primerno arhitekturno opremljen, tudi s svetišči. Težko bi bilo namreč verjeti, da bi bil tkim. četrti mitrej edina kulturna stavba v širšem sklopu.

Nadalje bi bilo težko verjeti, da bi bilo v mestu s konca 3. stoletja stavbno izročilo vojaškega tabora 13. Gemine, ki je imela zimovališče še skoro do leta 100 v Ptuj, povsem izbrisano, kakor koli so mogle biti spremembe - to bomo kmalu videli - velike. Kot smo rekli, je danes še nekaj več verjetnosti, da moramo prostor tega tabora - in v 3. stoletje živ spomin nanj - videti na južnem, desnem dravskem bregu in pribrežnem prostoru, forumu nasproti. (Prim. tudi sl. 1, s tem, da pozidave na južnem dravskem bregu ne smemo videti omejene proti severu, kot je označeno.)

Omenili smo že sklop obsežnih stavb, zelo verjetno javne funkcije torej, ob manjšem trgu, recimo drugotnem forumu na Spodnji Hajdini. Po kronoloških podatkih, ki jih je posredoval Šmid, v muzejskem depoju shranjeno gradivo in novodobna izkopavanja, bi lahko trdili, da je tudi ta mestni predel dobil glavnino svoje danes znane stavbne podobe nekako v 3. stoletju ob dograditvi 2. mitreja. Ta predel je pa hkrati, kot smo tudi že omenili, izjemen med mestnimi četrtmi na Slovenskem. Vemo namreč, da se je imenoval po Fortuninem svetišču. Dasi ne vemo točno kdaj je bil prostorsko in tlorisno zasnovan tako velikopotezno, kot to dovoljuje sklepati tako epigrafski podatek kot razsežnost znanih delov tlorisov, se najbrž ne motimo preveč, če sklepamo da je bilo tudi to območje eno od urbanih strženov že spočetka, še v obdobju, ko so zakoličili zimski tabor.

Manj zanesljiva, a vendar zelo verjetna je razlaga rezidenčne četrti na Zg. Bregu. Stanovanjske velike insule z zelo ambiciozno oblikovanimi reprezentativnimi in z mozaiki tlakovanimi prostori,¹⁹ ki jih arheološko poznamo, so sicer iz 4. stoletja, a 3. mitrej nam dovoljuje domnevati, da je bila četrt že prej načrtovana v obliko velikih bivalnih enot, ki so se v vsakdanjiku gospodarsko sicer same oskrbovale, bile so pa predvsem jamstvo za delovanje osrednje državne oblasti v provinci, saj si zlahka mislimo, da je moral biti "gospodar" take

enote zakupnik tega ali onega segmenta iz državnega sistema ali visok uradnik, - zaradi napisov v 3. mitreju - tudi poveljnik vojaške enote, ki je operirala v mestu ali okolici. Sličen se zdi značaj stanovanjskih insul na Vičavi in Panorami, dasi so nam arheološko za zdaj manj poznane.

Kake prave strateške stavbe, stražnice, trdnjave ali sličnega pa zanesljivo ne poznamo, dasi avtorji stavijo sledove tovrstnih objektov z Gradu in Panorame tudi že v 3. stoletje.²⁰ Mislim vendar, da moramo upoštevati, da se je strategija tedaj šele počasi spreminjala, da je bila vojska v mestu predvsem stacionirana in torej lahko tudi naseljena na več krajih, prave utrdbene naprave za stalno nevarnost iz vedno iste smeri so pa v času, ki nas danes posebej zanima, začele postajati potrebne šele postopno. (Tudi kar vemo kronološkega o *claustra alpium iuliarum*, sistemu kraških zapor²¹ bi nas navajalo na to misel.) Vsekakor pa mnogi elementi v tvorni kulturi, saj se denimo elementi vojaške in civilne noše vse bolj prepletajo, razlagajo, kako je ob prehodu proti Dioklecianovem dominatu, torej spet v 3. stoletju, vojaško življenje igralo vse pomembnejšo vlogo v predstavah ljudi.²²

Razmeroma dobro poznamo gospodarske delavnice z manj ambicioznimi stanovanjskimi pritklinami zlasti po vzhodnem delu mesta in robnih parcelah drugje. In te delavnice, dasi so med njimi v večini opekarske in lončarske,²³ dokazujejo, da je bilo mesto gospodarsko zelo živahno. Taka je bila sodeč po najdenih dobrinah tudi trgovina.²⁴ V mestu opisanih značilnosti je bilo torej mogoče tudi obogateti, dasiravno je postalo gospodarsko življenje ob prehodu iz principata v dominat po rimski državi vse bolj togo in nadzirano.

²⁰ B. Jevremov, M. Tomanič Jevremov, S. Ciglenečki, Poznorimsko grobišče na Ptujskem gradu, Arh. vest. 44, 1993, 223-233.

²¹ Šašel in sod. *Claustra alpium iuliarum* I Fontes, Katalogi in monografije 5, Narodni muzej Ljubljana, 1971.

²² Tudi I. Mikl Curk, Nekaj drobcev o poznorimskem obdobju v naših krajih, Zgodovinski časopis 51, 1997, 445-482.

²³ Poleg del v op. 9 in 15 posebej še Z. Šubic, Kompleks rimskih opekarskih peči, Arh. vestnik 19, 1968, 455-472; Ista, Nov prispevek k poznavanju suburbanih predelov Poetovia, Ptujski zbornik - Poetovio 69 - Ptuj, Maribor 1969, 37-49; J. Istenič, Poetovio, zahodna grobišča, Katalogi in monografije (v tisku) tudi vrednoti krajevno produkcijo.

²⁴ Povzetek vedenja tudi I. Mikl Curk, Nekaj drobcev o poznorimskem obdobju v naših krajih, Zgodovinski časopis 51, 1997, 445-482; nekatere vrste stekla tega časa - Z. Šubic, Tipološki in kronološki pregled stekla v Poetovion, Arh. vest 25, 1974, 39-61 - pričajo tudi o uvozu dragih dišav itd; splošno pa I. Mikl Curk, Peto-viona v sožitju z bližnjimi in daljnimi kraji, Ptujski arheološki zbornik 1993, 205-218.

¹⁸ Podrobneje I. Mikl Curk, I. Tušek, O središču Poetovione, Arh. vest. 36, 1985, 285-313.

¹⁹ I. Mikl Curk, Poskus rekonstrukcije rimske stavbe na Zg. Bregu, Varstvo spomenikov 11, 1966, 5-9; o novejših posegih, ki dokazujejo insulno mrežo tudi I. Tušek, poročila Ptuj, Varstvo spomenikov 27, 1985, 241-245.

Po tlorisih se nam pa vendarle zdi, da znamo še vedno slabo locirati skromnejše stanovanjske sklope, mogoče cele četrti. Ti so pač morali nuditi streho večini prebivalstva in število tega v 3. stoletju, če naj je mesto v opisanem obsegu funkcioniralo, ni moglo biti prav majhno, dasiravno se je, sodeč po znanih grobiščih in grobovih, sicer v primeri s prejšnjimi stoletji nekoliko skrčilo. Seveda pa zelo malo vemo tudi o tem, koliko mestnega prostora so sploh mogla zase zahtevati domovanja najbolj podrejenega mestnega prebivalstva. Morda so se morala po vselej znanem obzoru stisniti ob zunanje zidove načrtno oblikovanih celot in jih arheološko zaznavamo slabo, tudi kot "gospodarska poslopja", "lope" ali le kot "plasti odpadkov".

Gotovo so nastale v opisanem stavbnem tkivu nekako v 3. stoletju velike spremembe. Del nejasnosti v interpretaciji značaja v posameznih mestnih četrtih gre morda celo na rovaš teh sprememb. Arheološki sledovi namreč nesporno dokazujejo, da so najverjetneje v 70-tih letih 3. stoletja stavbne sklope na južnem dravskem bregu, na sedanjem Zg. Bregu, preorientirali za cca 30 stopinj. V istem času nekako so na istem območju, kot se je izkazalo, ko smo povezali zapažanja z več starih in novih izkopavanj ter slučajnih posegov,²⁵ prekopali in tako odstranili dva vzporedna dolga in globoka objekta, ki so bili z njima vselej povezani kanali za odvodnjavanje stavb. Tak objekt je mogel biti le zidana zbiralna kloaka, ki se je iz določenega razloga tako pokvarila, da so odpadne vode začele zastajati na površini. Po našem mnenju se je moglo kaj takega zgoditi le ob velikih spremembah na naravnih vodah in zemljišču celega območja. Vzrok je mogla biti večja naravna katastrofa. Ob tem seve pomislimo na tudi v ta čas datirane posledice povodnji v Celeji in na uničenje nekropole v Šempetru v Savinjski dolini. Tudi v najnovjšem času izkopani stavbni sledovi in v njihove ruševine vkopani grobovi iz 4. stoletja v Muzejskem parku in na zahodnem koncu Prešernove ulice pod Gradom dokazujejo opazne spremembe stavbnega tkiva. Za take spremembe, menim, vsekakor ni dovolj npr. požar večjih ali manjših razsežnosti (dasi je bilo možnosti zanj v dogajanju okoli mesta v letih, ki o njih govorimo, tudi nekaj, bile so pa seve tudi številne v vsakdanjku vsakega naselja). Spremembe v parcelaciji in namembnostih stavbnih parcel bi si še vedno najlaže razlagala z naravno nesrečo večjega obsega, denimo s potresom in povodnijo, in temu vsemu je mogla slediti tudi znana večja sprememba dravskega toka. A sledovi bogatih stavb iz zgodnjega 4. stoletja kažejo, kako hitro si je mesto

spet opomoglo. (Dogajanje ponazarja sl. 2A-C. 3. mitrej M s te slike je na vzhodu mestnega tkiva na j. dravskem bregu na sl. 1. Vidimo, da so stavbe na območju ponovno preusmerili tudi v 2. pol. 4. stol., a to dejstvo je za naš sestavek brez pomena).

Ob pripovedi o stavbnem tkivu v Viktorinovem mestu se seveda nehote sprašujemo, ali bi mogli kako sled povezati z njim, z njegovim krščanskim občestvom, ali v poznejšem gradbenem tkivu celo slutiti kak kraj čaščenja njegovega spomina. Pri nekaterih arheologih prejšnje generacije smo namreč zasledili tudi previdna tipanja v tej smeri. Arheološki tvorni viri pa so vendar na splošno mnogo premalo izpovedni, da bi nam - razen v kar neverjetno izjemnih okoliščinah - mogli razkriti celo posameznega stanovalca nekega bivalnega sklopa. Pa tudi sledovi sedeža ali knjižnice krščanske občine, ki ji je načeloval škof sv. Viktorin, v drugi polovici ali ob koncu 3. stoletja v stavbni podobi še niso mogli odstopati od drugih bivalnih stavb: šlo je vendarle za ilegalno ali vsaj pollegalno združbo. Nesporni materialni sledovi krščanstva so v naših krajih in tudi v Poetovionu mlajši vsaj celo generacijo, še raje pa kar več kot sto let in so iz časa, ko je dobilo krščanstvo že vodilno vlogo med verstvi.²⁶ Zato sledov Viktorinovega bivanja ali delovanja v tem ali onem mestnem predelu pač ne gre pričakovati. Več možnosti je kdaj izvedeti še, ali so na kakem mestu v teh mlajših krščanskih svetiščih morda častili spomin svetega škofa. Ne bi bilo tudi nemogoče misliti, da je npr. njegov grob vplival na izbiro lokacije za cerkev, zgrajeno v 4. stoletju, ko je krščanstvo dobilo pravico javnosti. Tako cerkev pri sedanjih proštijijski cerkvi sv. Jurija kot ona na Panorami sta namreč zgrajeni na zemljišču, kjer so že dolgo pokopavali. Toda za zdaj tudi o tem ne moremo ničesar reči. Grški napis s Panorame, ki je najditelju dal razmišljati v to smer, je sicer zdaj drugače datiran in razložen,²⁷ a lokacija starokrščanske cerkve na Panorami je arheološko jasno dokazana in ni le domnevna, kot je bila pred desetletji.

Mesto, še prav posebej njegova svetišča in grobišča, so nadalje, kot nam pričajo zlasti ohranjeni kamniti členi, krasila številna likovna dela, sicer zelo različne ustvarjalne in izpovedne moči, vsekakor pa z bogato pripovedno in simbolno vsebino.²⁸ Razmeroma majhna je sicer zapuščina tega gradiva iz časa, ki nas danes zanima, a za-

26 R. Bratož, Poetovio kot sedež škofije v antiki, gl. op. 3; I. Mikl Curk, Poetovio v pozni antiki, gl. op. 10; I. Tušek, poročila Ptuj, Varstvo spomenikov 26, gl. op. 11.

27 M. Šašel Kos, Fragment einer widersprüchlich interpretierter griechischer Inschrift aus Poetovio, *Linguistica* 20, 11-20.

28 O bogati vsebini likovnih del zdaj posebej J. Kastelic, Simbolika mitov na rimskih nagrobnih spomenikih: Šempeter v Savinjski dolini, Ljubljana 1998.

25 Podrobneje članek iz opombe 8 in I. Mikl Curk, poročila Ptuj, Varstvo spom. 21, 1977, 252-254.

nesljivo je še stalo - in bilo na ogled - mnogo starejših izdelkov. Že dolgo vemo, da so v mestu še v drugi polovici 3. stoletja gradili oziroma obnavljali mitreje in častili še druga boštva.²⁹ Manj sicer izvemo iz tvarne kulture in še manj iz stavbnih sledov o epigrafsko izpričani etnični pisanosti prebivalstva. A tudi nanjo moramo misliti. Vse naštetu skupaj je namreč moralo ustvarjati dokaj razgibano duhovno sceno. Kljub ekskluzivnosti nekaterih verskih skupnosti in s časom rastoči togosti družbenih okvirov, si vendar težko predstavljamo, da npr. pogled na reliefe "Orfejevega" spomenika ne bi nikoli mogel izzvati vedoželjnosti celo pri posameznem mimoidočem neukem težaku. Povprašal je po pomenu in zelo verjetno mu je kdo tudi odgovoril... Koliko bolj je moral vsebino poznati razmišljajoči član Viktorinovega verskega občestva.

Pridatki v grobovih, tudi luksuzni predmeti, pa morejo med drugim dokazovati razslojenost gospodarskih in premoženjskih možnosti in s tem razslojenost prebivalstva.³⁰

Tako daleč si danes upam na osnovi tvarnih sledov Viktorinovega mesta. Ko berem to ali ono stavčno zvezo v njegovem ohranjenem pisanju, se mi večkrat zazdi, da čutim podtöne, da so nekatere besede zapisane prav tako kot so, ker so nastale v Poetovionii. Moji raziskovalni viri mi pa seve ne dopuščajo sklepati, ali imam prav.

VIRI

Viktorin Ptujski, ed. M. Špelič, Razlaga Razodetja in drugi spisi, Cerkveni očetje 9, Celje 1999
Terensko delo, dokumentirano v več sto enot obsegajoči terenski dokumentaciji v Zgodovinskem arhivu Ptuj - komplet Muzejskega društva, v Pokrajinskem muzeju Ptuj, v Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine v Mariboru, v Upravi R Slovenije za varstvo kulturne dediščine - arheologija, geslo Ptuj), v Deželnem muzeju Joanneum v Gradcu

LITERATURA (ZBIRNO)

Emeršič J. 1985, Gradivo za bibliografijo Ptuja in okolice, Ptuj, zlasti 54-62
Horvat J. 1999, Roman provincial archaeology in Slovenia following 1965: settlements and small finds, 215-257, zlasti 222-224 in bibliografija
Lamut B. ed. 1993, Ptujski arheološki zbornik, Ptuj, posebej reprodukciji načrtov na str. 342, 346
Saria B. 1936 in 1938 v Klemenc J., Saria B. Archaeologische Karte von Jugoslavien, Beograd - Zagreb, 1936 Blatt Ptuj, 1938 Blatt Rogatec
Saria B. 1951, Poetovio v PWRE suppl. 21, 1167 ss.
Vomer Gojkovič M., Kolar N. 1993, Archaeologia Poetoviensis, Ptuj

ZUSAMMENFASSUNG

Poetovio zur Zeit des hl. Viktorin anhand von Stadtstruktur und materieller Kultur

Die Spuren von urbanem Gewebe sowie die Kleifunde des großen archäologischen Gebietes in Ptuj sollen die Stadt, in welcher Viktorinus von Poetovio gewirkt hat, darstellen. Seine Lebens- und Wirkungszeit ist noch immer nicht einwandfrei datiert, die lange geltende Angabe, sein Leben soll in die letzten Jahrzehnte des 3. Jhdts. fallen, da er unter Diokletian das Martyrium erlitten sollte, wird in der neueren Zeit auch um einige Jahrzehnte älter gestellt. Doch ergibt sich dieser Unterschied für unser Thema als belanglos, das Stadtgewebe konnte sich durch einige Jahrzehnte nicht so stark geändert haben, und dazu besitzen wir kaum materielle Quellen zu einer solch feiner Datierung. Neben Münzen gibt es zwar in Ptuj sogar eine

²⁹ O mitrejah najnovejši povzetek v referatu M. Vomer Gojkovič na simpoziju Poetovio v rimski državi - Ptuj 1999; sicer še vedno o največ zbranega o posvetilih B. Saria v AIJ in M. Abramič, Poetovio, Ptuj - Wien 1925.

³⁰ Tako pridatki iz dragih kovin iz 3.- 4. stol. - I. Tušek, Zlati nakitni predmeti v rim. grobovih na Ptuj, Ptujski zbornik 5, 1985, 405-417, zlasti grobovi Rabeljčja vas Z 1981-5, 37, 1982-41, Dom upok. 1 - ali v sarkofagu - Z. Šubic, La necropole romaine a Poetovio, Inventaria archaeologica Y 129 - Y 138, 1972.

beachtliche Reihe gut datierter Inschriften aus dem späten 3. Jhdt. und einige mit diesen verbundene archäologische Einheiten. Kleinfunde mit solchen Charakteristiken, daß sie von selbst die Feindatierung ins späte oder ausgehende 3. Jhdt. erlauben würden, gibt es nämlich kaum. Es gibt aber einige Eigenschaften, welche so in den münz- und inschriftendatierten Einheiten, wie in weiteren archäologischen Schichten, wo sich die typischen Darsteller der Antoninen- und Severerzeit schon sehr verloren haben, die der konstantinischer Periode aber noch nicht aufgekommen sind, vorkommen. Auch diese müssen zur Hilfe genommen werden um das Bild vom Stadtgewebe rekonstruieren zu können.

Mittels der auf die besprochene Art datierter Fundkomplexe sieht man das Stadtgewebe von ausgehendem 3. Jhdt. als genug ausgedehnt (Abb. 1, wo als Tempeln nur die Mithraeen angegeben sind), dem größtem Umfange des Ausbaues der römischen Stadt Poetovio kaum nachstehend. Man kann kaum Stadtteile finden, in welchen man einige Grundrisse als von nicht mehr oder als noch nicht bestehenden Gebäuden deuten dürfte. Allerdings weist die archäologische Karte der Stadt die unnatürliche Leere im Raum zwischen Sp. Hajdina und Vičava auf. Diese geht auf die Veränderung des Draulaufes zurück. Hier hat der Fluß auch welche, im 3. Jhdt. sicher funktionierende, wichtige Teile des Stadtorganismus (die Brücke, die unteren Teile vom Forum, die umgebauten Gebäude vom Legionslager des 1. Jhdts.) zerstört (Anm. 16, 18). Geradeso findet man im ausgedehnten Gelände, auf welchen sich die Gräberfelder der Römerzeit ausgebreitet haben, fast überall auch vereinzelt oder in Gruppen Gräber des 3. Jhdts. Die Bewohner der Stadt haben also auch die großen Gräberfelder als ein innerlich verbundenes Organismus betrachtet.

Mit den Deutungen der Rolle der datierten Bauspuren steht es allerdings schlechter. Jedoch kann man (Plan) mit genug Sicherheit für das 3. Jhdt. das Komplex in Sp. Hajdina als jedenfalls um einen kleineren Markt gereichte Verwaltungs- und Lagergebäude des illyrischen Zolles (Anm.) mit einer Gruppe von Heiligtümern (zwei Mithraeen, vielleicht noch Fortuna, Vulcanus) bezeichnen. An der niederen Terrasse in Zg. Breg befand sich jedenfalls schon damals eine Reihe von umfangreicheren Wohn- und Wirtschaftseinheiten, in welchen sich auch ein Teil der Verwaltungsrolle der kaiserlichen Macht abgespielt hat (im 3. Mithraeum sind die Widmungen von Staboffizieren gestiftet). Um das heutige Museum nimmt man Spuren der oberen Forumterrasse ev. mit dem zentralen Tempel zusammen an. Am Schlossberg stand jedenfalls noch der Iuppiter Depulsor Tempel in Gebrauch,

dagegen ist die Autorin (die Autoren der Anm. 20 anders) nicht der Meinung, daß man die Spuren der ergrabenen Wehrbauten schon ins 3. Jhdt. stellen soll. Im Osten (Rabeljčja vas) gab es ausgedehnte Werkstättengebiete (Anm. 23).

Doch als Bedeutendste für die bearbeitete Zeit scheint die Tatsache zu sein, daß man am Südufer der Drau eine Umorientierung der Gebäudeliniem nach die Mitte des 3. Jhdts. festgestellt hat (Anm. 10, 19). Diese Umorientierung dürfte auch den unnatürlichen Gebäudegrundriss im Dreieck der alten archäologischen Planzeichnungen erklären; die Grabungen der Zeit vor dem 1. Weltkrieg waren nicht im Stande gewesen, die Bauphasen untereinander zu trennen, da man vorwiegend nur nach den Mauern gegraben hat. Bei den Grabungen 1963 und 1975 konnte man auch an mehreren Stellen das Ausheben einer großen Vertiefung feststellen, welche ungefähr in die 70er Jahre des 3. Jhdts. fällt. Mit alten Angaben verglichen und in Pläne eingetragen, erweist sie sich als zwei parallele, sehr regelmäßige, gegen Westen sich vertiefende gerade Linien, welche sich immer mit Abwasserkanälen der Häuser in Verbindung befanden. Die Autorin hat schon mehrmals die Annahme geäußert, es handle sich dabei um die Spuren zweier parallelen Sammelkloaken, welche die Insulenreihe im östlichen Teil des Baugewebes am heutigen Zg. Breg umgerahmt haben, und die man wegen eines großen Schadens, der auch an der Oberfläche Schaden errichtete, das Zurückfließen der Abwässer etwa, entfernt hat. Sie kann dieses Unternehmen, zusammen mit der darauf folgenden Umorientierung nur mit den Zerstörungen einer Naturkatastrophe erklären, welche als Folge auch, als ein plötzliches Geschehen, das bekannte Verlegen des Draulaufes in die bis Hajdina reichende Schleife haben könnte. Rechnet man zu den Spuren von diesem Geschehen auch das teilweise neuestens bezugte Auflösen einiger Häuserblocks unter dem Schlossberg (da die an demselben Gelände begrabene Gräber in das ausgehende 3. und ins ganze 4. Jhdt. gehören), würde man denken, daß die Wasserkatastrophe von einem Erdbeben vorangegangen war. Es ist aber bezeichnend, daß man die (umorientierten) Insulen am Südufer mit großem Aufwand schon zu Beginn des 4. Jhdts. wiederaufgebaut hat. Die Stadt war also ein kräftiges Organismus gewesen. (Abb. 2 gibt ein Wiederherstellungs- und Deutungsversuch der vorhandenen Bauspuren in der Umgebung von 3. Mithraeum M - im Ostteil des Gebietes am Südufer der Drau der Abb. 1 sich befindend. A) gibt die Lage der Spuren beider Sammelkloaken des 2.-3. Jhdts. wieder, B) den Umfang und die Orientierung der Insulen der Zeit cca 260-340 und C) der Insulen der Zeit 350-360, welche nochmals, aber fuer

unseren Aufsatz schon belanglos umorientiert waren.)

Im Zusammenhang mit der Gebäudestruktur wird natürlich auch die Frage aufgeworfen, inwiefern dürfte man welche Spuren noch enger mit dem hlg. Viktorinus verbinden. Die Natur der archäologischen Funde erlaubt sowas nicht. Durch die Tatsache, daß sich das Leben der Christengemeinde in der vor- und diokletianischer Zeit nicht- oder nur halblegal abgespielt hat, wird uns jedenfalls auch das Gebäude, wo sich der Sitz dieser Gemeinde befand, verschwiegen bleiben. Vielleicht dürfte man von einem äußerst unglaublichen Ausnahmefall erwarten, daß man in der Zukunft erfahren wird können, ob nicht ev. das Lozieren welcher von den zweifelsohne festgestellten frühchristlichen Kirchen aus dem ausgehenden 4. Jhdt. mit der Tradition vom Grabe des Heiligen verbunden sein könnte. So einem Ge-

danken ist man vor Zeit schon nachgegangen, jedoch wird die entsprechende griechische Inschrift jetzt anders datiert und interpretiert (Anm. 27). Die Tatsache, daß sich die Spuren von beiden Kirchen am rechten Draufer im Gelände der Gräberfelder befinden, bleibt aber - durch Funde bewiesen - erhalten.

Die Stadt wird zuletzt auch mittels der Kleinfunde und mittels der Spuren des geistigen Lebens (archäologisch vorwiegend durch Bildwerke in Stein bezeugt) als ein reges, kräftiges Organismus, mit einer auch nach finanzieller Kraft gegliederten Bevölkerung (Anm. 30), dargestellt. Es wäre also durchaus möglich, daß manche Gedanken aus dem erhaltenen Werk von hlg. Viktorinus, so aufgeschrieben wie man sie lesen kann, unter dem Einfluß des Lebens in Poetovio gewesen sind. Leider besitzen wir keine Quellen, welche dies bejahen könnten.

izvirno znanstveno delo

UDK 37(436):371.2"16/17"

prejeto: 21. 1. 2000

Stanislav Južnič

dr., SI-1336 Vas, Fara 2

Pouk in profesorji fizike v jezuitskem kolegiju v Ljubljani

IZVLEČEK

V pregledu pouka fizike na jezuitskem kolegiju v Ljubljani obravnavamo štiri področja:

- življenje in delovanje profesorjev fizike;
- fizikalne knjige;
- vsebino fizikalnih predavanj;
- eksperimentalne naprave za pouk fizike.

SUMMARY

TEACHING PHYSICS AND PROFESSORS OF PHYSICS IN THE JESUIT COLLEGE IN LJUBLJANA

In a survey on teaching physics at the Jesuit college in Ljubljana we deal with four fields:

- the life and work of professors of physics
- books on physics
- contents of lectures on physics
- experimenting devices for teaching physics.

We give a survey of preserved sources for the history of the teaching of physics in the jesuit college in Ljubljana. We use data about professors of physics, their published works, books in their library and data about their instruments for demonstrations of physical phenomena.

Ključne besede: pouk fizike, jezuitski kolegij, fizikalne knjige

Začetki pouka fizike v Ljubljani

Kljub začetnim težavam ob prihodu jezuitov v Ljubljano 21. 1. 1597 se je leta 1604 že začel pouk v vseh šestih gimnazijskih razredih. Pri gimnazijskem pouku matematike so jezuiti obravnavali tudi nekatera področja mehanike in fizike.

Jezuiti so v 17. stoletju v Ljubljani ustanovili le teološke študije in ne tudi filozofskih, kot v Celovcu in Gorici. V šolskem letu 1619/20 so v Ljubljani začeli s tečaji za pastoralne delavce. Istega leta je bil omenjen v Ljubljani tudi prvi predavatelj moralne teologije, vendar so že novembra 1620 poslali

služatelje v celovški kolegij. V šolskem letu 1623/24 so v Ljubljani znova začeli predavati moralno teologijo, vendar predavanja niso bila redna.¹

Pouk filozofije se je v jezuitskih višjih šolah začel z logiko, nadaljeval s fiziko in končal z metafiziko. V času rektorja Andreja Mikca so na ljubljanskem jezuitskem kolegiju med leti 1640-1645 slušatelji moralne teologije poslušali tudi dva meseca predavanj iz logike, ne pa tudi fizike.²

¹ Historia annua Collegii Labacensis Societatis Jesu 1596-1691, ARS, Zbirka rokopisov, 180r, str. 45, 53 in 89.

² Vlado Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem, I. del, DZS, Ljubljana, 1963, str. 134.

Med leti 1693-1725 je v Ljubljani delovala tudi *Academia operosorum* brez članov iz vrst jezuitov. "Akademija delavnih" sicer nikoli ni uresničila svojega šolskega programa, a se je vendarle izpostavila kot grožnja jezuitskemu šolstvu.³ Jezuiti so sprejeli izzive novega časa tako, da so tudi v ljubljanskem kolegiju nabavljali knjige posvečene naravoslovju, npr. leta 1697 latinsko delo jezuita Athanasiusa Kircherja (1601-1680) *Ars Magna*, Romae, 1646.

Ko so ljubljanski jezuiti dobili od nekaterih kranjskih družin in deželnih stanov darove v skupnem znesku 22.110 gld, so začeli s celotnim programom visokošolskega študija. V ustanovni listini visokošolskega študija filozofije na ljubljanskem jezuitskem kolegiju so kranjski deželni stanovni dali zapisati 29. 2. 1704:

"Zaradi večje slave Božje in uspešnejšega uvajanja in pospeševanja svobodnih umetnosti ter dobrih ved in še zaradi boljše vzgoje domače plemiške mladine smo naklonili za ustanovitev filozofskih študijev in predavanj cerkvenega prava v nadvojvodskem kolegiju Družbe Jezusove v Ljubljani k vsoti, ki so jo za ta namen že zbrali drugi dobro misleči domoljubi, letni znesek 400 gld uradne veljave. Te naj omenjeni kolegij prejema, dokler bo skrbel za filozofska predavanja s tremi in za predavanja cerkvenega prava z enim profesorjem."

1. 11. 1705 so pričeli s triletnim filozofskim tečajem v Ljubljani.⁴ Logiko so začeli predavati 142 slušateljem, v dveh naslednjih letih pa so ji sledila še predavanja iz fizike in metafizike. Tako je bil dopolnjen učni program triletnega filozofskega študija, leta 1705 pa so začeli tudi s predavanji iz cerkvenega prava.⁵

Absolventom študija na ljubljanskem jezuitskem kolegiju je bil omogočen neposreden vpis na univerzo. To ni bilo več mogoče, ko so z reformo leta 1752 tudi v Ljubljani filozofski študij skrajšali na dve leti. Pred reformo so fiziko predavali v drugem in začetku tretjega letnika filozofskih študij,⁶ po njej pa v drugem letniku.

I. Profesorji fizike v Ljubljani⁷

Med leti 1705-1773 so na ljubljanskih filozofskih študijih fiziko poučevali naslednji profesorji:

1. PETER BUZZI, prof. mat., fil., can. in mor. teol., roj. 5. 1. 1665 Julijska krajina, vstop. 10. 11. 1685 Zagreb, u. 21. 9. 1743 Gorica, prof. fil. 1705-1707 Ljubljana, rektor - 4. 5. 1710 - 1. 10. 1713 Gorica, - dekan prof. mor. teol. 1714 Ljubljana - 1715 Győr, dekan prof. mor. teol. 1717 Ljubljana, dekan prof. mor. teol. in prof. can. 1723 Ljubljana, rektor 14. 11. 1725 - 21. 11. 1728 Ljubljana, dekan prof. mor. teol. 1729-1730 Gorica.

Leta 1706 verjetno prof. fiz. v Ljubljani, glede na to, da je bil naslednje leto 1702 prof. met.⁸

2. KAREL GALLENFELS, prof. fil., in mor. teol., roj. 6. 1. 1673 Bled, vstop. 22. 10. 1689 Ljubljana, u. 18. 9. 1741 Lizbona

Ljubljana 1690-1691, 1695-1696 in 1699, prof. fil. 1705 Passau, prof. mor. teol., 1709-1711 Celovec, prof. fil. 1706-1708 Ljubljana, spov. portugalske kraljice Marije Ane Avstrijske 1709-1741 Lizbona.

Leta 1707 prof. fiz. v Ljubljani.

Biblgraf. obsega dve razpravi brez fizikalne vsebine:

1. Epistola, quae mortem P. Kiliani Stumpf S. J. Pekini 1720., et P. Provana in mari defuncti cum brevi elogio refert. - germanica in Stöcklein P. VIII. N. 193.

⁷ Biografski podatki so povzeti po: Ladislaus Lukács S.I., *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Societatis Jesu (1555-1773)*, I-III, Romae 1987-1988 (v nadaljevanju CGASI-I-III); Joannes Nep. Stöger, *Scriptores Provinciae Austriacae Societatis Jesu, Viennae 1855*; Carlos Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus, Première partie: Bibliographie... I-IX, Bruxelles-Paris 1890-1900*. Kratice smo povzeli po avstrijskih katalogih: misijonar = mis., pastoralni delavec = past. del., pridigar = prid., profesor = prof. cerkvenega prava = can., etike = et., filozofije = fil., fizike = fiz. (pos. = posebne, spl. = splošne), hebrejščine = hebr., logike = log., matematike = mat., metafizike = met., Sv. pisma = Sv. pis., teologije = teol., kontroverzne = kontr., moralne = mor., sholastične = shol., ravnatelj konvikta = rav. konv., rojen = roj., spovednik = spov., superior = sup. (predstojnik manjše jezuitske skupnosti), umrl = u., vodja seminarja = vod. sem., vojaškega taborišča = voj. tab. V *Diarium Ministri Jezuitskega kolegija v Ljubljani (ARS, Zbirka rokopisov, I/36r (1707-1711), I/37r (1712-1721), I/38r (1722-1736), I/39r (1737-1754) in I/40r (1754-1772)*, tekoče oštevilčenje listov) je bil navadno zapisan popis profesorjev ob začetku koledarskega leta, izjemoma pa tudi oktobra (1726, 1727, 1742, 1743) ali novembra (1741). Za razliko od drugih virov lahko iz popisov profesorjev v *Diar.* razberemo tudi, kateri del filozofije (log., fiz. ali met.) je profesor predaval. Vrstni red vpisa profesorja je v nadaljevanju zapisovan za znakom "/".

⁸ *Diar.*, n.d., I/36r, str. 740 in 763/15; CGASI-I, str. 145.

³ Schmidt, n.d., str. 140.

⁴ France-Martin Dolinar, *Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje 1597-1704, Dissertatio ad Doctoratum in Facultate Historiae Ecclesiasticae Pontificiae Universitatis Gregoriana, Ljubljana 1976*, str. 54.

⁵ Schmidt, n.d., str. 134-135.

⁶ William A. Wallace, *Galileo and his sources. The Heritage of the Collegio Romano in Galileo's Science*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1984, str. 8 in 61.

2. Praetoria in Msc. Extat Codex in 4. Varia Drammata, Elegias, Satyras octo de studio litterarum continens.⁹
3. FRANC JANESICH, prof. fil., mor. teol. in can., roj. 7. 11. 1673 Zagreb, vstop. 22. 10. 1688 Leoben, u. 30. 9. 1736 Zagreb
prof. fil. 1705-1706 Zagreb, prof. fil. 1707-1709 Ljubljana, vod. sem. 1710-1712 Zagreb, vod. sem. 1713-1715 Varaždin, prof. mor. teol. 1716-1717 Zagreb, dekan prof. fil. teol. in prof. can. 1718-1720 Trnava, rektor, dekan prof. mor. teol., vod. sem. in prof. can. 1721-1736 (nekaj časa) Zagreb.
Biblgraf. obsega štiri razprave, ki nimajo fizikalne vsebine, med njimi nekrolog za Grgurjem Kraljičem (1633-1706), S. J., rektorjem kolegija v Reki.
Leta 1708 prof. fiz. v Ljubljani.¹⁰
4. ZAHARIJA KAPPUS (tudi Khappus), prof. et., fil., mor. teol. in can., roj. 23. 11. 1673 v Kamni Gorici, vstop. 26. 9. 1690 Dunaj, u. 9. 9. 1751 Steyer,
prof. et. 1705 Celovec, prof. fil. 1706-1707 Gorica, prof. fil. 1708-1710 Ljubljana, prof. mor. teol. 1711-1712 Passau, dekan prof. fil. in prof. can. 1714-1715 Gradec, rektor 1716-1718 Budim, dekan prof. mor. teol., prof. can. in svetovalc lavantinskega škofa v teol. vprašanih 1719-1726 (nekaj časa) Celovec, - 1730-1734 Gradec, pomočnik rektorja in ekonom avstrijskih jezuitskih kolegijev - 1737-1751 (nekaj časa) Steyer, dekan mor. teol. rektor 17. 11. 1726 - 4. 12. 1729 Steyer.
Leta 1709 prof. fiz. v Ljubljani.¹¹
5. JANEZ REUSNER, prof. et., fil. in mor. teol., roj. 11. 6. 1671 Gradec, vstop. 29. 11. 1691 Dunaj, u. 12. 2. 1720 Eger na severu Madžarske,
prof. et. 1708 Linz, prof. fil. 1709-1711 Ljubljana, prof. mor. teol. 1712-1719 Budim, prof. mor. teol. 1720-1791 Eger.
Leta 1710 prof. fiz. v Ljubljani.¹²
6. GABRIJEL KERESKÉN(YI), prof. fil. in kontr. teol., roj. 27. 2. 1674 Liptovsk Sv. Mikuláš na Slovaškem, vstop. 27. 10. 1691 Levoča na Slovaškem, u. 4. 12. 1714 Trnava,
- prof. fil. 1710-1712 Ljubljana, prof. kontr. in vod. sem. 1713-1714 (do smrti) Trnava.
Leta 1711 prof. fiz. v Ljubljani.¹³
7. JOŽEF TEISS, prof. et., fil., can., kontr. in mor. teol., roj. 30. 9. 1673 Celovec, vstop. 8. 10. 1691 Dunaj, u. 4. 6. 1745 Dunaj,
prof. et. 1710 Celovec, prof. fil. 1711-1713 Ljubljana, prof. fil. 1714-1715 Gorica, prof. mor. teol. 1716 Linz, prof. mor. teol. 1717 Passau, prof. kontr. in mor. teol. 1718-1719 Trnava, prof. mor. teol. 1720 Győr, prof. mor. teol. 1721-1723 Celovec, prof. can. 1726 Gorica, prof. can. 1727 Ljubljana, vod. sem. 1731-1733 Celovec, prof. can. 1735 Passau.
Leta 1712 prof. fiz. v Ljubljani.¹⁴
8. FERDINAND RAIN, prof. et., fil., can. in mor. teol., roj. 24. 9. 1674 Ljubljana, vstop. 27. 10. 1692 Dunaj, u. 16. 3. 1742 Passau,
prof. et. 1694-1695 Ljubljana, prof. fil. in mor. teol. 1711 Linz, prof. mor. teol. 1712-1716 Ljubljana, prof. mor. teol. 1717 Zagreb, 1718 Linz, prof. mor. teol. 1719-1721 Gorica, prof. can. in vod. sem. 1722-1723 Celovec, 1724-1726 Ljubljana.
Leta 1713 prof. fiz. v Ljubljani.
Biblgraf. obsega dve latinski pesnitvi brez fizikalne vsebine:
1. Lauri triumphales seu principes victoriae bello hoc gallico de hostibus feliciter relatae, Graecii, 1708. (v herojskem verzju).
2. Coronata paterni furoris victima, Graecii, 1709. (v jambski metriki).¹⁵
9. JANEZ LEG(G)ER, prof. mat., fil. in mor. teol., roj. 2. 9. 1679 "Novomontanus" (Štajerska), vstop. 10. 10. 1695 Gradec, u. 30. 12. 1726 Požega,
vod. sem. 1704 Leoben, 1709 mis. v zunanjih misi-jonih - prof. mat. 1712 Celovec, prof. fil. in mat. 1713-1715 Ljubljana, prof. mor. teol. 1716-1717 Eger na severu Madžarske, prof. mat. in mor. teol. 1718 Trnava, sup. 1719 S. Martin, sup. 1720-1724 Petrovaradin (danes Novi Sad v Vojvodini).
Leta 1714 prof. fiz. v Ljubljani.¹⁶
10. SIGISMUND JENTSCHIZ, prof. fil. in mor. teol., roj. 24. 4. 1679 Kočevje, vstop. 10. 10. 1698 Gradec, u. 22. 4. 1718 Ljubljana,

⁹ Zmago Šmitek, Srečevanja z drugačnostjo, slovenska izkustva eksotike, Založba Didakta, Radovljica 1995, str. 70-71, Diar., n.d., I/36r, str. 763/3; CGASI-I, str. 389; Stöger, n.d., str. 94; Sommervogel, n.d., III, str. 1121.

¹⁰ Diar., n.d., I/36r, str. 787 D/4; CGASI-II, str. 645-646; Miroslov Vanino, Isusovci i Hrvatski narod, II del: Kolegiji Dubrovački, Varaždinski i Požeški, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 1987, str. 61.

¹¹ Diar., n.d., I/36r, str. 812 L/22; CGASI-II, str. 683-684.

¹² Diar., n.d., I/36r, str. 831 D/15; CGASI-III, str. 1367-1368.

¹³ Diar., n.d., I/36r, str. 849 D/12; CGASI-II, str. 709-710.

¹⁴ Diar., n.d., I/37r, str. 872/20; CGASI-III, str. 1694-1695.

¹⁵ Diar., n.d., I/37r, str. 896L/7; CGASI-III, str. 1329-1330; Stöger, n.d., str. 291; Sommervogel, n.d., VI, str. 1405; SBL, str. 15.

¹⁶ Diar., n.d., I/37r, str. 914 L/16; CGASI-II, str. 860.

1701-1705 Ljubljana, prof. fil. in mor. teol. 1713-1718 Ljubljana (nekaj časa).

Leta 1715 ni popisa profesorjev v Ljubljani. Prof. fiz. je bil verjetno Jentschiz, ki je bil leta 1714 prof. log., leta 1716 pa prof. met.

Bibliograf. obsega tri latinske razprave brez fizikalne vsebine; dotika se je le zadnja o biologiji:

1. *Vigilantis Somnia Musae ex Apollinis cortina praesentata*. Carmen. Viennae 1712. Voigt 12°.

2. *Parnassus sacer Coelitibus qui nomen habent a poetis*. Viennae 1712. 12°.

3. *Quaestiones Naturales de brutis animantibus ex variis Philosophis et Theologis collectae pro defensione Philosophiae cum Assertionibus ex universa Philosophia, Labaci distributae*. 1716. Et impressae eodem anno Viennae. Sim. Schmid 8°.¹⁷

11. SEBASTIJAN STAINER, prof. mat., fil., can., Sv. pis. in mor. teol.,

roj. 2. 7. 1679 "Welsensis" (pri Linzu), vstp. 9. 10. 1696 Trenčín na Slovaškem, u. 12. 6. 1748 Gradec,

prof. mat. 1712 Linz, prof. mat. 1714 Gradec, prof. mat. in fil. 2. 11. 1714-25. 10. 1717 Ljubljana, prof. mat. 1718 Gradec, prof. mor. teol. 1719-1720 Celovec, prof. mor. teol. 1721 Linz, prof. mat. in can. 1723 Trnava, sup. 1724-1725 Sibiu v Transilvaniji, prof. Sv. pis. 1726-1728 Košice na Slovaškem, sup. 1729 S. Martin, sup. 1734-1737 Banská Štiavnica na Slovaškem.

Leta 1716 prof. fiz. in mat. v Ljubljani.

Bibliograf. obsega latinsko pisani fizikalni razpravi. Druga je obravnavala astronomijo in ima priložene tudi izpitne teze:

1. *Vaticinum Sciathericum-Geometricum, seu modus dies, annos et horas determinandi, quibus umbrarum proportionibus quisque facile praecognoscat, et iis turrium, columnarum caeterorumque corporum ad horizontem perpendiculariter insistentium altitudinem metiatur*. Lincii Jo. Leidenmayr 1713. fol.

2. *Anathema Astronomico-Sciathericum Augustissimae Caelorum, et Siderum Reginae Mariae appensum honoribus et in disputatione physico-mathematica oblatum, ab Illustrissimo, ac Erudito Domino Joanne Beniamino L. B. ab Erberg, opponente Illustrissimo, ac Erudito Domino Maximiliano Antonio L. B. à Tauffrer, Physices, & Matheos Cultoribus. Praeside R. P. Sebastiano Stainer è Soc. Jesu. A. A. L. L. & Philosophiae Doctore, ejusdemque & Matheseos Professore Ordinario. in Archi-Ducali, & Academico Societatis JESU Gymnasio Labaci Anno 1716. Die Mens. Labaci, Formis Joannis Georgij Mayr,*

*Inclytiae Provinciae Carnioliae Typogr. fol.*¹⁸

12. JOŽEF KRAUS, prof. et., mat. in fil., roj. 9. 11. 1678 "Neumarkensis" (Štajerska), vstp. 6. 10. 1696 Judenburg, u. 16. 11. 1718 Osijek, vod. sem. 1705-1706 Celovec, prof. et. 1715 Gradec, prof. mat. in fil. 1716-1718 Ljubljana.

Leta 1717 in 1718 prof. fiz. in mat. v Ljubljani.

Bibliograf. obsega dve razpravi o fiziki in matematiki:

1. *Consolatio Geographia in solatium desolatae mathesis et discipulorum per modum recreationis automnalis instituta et proposita a rev. D. Carolo Rodhe, sacri exemptique ordinis Cisterciens. Celeberrimi Monasterii ad Fontes Marianos professo, praeside r. P. Josepho Kraus è Societate Jesu. Edita in examine publico ipso praeside. Labaci, Mayr typis, anno MDCCXVII, 8°.*

2. *Allocutiones Academicae*.¹⁹

13. JOŽEF DE GIORGIO, prof. fil. in mor. teol.,

roj. 22. 4. 1683 Ljubljana, vstp. 24. 12. 1699 Dunaj, u. 14. 2. 1764 Ljubljana,

1706-1709 Ljubljana, prof. fil. 1715-1719 Ljubljana, prof. fil. 1720-1722 Celovec, prof. mor. teol. 1723-1726 Gorica, prof. mor. teol. 1727 Celovec, vod. sem. in dekan prof. mor. teol. 1728-1746 (nekaj časa) Ljubljana, vicerektor 3. 10. 1746-27. 11. 1746 Ljubljana, rektor 27. 11. 1746-7. 12. 1749, Ljubljana.

Leta 1718 prof. fiz. v Ljubljani po Krausovi bolezni.²⁰

14. JANEZ KAUGG, prof. fil. in mor. teol.,

roj. 19. 8. 1681 Maribor, vstp. 14. 10. 1699 Gradec, u. 28. 4. 1746 Varaždin,

prof. et. 1716 Celovec, prof. fil. 1719-1720 Ljubljana, prof. kontr. teol. 1721-1722 Eger na severu Madžarske, prof. mor. teol. 1723-1726 Győr, prof. mor. teol. 1727 Zagreb, dekan prof. mor. teol. 1734-1736 Varaždin.

Leta 1719 prof. fiz. v Ljubljani.²¹

15. ANTON JANKOVICH, prof. fil. in mor. teol.,

roj. 73. 6. 1682 Reka, vstp. 6. 12. 1704 Dunaj, u. 7. 5. 1768 Reka,

prof. fil. 1716-1718 Zagreb, prof. fil. 1719-1721 Ljubljana, prof. mor. teol. 1724 Ljubljana, spov. vernikov iz slovanskih dežel 1725-1733 Loreto v Italiji, spov. vernikov iz slovanskih dežel 1734-1739 Rim, rektor in vod. sem. 22. 11. 1740-21. 1. 1744 Gorica, rektor 30. 1. 1744-29. 6. 1747 Reka,

¹⁸ *Diar.*, n.d., I/37r, str. 945 D/15; CGASI-III, str. 1587; Stöger, n.d., str. 335; Sommervogel, n.d., VII, str. 1475.

¹⁹ *Diar.*, n.d., I/37r, str. 975 D/11, 1010 D/12; CGASI-II, str. 796-797; Stöger, n.d., str. 196; Sommervogel, n.d., IV, str. 1129; Popis knjig 1. 3. 1775, št. 533 (NUK, rokopis 31/83).

²⁰ *Diar.*, n.d., I/37r, str. 1010 D/11; CGASI-I, str. 222.

²¹ *Diar.*, n.d., I/37r, str. 1045 D/13; CGASI-II, str. 693.

¹⁷ *Diar.*, n.d., I/37r, str. 914 L/17, 926 L in 945 D/16; CGASI-II, str. 659; Stöger, n.d., str. 163; Sommervogel, n.d., IV, str. 794.

rektor 18. 6. 1747-8. 11. 1750 Trst, vod. sem. 1751-1768 (nekaj časa) Reka.

Leta 1720 prof. fiz. v Ljubljani.²²

16. GABRIJEL WIMMERL, prof. et., fil., can., in mor. teol.,

roj. 2. 9. 1685 Dunaj, vstop. 9. 10. 1700 Dunaj, u. 13. 7. 1741 Celovec,

prof. et. 1716 Gradec, prof. fil. 1717-1719 Linz, prof. fil. 1720-1722 Ljubljana, prof. mor. teol. 1723-1724 Győr, prof. et. in mor. teol. 1725-1727 Linz, prof. can. 1728 Celovec, dekan prof. mor. teol. 1734-1735 Ljubljana, prof. can. 1736-1738 Passau.

Leta 1721 prof. fiz. v Ljubljani.

Biblgraf. obsega dve razpravi brez fizikalne vsebine:

1. De ortu et progressu Sodalitatis majoris Lincensis. Lincii. 1726.

2. Panegyricus Cels. S. R. I. Principi Josepho Dominico è Comitibus de Lamberg Episcopo Passaviensi renuntiato Cardinali. Passavii Mongold. 1738. fol.²³

17. JANEZ KRSTNIK MAYR, prof. fil., Sv. pis., can. in mor. teol.,

roj. 17. 6. 1686 "Sillianensis" (Tirolska), vstop. 2. 11. 1703 Judenburg, u. 6. 12. 1748 Ljubljana.

prof. fil. 1719-1720 Passau, prof. fil. 1721-1723 Ljubljana, prof. mor. teol. 1724-1725 Ljubljana, prof. mor. teol. 1726-1727 Trnava, prof. mor. teol. 1728 Gorica, prof. mor. teol. 1729 Gradec, prof. mor. teol. 1730 Ljubljana, prof. mor. teol. 1731 Budim, prof. Sv. pis. 1732-1733 Budim, prof. can. 1734-1736 Budim, prof. mor. teol. in vod. sem. 1737-1748 Celovec (nekaj časa).

Leta 1722 in oktobra 1727 prof. fiz. v Ljubljani.

Biblgraf. obsega dve nemško pisani razpravi brez fizikalne vsebine:

1. Sermo in Professione Ursulinae Annae Mariae Jasky de Kutnar. Festo Natali B. V. Mariae Jaurini. Impressus Possonii 1743. 4°.

2. Panegyris dicta in Parthenone Ursularum Clagenfurti ad secundam Professionem Mariae Claudiae Sidoniae Comitissae de Lamberg, Superioris Monasterii et Mariae Aloysiae Comitissae a Grottenegg. Clagenfurti Kleinmayr 1744. 4°.²⁴

18. ANTON STANCKER, prof. fil. in mor. teol.,

roj. 16. 12. 1682 "Ananiensis" (Tirolska), vstop. 9. 10. 1700 Dunaj, u. 12. 6. 1730 Reka,

prof. fil. 1719-1721 Zagreb, prof. fil. in mor. teol. 1722-1725 Ljubljana, prof. mor. teol. 1729 Gorica, prof. mor. teol. 1730 Reka.

Leta 1723 prof. fiz. v Ljubljani.²⁵

19. FRANC KSAVER PASPERG, prof. et., fil. in mor. teol.,

roj. 29. 6. 1686 Celovec, vstop. 2. 10. 1702 Celovec, u. 20. 1. 1754 Millstatt na Koroškem,

prof. et. 1719-1721 Celovec, prof. fil. 1722 Passau, prof. fil. 1723-1725 Ljubljana, prof. mor. teol. 1726 Passau, prof. mor. teol. 1727-1729 Celovec, vod. sem. 1738 Judenburg.

Leta 1724 prof. fiz. v Ljubljani.

Biblgraf. obsega eno latinsko razpravo brez fizikalne vsebine:

Laureatum Virginei Conceptus monumentum. Tyrnaviae 1714. 4°.²⁶

20. JOŽEF MALSCHANDER, prof. et., fil., can. in mor. teol.,

roj. 7. 11. 1688 Dunaj, vstop. 9. 10. 1707 Dunaj, u. 17. 7. 1764 Wiener Neustadt,

vod. sem. 1711-1714 (nekaj časa) Celovec, prof. et. 1722 Linz, prof. fil. 1723 Passau, prof. fil. 1724-1726 Ljubljana, prof. mor. teol. 1727 Zagreb, prof. mor. teol. 1729-1731 Passau, prof. mor. teol. 1732 Celovec, vod. sem. 1733 Leoben, prof. can. 1734-1736 Zagreb, rektor 1738-1741 Varaždin, sup. 1746-1753 (nekaj časa) Leopoldov na Slovaškem.

Leta 1725 prof. fiz. v Ljubljani.²⁷

21. DANIJEL PITTON, prof. fil.,

roj. 24. 6. 1686 Gradišče v Julijski krajini, vstop. 9. 10. 1704 Gradec, u. 19. 3. 1769 Trst,

vod. sem. 1708-1711 (nekaj časa) Gorica, prof. fil. 1722-1724 Zagreb, prof. fil. 1725-1727 Ljubljana.

Oktobra 1726 prof. fiz. v Ljubljani.²⁸

22. VOLFGANG VALVASOR, prof. fil., Sv. pis., can., shol. in mor. teol.,

roj. 17. 5. 1695 Ljubljana, vstop. 28. 10. 1713 Dunaj, u. 27. 5. 1758 Loreto,

magister na jezuitski gimnaziji 1714 Ljubljana - 1716-1718 Ljubljana, prof. teol. in fil. 1727-1729 Ljubljana, prof. mor. teol. 1730 Linz, prof. can. Sv. pis. in mor. teol. 1731-1736 Gradec, prof. shol. teol. 1737-1738 Trnava, vod. sem. 1739-1741 Dunaj, rektor 27. 9. 1741 - 8. 12. 1744 Ljubljana, rektor 23. 12. 1744-21. 4. 1748 Celovec, vod. sem. 1749-1750 Dunaj, rav. "Collegium Nordicum" 1751 Linz, rektor 21. 11. 1751-20. 1. 1754 Passau,

²² Diar., n.d., I/37r, str. 1085 D/3; CGASI-II, str. 647.

²³ Diar., n.d., I/37r, str. 1120 L/9; CGASI-III, str. 1848-1849; Stöger, n.d., str. 397; Sommervogel, n.d., VIII, str. 1160.

²⁴ Diar., n.d., I/38r, str. 1143/12, 1272 D/16; CGASI-II, str. 973; Stöger, n.d., str. 223; Sommervogel, n.d., V, str. 818-819.

²⁵ Diar., n.d., I/38r, str. 1160 D/4; CGASI-III, str. 1590.

²⁶ Diar., n.d., I/38r, str. 1174 D/13; CGASI-II, str. 1150; Stöger, n.d., str. 253; Sommervogel, n.d., VI, str. 329.

²⁷ Diar., n.d., I/38r, str. 1202 L/19; CGASI-II, str. 934.

²⁸ Diar., n.d., I/38r, str. 1249 D/6; CGASI-II, str. 1237.

13. 1. 1754 - 1. 5. 1757 Gradec, rektor od 16. 12. 1754 - 5. 5. 1757 do smrti na Dunaju, sup., pastoralni delavec v voj. tab., svetovalec provinciala. Januarja 1728 prof. fiz. v Ljubljani.
- Biblgraf. obsega teološko delo, ki ga je objavil kot promotor in izpitne teze iz teologije, oboje brez fizikalne vsebine:
1. Regni Christi sempiterna stabilitas, authore Petro Ludovico Danes Casletano,²⁹ sacrae theologiae in alma universitate Lovaniensi doctore... reverendis... dominis aa. 11 et philosophiae magistris pro prima ss. Theologiae laurae candidatis, dum per r. p. Wolfgangum Valvasor, è Societate Jesu, ss. theologiae doctorem, ejusdemque in alma archi-episcopali universitate Tyrnaviensi professorem ordinarium, in aula ejusdem universitatis prima ss. theologiae laurae ordinarentur, a theologis Tyrnaviensis dicata anno MDCCXXXVII, mense Junio, die 25. Tyrnaviae, typis academicis, per Leopoldum Berger.
 2. Assertionis ex universa theologia, quas in alma archi-episcopali Soc. J. Universitate Tyrnaviensi Annó Salutis MDCCXXXVIII mense die publice propugnandas suscepit. p. Nicolaus Laurenchich S. J. religiosus. Praeside r. p. Wolfgango Valvasor, ex eadem Societate Jesu, SS. Theologiae Doctore, Ejusdemque Professore Ordinario. Tyrnaviae, typis academicis, per Leopoldum Berger.³⁰
23. SIGISMUND PREMBSL, prof. fil. in mor. teol., roj. 7. 2. 1690 Ljubljana, vstp. 9. 10. 1706 Ljubljana, u. 23. 6. 1745 Pécs na Madžarskem, 1707-1708 Ljubljana, prof. fil. 1727 Passau, prof. fil. 1728-1730 Ljubljana, prof. mor. teol. 1731-1734 Zagreb, prof. mor. teol. 1735 Gorica, prof. mor. teol. 1736-1737 Trnava, 1738-1739 Ljubljana. Leta 1729 prof. fiz. v Ljubljani³¹
24. FRANC GALLENFELS, prof. hebr., fil. in mor. teol., roj. 25. 1. 1696 Bled, vstp. 27. 10. 1711 Ljubljana, u. 4. 6. 1733 Ljubljana, prof. hebr. 1712-1713 Ljubljana - 1727-1728 Dunaj, prof. fil. in mor. teol. 1729-1733 Ljubljana. Leta 1730 prof. fiz. v Ljubljani.³²
25. JANEZ BARBOLAN, prof. et., fil. in mor. teol., roj. 11. 11. 1695 Eisenerz na Štajerskem, vstp. 27. 10. 1710 Leoben, u. 20. 2. 1767 Wiener Neustadt, prof. et. 1728-1729 Gradec, prof. fil. in mor. teol. 1730-1733 Ljubljana, prof. mor. teol. 1734-1735 Linz, rektor 20. 12. 1735-30-10. 1738 Steyer, spov. Marije Terezije 1739-1751 (nekaj časa) Dunaj, rektor 4. 10. 1751-9. 1. 1755 Wiener Neustadt, sup. S. Leopoldo. Leta 1731 prof. fiz. v Ljubljani.³³
26. PAVEL ZETLACHER, prof. et., fil., kontr. in mor. teol., roj. 6. 3. 1695 "Dreblspurgensis" (Koroška), vstp. 9. 10. 1718 Dunaj, u. 1. 9. 1759 Dunaj, prof. et. 1730 Celovec, prof. fil. in mor. teol. 1731-1736 Ljubljana, pomočnik učitelja jezuitskih novincev, dekan prof. mor. teol., prof. Sv. pis. in kontr. teol. 1737-1740 Dunaj, rav. konv. 1741-1744 Gradec, posestvo passauskega kolegija, sup. 1745-1746 Traumkirchen, rektor in instr. 3. Prob. 27. 12. 1746-9. 2. 1750 Judenburg, rektor 15. 10. 1750-6. 12. 1752 Leoben, avstrijski provincial 2. 1. 1754-5-5-1757 Dunaj, rektor 7. 5. 1757 do smrti Dunaj (kolegij). Leta 1732 prof. fiz. v Ljubljani.³⁴
27. ANTON STEIZINGER, prof. et., metaf., fil., kontr. teol., roj. 17. 3. 1695 Stainz na Štajerskem, vstp. 27. 10. 1711 Dunaj, u. 12. 1. 1759 Passau, 1721 Ljubljana, prof. et. 1729-1731 Gradec, prof. fil. 1732-1734 Ljubljana, sup. 1735 Osijek, prof. kontr. teol. 1736-1737 Košice na Slovaškem. Leta 1733 prof. fiz. v Ljubljani.
- Biblgraf. obsega dve enoti, ki nimata fizikalne vsebine:
1. Felicitas Styriae in adventu utriusque Caesareae Majestatis. Carmen in 10 epistolis. Graecii Widm. 1720. 12°.
 2. Luctus Styriae in septem Exellentissimorum Procerum funeribus expositus. Graecii id. 1730. 12°.³⁵
28. JANEZ CESCHI, prof. fil., can. in mor. teol., roj. 17. 1. 1699 Gradež v Furlaniji, vstp. 27. 10. 1716 Gorica, u. 30. 9. 1763 Reka, prof. fil. 1733-1735 Ljubljana, prof. mor. teol. 1736-1738 Reka, prof. mor. teol. 1739-1742 Gorica, prof. mor. teol. 1743-1745 Celovec, prof. can. 1746-1748 Passau, vod. sem. 1749-1752 Gorica, dekan prof. mor. teol. in svetovalec tržaškega škofa 1753-1762 (nekaj časa) Trst, rektor 1. 12. 1762 do smrti Reka. Leta 1734 prof. fiz. v Ljubljani.³⁶

²⁹ Iz mesta Cassel v severni Franciji, 20 km od meje z današnjo Belgijo.

³⁰ Diar., n.d., I/38r, 1293 L/22; CGASI-III, str. 1760; Branko Reisp, Janez Vajkard Valvasor, MK, Ljubljana, 1983, str. 67-68.

³¹ Diar., n.d., I/38r str. 1310 D/19; CGASI-II, str. 1281.

³² Diar., n.d., I/38r, str. 1320 D/8; CGASI-I, str. 390.

³³ Diar., n.d., I/38r, str. 1338 D/10; CGASI-I, str. 62-63.

³⁴ Diar., n.d., I/38r, str. 1359 D/19; CGASI-III, str. 1899.

³⁵ Diar., n.d., I/38r, str. 1775 D/3; CGASI-III, str. 1602-1603; Stöger, n.d., str. 338; Sommervogel, n.d., III, str. 1544.

³⁶ Diar., n.d., I/38r, str. 1388 D/13; CGASI-I, str. 162.

29. ALBERT SOCHER, prof. mat., fil. in mor. teol., roj. 14. 2. 1697 "ad S. Hyppolitum" v današnji Avstriji, vstop. 9. 10. 1715 Dunaj, u. 15. 7. 1767 Celovec,

prof. mat. 1732-1733 Linz, prof. fil. 1734-1736 Ljubljana, prof. mat. 1737 Linz, prof. mor. teol. 1738-1740 Ljubljana, prof. mat. in mor. teol. 1741-1747 Linz, pomočnik učitelja novincev in vod. sem. 1748-1753 (nekaj časa) Dunaj, rektor 19. 3. 1753-19. 7. 1756 Steyer, vod. sem. 1757-1759 Celovec, 1760-1762 Ljubljana.

Leta 1735 prof. fiz. v Ljubljani.

Bibliograf. obsega eno razpravo v nemškem jeziku, ki nima fizikalne vsebine:

Panegyris SS. Cosmae et Damiani. Viennae Voigt. 1725. fol.³⁷

30. ERNEST APFALTRER, prof. fiz., fil., kontr. in mor. teol.,

roj. 24. 6. 1701 Grad Grmače v kraju Zavrstnik pri Smartnem pri Litiji, vstop. 27. 10. 1718 Dunaj, u. 14. 10. 1767 Steyer,

1719-1720 Ljubljana, prof. fil. 1735-1737 Ljubljana, prof. fiz. 1739-1740 Dunaj, prof. mor. teol. 1741 Ljubljana, dekan prof. jezikov, prof. kontr. in mor. teol. 1742-1743 Gradec, prof. mor. teol. 1745 Trnava, vod. sem. in prof. kontr. teol. 1746 Passau, vod. sem. 1747-1748 Ljubljana, dejan prof. fil. 1749-1750 Dunaj, rav. konv. 1751 Gradec, škofov teološki svetovalec 1752 Gorica, rav. konv. 1753-1754 Gradec, vod. sem. 1755-1757 Ljubljana, sup. 1758-1759 Maribor, rektor 28. 5. 1759-2. 1. 1763 Ljubljana, rektor 1763-1766 Šopronj, rektor 7. 6. 1766 do smrti Steyer.

Leta 1736 prof. fiz. v Ljubljani.

Bibliograf. obsega eno latinsko delo brez fizikalne vsebine:

Scriptores Universitatis Viennensis ordine chronologico propositi. Pars I. Saeculum I. ab origine Universitatis ad annum 1463. Viennae Kaliwoda 1740. 8°. - Continuati a Rechbach, Dolenc et Jos. Carl ad annum 1664.³⁸

31. ANTON SCHINERER, prof. fil., mor. teol., roj. 20. 5. 1700 Eisenerz na Štajerskem, vstop. 27. 10. 1716 Dunaj, u. 24. 3. 1770 Passau,

prof. fil. 1736-1738 Ljubljana, prof. mor. teol. 1739 Gorica, prof. mor. teol. 1746-1748 Celovec, prof. mor. teol. 1749-1750 Passau, pomočnik učitelja novincev 1751 Dunaj, dekan prof. mor. teol. 1756-1758 Šopronj.

V začetku koledarskega leta 1737 prof. fiz. v Ljubljani.

³⁷ Diar., n.d., I/38r, str. 1396 L/3; CGASI-III, str. 1563; Stöger, n.d., str. 330; Sommervogel, n.d., VII, str. 1342.

³⁸ Diar., n.d., I/38r, str. 1406 L/8; CGASI-I, str. 32; Stöger, n.d., str. 13; Sommervogel, n.d., III, str. 173.

Bibliograf. obsega eno razpravo v nemškem jeziku, ki nima fizikalne vsebine:

Sermo sacer in honorem Matris dolorosae dictus Lincii in monte Calvariae. Ib. 1743. 4°.³⁹

32. FRANC KSAVER DOMAZETOVICH, prof. fil., roj. 10. 3. 1705 Senj, vstop. 27. 10. 1721 Reka, u. 23. 11. 1741 Rim,

ljudski mis. 1735, 1736, prof. fil. 1737-1739 Ljubljana, spovednik 1740-1741 Loreto v Italiji.

Leta 1738 ni bilo popisa profesorjev v Diar. Prof. fiz. je bil verjetno Domazetovich, prof. met. januarja 1739.⁴⁰

33. JOŽEF WOLFFSEGGGER, prof. et. in fil., roj. 16. 1. 1705 Linz, vstop. 14. 10. 1722 Dunaj, u. 9. 9. 1767 Trenčin,

prof. et. 1737 Celovec, prof. fil. 1738-1740 Ljubljana, prof. et. 1741 Dunaj, sup. 1746 Brasov v Transilvaniji, sup. 1748-1749 Esztergom na Madžarskem.

Januarja leta 1739 prof. fiz. v Ljubljani.⁴¹

34. JURIJ SCHNEIDERSCHIZ, prof. fil., roj. 28. 3. 1699 Dobrépolje na Dolenjskem, vstop. 27. 10. 1718 Dunaj, u. 14. 11. 1742 Benetke,

prof. fil. in spov. elizabetink 1736-1738 Celovec, prof. fil. 1739-1741 Ljubljana, prid. med mornarji. 1742 Benetke.

Bibliograf. obsega razpravo o dramaturgiji (Gradec, 1734) in o vojvodini Štajerski (1735), oboje brez fizikalne vsebine.

V šolskem letu 1739/1740 ni bilo popisa profesorjev v Diar. Prof. fiz. je bil verjetno Schneiderschiz, ki je bil prejšnje šolsko leto prof. log. in so ga kot takega popisali januarja 1739.⁴²

35. JOŽEF WIM(M)ER, prof. mat in fil., roj. 21. 2. 1708 Dunaj, vstop. 14. 10. 1725 Dunaj, u. 11. 11. 1747 Pécs na Madžarskem,

prof. mat. 1738-1739 Celovec, prof. fil. 1740-1742 Ljubljana, prid. Székesfehérvár na Madžarskem.

V šolskem letu 1740/1741 ni bilo popisa profesorjev v Diar. Prof. fiz. je bil verjetno Wimmer, ki je postal naslednje leto prof. met. in so ga kot takega popisali novembra 1741.⁴³

³⁹ Diar., n.d., I/39r, str. 1420/7; CGASI-III, str. 1468-1469; Stöger, n.d., str. 316; Sommervogel, n.d., VII, str. 787.

⁴⁰ Ni popisa profesorjev za leto 1738 v Diar., n.d., I/39r, str. 1443 L in 1464 L/8; CGASI-I, str. 250.

⁴¹ Diar., n.d., I/39r, str. 1464 L/40; CGASI-III, str. 1871-1782.

⁴² Diar., n.d., I/39r, str. 1464 L; CGASI-III, str. 1490; Stöger, n.d., str. 318-319; Sommervogel, n.d., VII, str. 839.

⁴³ Ni popisa za leto 1740 v Diar., n.d., I/39r, str. 1477 D; CGASI-III, str. 1849.

36. JERNEJ MULIGH, prof. fil.,
roj. 27. 11. 1707 Gorica, vstop. 14. 10. 1723 Gorica, u.
23. 2. 1761 Gorica,
prof. fil. 1741-1743 Ljubljana, 1748-1752 past. del.
voj. tab. Marull. - 1755-1759 past. del. voj. tab.
Novembra 1741 prof. fiz. v Ljubljani.⁴⁴
37. JANEZ KRSTNIK BRIGNOLI, prof. fil., Sv. pis.,
can. in mor. teol.,
roj. 13. 4. 1706 Gorica, vstop. 27. 10. 1722 Gorica, u.
avgust 1780,
prof. fil. 1740-1741 Reka, prof. fil. 1742-1744 Ljubljana,
prof. mor. teol. 1745 Reka, prof. mor. teol. 1746-1747
Celovec, prof. mor. teol. 1748-1749 Trnava, dekan prof. mor. teol. in prof. Sv. pis. 1750 Gradec, vod. sem. in prof. can. 1751-1757 (nekaj časa) Gorica, dekan, prof. mor. teol. 1758-1768 (nekaj časa) Trst.
Oktobra 1742 prof. fiz. v Ljubljani.⁴⁵
38. IVAN GALJUF (GALLYUFF), prof. fil., can.,
kontr. in mor. teol.,
roj. 19. 1. 1710 Cesargrad na Hrvaškem, vstop. 14. 10. 1725 Varaždin, u. 17. 2. 1770 Varaždin,
vod. sem. 1733-1734 Zagreb, prof. fil. 1743-1745 Ljubljana, rektor, prof. can., kontr. in mor. teol. 1746-1756 (nekaj časa) Zagreb, rektor 1757-1760 Požega, vod. sem. 1761-1770 (nekaj časa) Varaždin.
Oktobra 1743 prof. fiz. v Ljubljani.⁴⁶
39. JANEZ NEPOMUK BOTTONI, prof. et., fil.,
can. in mor. teol.,
roj. 15. 10. 1707 "Aumidensis" v Dolnji Avstriji, vstop. 14. 10. 1724 Krems, u. 24. 1. 1790 Krems,
prof. et. 1740-1741 Linz, prof. fil. 1742-1743 Passau, prof. fil. 1744-1746 Ljubljana, prof. mor. teol. 1747 Passau, prof. mor. teol. 1748 Linz, prof. mor. teol. 1750-1752 Linz, dekan prof. mor. teol. in prof. can. 1753-1758 Celovec, dekan prof. mor. teol. in prof. can. 1758 Linz, rav. konv. 1759-1760 Dunaj, rektor 23. 2. 1766-20. 4. 1769 Krems, vod. sem. 1770-1773 Leoben.
Januarja 1745 prof. fiz. v Ljubljani.⁴⁷
40. NIKOLAJ LAURENCHICH, prof. fil. in mor. teol.,
roj. 31. 10. 1707 Zagreb, vstop. 14. 10. 1724 Leoben, u. 25. 9. 1762 Zagreb,
prof. fil. 1741-1744 Zagreb, prof. fil. 1745-1747 Ljubljana, prof. mor. teol. 1748-1749 Zagreb, prof. mor. teol. 1750-1751 Gorica, prof. mor. teol. 1752-1753 Zagreb, prof. mor. teol. 1755-1762 (nekaj časa) Zagreb.
41. TEODOR MAYERN, prof. fil., kontr. in mor. teol.,
roj. 9. 11. 1711 Dunaj, vstop. 9. 10. 1727 Dunaj, u. po 1773,
vod. sem. 1736 Steyer, prof. fil. 1744-1745 Passau, prof. fil. 1746-1749 Ljubljana, prof. kontr. in mor. teol. 1750-1753 Gradec, prof. mor. teol. 1754-1762 (nekaj časa) Dunaj, 1764-1770 Ljubljana.
Leta 1747 in 1749 prof. fiz. in met. v Ljubljani.⁴⁸
42. FRANC KSAVER VIT(T)NICH, prof. fil. in mor. teol.,
roj. 21. 9. 1709 Reka, vstop. 27. 10. 1727 Dunaj, u. po 1773,
vod. sem. 1730 Trst, vod. sem. 1735-1736 Trst, prof. fil. 1745-1746 Gorica, 1747-1748 prof. fil. Ljubljana, prof. mor. teol. 1749 Gorica, spov. vernikov iz slovanskih dežel 1750-1757 Loreto v Italiji, spov. vernikov iz slovanskih dežel 1758-1762 Rim, vod. sem. 1763 Trst.
Leta 1748 prof. fiz. in met. v Ljubljani.⁴⁹
43. ANTON MAISTER, prof. et., fil. in mor. teol.,
roj. 1. 12. 1715 Gradec, vstop. 9. 10. 1730 Dunaj, u. 1774 Gradec,
vod. sem. 1736-1737 Linz, vod. sem. 1738 Passau, prof. et. 1748 Gradec, prof. fil. in mor. teol. 1749-1762 Ljubljana.
Leta 1750 prof. fiz. in met. v Ljubljani.⁵⁰
44. IGNAC RITZL, prof. fil. in mor. teol.,
roj. 15. 9. 1716 "ad St. Bernardum" (vojvodina Avstrija), vstop. 18. 10. 1735 Trenčín na Slovaškem, u. po 1773,
prof. fil. 1748-1749 Gorica, prof. fil. 1750-1751 Ljubljana, prof. mor. teol. 1754 Zagreb, prof. mor. teol. 1756-1757 Passau.
Leta 1751 prof. fiz. in met. v Ljubljani.⁵¹
- 48 Diar., n.d., I/39r, str. 1548; CGASI-II, str. 851-852; Stöger, n.d., str. 205; Sommervogel, n.d., str. 1563; I. Polgar, Bibliographia de historia S. I. in regnis olim corona hungarica unitis (1560-1773), Romae, 1957, str. 125; Miroslav Vanino, Isusovci i Hrvatski narod, I del: Rad u XVI stoljeću. Zagrebački kolegij, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 1969, str. 121.
- 49 Diar., n.d., I/39r, str. 1560 D/19 in 1615 C/19; CGASI-II, str. 964.
- 50 Diar., n.d., I/39r, str. 1592 D/10; CGASI-III, str. 1780.
- 51 Diar., n.d., I/39r, str. 1634 D/4; CGASI-II, str. 927-928.
- 52 Diar., n.d., I/39r, str. 1650/11; CGASI-III, str. 1388-1389.

44 Diar., n.d., I/39r, str. 1500 D/7; CGASI-II, str. 1063.

45 Diar., n.d., I/39r, str. 1512 D; CGASI-I, str. 131.

46 Diar., n.d., I/39r, str. 1523 D/9; CGASI-I, str. 392.

47 Diar., n.d., I/39r, str. 1537 L; CGASI-I, str. 122-123.

45. FRANC HERRENBRANDT, prof. fil. in mor. teol.,
roj. 22. 8. 1712 Biberach na Švabskem, vstop. 9. 10. 1730 Gorica, u. po 1773,
učitelj novincev 1746-1748 Trenčín na Slovaškem,
prof. fil. 1749-1750 Passau, prof. fil. 1751-1752 Ljubljana, prof. mor. teol. 1753-1755 Celovec,
pomočnik učitelja novincev 1756-1757 Dunaj.
Leta 1752 prof. fiz. in met. v Ljubljani.⁵³
46. IGNAC RASP, prof. et., mat., fil., can., kontr. in mor. teol.,
roj. 9. 9. 1717 Ljubljana, vstop. 28. 10. 1736 Dunaj, u. 1791 Stična,
prof. et. 1751 Gradec, prof. fil. in et. 1752-1753 Ljubljana, prof. fil. 1754 Dunaj, Terezijanišče,
prof. fil. 1755-1756 Passau, prof. mat., kontr. in mor. teol. 1757-1769 Celovec, prof. mor. teol. 1761-1762 Ljubljana, prof. can. 1763-1770 (nekaj časa) Celovec.
Leta 1753 prof. fiz. in et. v Ljubljani.⁵⁴
47. BERNARD FERDINAND ERBERG, prof. mat. in fil.,
roj. 20. 5. 1718 Ljubljana, vstop. 27. 10. 1734 Gradec, u. 1773 Krems,
1741 Ljubljana - prof. mat. in fil. 1751-1758 Ljubljana, vod. sem. 1768-1771 Krems, 1772 Ljubljana.
Januarja 1754 prof. fiz. in et. v Ljubljani.
Biblgraf. obsega eno izdajo fiz. razprave in dve razpravi brez fizikalne vsebine:
1. Petri van Musschenbroek *Dissertatio physica experimentalis de magnetibus, quam cum assertionibus ex universa philosophia palam propugnatis...* Bernardinus e dominis ab Hochenwarth, Carniolus Gerlachsteinensis, philosophiae in 2. Annum auditor, praeside r. p. Bernardino Erber è S. J. ... in aula academica archiducalis Soc. Jesu collegii Labaci mense Sept. Anno 1754 utilitati publicae dedit.
2. *Notitia illustris regni Bohemiae scriptorum geographica et chorographica*, Vindobonae 1760.
3. *Res gestae ac scripta virorum S. J. Prov. Austr.* Ab a. 1551 ad 1764. (rokopis v Dunajski nacionalni knjižnici, sign. 975).⁵⁵
48. JANEZ KRSTNIK EDER, prof. fil. in dogm. teol.,
roj. 17. 2. 1719 Bratislava, vstop. 31. 10. 1737 Trnava, u. 1798 Bratislava,
prof. fil. 1751-1753 Dunaj, Terezijanišče, prof. fil. 1754-1755 Ljubljana, prof. fil. 1756-1765 Gradec,
prof. dogm. teol. 1766-1767 Győr.
Januarja 1755 prof. fiz. ni bil zapisan. Verjetno je bil prof. fiz. Eder, ki je bil leto poprej prof. log. in met. po popisu iz leta 1754.⁵⁶
49. IGNAC REDELHAMER, prof. et., fil., can., kontr. in mor. teol.,
roj. 8. 11. 1719 Erlauf v Dolnji Avstriji, vstop. 14. 10. 1735 Dunaj, u. 22. 1. 1795 Dobrla vas na Koroškem,
vod. sem. 1743-1745 Krems, prof. et. 1752 Kinz, prof. fil. 1753-1754 Passau, prof. fil. 1755-1756 Ljubljana, prof. kontr. in mor. teol. 1757-1761 Linz, prof. can. in mor. teol. 1762-1773 (nekaj časa) Passau.
Leta 1756 prof. spl. in pos. fiz. v Ljubljani.
Biblgraf. obsega eno latinsko razpravo, ki ni obravnavala fizike:
Prosopopeiae biblicae. Carmen. Graecii Widm. 1751. 8°.⁵⁷
50. FRANC TRICARICO, prof. fil., Sv. pis., can. in mor. teol.,
roj. 10. 8. 1719 Reka, vstop. 27. 10. 1737 Dunaj, u. 1788 Passau,
prof. fil. 1752-1753 Gorica, prof. fil. 1754-1755 Gradec, prof. fil. 1756-1757 Ljubljana, prof. mor. teol. 1758-1759 Passau, prof. can. in Sv. pis. 1760-1761 Trnava, spov. vernikov iz slovanskih dežel 1763-1773 Rim.
Leta 1757 prof. spl. in pos. fiz. v Ljubljani.
Biblgraf. obsega teze za izpit iz fizike, izdane ob prevodu Regnaultove knjige leta 1755:
*Physicae recentioris Origo antiqua, per dialogos epistolares deprompta. Authore R. P. Regnault è Societate Jesu. È gallico recens latine reddita. Auditoribus oblata a perillustri ac perdocto D. Georgio de Zobel, Austriaco Viennensi, Philosophiae in secundum annum Auditore, Caesarei Ferdinandeï Convictore Graecii M.DCC.LV, typis Haeredum Widmanstadii, 4°, pp. 392, sld. - Au verso: Dum assertiones ex Philosophia universa ex praelectionibus admodum Reverendi P. Francisci Tricarico è Societate Jesu, Philos. Profess. Publ. Ordin. Et Examinatoris, admodum Reverendi P. Joseph Mayer è Societate Jesu, Ethices et J. N. Prof. Publ. Ord. Et Examinatoris; admodum reverendi P. Joan. Bapt. Kauschutnig è Societate Jesu, Matheseos Prof. Publ. Ord. in alma ac celeberrima Universitate Graecensi publice propugnaret, anno M.DCC.LV, mense Augusto, die 24.*⁵⁸

⁵³ Diar., n.d., I/39r, str. 1673 D/7; CGASI-I, str. 550.

⁵⁴ Diar., n.d., I/39r, str. 1684 L/10; CGASI-III, str. 1336-1337; *Catalogus Personarum & Officium Povicinae Austriae Societatis Jesu. Pro Anno 1753* (NUK, sign. 14318), str. 15.

⁵⁵ Diar., n.d., I/40r, str. 1695/6; CGASI-I, str. 295.

⁵⁶ Diar., n.d., I/40r, str. 1695/11; CGASI-I, str. 271.

⁵⁷ Diar., n.d., I/40r, str. 1716 L; CGASI-III, str. 1347; Stöger, n.d., str. 295; *Sommervogel*, n.d., VI, str. 1574.

⁵⁸ Diar., n.d., I/40r, str. 1727 D; CGASI-III, str. 1730; *Sommervogel*, 1893, n.d., IV.

51. MATIJA RIEBERER, prof. hebr., fil., Sv. pis., kontr. in mor. teol. ter zgodovine, roj. 27. 1. 1720 Murau na Štajerskem, vstop. 28. 10. 1738 Dunaj, u. 1. 5. 1794 Regensburg, prof. hebr. 1752-1756 Gradec, prof. fil. 1757-1758 Ljubljana, prof. kontr. in mor. teol. ter Sv. pis. 1759-1762 Gradec, prof. Sv. pis. 1764-1771 Dunaj, prof. zgodovine 1772-1773 Passau. Leta 1758 prof. spl. in pos. fiz. v Ljubljani. Bibliograf. obsega štiri razprave brez fizikalne vsebine:

1. Extat ejus Grammatica hebraica in duobus foliis seu Tabulae omnium verborum Linguae hebraicae in usum Theologorum Graecensium, Graecii 1755.
2. Manuscripta ejus ad rem diplomaticam spectantia etiam in Bibl. C. R. Vindob. T. II. Recens. Schwandter. n. 1580. 1964. et 97. servantur.
3. Relatio Status de novissimis Europae eventibus. 4. Maji 1794.

Collegit etiam multa ad continuandam Historiam Episcopatum Germaniae a Marco Hansizio coeptam.⁵⁹

52. JOŽEF MATIJA ENGSTLER, prof. hebr., fil. in mor. teol., roj. 25. 2. 1725 Oed v Dolnji Avstriji, vstop. 14. 10. 1740, u. Leoben, 1811, prof. fil. Celovec - prof. hebr. 1757 Gradec, prof. fil. 1758-1759 Ljubljana, prof. hebr. 1760-1761 Gradec, prof. hebr. in mor. teol. 1762-1773 (nekaj časa) Dunaj.

Leta 1759 prof. spl. in pos. fiz. v Ljubljani. Bibliograf. obsega teze za izpit iz fizike ter pet razprav brez fizikalne vsebine:

1. Tractatus de incertitudine scientiarum, recens ex italico latine redditus, Zagrabiae, typis Cajetani Francisci Härl, Anno 1759, 8°, 215 strani. Dum Assertiones ex universa Philosophia in aula Academica Archi-Ducalis Societatis Jesu Collegii Labaci Anno Salutis M.DCC.LIX Menso Augusto publico propugnarent praenobilis, ac eruditus Dominus Anton. Jos. De Zasnetti, Carn. Locopolitanus, e Fund. Thalb et Nobilis, ac Eruditus Dominus Jo. Jugoviz, Carn. Crainburgensis Philosophiae in Secundum Annum Auditores, Ex praelectionibus r. p. Jos. Engestler, è Societ. Jesu, A. A. L. L. et Phil. Doct. Ejusdemque prof. publici & ordinarii, et examinatoris, Auditoribus oblati.
2. Jezikoslovne razprave tiskane v Gradcu leta 1758, na Dunaju leta 1778 in v Zagrebu leta 1795.⁶⁰

53. INOCENC TAUFFERER, prof. fil. in mor. teol., roj. 19. 1. 1722 Turn pri Višnji Gori, vstop. 28. 10. 1738 Dunaj, u. 14. 1. 1794 Ljubljana, vod. sem. 1746-1748 Ljubljana, prof. fil. in mor. teol. 1752 Ljubljana - 1759-1767 (-1794) (nekaj časa) Ljubljana.

Leta 1760 prof. spl. in pos. fiz. v Ljubljani. Bibliograf. obsega sodelovanje pri izpitu iz astronomije, učbenik matematike, bogoslovno in zemljepisno delo:

1. Tentamen Publicum ex Universa Philosophia, quod in archi-ducali et academico Soc. Jesu collegio Labaci ex praelectionibus r. p. Innocentii Taufferer Soc. Jesu... subiverunt perillust. D. Aloysius Vermati de Vermsfeld, Carn. Lab., nobilis d. Antonius Feichtinger, Carn. Locopolitanus. Prulusionis loco explanabuntur phaenomena motus astrorum systematis Copernicani. Labaci, typis Joannis Georgii Heptner ... Labaci Anno 1760. 8°. V isti knjižici je bila vezana še: Dissertatio Cl. Mairani De Causa Variationum Barometri.
2. Rechenbüchlein, 1765.
3. Vademecum piorum sacerdotum seu Varia pietate exercitia precum mane et vesperi, ante et post confessionem, ante et post missa; item quorundam sacrorum rituum, caraemoniarum, et benedictionum oblata dominis sodalibus almae ac venerabilis sodalitates B. V. Mariae in coelos assumptae, Labaci 1771. (Priročnik pobožnih duhovnikov ali različne pobožne vaje, jutranje in večerne molitve, pred in po spovedi, pred in po maši pa tudi nekaj svetih obredov, opravi in posvetitev v dar gospodom kongregacije blažene Device Marije Vnebovzete, 1771). Dopolnjena izdaja istega dela: Varia pietatis exercitia dominis sodalibus praecipue sacerdotibus curatis oblata... Pars prior, Labaci 1772. (Različne nabožne vaje namenjene gospodom kongreganistom, posebno duhovnikom v pastirski službi, 1. del, 1772).
4. Dva zemljevida o teritorialni razdelitvi ljubljanske nadškofije, 1778.⁶¹

54. MAKSIMILIJAN MORAUTSCHER, prof. fil., roj. 10. 4. 1721 Auerspergovo gospostvo Mala vas na Dolenjskem, vstop. 18. 10. 1738 Trenčín na Slovaškem, u. 15. 9. 1806 Ljubljana, prof. fil. 1751-1753 Ljubljana, vod. sem. in ekonom. 1756-1773 Ljubljana.

Leta 1761 prof. spl. in pos. fiz. v Ljubljani.⁶²

⁵⁹ Diar., n.d., I/40r, str. 1740 L/18; CGASI-III, str. 1379; Stöger, n.d., str. 301; Sommervogel, n.d., VI, str. 1838-1839.

⁶⁰ Diar., n.d., I/40r, str. 1754 L/14; CGASI-I, str. 293; Stöger, n.d., str. 72-73; Sommervogel, n.d., III, str. 399-400 piše, da Engstler morda ni bil le avtor tez, temveč tudi prevoda Tractatus de incertitudine scientiarum, kar ne drži. Po Franju Zenku, Aristotelizam od Petriča do Boškoviča,

Globus, Zagreb, 1983, str. 118, je Engstler kot promotor izdal prevod Kazimirja Bedekovića Reflections upon learning, ki ga je Thomas Baker tiskal v Londonu leta 1756.

⁶¹ Diar., n.d., I/40r, str. 1763 L/11; CGASI-III, str. 1690; Stöger, n.d., str. 361; Sommervogel, n.d., VII, str. 1892.

⁶² Diar., n.d., I/40r, str. 1771 L/20; CGASI-II, str. 1045; Joža Glonar, Morautscher Maks, SBL, Ljubljana 1925-1990, str. 153.

/

P. Jgn. Gedlhamer, Prof. Phys. Gen. et Part. ←
 P. Jos. Cobario, Hab. Cur. Car. Hosp. et Dom. Corr. Jac.
 ibid. Catech. dat. p. m. d. J. J. G. per.
 P. Jos. Begiorgio, Prof. Spir. Mor. Exam. Cand.
 P. Jos. Erber, Prof. Cas. Exh. Dom.
 P. Laur. Pogatschnig, Conc. in Cathedr. G. per.
 P. Marcus Jemel, Pros. Congr. Agon. Exh. et Conf.
 Dom. G. per.
 P. Maximil. Marautscher, Proc. ←
 P. Philipp. Mor. Schneider, Conc. Fest. Carn. in Host.
 dat. Exerc. Carn. Exh. Dom. G. per.
 P. Sigism. Liechtenberg, Cons. 3.

Professores Inferiorum Scholarum.

M. Sigism. Hochenwartk. P. Sch. Pros. Congr. Min. Stud.
 M. Franc. Präal, Poët. Soc. Bibl.
 M. Jo. Nep. Moragh, Synt. Soc. P. Reg. Sem.
 M. Franc. Wernegg, Gram. Hab. Cur. P. Reg. s. Stud.
 M. Car. Spirchstetter, Priv. Visit. Medit.
 M. Leop. Brivald, Parr. Prof. Hosp. Hab. Cur. Cub. Com. ←
 Visit. Exam.

Coadjutores.

Ant. Werle, Exerc. Phil. apud Celsijs. Princ. Ep. Lab.
 Balth. Krapman, Empt. Bizp. Hab. Cur. Jon. in med. amb.
 Georg. Lechner, Jur. Alon. Soc. Conc. in Cathedr. Hab.
 Cur. Grad. B. V. et Lucern. ac Jenesth. in infer. amb.
 Greg. Affrich, Jan. Soc. Conc. Carn. in Host. Hab. Cur.
 Lucern. in med. amb.
 Jac. Gottlar, Soc. Hab. Cur. Host.
 Jgn. Paulin, Infirm.
 Jgn. Rath, Soc. P. Proc. Alon. Hab. Cur. Famil.
 Lucas Junar, Calk. Soc. Conc. Germ. Visit. Lum.
 puls. ad init. et fin. Exam. Vesp.
 Martin Widman, Sacrist. Dir. Hostol.
 Hab. Cur. Grad. accend. ad Lit. Vesp.

Diarium ministri, stran 1701 levo (ARS, I/40r) leto 1756 (dvojna puščica kaže tedanjega profesorja fizike, enojne puščice pa ljudi, ki so prej ali pozneje poučevali fiziko.

P. Carolus Dillheer, Prof. act. Chol. Exam. ordin. Sec. Cal. Exh. Acad. Conf. dom. Cons. S.	←	1727
P. Dismas de Herman, Catech. in dom. Correct. hab. cur. Canc. & Hosp.		
P. Ernestus Appalcher, Reg. Semin. Cons. S.		
P. Ferdinandus Tillenbaum, Prof. Cal. Exh. dom.		
P. Ferdinandus Ritter, Conc. dom. & Quadr. Germ. Exh. dom. Sal. Exec. gem. oper.		
P. Franciscus Trivario, Prof. Phys. Gen. & part.	⇐	
P. Fran. Xav. Schicklmayr, Prof. Can. Exam. ordin. Prof. Cong. Gem. Fac. Conf. Ursul. Conf. dom. Corr. Lecl. Mens.		
P. Joannes Depim. Untersinger.		
P. Josephus De giorgio, Prof. spir. mon. Exam. Cand.	←	
P. Josephus Erber, Prof. Cal. Exhort. dom.		
P. Josephus Riazoll, Conc. Sest. Gem. Exh. dom. oper.		
P. Laurentius Rogatschnigg, Conc. in Cathed. oper.		
P. Marcus Formel, Prof. Cong. Agon. Conf. dom. oper.		
P. Mathias Rieberer, Prof. Log. & Metaph. Sal. punct. J.F.	←	
P. Maximilianus Morautscher, Proc.		
P. Philippus Nesius Schneider, Conc. Sest. Carn. in noff. Sal. Exec. Carniol. oper.	←	
P. Sigismundus Liechtenberg, Cons. i		
Profesores inferiorum Scholarum		
M. Leopoldus Rivalot, Phil. Prof. Cong. min. Aud.	←	
M. Antonius Hocheuwarth. Abel. S. R. Reg. Sem.		
M. Franciscus Wernegg, Syntax.		
M. Carolus Krichlether, Gram.		
M. Carolus Borghi, Poet.		
M. Josephus Schneller, Nov.		

Diarium ministri, stran 1727 desno (ARS, I/40r) leto 1757 (dvojna puščica kaže tedanjega profesorja fizike, enojne puščice pa kažejo druge fizike.

55. JANEZ KRSTNIK OBERMAYR, prof. fil., kontr., mor. in dogm. teol., prof. fil. 1761-1762 Ljubljana, prof. kontr. teol. 1763-1764 Gradec, prof. mor. in dogm. teol. 1765-1773 Dunaj.
roj. 16. 6. 1729 Dunaj, vstop. 14. 10. 1744 Dunaj, u. 1778 Dunaj, Leta 1762 prof. spl. in pos. fiz. v Ljubljani.

Biblgraf. obsega eno razpravo brez fizikalne vsebine:

Assertiones ex universa theologia... p. Joannis Baptistae Obermayr S. J. Theologiae Doctore, Ejusdemque Professore Ordinario. Viennae 1773.⁶³

56. FRANC KSAVER WULFEN, prof. fil., mat. in dogm. teol.,

roj. 5. 11. 1728 Beograd, vstop. 14. 10. 1745 Košice, u. 17. 3. 1805 Celovec,

prof. mat. 1761 Gorica, prof. fil. 1762-1763 Ljubljana, prof. mat. in fil. 1764-1773 Celovec.

Leta 1763 prof. spl. in pos. fiz. v Ljubljani.

Biblgraf. več razprav o botaniki in zoologiji, ki nimajo fizikalne vsebine:

1. Plantae rariores carinthiae in drugi opisi novih ali redkih rastlin v zbornikih dunajskega botanika N. J. Jacquina: Miscellanea austriaca ... 1778 in Collectanea austriaca ... 1781.

2. Descriptiones zoologicae ad Adriatici litora maris concinnatae, Nova acta phys. Med. Acad. Leopold. Carol. Naturae curiosorum, Viennae 1791.

3. Flora norica phanerogama, Viennae 1858.⁶⁴

57. JANEZ KRSTNIK POGRIETSCHNIG, prof. et., dogm. teol. in fil.,

roj. 6. 11. 1722 Radiše na Koroškem, vstop. 31. 10. 1745 Trenčín, u. po 1773,

prof. fil., et. in dogm. teol. avgust 1763-1769 Ljubljana, prof. dogm. teol. 1769-1773 Celovec.

Med leti 1764-1768 prof. spl. in pos. fiz. v Ljubljani.

Biblgraf. obsega tri izdaje izpitnih tez iz fizike:

1. Theoria Philosophiae naturalis, redacta ad unicam legem virium in natura existentium auctore J. R. Boscovich S. J. Venetis anno 1763. Assertiones ex universa philosophia ... Petrus Antonus Modesti ... ex praelectionibus r. p. Joannis Baptistae Pogrietschnig è Societate Jesu, Philosophiae Professoris publici, et Ordinarii.

2. Compendiaria metropolis Carnioliae descriptio e topographia Germaniae Austriacae Caroli Granelli S. J. excerpta, et auditoribus oblata, dum Assertiones universa philosophia in archiducali, et academico Soc. Jesu Collegio Labaci. Anno M.DCC.LXVI. Mense Augusto, die publice propugnarent. Eruditus, ac perdoctus dominus Michael Castelliz Carniolus labac. È Seminario Soc. Jesu, eruditus, ac perdoctus dominus Simon Schillitz, Styrius ex Fano S. Petri, Philosophi Absoluti ex praelectionibus r. p. Joannis Baptistae

Pogrietsnig è Soc. Jesu, Philosophiae Professoris publ. Ordin. Labaci, Typis Joannis Friderici Eger, Inclyt. Provinc. Carniol. Typographi.

3. De obiectivi micrometri usu in planetarum diametris metiendis. Exercitatio optico-astronomica habita in Collegio Romano a patribus Societatis Jesu Anno MDCCLXV. III. Non. Sept. Graecii, Typis Haeredum Widmanstadii. - Assertiones ex universa philosophia, quas in archiducali, et academico Societatis Jesu gymnasio Labaci. Anno M.DCC.LXVIII. Mense Augusto, die publice propugnandas susceperunt Eruditus, ac perdoctus dominus Franciscus Karpe, Carniolus Labacensis, eruditus, ac perdoctus dominus Franciscus Suetiz, Carniolus Lythopolitanus è Sem. S. J. ex praelectionibus r. p. Joannis Baptistae Pogrietsnig è Societate Jesu, Philosophiae Professoris publici, et Ordinarii.⁶⁵

58. GREGOR SCHÖTTL, prof. fil.,

roj. 14. 2. 1732 Steyer v Zgornji Avstriji, vstop. 18. 10. 1747 Dunaj, u. 1777?,

prof. fil. 1767-1768 Reka, prof. fil. 22. 10. 1768-1773 Ljubljana.

Leta 1769 in med leti 1771-1773 prof. spl. in pos. fiz. ter mor. teol. v Ljubljani.

Biblgraf. obsega tri tiskane izpitne teze iz fizike pred ukinitvijo Družbe Jezusove in eno po njej ter urejevanje tednika v Ljubljani:

1. Tentamen physicum de fluidis in genere ac in genere de aqua, quod in aula academica archiducalis Societatis Jesu collegii Labaci anno MDCCLXXI ex praelectionibus r. p. Gregorii Schöttl e S. J. phil. prof. publ. ord. subibunt perdoct. d. Narcissus Kappus de Pichelstein prae nob. Carn. Labac, perdoct. d. Joan. Nep. Kautschitsch, Carn. Idriensis, perdoct. d. Valent. Mercher, Carn. ex Fano s. Viti, physicae auditores. (Labaci), typis Joannis Friderici Eger (1771), 8° (7) str.⁶⁶

2. Tentamen physicum de igne et luce, quod in aula academica archiducalis Societatis Jesu collegii Labaci anno M.DCC.LXXII. ex praelectionibus r. p. Gregorii Schöttl è Soc. Jesu Phys. Prof. Pub. Ord. Subibunt perdoct. d. Andr. Brataschevitz, ex Comit. Gorit.; perdoct. d.

⁶³ Diar., n.d., I/40r, str. 1778 L/13; CGASI-II, str. 1110; Sommervogel, n. d. str. 1762.

⁶⁴ Diar., n.d., I/40r, str. 1785 L/10; CGASI-III, str. 1874-1875; Stöger, n.d., str. 400-401; Sommervogel, n.d., VIII, str. 1242; SBL, str. 725.

⁶⁵ Diar., n.d., I/40r, str. 1803 L/15, 1810 D/16, 1817 D (15 in 1824 D/14; CGASI-II, str. 1253; Stöger, n.d., str. 273; Sommervogel, n.d., VI, str. 919.

⁶⁶ Izpit iz fizike o tekočinah na splošno in posebej o vodi po predavanjih častitega patra Gregorja Schöttla iz Družbe Jezusove v Ljubljani julija leta 1771. Opravljali ga bodo študentje fizike: učeni gospod Janez Nepomuk Christian iz Ljubljane na Kranjskem, učeni gospod Narcis Kappus iz Kamne gorice, plemenite rodovine kranjske iz Ljubljane, učeni gospod Janez Nepomuk Kavčič, Kranjec iz Idrije, učeni gospod Valentin Mrhar, Kranjec iz Šentvida. Tiskal Janez Friderik Eger, Ljubljana 1771, 8°, 7 strani.

- Matthaeus Locker, Carn. Prensšov., perdoct. d. Georgius Suppan, Carn. Rathmonst., perdoct. d. Andr. Suppanzig ex Comit. Gorit., physicae auditores. Literis Egerianis.⁶⁷
3. Tentamen physicum ex astronomia physica quod in aula academica archiducalis Societatis Jesu collegi Labaci anno MDCCLXXIII ex pre-alectionibus r.p. Gregor Schöttl è Soc. Jesu Phys. Prof. Publ. et Ord. Subibunt. Perdoct. D. Joann Bonnes, Carn. Tolmin; perdoct. d. Ant. Prevodnig., Carn. Möschn.; perdoct. d. Thom. Sedey, Civ. Carn. Labac. Perdoc. d. Jos. Verwega, Austr. Vienn., philosophiae in 2^{dum} annum auditores. (Labaci) Typis Joannis Friderici Eger Inclyt. Provinc. Carn. Typographi.⁶⁸
4. Tentamen stereometrisa (sic!), geometria curvarum, balistica et physica, tam generali, quam particulari, quod anno MDCCLXXV. mense augusto die in archid. academia Labacensi. Ex praelectionibus adm.r. ac.c.l.d. Georgii Schöttl, phys. prof. publ. et ord. adm. r. cl. ac perill. d. Josephi Maffei de Glattfort, math. prof. publ. et ord. adm. r. ac cl. d. Antonii Tschokl, log. et met. prof. publ. et ord. subivere. Perd. d. Fidelius Poglayn, Carn. Crainb. Perd. D. Georg. Veha, Carn. Moraitsch. Perd. d. Mathaeus Kallan, Carn. loco pol. e sem. episc. alum. schiffer (NUK sign. 3125).⁶⁹
5. Des wöchentlichen (sic!) Kundschaftsblattes im Herzogthume Krain (Javni tedenski list vojvodine Kranjske). Izšla sta dva letnika, 1775 in 1776, ki ju je uredil Schöttl.⁷⁰
59. HERBERT AU(ER)SPERG, prof. fil. in dogm. teol., roj. 10. 3. 1733 Šrajbarski Turn, vstop. 18. 10. 1749 Dunaj, u. 1801 Ljubljana,

prof. fil. in dogm. teol. 1768 Dunaj, prof. fil. 1769-1771 Ljubljana, prof. dogm. teol. 1772-1773 Gradec.

V začetku koledarskega leta 1770 prof. spl. in pos. fiz. ter mor. teol. v Ljubljani.⁷¹

Znani fiziki z ljubljanskega kolegija, ki tu niso poučevali fizike

Nekateri avtorji fizikalnih del so na ljubljanskem kolegiju opravljali druge dolžnost zunaj fizike. Med njimi so bili:

- ANTON ERBERG, prof. fil. et., kontr. in dogm. teol., roj. 21. 10. 1695 graščina Dol pri Ljubljani, vstop. 27. 10. 1712, u. 3. 10. 1746 Ljubljana, prof. et. in fil. 1720-1724 Ljubljana, 1725-1728 Gradec, dekan prof. fil., prof. fil. in kontr. teol. 1729-1735 (nekaj časa) Dunaj, dekan prof. dogm. teol. in kancler univerze 1736-1744 (nekaj časa) Gradec, rektor 8. 12. 1744 do smrti Ljubljana. Bibliograf. obsega učbenik logike in fizike natisnjen po smrti: Cursus Philosophicus Methodo Scholastico Elucubratus per Reverendum Patrem Antonium Erber, è Societate Jesu AA. LL. Philosophiae necnon SS. Theologiae Doctorem, et in alma, ac celeberrima Universitate Graecensi Cancellarium emeritum. Typis Joannis Thom. Trattner. Univ. Typol. Vindobonae Austriae, sumptibus Caspari Schid, 1750-1751, 8°, 3 vol. - Tractatus I. In universam logicam, 475 strani - II. In physicam generalem, 586 strani. - III. In physicam particularem, 466 strani.⁷²

- KAREL DILLHERR, prof. fil., et., kontr., can. in mor. teol., roj. 2. 11. 1710 Dunaj, vstop. 14. 10. 1729 Dunaj, u. 2. 12. 1778 Stein pri Kremsu, prof. et. in fil. 1743-1746 Gradec, prof. fil. 1747-1749 Dunaj, prof. mor. teol. 1750 Passau, prof. kontr. teol. 1751-1752 Dunaj, dekan prof. fil. in prof. can. ter mor. teol. 1753 Gradec, dekan prof. mor. teol. 1754-1759 Ljubljana, rav. konv. Ferdinandej 1760-1762 Gradec, rektor 2. 1. 1763-30. 3. 1766 Ljubljana, rektor 18. 3. 1766 - 25. 4. 1769 Celovec, rektor 26. 4. 1769-11. 6. 1772 Ljubljana, rektor 22. 6. 1772 do razpustitve Družbe Jezusove leta 1773 Krems.

Bibliograf. obsega dve fizikalni knjigi, ki ju je izdal kot promotor, ne da bi jima priložil teze za izpit iz fizike, ter dve latinski in poznejšo anonimno izdano nemško fizikalno razpravo:

⁷¹ Diar., n.d., I/40r, str. 1837 L/13; CGASI-I, str. 42-43.

⁷² CGASI-I, str. 294; Stöger, n.d., str. 73; Sommervogel, n.d., II, str. 264-265.

⁶⁷ Izpit iz fizike o ognju in svetlobi v akademski avli nadvojvodskega kolegija Družbe Jezusove v Ljubljani 1772 po predavanju častitega patra Gregorja Schöttla iz Družbe Jezusove, javnega rednega profesorja fizike. Opravljali ga bodo študentje fizike: učeni gospod Andrej Bratašević, iz (Vipave) grofije Goriške; učeni gospod Matevž Lokar, Kranjec iz Primskovega; učeni gospod Jurij Zupan, Kranjec iz Radovljice; učeni gospod Andrej Zupančič, iz Goriške grofije. Natisnjeno pri Egerju.

⁶⁸ Izpit iz fizikalne astronomije v akademski avli nadvojvodskega kolegija Družbe Jezusove v Ljubljani leta 1773 po predavanjih častitega patra Gregorja Schöttla iz Družbe Jezusove, rednega javnega profesorja fizike. Opravljali ga bodo študentje drugega letnika filozofije: učeni gospod Janez Bonnes, Kranjec iz Tolmina; učeni gospod Anton Prevodnik, Kranjec iz Mošenj; učeni gospod Tomaž Sedaj, Kranjec, ljubljanski meščan; učeni gospod Janez Verwega, Avstrijec z Dunaja. Ljubljana. Natisnjeno pri Janezu Frideriku Egru, tiskarju slavne dežele kranjske.

⁶⁹ Iz navedenih predmetov so opravili v avgustu 1775 pri profesorjih Schöttlu, Maffeiju in Čoklu izpite Fidelius Poglayn, Kranjec iz Kranja, Jurij Veha, Kranjec iz Moravč in Matevž Kalan, Kranjec, semeniščnik.

⁷⁰ Diar., n.d., I/40r, str. 1831 L/12, 1842 D/13 in 1849 L/13; CGASI-III, str. 1498-1499; Stöger, n.d., str. 320.

1. *Dissertatio philosophica De Coelis et Planetis* auctore R. P. Joanne de Uloa Soc. Jesu honoribus illustrissimorum ... Dominorum, dum in alma ac celeberrima Universitate Graecensi prima AA. LL. Et Philosophiae laurea insignirentur promotore R. P. Carolo Dillherr S. J. AA. LL. Et Philosophiae Doctore, ejusdemque in Physicis Professore ordinario. A caeteris condiscipulis inscripta anno Domini M.DCC.XLV. Graecii, Typis Haeredum Widmanstadii, 12°, 191 strani, sld. Na koncu še 7 strani s popisom kandidatov za izpiti.
 2. *Tractatus Philosophicus de Barometro*. Auctore R. P. Laurentio Gobard, è Societate Jesu, honoribus Illustrissimorum, Perillustrium, Reverendorum, religiosum, Praenobilem, Nobilem, ac Eriditorum Dominorum, Dominorum cum in alma, ac Celeberrima Universitate Graecensi suprema AA. LL. et Philosophiae laurea insignirentur. Promotorer R. P. Carolo Dillherr, è Societate Jesu AA. LL. 6 Philosophiae Doctore, ejusdemque professore emerito nec non Incultae Facultatis Philosophiae cae P. T. Seniore. A philosophis condiscipulis inscriptus Anno Salutis M.DCC.XLVI Mense Julio, die Graeci Typis Haeredum Widmanstadii, 12°.
 3. *Dialogi physici de Corporum principiis, eorumque qualitatibus in genere*. Viennae Kaliwoda 1748. 8°.
 4. *De Universi Systemate, Corporum gravitate, fontium origine et planetocolis*. Viennae Kaliwoda 1749. 12°.
 5. *Dialogi Tres jucundi et perutiles, inter militem et mercatorem fratres*. Labaci G. Heptner 1763. 8°. Sine nomine.⁷³
- GOTLIB LEOPOLD BIWALD, prof. fil.,
roj. 26. 2. 1731 Dunaj, vstp. 17. 10. 1747 Dunaj, u.
8. 9. 1805 Dunaj,
23. 10. 1755-1757 Ljubljana, kot bogoslovec poučeval v gramatikalnih in zadnjih gimnazijskih razredih retoriko in vodil kongregacijo, 1761 Ljubljana, prof. fil. 1763-1773 Gradec.
- Biblgraf. obsega 9 latinskih knjig in učbenikov o fiziki, tudi izdaje drugih avtorjev, ki jih je dal natisniti kot promotor. Objavil je tudi tri nemške fizikalne razprave. Dal je tiskati tudi več tez za izpite iz fizike v Gradcu, med drugim leta 1771, 1777 in 1780:
1. *Institutiones Physicae generalis et particularis*. Tomi II. Graecii. 1768, 1769, 1774, 1776 et 1786. Viennae 1779. et 1780. Norimbergae 1767. 8°.
 2. In *Disputationibus publicis physicis utilissimas de hac scientia Dissertationes recundi et inter praesentes distribui curavit*.
3. *Selectae ex Amoenitatibus Academicis Caroli Linnaei Dissertationes, ad universam Historiam naturalem spectantes, additamentis a se auctae*. Graecii. 1764. Et 1766. 8°.
 4. *Theoria Philosophiae naturalis, redacta ad unicam legem virium in natura existentium auctore J. R. Boscovich S. J. Ab ipso perpolita et aucta*. Ex prima Editione Veneta cum Catalogo Operum ejus ad annum 1763. Graecii. 1765. 4°.
 5. *Dissertatio de studii physici natura, ejus perpetuis mediis et cum scientiis reliquis nexu*. Graecii. 1767. 4°.
 6. *De objectivi Micrometri usu in Planetarum diametris metiendis. Exercitatio optico-astronomica habita in Coll. PP. S. J. Romae*. 1765. Graecii 1768.
 7. *Jos. Reebam S. J. Dialogi de primis veritatibus, seu primis Philosophiae principiis*. Graecii. 1770. 4°.
 8. *De Incremento frugum Dissertatio ex nechanismo deducta a P. Joa. B. Zallinger S. J. Oeniponti*. 1771. Cum Praefatione Biwaldi. Graecii. 1772. 8°.
 9. *De Viribus materiae Dissertatio ejusdem c. f.*
 10. *Alpini Prof. phys. In Acad. Petropolit. Sermo academicus de similitudine vis electricae et magneticae et: Dissertatio de novis quibusdam experimentis circa Electricitatem Tourmalini*. Ex latino. Graecii. 1771. 8°. c. f.
 11. *Experimenta cum novo mineralico corpore Platina ex Memoriis Academia Berol. T. 13. Ex gallico*. Graecii. 1773. 8°.
 12. *Anmerkungen über den Auszug und die Kritik eines Berlinischen Herrn. Recensenten das Boscovichische System betreffend, herausgeben als ... k. k. hohen Schule zu Freyburg einiges die Magisterwürde in der Weltweisheit erheilet wurd, Grätz. Widmanstadii 1773. Assertiones ex universa Philosophia...*, Grätz 1773. Profesor. Leopoldi Biwald, Antoni Pölle, Leopoldi Wisenfeld, prof. mor. teol., Caroli Taupe, prof. mat.
 13. *Animadversiones in Extractum et Crisin Censoris Berolin. Circa systema Boscovich. Graecii. 1773. 8°.*
 14. *Wilhelm Lewis, Mitgliedes der königl. Grossbrittannischen Societät der Wissenschaften zu London. Geschichte des Goldes und verschiedener damit sich beschäfftigender Künste und Arbeiten*. Grätz, gedruckt den Widmanstatterischen Erben. *Assertiones Ex universa philosophia quas auctoritate et consensu Plurim. Rev. Eximii Clariss, ac Magnis. D. Univ. Rectoris, Perill. Ac Doctriss. D. Caes. Reg. Inclyt. Fac. Phil. Praesidis + Directoris, Praen. Cosultiss. Ac spectab. Dom. Decani caeterumque Dom. Doctor. Ejusd. Inclyt. Fac. Phil. In alma ac celeberr. Univ. Graec. Anno 1771 Mense aug. die publice pro-*

⁷³ CGASI-I, str. 240; Stöger, n.d., str. 61; Sommervogel, n.d., III, str. 65-66; Poggendorff, Biographische-Literarische Lexikon, Leipzig.

pugnandas suscepit, praenob. Ac perdoctus dominis Ioannes Nep. Pollini. Carniol. Labac. Ex Arch. S. I. Conv. Nob. Colleg. Ex praelectionibus Adm. Rev. & Cl. P. Leopoldi Biwald, e S. I. AA. LL. & Phil. Doct. eiusd. Prof. publ. & ord. Adm. Rev. & Cl. P. Antonii Pöller, e S. I. AA. LL. & Phil. Doct. eiusd. Prof. publ. & ord. A. R. & Cl. P. Leopoldi Wisenfeld, e S. I. AA. LL. & Phil. Doct. ac. Phil. Moral. Prof. publ. & ord. Adm. Rev. & Cl. P. Caroli Taupe, e S. I. AA. LL. & Phil. Ac Math. Prof. publ. & ord.

15. Cronstedts Versuch einer Mineralogie. Vermehret durch Brunich. Grätz, gedruckt den Widmanstätterischen Erben, 1775. Illustrissimo domino domino Ludovico, sac. rom. Imp. Comiti a Dietrichstein, libero baroni in Hollenburg et Finkenstein haereditario, aulico, et provinciali rei venatoriae praefecto in Stiria, haereditario pincernae in Carinthia. Sacrarum caesareo-regiarum apostolicarum maiestatum camerario actuali, nec non regiminis Interioris Austriae consiliario se suasque positiones philosophicas, D. D. D. Clientes infisimi Ioannes Nep. Pasquich & Petrus Hoblnigg. Assertiones Ex universa philosophia, quas autoritate et consensu Magnifici Domini universitatis rectoris, Perillustris. Ac Clarissimi Domini caesareo-regii inclytae facultatis et studii philosophici praesidis et directoris, Admodum Reverendi, Spectabilis Ac Clarissimi Domini Decani, caeterumque Dominorum Doctorum Ejusdem Inclytae Facultatis Philosophicae, in alma ac celeberrima Universitate Graecensi, Anno Salutis MDCCLXXVII. Mense Augusto die publice propugnandas suscepit Rev. Dom Ioannes Nep. Pasquich, Nob. Dalm. Segniensis e Caes. Colleg. Et Dom. Petrus Hoblnigg, Stirus Rastensis e Caes. Coll. Sub praesidio Admodum Rev. et Clariss. Domini Leopoldi Biwald, AA. LL. & Philosophiae Doctoris, Physic. Profes. publici & ordinarii. Admodum. Rev. ac Clariss. Domini Joannis Nep. Wolf, AA. LL. & Philosophiae Doctoris, Log. Metaph. Nec non Philosophiae Moral. Profes. publici & ordinarii.

16. Johann Friedrich Gmelins, der Arzneygelahrheit (sic!) Doctors und öffentlichen Lehrers auf der hohen Schule zu Tübingen, der Römisch-Kaiserlichen Akademie und der Zürichischen Gesellschaft der Naturforscher Mitgliedes, Abhandlung von den giftigen Gewächsen, welche in Deutschland und vornämlich in Schwaben wild wachsen. Grätz, gedruckt den Widmanstätterischen Erben. 1776. Celsissimo ac revendissimo domino, domino Rudolpho Iosepho, dei, et apostolicae sedis gratia archiepiscopo goritiensi, sac. rom. imp. Principi e comitibus et dominis ab Edling, domino in Hungersbach, Palla-crucis et S. Georgii, custodi albae

regalis, abbati S. Petri de Rosacio, sacrae caesareo-regiae, et apostolicae maiestatis consiliario actuali intimo; se suasque positiones philosophicas. D. D. D. Cliens infimus Antonius Boschi. Assertiones Ex universa philosophia, quas autoritate et consensu Magnifici Domini Universitatis Rectoris, Perillustris, ac Clarissimi Domini Caesareo-Regii Inclytae Facultatis et studii Philosophici Praesidis et Directoris, Admodum Reverendi, Spectabilis, ac Clarissimi Domini Decani, caeterumque Dominorum Doctorum Eiusdem Inclytae Facultatis Philosophicae In alma, ac celeberrima Universitate Graecensi Anno Salutis MDCCLXXX. Mense Aug. Die publice propugnandas suscepit, D. Antonius Boschi, e Comit Gorit. E Caes. Sem. Conv. Sub praesidio A. R ac Cl. D. Leopoldi Biwald, AA. LL. & Philos. Doct. Phys. Profes. publ. & ord. A. R. ac Cl. D. Caroli Taupe, AA. LL. & Philos. Doct. Ac Mathes. Prof. publ. & ord. A. R. ac Cl. D. Ioannis Nep. Wolf, AA. LL. & Philos. Doct. Log. & Metaph. Nec non Phil. Moral. Profes. publ. & ord.⁷⁴

JANEZ KRSTNIK SCHÖTTL, prof. fil., dogm. in mor. teol.,
roj. 23. 6. 1724 Steyer, vstp. 28. 10. 1739 Dunaj, u. 1777?,

prof. fil. 1754-1757 Dunaj, Terezijanišče, prof. mat. 1758 Buda, prof. mat. 1759 Celovec, prof. mat. jeseni 1759 - jeseni 1761 Ljubljana, prof. fil. 1762-1763 Dunaj, Terezijanišče, prof. mor. teol. 1764 Linz, prof. dogm. in mor. teol. 1765-1773 Passau. Biblgraf. obsega eno razpravo o astronomiji, ki opisuje opazovanje prehoda Venere čez ploskev Sonca 6. 6. 1760 v Ljubljani. Delo je bilo vstavljeno v dunajske efemeride in je zanj dobil pohvalo pariške akademije.⁷⁵

GABRIJEL GRUBER, prof. mehanike,
roj. 6. 5. 1740 Dunaj, vstp. 18. 10. 1755 Dunaj, u. 25. 3. 1805 St. Petersburg,
predstojnik katedre za risanje, geometrijo, mehaniko in hidravliko 1768-1784 Ljubljana, rav. plovbe po Ljubljanci in Savi 1772-1781 Ljubljana, prof. mehanike 1786-1800 Polock v Belorusiji, prvi rektor v St. Petersburgu 1800 - 30. 7. 1802, 30. 7. 1802 do smrti predstojnik ostankov jezuitskega reda v Rusiji.

Biblgraf. obsega dve nemški razpravi o hidrodinamiki ter eno razpravo brez fizikalne vsebine:

1. Herrn Tobias Grubers, Weltpriesters und k. K. Bau- und Navigationsdirektors im Temeswarer

⁷⁴ Diar., n.d., I/40r, str. 1713 D, 1716 L/6 in 1727 D; CGASI-I, str. 104; Stöger, n.d., str. 30; Sommervogel, n.d., III, str. 1528-1530.

⁷⁵ CGASI-III, str. 1499; Stöger, n.d., str. 320; Sommervogel, n.d., VII, str. 859.

Banat, Briefe hydrographischen und physikalischen Inhalts aus Krain an Ignaz Edlen von Born, k. K. Wirklichen Hofrath. Wien, bey Johann Paul Kraus, 1781.

2. Modus Savum fluvium in meliorem statum redigendi, ut navigatio promoveretur, et ab inundationibus caveretur. Archiv für Geographie und Statistik, ihre Hülfwissenschaften und Literatur. Verfasst und gesammelt von einer Gesellschaft von Gelehrten, Prag, 1802. Recenzija v Annalen der österreichischen Literatur, Wien, Nro. 28. XXVIII Stück, april 1802, str. 217.

3. Paravit anno 1786. Paulo ab adventu suo in Russia pulcherrimas ichonographicas delineationes Templi et Collegii Polocensis, quarum binæ Lipsiae in fol. Maj. excusae sunt.⁷⁶

KRISTJAN RIEGER, prof. mat in arhitekture, roj. 14. 5. 1714 Dunaj, vstop. 17. 10. 1731 Dunaj, u. 26. 3. 1780 Dunaj, prof. mat. 1748-1761 Dunaj, rektor 14. 8. 1768 - 29. 9. 1771 Passau, sup. 1772 Traunkirchen, posestvo passauskega kolegija, rektor - 11. 6. 1772 do razpustitve Družbe Jezusove 29. 9. 1773 Ljubljana.

Bibligraf. obsega latinski razpravi o arhitekturi ter španski razpravi o astronomiji in fiziki:

1. Universae Architecturae Civilis et Militaris Elementa. Brevibus recentiorum observationibus illustrata, conscripta a Christiano Rieger, Soc. Jesu, Francisco Rom. Imp. Aug. Subissime dedicata a Francisco Josepho S. R. I. Comite de Plettenberg Wittem, cum sub augustissimis auspiciis in regio Theresiano S. J. Nobilium Collegio tentamen publicum ex physica, historia, itaque architectura. Jure naturae, et philosophia morum subiret, an. Salut. M.DCC.LVI, mense septembri. Tomi II. Vindobonae, typis Joannis Thomae Trattner, 4°, 274 strani, sld., fron, gr., 15 bakrorezov - V nadaljevanju: Materia tentaminis publici, quod ex anni hujus scholastici praelectionibus, quavis cui libereit periclitante subibat in collegio regio Theresiano Societate Jesu illustrissimus Dominus Franciscus Comes de Plettenberg, Philosophiae in secundum annum auditor, die... M.DCC.LVI. Vindobonae... 52 strani. Prevod v španščino P. Michel Benevolente, S. J. Madridi. 1763. fol.

2. Universae Architecturae Militaris Elementa brevibus... Soc. Jesu Sacerd. Mariae Theresiae Augustae honoribus dicata a Joanne Baptista L. B. De Schilson, dum idem sub augustissimis auspiciis in collegio regio Theresiano S. J. tentamen publicum ex disciplinis philosophicis atque historicis subibat. Anno Salut. M.DCC.LVIII.

⁷⁶ Diar., n.d., I/40r, str. 1831 L/10, 1837L in 1842 L; CGASI-I, str. 470; Stöger, n.d., str. 109; Sommervogel, n.d., III, str. 1882.

mense septembri. Vindobonae, typis Joannis Thomae Trattner, 4°, 348 strani, sld., fron, gr., 20 slik. Vinjeto pod naslovom in več drugih je izdelal Ph. Gütt. - V nadaljevanju: Materia tentamina publici, 20 strani. To delo je verjetno prav tako prevedel v španščino P. Michel Benevolente, S. J.

3. Observacion del Transito de Venus par el disco del sol, en el dia 6. De Junio de este año de 1761. Hecha en el observatorio del Colegio Imperial de la Compañia de Jesus de Madrid. Por el P. Christiano Rieger, Cosmographo de S. M. 4°, 7 strani. Na koncu: Con licencia: En Madrid. Año de 1761. En la Imprenta de la Santa Cruzada.

4. Observaciones physicis solze la fuerza electrica grande, y fulminate, confirmada y aumentada con nuevos experimentos. Por el Padre Christophoro Rieger, de la Compañia de Jesus. Con licencia. Madrid. En la officina de Joachim Ibarze calle de las Urosas. Año de M.DCC.LXIII, 4°, 60 strani, 1 slika.⁷⁷

Skupne poteze življenskih poti ljubljanskih profesorjev fizike

Po končanem študiju filozofije in teologije je začelo skoraj pol poznejših ljubljanskih profesorjev fizike v okviru triletne filozofije najprej predavati druge predmete; 18 profesorjev je začelo s predavanji etike, 7 matematike, trije pa hebrejščine.

Pred prihodom v Ljubljano je 24 ljubljanskih profesorjev fizike že poučevalo filozofijo v drugih kolegijih. Po odhodu iz Ljubljane jih je 43 predavalo moralno teologijo, 17 cerkveno pravo, 12 kontroverzna teologijo, 6 Sveto pismo in 4 dogmatično teologijo.

11 ljubljanskih profesorjev fizike je pozneje prevzelo dolžnosti dekanov moralne teologije na različnih kolegijih. Janesich je postal dekan profesorjev filozofije v Trnavi, Kappus v Gradcu, Apfaltrer pa na Dunaju. Zadnji je bil na Dunaju tudi dekan jezikov. 13 ljubljanskih profesorjev fizike je bilo imenovanih za rektorje v različnih kolegijih, 7 pa za predstojnike manjših postojank. Zetlacher je postal avstrijski provincial.

Med vsemi ljubljanskimi profesorji je le Legger leta 1714 od katedre za matematiko (in logiko) prešel na fiziko.⁷⁸ B. F. Erberg je leta 1754 s fizike (in etike) prešel k matematiki. Do srede tridesetih let so ljubljanski profesorji filozofije dosledno menjavali katedre tako, da so sledili napredovanju

⁷⁷ CGASI-III, str. 1381; Stöger, n.d., str. 302; Sommervogel, n.d., VII, str. 1841.

⁷⁸ Profesorji matematike se na leta 1705 ustanovljeni katedri niso tako hitro menjavali kot na fiziki, ki je bila del filozofije. Franc Lengger je tako poučeval matematiko med leti 1707-1708, Franc Schmelzer pa med leti 1711-1712.

študentov v naslednji letnik. Profesorji logike so naslednje leto predavali fiziko, za njo pa metafiziko v naslednjem letu,⁷⁹ kar je bilo povezano z vsebino (in nazivi) treh letnikov filozofskega študija.⁸⁰

V letih 1716 in 1717 je profesor fizike poučeval tudi matematiko, sicer pa je bila fizika do srede štiridesetih let samostojna katedra. V letih reform so jo nekaj časa predavali skupaj z drugimi vedami: med leti 1747-1752 z metafiziko,⁸¹ nato pa dve leti z etiko.⁸² V naslednjih dveh desetletjih je postala znova samostojna katedra s spremenjenim nazivom "Splošna in posebna fizika", ki se je obdržal tudi v učbenikih 19. stoletja.⁸³

V drugi polovici petdesetih let sta v Ljubljanskem kolegiju delovala tudi mladi Biwald in že uveljavljeni fizik Dillherr.⁸⁴ Pouk fizike v Ljubljani so posodobili tudi z nabavo številnih novih knjig leta 1754 in eksperimentalnih naprav naslednje le-

to. Sočasno sta Benvenuti in Bošković v Rimskem kolegiju uveljavila Newtonovo fiziko, v katoliških deželah pa so začeli predavati astronomijo po Brahejevem in po letu 1757 po Kopernikovem sistemu.⁸⁵ To je tudi čas Boškovičevega obiska v Ljubljani 9. 3. 1758 in Wulfnovih predavanj o Newtonovi fiziki v Ljubljani leta 1763.⁸⁶ Tako smo vsaj desetletje pred prepovedjo jezuitskega reda imeli v Ljubljani opremljen fizikalni kabinet, kvalitetne fizikalne knjige in stalne profesorje fizike, zagovornike Boškovičevega nauka in Kopernikove kozmologije. Le leta 1718 sta v istem letu zapisana dva profesorja fizike,⁸⁷ saj je dotedanji profesor Kraus 16. 11. 1718 umrl. Razen Krausa (1717, 1718), Mayra (1722, 1727) in Mayerna (1747, 1749), ni pred letom 1765 nobeden izmed ljubljanskih profesorjev več kot eno leto predaval fizike. Šele Pogrietschnig (1765-1768) in G. Schöttl (1769-1773) sta bila v desetletju pred prepovedjo reda več let zaporedoma profesorja fizike v Ljubljani. Od takrat predmetni učitelji niso bili več omejeni le na hebrejščino in grščino.⁸⁸ Menjavanje stolic ni več onemogočalo potrebno specializacijo, prihodi profesorjev iz Gradca ali Dunaja pa so vsekakor ugodno vplivali na kvaliteto študija v Ljubljani.

Jezuitski profesorji so se menjavali znotraj Avstrijske jezuitske province, ki je imela kolegije tudi v pomembnih univerzitetnih središčih, kot so bili Gradec, Dunaj in Buda. Predavatelji iz Bude niso prihajali v Ljubljano ali iz Ljubljane. Več kot pol obravnanih jezuitskih profesorjev je iz Ljubljane odšlo ali vanjo prišlo z Dunaja ali Gradca. Erberg, Rasp in J. Schöttl sta odšla iz Ljubljane na posebno znamenito dunajsko Terezijanišče, s katerega je prišel tudi Eder. Gruber pa je odšel v Petrograd.

Nekateri ljubljanski profesorji fizike so bili še posebej pohvaljeni, npr. Stainer ob odhodu v Gradec 25. 10. 1717; "Metafizik R. P. Stainer je s slavo ovenčal svoje delo".⁸⁹

⁷⁹ Leta 1714 je isti profesor poučeval logiko in matematiko, od leta 1752 dalje pa logiko in metafiziko, verjetno zaradi ukinitve tretjega letnika naslednje leto. Večina profesorjev logike je v naslednjem letu nadaljevala s poukom fizike, naslednje leto pa so prešli k metafiziki. Manj pogost je bil prehod od fizike h kazuistiki (Tauf-ferer 1760), ali pa primer Mayrja, ki je leta 1722 predaval fiziko, 6 let pozneje metafiziko, čez dve leti pa kazuistiko. Običajni vrstni red spreminjanja stolic za filozofijo kaže naslednja tabela, kjer številke v oklepajih označujejo zamik posamezne katedre, če ta ni sledila prejšnji takoj v naslednjem letu:

logika-fizika 1708, 1713-14, 1715?, 1717-18, 1720, 1722-28, 1734, 1736-7, 1742, 1745, 1755, 1756-60, 1762-63, 1771; fizika-metafizika 1707-13, 1715?, 1716, 1718-20, 1722-24, 1727-28, 1730-31, 1734, 1736, 1742, 1747, 1756; logika-fizika-metafizika 1708, 1713, 1715?, 1718, 1720, 1722 (metafizika 6), 1724, 1727-28, 1734, 1736, 1742, 1756; fizika-metafizika-kazuistika 1709, 1713 (kazuistika 2), 1722 (kazuistika 2), 1730; logika-fizika-metafizika-kazuistika 1713, 1715?, 1722 (metafizika 6, kazuistika 2).

⁸⁰ Jože Ciperle, Jezuitski učni program in njihovi študiji v Ljubljani, v zborniku: Jezuiti na Slovenskem, Institut za zgodovino Cerkve, Ljubljana, 1992, str. 173.

⁸¹ Mayern leta 1747 in 1749, Vittinich 1748, Maister 1750, Ritzl 1751 in Herrenbrandt 1752.

⁸² Rasp leta 1753 in Erberg 1754.

⁸³ Delitev na splošno in posebno fiziko je v popisih profesorjev (Diar., n.d., I/40r, str. 1716 L) 3 ali 4 leta poznejša od cesarskega dekreta iz leta 1752, ki je delitev zapovedal. Takšna delitev fizike se je, vsaj v Avstriji, obdržala še v naslednjih generacijah, npr. pri piaristu Remigiu Döttlerju († 1812), Elementa Physicae Mathematico-Experimentalis in usum auditorum suorum conscripta, Viennae et Tergesti 1815, Editio nova curante J. L. Malenea.

⁸⁴ Diar., n.d., I/40r, str. 1702 D, 1711 D, 1720 L, 1726 L in 1726 D. Na Dunaju leta 1748 in 1749 tiskani knjigi "Dialogi physici de Corporum principiis, eorumque qualitatibus in genere" ter "De Universi Systemate, Corporum gravitate, fontium origine et planeticolis" uvrščata Dillherrja med najpomembnejše ljubljanske fizike. Leta 1763 je v Ljubljani objavil tudi Dialogi Tres jucundi et peritiles, inter militem et mercatorem fratres. Biwald pa je zapustil Ljubljano preden je začel objavljati fizikalna dela.

⁸⁵ Spor se je razplamtel po obrambi tez Boškovičeve fizike Synopsis physicae generalis pod Benvenutijevim vodstvom leta 1754. Kljub pritiskom profesor fizike Benvenuti ni bil odstranjen iz Rimskega kolegija, temveč je le zamenjal katedro. Bošković je bil tri leta pozneje v kongregaciji, ki je leta 1757 umaknila teorijo o gibanju Zemlje z Indeksa prepovedanih knjig. Nekaj mesecev pozneje je Bošković obiskal Ljubljano (Željko Marković, Ruder Bošković, Zagreb, JAZU, v dveh delih 1968 in 1969, str. 290-292 in 401).

⁸⁶ Karl Dežman (1821-1889), Einiges über die naturwissenschaftlichen Forschungen in Krain, Jahreshefte des Vereines des krainischen Landes. Museums, Laibach, 1856, str. 9.

⁸⁷ Diar., n.d., I/37r, str. 1010 D/11-12.

⁸⁸ Ciperle, ibid., 1992, str. 160, 161 in 173.

⁸⁹ Vladimir Murko, Starejši slovenski znanstveniki in njihova vloga v evropski zgodovini - Astronomi, Zbornik za zgodovino znanosti in tehnike 2, Ljubljana, 1974, str. 32.

Z modernizacijo pouka sovpadajo po letu 1752 tudi številne nastavitve ljubljanskih profesorjev fizike, rojenih v deželah poseljenih s Slovenci. Med njimi so bili Kranjci Rasp, Erberg, Tricarico, Taufferer, Morautscher in Au(er)sperg ter Korošec Pogrietschnig.

Med leti 1706-1773 se je zvrstilo 59 jezuitskih profesorjev fizike, ki so bili med poučevanjem fizike v Ljubljani povprečno stari po 37 let. Odstopanja od povprečja so bila zelo majhna, saj je le Pogrietschnig poučeval po svojem enainštiridesetem letu, noben profesor fizike pa ni bil mlajši od 30 let. Nekateri profesorji fizike so se v Ljubljano vračali po večkrat, vendar niso več poučevali fizike. K številu vrnitev v naši tabeli šteje tudi morebitni noviciat v Ljubljani:

Število vrnitev v Ljubljano:	2	3	4	5
Število profesorjev fizike:	6	2	1	1
Kraj rojstva profesorjev fizike:	5 Kranjska, 1 Dunaj	Bled, Ljubljana	Jul. krajina	Kranjska

Kraj rojstva:

Kranjska - Ljubljana	15 (6)
Koroška - Celovec	4 (2)
Štajerska - Gradec	9 (2)
Gorn. in Doln. Avstrija - Dunaj	13 (6)
Tirolska	2
Švabija	1
Hrvaška - Zagreb	7 (2)
'Liburnija' - Reka	(2)
Slovaška	2
Beograd	1
Jul. krajina	3
Gorica	2

Med desetimi profesorji fizike, ki so se po dvakrat in večkrat vračali v Ljubljano, je bilo 8 Kranjcev ter le po en Furlan in en Dunajčan. Tako so jezuiti skrbeli, da so profesorji ostali čim bližje rojstnemu kraju. Dobrih 10% profesorjev fizike je bilo doma iz Ljubljane, med drugimi kranjskimi kraji pa izstopajo plemenite kočevske rodovine Erberg in Jenčič. Veliko je bilo tudi Dunajčanov, štirje ljubljanski profesorji fizike pa so bili rojeni na ozemlju današnje Italije. Med 59 ljubljanskimi profesorji fizike so bili zunaj območja Avstrijske jezuitske province rojeni le: Ceschi iz Gradeža in Pitton iz Gradišča ob meji province, Furlan Buzzi, Švab Herrenbrandt, Tirolca Mayr in Stancker ter sin nemško-šve skega visokega častnika v

avstrijski službi Wulfen.

Povprečno so profesorji fizike poleg leta poučevanja fizike še po 5,7 let s presledki vršili druge dolžnosti v ljubljanskem kolegiju:

Leta bivanja v Ljubljani:	Število profesorjev:
2	10
3	21
4	6
5	2
6	2
7	3
8	2
9	4
10	2
11	2
12	0
13	1
14	1
40	1
45	1

Več kot polovica (31) profesorjev fizike je v Ljubljani poučevala filozofijo dve ali tri leta z logiko, fiziko in metafiziko. Nato so bili navadno še pred svojim štiridesetim letom premeščeni drugam, ne da bi se v Ljubljano še kdaj vrnili. So pa tudi izjeme, predvsem Ljubljančan de Giorgio, ki je z dvema presledkoma bival v ljubljanskem kolegiju 45 let, tudi kot vicerektor in rektor. Višnjan Taufferer je prav tako z dvema presledkoma preživel v ljubljanskem kolegiju 18 let in nato ostal v Ljubljani še več kot dve desetletji po prepovedi reda. Kranjec Apfaltrer se je kar petkrat za nekaj let vračal v Ljubljano, nazadnje kot rektor.⁹⁰ Dolenjec Morautscher je deloval v ljubljanskem jezuitskem kolegiju kar 22 let.

II. Fizikalne knjige v jezuitski knjižnici v Ljubljani

Ob ukinitvi jezuitskega reda so na kolegijih opravili popise knjižnic. Tako so na kolegiju v Zagrebu junija 1774 popisali med drugim dela Mariotta, Boyla in Jeana Bernoullija,⁹¹ ki so za Ljubljano dokazljiva šele pozneje. Popis knjig v

⁹⁰ Bil je 30 let starejši sorodnik jezuita Leopolda Apfaltrerja (1731-1804), prav tako rojenega na dedni posesti baronov Apfaltrerjev Grmače blizu Šmartnega pri Litiji. Leopold je od leta 1766 poučeval matematiko in mehaniko v Celovcu. Objavil je 4 matematične in fizikalne razprave. Septembra 1771 je v Celovcu izdal matematično razpravo s številnimi enačbami in skicami: "Motu rhombi conici Dissertatio", skupaj z izpitnimi tezami ob sodelovanju profesorja fizike Leopolda Kirchschlaga (Č4258).

⁹¹ Žarko Dadić, Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata, Zagreb, SNL, 1982, II del, str. 242.

Ljubljani ni bil končan pred 28. 6. 1774, ko je požar v nekdanjem jezuitskem kolegiju že povzročil veliko škodo tudi v knjižnici. Iz pogorišča so rešili in pozneje leta 1775 popisali 637 knjig, med njimi 36 knjig o fiziki.⁹²

Fizikalne knjige po popisu iz leta 1775

1. Giovanni Maria Della Torre (1713-1783), *Scienza della Natura Generale*, Venezia, 1750 (400; 1460; 8333; 4).⁹³

Ekslibris: *Inscript. Catal. Bibl. Philosoph. Coll. Labaci S. J. 1754* (na hrbtu: *Bibl. Phil. Lab. S. J.*).

2. Honorat Faber S. J. (1606/7-1688), *Physica id est scientia rerum corporearum, in decem Tractatus distributa, Tomus I* (Tractatus 1, 2), Lugduni, 1669 (403; 1426; 28337; 55).

Ekslibris: *Collegio Societatis Jesu Donatus Ejudemqu... Bibliotheca Sophicea Adscriptus Labaci 1726*.

Vežano skupaj z Fabrijevim Tomus Quatrus (Tractatus 7, 8), Lugduni, 1671 (418; 1426; 28337; 53).

Ekslibris: *Anno 1726 Biblioth. Philosoph.*

3. Joseph Khell von Khellburg S. J. (1716-1772), *Physica ex recentiorum observationibus accommodata. Usibus academicis a Josepho Khell è S. J., Viennae*, 1751 (406, 424 in 426; 1440; 8206; 3).

Ekslibris: *Inscr. Catal. Bibl. Philos. Coll. Labaci S. J. 1754*.

4. Joseph Mangold S. J. (1716-1787), *Philosophia Rationalis et Experimentalis, Ingolstadii et Monachii*, 1755-1756 (408; -; 4420; -).⁹⁴

Ekslibris: *Inscripto Catalogo Bibliotheca Collegis Soc. JESU Labac. (brez letnice)*.

5. Johann Christoph Sturm (1635-1703), *Physica electiva sive hypothetica, Norimbergae*, 1697 (407 in 409; 1457; 8477; 57).

Ekslibris: *Inscr. Catal. Bibl. Philos. Coll. Labaci S. J. 1754* (vezano skupaj z Wolffovo matematiko iz leta 1722).

6. Andreas Semery S. J., *Triennium Philosophicum, 2: Venetiis*, 1690 ali 4: 1708 (410; -; 449 ali 5188; -).

Brez jezuitskega ekslibrisa.

7. piarist Odoardo Corsini (1702-1765), *nstituti-ones Philosophiae, Venetiis*, 1743 (411; -; 5276; 11).
Ekslibris: *Inscript. Catal. Bibl. Philos. Colleg. Labac. S. J. 1754*.

8. Ignatio Monteiro S. J. (1724-1812), *Philosophia libera mechanica, Venetiis*, 1766 (415; 1543; 8536; 2).

Ekslibris: *Inscriptus Bibl. Phil. Coll. Labaci. S. J. 1768*.

9. Roger Joseph Boscovich S. J. (1711-1787), *Theoria Philosophiae Naturalis, Venetiis*, 1763 (421; 1418; 8179 ali 8180; -).

Brez jezuitskega ekslibrisa.

10. *De litteraria expeditione per pontificam ditionem ad dimetiendos duos meridiani gradus et corrigendam mappam geographicam jussu, et auspiciis Benedicti XIV Pont. Max suscepta a Patribus Societ. Jesu Christophoro Maire et Rogerio Josepho Boscovich, Romae*, 1755 (488; -; 4243; 3).⁹⁵

Ekslibris: *Inscriptus Catalogo Bibliotheco Philosophici Coll. Labac. S. J. 1758 a S. Bernardino Erber*.

11. *Der Königl. Akademie der Wissenschaften in Paris physische Abhandlungen 1692-1718, Breslau 1748-1750* (422 in 614; 1567; 8361; 5).⁹⁶

Ekslibris: *Inscr. Cat. Bibl. Phil. Coll. Lab. S. J. 1754*.

12. Jean-Jacques Dortous de Mairan (1678-1771), *Abhandlung von dem Eisse, Leipzig*, 1752 (428; 1537; 8535; 6).⁹⁷

Ekslibris: *Coll. Labac. S. J. 1758*.

⁹⁵ Jaro Dolar, *Ob ostankih jezuitske knjižnice v NUK, v zborniku: Jezuiti na Slovenskem, Institut za zgodovino Cerkev, Ljubljana, 1992, str. 191*. Knjiga je bila dvakrat ponatisnjena (*Bonnoniae 1757 in Viennae 1776*), dopolnjeni francoski prevod pa je izšel v Parizu leta 1770 pod naslovom *Voyage astronomique et géographique*. Boškovičev prijatelj Maire (1697-1767) je bil rektor Angleškega kolegija v Rimu, znan po delih iz praktične astronomije. Kljub podobnim priimkom ni istoveten s starejšim pariškim akademikom de Mairanom.

⁹⁶ Leta 1775 so pod št. 422 vpisali 2., 6. in 8. del prevoda. Pod imenom prevajalca člana berlinske akademije: "Physische Abhandlungen ... Adolph v. Steinwahr" so pod št. 614 vpisali še 3., 5., 6., 7., 9. in 10. del. Wilde je pod številko 1567 vpisal 2., 3., 5., 6., 8., 9., 10, 12. in 13. del. Danes najdemo v NUK-u pod sign. 8361 skupaj vezan 1., 2., 3., 4. in 5. del, ki imajo na zunanjih platnicah številko 614, zapisano leta 1775. Zanimanje ljubljanskih jezuitov za razprave pariške akademije je bilo gotovo povezano s proglasitvijo Boškoviča za njenega dopisnega člana 4. 5. 1748 s korespondentom akademikom de Mairanom, ki ga je tudi predlagal (Marković, *ibid.*, str. 242).

⁹⁷ *Dissertation sur la glace, 1715*, razprava nagrajena pri akademijah Bordeaux leta 1716 in Béziers leta 1717. V Ljubljani so nabavili nemški prevod poznejše izdaje s predgovorom de Mairana datiranim leta 1748. Boškovič je v Rimu prejel de Mairanovo delo januarja 1749 (Mairan, *ibid.*, 1752, uvod; Marković, *ibid.*, str. 256).

⁹² Knjige s fizikalno vsebino so razvrščene po vrstnem redu popisa iz leta 1775. V oklepaju so inventarne številke oziroma signature knjig leta 1775, leta 1803 in danes v NUK-u ter starost dela ob nabavi v ljubljanskem jezuitskem kolegiju.

⁹³ Prvi od dveh delov.

⁹⁴ Knjiga ima prečrtan ekslibris ljubljanskih avguštincev iz leta 1755, od koder je pozneje prešla k jezuitom.

13. Joan de Ulloa Madritiano S. J., *Physica Speculativa*, Romae, 1713 (429; -; 4896 in 4815; 8).
Ekslibris: *Biblioth.Philosoph.*(dodano z drugačno pisavo) *Collegii Soctis Jesu Labacensis Catalogo Inscriptus Anno 1721.*
14. Francesco Tertio de Lana S. J. (1631-1687), *Magisterium Naturae et Artis, Opus Physico-Mathematicum*, Brixiae, 1684 et 1686, Parmae 1692 (432 in 433; 1411; 8461; 60).
Ekslibris: S. J. Labaci 1752.
15. Josepho Falck S. J. (+1737), *Mundus aspectabilis philosophice consideratus*, 1740 (434; -; 5026; 7).
Ekslibris: *Inscriptus Bibl. Philosophia Catalogo Collegii Labacensi S. J. Inscriptus 1747.*
16. Christian Wolff (1679-1754), *Der Anfangs=Gründe aller Mathematischen Wissenschaften, III. Theil: Gründe der Optick, Catoptrick, Dioptrick und Perspectiv, Halle und Magdenburg*, 1750 (437, 1406; 4136; 6).⁹⁸
Ekslibris: *Inscr. Catal. Bibl. Philos. Coll. Labac. S. J. 1756.*
17. Jacques Ozanam (1640-1717), *Récréations mathématiques et physiques*, Paris, 1723 (439; -; 4384; 31).
Ekslibris: *Inscr. Catal. Bibl. Philos. Colleg. Labaci S. J. 1754. Ex Libris ad Usum P. Bernardini Erberg.*
18. in 19. Nicolas Louis de Lacaille (1713-1762), *Lectiones elementares opticae*, Viennae, 1757 (448; -; 4047 in 4211; -).
Vezano z delom istega avtorja *Lectiones Elementares Astronomiae, Geometriae et Physicae*, Viennae, Prague, 1757 (430, -; 4047 in 4211; -).⁹⁹
Brez jezuitskega ekslibrisa.
20. Antonio Genovesi (1712-1769), *Elementa Metaphysicae in Morem Mathematicum* (449; -; -).
Knjiga ni najdena v NUK-u.
21. Bernard Forrest de Belidor (1693-1761) *La science des ingénieurs, A la Haye*, 1734 (453; -; 21393; -).
Brez jezuitskega ekslibrisa.¹⁰⁰
22. *Manuale Horographicum in duas partes divisum* (454; -; -).
Knjiga ni najdena v NUK-u.
23. *Elementa Mathematica Naturali Philosophia P. Maximiliani Höll* (455; -; -).
Knjiga ni najdena v NUK-u.
24. Joseph Majláth, *Motorum in Corporibus, Tyrnaviae*, 1754 (502; 1482; 8442 in 8440; 0).¹⁰¹
Ekslibris: Labaci S. J. 1754.
25. Joseph Kraus(s) S. J. (1678-1718),¹⁰² *Allocutiones Academicae* (533; -; 7737 in 12346; -).
Knjiga ni najdena v NUK-u, čeprav imajo zanjo dve signaturi.
26. Giovanni Battista Riccioli S. J. (1598-1671), *Almagestum Novum*, Bononia, 1651 (544; -; 4034; 58).
Ekslibris: *Labacensis Collegii Societatis JESU Catalogo inscriptus Anno 1709.*¹⁰³
27. in 28. Johann Christian Kolhans (1604-1677), *Tractatus opticus*, Lipsae, 1663 (602; -; 8271; 91), vezano skupaj s Frideric Schraderius (1657-1704), *Microscopiorum usus in naturali scientia...*, Gotingae, 1681 (602; -; 8274; 73).
Ekslibris: *Coll. Jesu Labaci 1754.*
29. François Jacquier (1711-1788), *Institutiones Philosophicae ad Studia Theologica, Physica Generalis et Particularis, Graecii*, 1766 (603; 1514; 5018; -).¹⁰⁴
Brez jezuitskega ekslibrisa.
30. Kaspar Schott S. J. (1608-1666), *Magia universalis naturae et artis*, Francofurti, 1677 (605, -; 8525; -).
Brez jezuitskega ekslibrisa.

⁹⁸ Iz požara so rešili več Wolffovih matematičnih in fizikalnih del, ki jih Čop pozneje ni vpisal med fizikalna. Wolffov *Physica electiva sive hypotetica*, tomus secundus, *Nurimbergae* 1722, je vezan za enako naslovljenim "tomus primus" iz leta 1697 avtorja Sturm, tedaj profesorja matematike na univerzi v Altrou. Oba dela imata v NUK-u sign. 8477 in vsaka svoj ekslibris iz leta 1754. V popisu leta 1775 je bilo delo pripisano Sturm kot drugi del njegovega "Physica Electiva Sturmii Tomus II^{us}" pod št. 409. Med Wolffovimi deli popisanimi leta 1775 (J436, J437, J438, J450 in J451) ima fizikalno vsebino predvsem optika, 3. del *Der Anfangs=Gründe*. Delo je bilo prvič izdano leta 1710 v 4 delih, v Ljubljani pa so leta 1756 nabavili postumno "predelano" izdajo iz leta 1750 in jo leta 1775 popisali pod št. 437.

⁹⁹ Lacaillovi deli je Scherffer prevedel iz latinščine po pariških izdajah iz leta 1756 in 1755.

¹⁰⁰ V uvodu dela je član pariške akademije Belidor objavil fizikalno razpravo o težišču. Belidor je skupaj s Cassinijem meril poldnevnik v severni Franciji, ukvarjal pa se je tudi z balistiko. Druge Belidorjeve knjige in dela Wolffa, Lacaille ter Jacquierja, ki so jih imeli tudi ljubljanski jezuiti, je Bošković leta 1764 priporočal za dokup ob nastopu službe profesorja na Univerzi v Paviji, tedaj pod habsburško upravo (Marković, *ibid.*, str. 653, 654 in 656).

¹⁰¹ Tiskano skupaj s tezami Josepha Apponya in Franza Weissa (1717-1785), jezuitskih profesorjev v Trnavi.

¹⁰² Profesor fizike in matematike v Ljubljani zadnji leti pred smrtjo.

¹⁰³ Na prejšnji strani dopisano še: "Insc. Catalogo Bibliotheca Philosophica Colleg. Labac. S. J. 1756".

¹⁰⁴ Z Biwaldovimi izpitnimi tezami.

31. Noël Regnault S. J. (1683-1762), *Physicae recentioris origo antiqua*, Graecii, 1755 (608, 1451; 8480; 1).

Ekstlibris: Labaci S. J. 1756.

32. Mario Bettini S. J. (1582-1657), *Apiaria Universae Philosophiae Mathematica*, Bononia, 1645 (610; -; 4032; 62).

Ekstlibris: Bibliotheca Philosophici Labacensi Collegii Societatis Jesu Catalogo Inscriptus 1707.

33. Johann Gottfried Jugel (1707-1786), *Geometria subterranea oder unterirdische Messkunst der Burg = und Grubengebäude*, Leipzig, 1773 (617; -; 9911 in 11135 dvojniki); -).

Ekstlibris: Bibl. Phil. Coll. S. J. (brez letnice).

34. Lorenzo Magalotti (1637-1712), *Lettere Scientifiche ed Erudite*, Venezia, 1740 (619; -; 2303; 14).

Ekstlibris: Inscr. Catal. Bibl. Philos. Coll. Labaci S. J. 1754.

35. Benjamin Franklin (1706-1790), *Briefe von der Elektrizität*, Leipzig, 1758 (631; 1488; 8427; 3).

Ekstlibris: Inscriptus (sic!) Bibliothecae Philosophico Collegii Labacensis Sotis (sic!) Jesu Anno 1761.

36. frančiškan Stefano Pace, *La fisica dei Peripatetici, Cartesiani ed Atomisti*, Venezia, 1741 (414 in 633; 1547; 8413; 30).

Ekstlibris: Inscriptus Catalogo Bibl. Phil. Coll. Labaci S. J. 1771.

Jezuitski ekstlibrisi v knjigah, ki jih leta 1775 niso popisali

Popis iz leta 1775 ni zajel vseh jezuitskih knjig, ki so prestale požar. V njem manjkajo naslednje fizikalne knjige z jezuitskim ekstlibrisom, ki jih danes hranijo v NUK-u. Domnevamo, da gre za knjige, ki so bile pred požarom izposojene študentom ali verjetneje profesorjem in šele po popisu iz leta 1775 vrnjene knjižnici:

1. Athanasius Kircher S. J. (1601-1680), *Ars Magna*, Romae, 1646 (-; -; 8100; 51).

Ekstlibris: Wolfis. Engelb. S. R. J. Com: AB Auerperg Sup. Cap. Carm: Bibliothec. Philosophici 1697.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Dodano še: "Cat. Index No. 658 Collegi. Soc. Jesu Labaci". Kircherjevo delo ima izjemoma številko na naslovnici in ne na zunanji platnici. Če gre za knjižnično številko, ta za 21 presega najvišjo številko popisano leta 1775.

2. Octavio Cattaneo S. J., *Cursus Philosophicus*, Romae, 1677 (-; -; 4958; 43).

Ekstlibris: Bibl. Philos. Catalogo Collegii Soc. Jesu Labaci Inscriptus 1720.

3. Pieter van Musschenbroek (1692-1761), *Essai de physique*, Lugduni, 1739 (-; 1442; 8463; 15).¹⁰⁶

Ekstlibris: Inscript. Catal. Bibl. Philosoph. Coll. Labaci S. J. 1754 (na hrbtu: Bibl. Phil. Lab. S. J.).

4. Musschenbroek, *Physicae Experimentalis et Geometricas de Magnete, Tuborum capillarum...* Lugduni, 1729 (-; -; 8448; 25).¹⁰⁷

Ekstlibris: Inscriptus Catal. Biblioth. Philosoph. Collegii Labac. S. J. 1754 (na hrbtu: Bibl. Phil. Lab. S. J.).

5. Musschenbroek, *Tentamina experimentorum naturalium captorum in Academia del Cimento*, Lugduni, 1731 (-; 1443; 4283; 23).

Ekstlibris: Inscript. Catal. Bibl. Philos. Coll. Labac. S. J. 1754 (na hrbtu: Bibl. Phil. Lab. S. J.).

6. Musschenbroek, *Dissertationes Physicae experimentalis de tubis capillaribus et attractione speculorum planorum*, Viennae, 1753 (-; 1447; 8186; -).¹⁰⁸

Ekstlibris: Bibl. Philos. Labac. (brez letnice).

7. Christian Vater (1651-1732), *Physica experimentalis systematica in usum studiosae iuventutis*, Witebergae, 1734 (-; 1465; 8306; 21).

Ekstlibris: Ex Liberalitralis P. Ignat. Redlhamer Inscriptus Bibl. Phil. Coll. Labac S. J. 1755.

8. Leonhard Euler (1707-1783), *Opuscula varii argumenti*, Berolini, 1746 (-; -; 8185; 22).¹⁰⁹

Ekstlibris: Inscriptus Bibl. Philos. Collegii Labacensis S. J. 1768.

9. Jean-Antoine abbé Nollet (1700-1770), *Lezioni di fisica sperimentale*, Venezia, 1746 (-; 1545; 8241; 5).

Ekstlibris: Inscript. Catal. Coll. Laba. Bibl. Philos. 1751 (na hrbtu: Coll. Labac. S. J.).

10. Georg Wolfgang Kraf(f)t (1701-1754), *Praelectiones academicae publicae in Physicam theoreticam*, Turingae. V treh delih 1750, 1751 in 1754 (-; 1525; 8236; 3).

Ekstlibris: Inscr. Catal. Bibl. Philos. Coll. Labac. S. J. 1755 (na hrbtu: Bibl. Phil. Lab. S. J.).

¹⁰⁶ Knjigo je iz holandskega prevedel Pierre Massuet (1698-1776).

¹⁰⁷ Knjige ni v Wildovem katalogu, ki je druga Musschenbroekova dela popisal med številkami 1442-1447.

¹⁰⁸ S Scherfferjevimi izpitnimi tezami.

¹⁰⁹ Štiri fizikalne in dve astronomski razpravi.

11. J. T. Desaguliers (1668-1728), *Cours de physique expérimentale*, Paris, 1751 (-; 1424; 8457; 3-4).¹¹⁰
Ekslibris: Inscript. Catal. Bibl. Philos. Coll. Labaci S. J. 1754 (prvi del), 1755 (drugi del).

12. Joan. Mitterpacher, *Dissertatio Physica de corpore generatim, deque opposito eidem vacuo, Tyrnaviae*, 1753 (-; 1483; 8257; 1).¹¹¹
Ekslibris: Inscr. Catal. Bibl. Philos. Coll. Labaci S. J. 1754.

13. Johann Heinrich Winkler (1703-1770),¹¹² *Anfangsgründe der Physik*, Leipzig, 1754 (-; 1574; 8235; 1).
Ekslibris: Inscr. Cat. Bibl. Philos. Coll. Labaci S. J. 1755 (na hrbtu: Bibl. Philo. Lab. S. J.).

14. Michael Klaus S. J. (1719-1792), *Naturalis Philosophiae seu Physicae Tractatio*, Viennae et Praegae, Trattner, 1756 (-; 1523; 8200; 2).
Ekslibris: Colleg. Labacensis Soctis Jesu 1758.

15. Wilhelm Jakob s'Gravesande (1688-1742), *Philosophiae Newtonianae Institutiones*, Viennae, 1760 (-; 1493; 4608; 9).¹¹³
Ekslibris: Inscript. Catalogo Bibl. Philos. Coll. Labac. 1769.

Oblika ekslibrisa

Jezuiti so vpisovali svoj ekslibris levo in desno ob naslovu dela. V 39 fizikalnih knjigah se je ohranilo v različnih oblikah. Najkrajši ekslibris je bil S. J. Labaci, ki so ga pisali v petdesetih letih. V sedmih fizikalnih delih pred 1750 in šestih po 1760 so vpisovali daljše ekslibrise. Sedem fizikalnih knjig nekdanje jezuitske knjižnice nima jezuitskega ekslibrisa: Schott (1677), Semery (1690 ali 1708), Mangold (1755-1756), de Lacaillle (dve deli iz leta 1757), Bošković (1763), Jacquier (1766) in Belidorovo delo o arhitekturi, ki ima nekaj fizikalnega uvoda o določanju težišča (1734). Semeryjevi fiziki in May(e)rjeva filozofija (1752) imata nejezuitska ekslibrisa.¹¹⁴ Ricciolov *Almagestum Novum* ima sta-

rejši ekslibris (1709) vpisan s temnejšim, bolje ohranjenim črnilom na notranji naslovnici, mlajšega z drugim rokopisom in širšimi črkami pa na zunanji, z navedbo filozofske knjižnice.¹¹⁵ Ricciolova *Astronomiae Reformata* (1547) iz leta 1665 ima samo starejši, domala enak zapis.

Nekaterim knjigam je bil jezuitski ekslibris odtisnjen tudi na hrbtu usnjenih platnic pod naslovom v obliki: "Bibl: Phil(os): Lab: S. J.". To so: tübingenska izdaja Kraffta, leipziška izdaja Winklera, beneška izdaja Della Torra, tri leydenske izdaje Musschenbroeka, pariška izdaja Desaguliersa in Mangoldovo delo, tiskano v Ingolstadt in Münchenu. Beneški izdaji Corsinija in Nolleta imata nekoliko drugačen odtis: "Coll. Labac. S. J.", v Wittenbergu tiskano Vaterovo in avstrijsko Klausovo delo pa imata na hrbtu le skrajšani naslov. Vse naštete knjige imajo na naslovnici ekslibris iz leta 1754, le drugi del Desaguliersa, Winkler in Vater imata eno leto poznejšega. Nollet iz leta 1752 ter Klaus iz leta 1758. Ekslibris v Mangoldovi knjigi iz leta 1755 pa ni bil datiran.

Nabave knjig v jezuitski knjižnici po letih

1697	1
1707	1
1709	1
1720	1
1721	1
1726	1
1747	1
1752	1
1754	14
1755	1
1756	2
1758	2
1761	1
1768	2
1769	1
1771	1
1773?	1

¹¹⁰ Dva dela, ki jih je iz *A Course of experimental Philosophy* (London, 1734) prevedel jezuit Espirit Pezenas.

¹¹¹ Tiskano skupaj s tezami profesorja logike Apponya.

¹¹² Profesor fizike v Leipzigu in član RS. Ljubljanski jezuiti so imeli 2. izboljšano izdajo njegovega dela, Ivan Dizma Florianschitsch de Grienfeld (* 1691) pa je imel v svoji knjižnici Winklerjevo *Gedanken von den Eigenschaften, Wirkungen und Ursachen der Elektrizität*, Leipzig, 1744.

¹¹³ Francoski prevod Rolanda de Virlois: *Éléments de Physique ou l'Introduction à la Philosophie de Newton* je bil natisnjen v Parizu leta 1744 (Marković, *ibid.*, 120).

¹¹⁴ Nedatiran zapis "Ekslibris Antonii Stendor" preberemo na *Philosophia Rationalis et Naturalis* jezuita Petra Paula May(e)ra (1716-1753) (Č4598). Semeryjev *Triennium Philosophicum* ima nedatiran zapis "Ex. Lib: Joannis Frideric Schweiher" v 2. izdaji iz leta 1690, ter "Ad uso P.

Felicis G. S. osna August: *Discal*" (bosonogih avguštinčev) v 4. izdaji iz leta 1708 (Č4449 in Č5188). *Cours complet d'optique* Roberta Smitha iz leta 1738 je prevedel iz angleščine v francoščino Boškovićev prijatelj Pezenas, profesor hidrografije v Marseillu. Prevod je dopolnil z novejšimi odkritji v optiki in s pregledom Boškovićevih instrumentov (Marković, *ibid.*, str. 676) in ga izdal v Avignonu leta 1767. Izvod v NUK-u s signaturo 8456 ima zapis čez naslovnico "Für Mechanik 1772" brez jezuitskega ekslibrisa, podobno kot obe knjigi *Naturlehre* Johanna Gott. Krügerja iz leta 1763 (Č8438). Našteti knjig v Ljubljani niso popisali leta 1775 in leta 1803. Tudi nefizikalne jezuitske knjige imajo jezuitske ekslibrise, denimo Clavennova *Aperiens naturae thesaurum* (J611, Č11960).

¹¹⁵ Nad starejše ekslibrise so pogosto dodajali zaznamek o filozofski knjižnici, ki so ga v Ricciolovi knjigi tudi datirali. Ekslibrise so vpisovale različne roke tudi v istem času, npr. Krafca leta 1775 in Klauza tri leta pozneje.

14 od 33 datiranih ekslibrisov v fizikalnih knjigah ima letnico 1754. B. F. Erberg tako ni le popisal 51 novih naprav iz matematike, fizike, astronomije, meteorologije in kemije za kabinet, temveč je nabavljal tudi fizikalne knjige za spremenjene potrebe ekperimentalnega pouka.¹¹⁶ Cene nabavljenih knjig ne poznamo, za razliko od sočasno nabavljenih naprav v kabinetu.

Ni verjetno, da bi požar prestale ravno knjige določenih letnikov zaradi morebitnega posebnega načina razvrstitve.¹¹⁷ Zato domnevamo, da so ob opremljanju fizikalnega kabineta v začetku druge polovice 18. stoletja tudi močno povečali knjižni fond, posebno s francosko pisanimi navodili za rokovanje z novimi napravami.

Inventarni zapisi na platnicah knjig

Verjetno se vse iz požara leta 1774 rešene knjige tudi danes nahajajo v NUK-u. Vendar identifikacija samo s pomočjo naslovov ni vedno mogoča. Leta 1775 niso zaznamovali leta in kraja natisa, ki ga določamo iz poznejših Wildovih in Čopovih popisov. V sedmih primerih pa jezuitski zapis, ki sicer obeta fizikalno vsebino, nima kraja, leta izdaje in avtorja dela. Zato ni mogoče ugotoviti, na katere sodobne signature se nanašajo številke: 400, 422, 439, 453, 454, 583 in 610 iz leta 1775. V posameznih primerih si lahko pomagamo s številkami, ki so jih ob popisu vpisovali tudi na zunanje platnice.¹¹⁸

¹¹⁶ Po Dolarju naj bi bila izbira in nabava knjig iz matematike, fizike in astronomije v jezuitski knjižnici "zasluga Gabrijela Gruberja" (Dolar, *ibid.*, 1992, str. 191). Vendar ekslibrisi kažejo, da so v jezuitski knjižnici nabavili večino ohranjenih fizikalnih knjig poldrugo desetletje pred Gruberjevim prihodom v Ljubljano.

¹¹⁷ Če so bile knjige razporejene po omarah glede na formate in so požar prestale le določene omare, preseneča pestrost ohranjenih formatov. Po popisu iz leta 1775 je bilo osem fizikalnih knjig natisnjenih v četverki ("4to"), prav toliko pa v osmerki ("8to"). Za ostala dela format ni bil vpisan. Ohranjene jezuitske fizikalne knjige v NUK-u imajo različne formate. Med majhnimi je 8,5 x 14,5 cm velika *Institutiones Philosophiae Corsinija*, piarističnega generala, in pozneje profesorja metafizike in moralke v Pisi. Med srednje spada 21,4 x 27 cm velika *Philosophia rationalis et experimentalis Mangolda*, rektorja akademije Dillinger in pozneje rektorja nekdanje jezuitske hiše v Augsburgu. Zelo veliki pa so Ricciolov *Almagest* z 27,5 x 35 cm, Kircherjeva *Ars Magna*, de Lanov *Magisterium* in druge.

¹¹⁸ Vse knjižnične številke so ob popisu leta 1775 vpisali na sredo zgornjega dela zunanjih platnic, nekaj cm pod robom, npr. "N^r 400" na platnicah Della Torrejeve knjige iz leta 1750 (J400). Višina črke "N" sega v posameznih primerih od 10 do 16 mm s širino 5-7 mm. Prve številke popisa so višje in segajo od 15 do 16, široke pa so 3 do 5 mm, izjemoma tudi manj, denimo 9 x 2,5 mm na knjigi Della Torra. Naslednji številki v popisu sta bili praviloma manjši z višino 7 do 11 mm. Črnilo je danes seveda obledelo in je na temnorjavih platnicah (npr. prevod spisov pariške akademije, J614, Č8361) težko

Število fizikalnih knjig v jezuitski knjižnici v Ljubljani

Jezuitski popis iz leta 1775 je knjige deloma razvrščal po vsebini. Fizikalna dela najdemo v skupini s knjigami o matematiki, astronomiji, geografiji, biologiji, redkeje o filozofiji ali celo o teologiji med številkami 400-474. Med številkami 400-455 najdemo 29 fizikalnih del. Druge knjige o fiziki so bile popisane še na številkah: 502, 533, 544, 602, 603, 605, 608, 610, 614, 617, 619, 631 in 633. Tako je mogoče s fiziko povezati skupno 42 knjižničnih številk iz leta 1775.

Leta 1775 so popisali tri dela Dunajčana Khella, vendar gre za eno samo delo v dveh knjigah. Po dva popisana dela Fabrija, Sturma, Pacea, Pariške akademije in Lanija so prav tako le različni deli istih knjig. Edina avtorja z dvema popisanimi deloma o fiziki sta bila Bošković in de Lacaille. Tako so leta 1775 popisali 36 fizikalnih del triintridesetih različnih avtorjev in zbornik Pariške akademije. Petnajst drugih fizikalnih knjig dvanajstih avtorjev je prestalo požar, ne da bi jih popisali leta 1775.¹¹⁹

Starost in ažurnost nabav jezuitskih fizikalnih knjig

Med enainpetdesetimi evidentiranimi jezuitskimi fizikalnimi deli petinštiridesetih avtorjev in zborniku Pariške akademije, štirih del ni bilo mogoče najti v NUK-u: "Elementi metafizike, matematike in logike Antona Genovesi" (J449), "Priročnik o urah" (J454), "Matematični elementi prirodoslovne filozofije O. Maximiliana Hölla" (J455) in "Akademski nagovori (ljubljskega) profesorja Kraus(s)a" (J533).

Ostalim knjigam lahko določimo leto izdaje, ki sega od leta 1646 do leta 1773 (v povprečju 1732). 38 od teh del ima datiran ekslibris z letnicami od 1697 do 1771 (v povprečju 1750). Knjige z datiranimi ekslibrisi so bile ob vpisu v povprečju stare 20 let. Najstarejša nabavljena knjiga z optiko Kolhansa in Schraderiusa v skupni vezavi (J602) je ob nakupu štela kar 91 oziroma 73 let. Več drugih knjig pa so v drugi polovici 18. stoletja nabavili nemudoma po natisu.

opazno. Veliko bolje ga razločimo na belih platnicah Ozanamovih *Recreationes* ali Bettinove *Apiaria*. Ponekod je jezuitsko številčenje uničeno tudi z restavracijo knjige v nov ovoj iz usnja, denimo pri 3. delu Pacejeve *La Fisica* iz leta 1741. Kircherjeva *Ars Magna* iz leta 1646 je edina, ki ni oštevilčena na zunanjih platnicah temveč med naslovom.

¹¹⁹ Delo Kircherja, štiri dela Musschenbroeka, Desaguliers, Cattanco, Vater, Euler, Nollet, Krafft, Mitterpacher, Winkler, Klaus in s'Gravesande.

Jezik pisanja knjig v ljubljanski jezuitski knjižnici

Med jezuitskimi knjigami o fiziki, ki so se ohranile v NUK-u, je prevladovala latinščina. Tabela vsebuje 19 knjig, ki so bile tiskane v živih jezikih ali iz njih prevajane:

Število del, jezik, izvornik	Avtor (prevajalec, leto izdaje (in nabave))	Knjižnične številke
3 italijanski /	De la Torre 1750 (1754), Magalotti 1740 (1754), Pace 1741 (1771) ¹²⁰	J619, J414+633, J400
1 italijanski francoski	Nollet 1746 (1751)	ni
2 francoski /	Ozanam 1723 (1754), Belidor 1743 (ni)	J439, J453
3 nemški /	Wolff 1750 (1756), Winkler 1754 (1755), Jugel, 1773 (ni)	J437, ni, J617
1 latinski italijanski	Accademia del Cimento (Musschenbroek 1731 (1754))	Č4283
3 latinski francoski	Regnault (Zobel 1755(1756)), ¹²¹ de Lacailla (Scherffer dvakrat 1757 (ni)) ¹²²	J608, J448

¹²⁰ Scienza della Natura generale duhovnika in profesorja v različnih italijanskih mestih De la Torre ter Lettere Scientifiche ed Erudite del conte Lorenzo Magalotti, tajnika Accademie del Cimento. Med dvajsetimi pismi je bilo četrto "Sopra la Luce" naslovljeno Galilejevemu učencu Vincenzu Vivianiju (1622-1703), peto pa je za devalo Galilejev opis vina. La Fisica dei Peripatetici, Cartesiani ed Atomisti franciskana Pacea (W1547; Č8413) ima enak naslov kot (J633) in je drugi del njegove fizike iz leta 1741. Naslova knjige, ki so jo leta 1775 popisali pod številko 414, v poznejših popisih ne najdemo, vendar številko "414" preberemo na platnicah prvega dela Pacejeve knjige s signaturo 8413 v NUK-u. Morebitna številka na platnicah 3. dela je bila uničena z restavracijo. Tako je popisovalec leta 1775 dva dela iste knjige popisal na povsem različnih številkah 414 in 633 prvič tudi pod okrajšanim naslovom: "Fisica del molto rev. Padre Stefano Pace".

¹²¹ Physicae recentioris origo antiqua jezuita Regnaulta, profesorja na Collège Louis-le-Grand v Parizu je prevedel Dunajčan Georgio de Zobel, slušatelj 2. letnika filozofije na Dunaju. Prevod je natisnil z izpitnimi tezami profesorja filozofije F. Tricarica, profesorja matematike Korošca Janeza Krstnika Kaschutniga (1714-1787) in profesorja etike Josepha Mayerja v Gradcu leta 1755. Izvlečke graškega profesorja Karla Dolenca iz Regnaultove "Dialogi Physici de structura corporis humani" z medicinsko vsebino so leta 1775 popisali pod številko 416 (Dolar, ibid., 1992, str. 191).

¹²² Abbé Nicolas Louis de Lacaillovo (1713-1762) Lectiones elementares Opticae ex editione Parisina Anni 1756 je v latinščino prevedel dunajski profesor Karl Scherffer (1716-1783) leta 1757. Na straneh 145-150 je Scherffer dodal še Boškovičevo pismo profesorju fizike na Rimskem kolegiju Carlu Benvenuti o mikrometerskih ob-

2 francoski nizozemski	Musschenbroek (Massuet, 1729 (1754), 1739 (1754))	Č8458, Č8463
1 francoski angleški	Desaguliers (Pezenas S. J., 1751 (1754))	Č8457
1 nemški angleški	Franklin (1758 (1761))	J631
2 nemški francoski	Francoska akademija (Steinwahr 1692-1718 (1748-50)), de Mairan (1752 (1758))	J422+614, J428

Med knjigami pisanimi v živih jezikih je bilo v ljubljanski jezuitski knjižnici največ francoskih fizikalnih del, precej manj pa nemških.

Kraj natisa knjig v ljubljanski jezuitski knjižnici

V popisu iz požara rešenih knjig niso zapisovali let in krajev natisa. Manjkajoče podatke določamo iz poznejših popisov Wilda in Čopa. Blizu polovice knjig (21) je bilo natisnjeno znotraj tedanje habsburške monarhije, v Trnavi (2), Dunaju in Pragi (6), Gradcu (2), Benetkah (8), Bologni (2) ter Parmi in Brescii (1). Na Nemškem je bilo natisnjenih 15 knjig: v Leipzigu (5), tri na Bavarskem ter po ena v Tübingenu, Halleju, Nürnbergu, Breslau, Frankfurtu, Wittenbergu in Berlinu. Nekaj knjig je bilo natisnjenih tudi v drugih evropskih središčih v Leydenu (4), Rimu (4), Parizu (2) in Haagu (1).

jektivih, datirano 1. 8. 1757 na Dunaju. Pismo sta ilustrirali sliki 1 in 2 na tabli XII (Marković, ibid., str. 395; Ivica Martinović, Filozofski, znanstveni in istraživački rad Rudera Boškovića i prilog za njegovu biografiju. V zborniku: Isusovačka baština u Hrvata, Zagreb, 1992, str. 281; Sodnik-Zupanec, ibid., 1943, str. 16). Scherfferjeve prevode drugih de Lacaillovih del o optiki, astronomiji in mehaniki so nabavili v naslednjih letih. De Lacailla, pariški akademik od leta 1741, je od junija 1739 dve leti meril poldnevnik v Auvergnu v Franciji in pozneje vodil odpravo na Rt dobrega upanja, ki je med leti 1750-1754 določala natančno velikost paralakse Lune. Jezuiti z Rimskega kolegija so šele v petdesetih letih dobili objektivni mikrometer Angleža Jamesa Shorta (1710-1768), ki je slovel po tehnologiji izdelave zrcal za Newtonove teleskope. Shortov daljnogled z objektivnim mikrometrom se je hitro uveljavil, tako da ga je Bošković leta 1764 priporočal za nabavo. Ljubljanski jezuiti leta 1755 še niso nabavili objektivnega mikrometra, čeprav so o njem že leta 1768 z Biwaldovo pomočjo objavili Asclepijevo razpravo, prvič izdano v Rimu 1765. Joseph Marie Aslepi (1706-1776) je nasledil Boškovičevo katedro za matematiko v Rimu leta 1760. Bošković ga je kritiziral v pismih učencu Francescu Puccinelliju 23. 12. 1769 in 25. 4. 1770 (Heilbron, ibid., str. 225; Marković, ibid., str. 661 in 485).

III. Vsebina fizikalnih tez, predavanj in knjig v ljubljanskem jezuitskem kolegiju

Jezuitje so poučevali fiziko v Ljubljani skoraj sedem desetletij. Med tem časom se je njihov pouk tudi močno spreminjal, kar se kaže tako v vsebini izpitnih tez ljubljanskih profesorjev, kot v knjigah, ki so jih nabavljali. Spremembe lahko pojasnimo z vplivom posameznih fizikalnih šol: Kircherjeve, peripatetične in Boškovičeve. V drugi polovici 18. stoletja so v ljubljanskem jezuitskem kolegiju nabavljali tudi fizikalne knjige nejezuitskih avtorjev in tako sledili razvoju fizike v Evropi.

Ljubljanski fiziki niso bili posebej usmerjeni v katero izmed panog fizike, čeprav med knjigami ljubljanskega kolegija, ohranjenimi po požaru leta 1774, nekoliko izstopa optika:

Optika	J437,448,602,658
Elektrika	J631
Magnet, kapilarnost	Musschenbroek, 1729, 1753
Tlak, toplota	Musschenbroek, 1731
Trdnine (led)	J428
Tehnika ¹²³	J453, 454, 488, 617

Objavljena dela ljubljanskih fizikov

Poznamo 12 tiskanih tez za izpit iz fizike v Ljubljani v letih 1709, 1716, 1717, 1732, 1754, 1760, 1766, 1768(2), 1771, 1772 in 1773.¹²⁴ Nekatero tezo

so izšle v samostojnih izdajah in obravnavajo samo posebne dele fizike: optiko (1709, 1772), hidravliko (1771) in fizikalno astronomijo (1773). Druge so bile vezane pred pomembnim delom iz pedagogike (1732), fizike (1754, 1761, 1768), fiziologije (1716), geografije (1717, 1766) ali astronomije (1768). Fiziko nekaterih ljubljanskih profesorjev poznamo po samostojnih fizikalnih razpravah,¹²⁵ po tezah izdanih v Gradcu in v Zagrebu¹²⁶ ter po zapiskih študentov z Gradca in Dunaja.¹²⁷

Število evidentiranih tez je precej manjše od števila tiskanih. Tudi v manjših kolegijih, denimo v Požegi, je leta 1761/62 sedem študentov fizike javno branilo teze iz celotne filozofije, dva pa sta jih izdala s posvetilom svojim dobrotnikom.¹²⁸ Za veliko pomembnejši kolegij v Ljubljani pa imamo evidentirani dve izdaji tez iz fizike le za leto 1768, za nekatera leta pa sploh nobene.

sophiae Naturalis... 1763... Pogrietschnig... Labaci, 1768; Tentamen physicum de fluidis in genere ac in genere de aqua, quod in aula academica archiducalis Societatis Jesu collegii Labaci anno MDCCXXI ex praelectionibus r. p. Gregorii Schöttl et S. J...; Tentamen physicum de igne et luce, quod in aula academica archiducalis Societatis Jesu collegii Labaci anno M.DCC.LXXII. ex praelectionibus r.p. Gregorii Schöttl...; Tentamen physicum ex astronomia physica quod in aula academica archiducalis Societatis Jesu collegii Labaci anno MDCCXXIII ex praelectionibus r.p. Gregor Schöttl...

¹²⁵ Vaticanum Sciathericum-Geometricum... Stainer... Lincii 1713; Anathema astronomico-sciathericum augustissimae caelorum et siderum reginae Mariae honoribus appensum, ab Illustrissimo, ac Erudito Domino Joanne Beniamino L. B. ab Erberg, opponente Illustrissimo, ac Erudito Domino Maximiliano Antonio L. B. à Tauffrer, Physices, & Matheos Cultoribus. Praeside R. P. Sebastiano Stainer è Soc. Jesu. Gymnasio Labaci Anno 1716, str. 7 in 12. M. A. Tauff(e)rer je bil leta 1733 tudi lastnik bogate knjižnice (Melita Pivec-Stelè Promocije Slovencev na graški univerzi 1728, Kronika 2 (1969) str. 112); Dillherr, ibid., 1748 in 1749; A. Erberg, Cursus Philosophicus Methodo Scholastico Elucubratus, Viennae 1750 in 1751; J. Schöttl je svoje opazovanje prehoda Venere čez ploskev Sonca 6. 6. 1760 v Ljubljani vstavil v dunajske efemeride in dobil pohvalo pariške akademije; Rieger, Observatio Transitus Veneris per discum Solis in Observationes physicae de vi electrica grandinis et fulminis, 1764.

¹²⁶ Dillherrjeve teze ob de Ulloajevih Dialogi philosophica De Coelis et Planetis (Gradec, 1745) in Tractatus philosophicus de barometro Laurentia Gobarta S. J. (Gradec, 1746); Tricaricove teze ob Physicae recentioris origo antiqua...Regnault... Graecii 1755; Engstlerjeve teze ob prevodu K. Bedekovića Reflections upon learning T. Bakerja, Zagreb 1759; Biwaldove teze ob njegovi Physicae generalis, Graecii 1762 itd.

¹²⁷ Erberg, Physica, s.d. (okoli 1740), ARS, Zbirka rokopisov in urbarjev, 242r; Annotationes ... accomodata ad Compendiaria Physicis Patri Pauli Mako S. J. Michaelis Liberi Baronis de Raigersfeld, Philosophia in alterum annum Auditor, sub Professor R. P. Joanne Schottl In Collegio Regio Theresiana, Anno 1763, ARS, Zbirka rokopisov, 149r.

¹²⁸ Vanino, n.d., 1987, str. 551.

¹²³ Ostale knjige obravnavajo fiziko nasploh, lahko pa bi jih delili še na matematično (J455), atomistično (J633, J418) fiziko itd.

¹²⁴ Exercitium mathematicum, Sive Paradigma Catoptrico-Steganographicum, ac Causticum per radios reflexos ex speculis planis... Praeside R.P. Joanne Baptista Thullner... JESU Gimnasio Labacensi, Mense Junio die 23. Anno 1709; Jentschiz, n.d., 1716; J. Kraus, Consolatio Geographia in solatium desolatae mathesis et discipulorum per modum recreationis automnalis instituta..., Labaci anno MDCCXVII; R. P. Honorati Fabri è S. J. Euphian-der seu Vir ingeniosus, Quem Cum Conclusionibus ex Universa Philosophia pälam propugnatis Nobilis, Eruditus, ac Perdoctus Dominus Josephus Martinuzi, Carniolus Labacensis..., Labaci Anno MDCCXXXII; Petri van Musschenbroek Dissertatio physica experimentalis de Magnete...praeside r. p. Bernardino Erber..., Labaci mense Sept. anno 1754; Dissertatio Cl. Mairani De Causa variationum Barometri, Prolusionis loco explanabuntur phaenomena motus astrorum systematis Copernicani... ex praelectionibus r. p. Incentii Taufferer..., Labaci, 1760; Compendiaria metropolis Carnioliae descriptio e topographia Germaniae Austriae Caroli Granelli S. J. excerpta...Pogrietschnig, Labaci, 1766; De obiectivi micrometri usu in planetarum diametris metiendis. Exercitatio optico-astronomica habita in Collegio Romano a patribus Societatis Jesu anno 1765...Graecii...Assertiones ex universa philosophia... Pogrietschnig... Labaci, 1768; Boscovich, Theoria Philo-

Najpomembnejši fizik med ljubljanskimi profesorji je bil gotovo Biwald; njegovih predavanj v Ljubljani jezuitski tiskani viri ne omenajo, čeprav ga potrjujejo drugi dokumenti.¹²⁹

Večina ljubljanskih profesorjev fizike ni objavljala fizikalnih razprav, razen izpitnih tez. Najpomembnejši fiziki med ljubljanskimi profesorji: J. Schöttl, Biwald, Dillherr in Rieger, fizike nikoli niso predavali v Ljubljani, kar je gotovo presenetljiva ugotovitev. Znana fizikalna dela so bila pogosto tiskana skupaj z izpitnimi tezami ljubljanskih profesorjev, kot je bilo v navadi tudi na drugih jezuitskih licejih. V začetku sedemdesetih let so v Ljubljani začeli samostojno tiskati G. Schöttlove izpitne teze. Pomemben pisec fizikalnih knjig med ljubljanskimi profesorji fizike je bil predvsem nekdanji jezuit Anton Ambschel (1751-1821), ki je komaj dvatindvajsetleten prevzel ljubljansko stolico za fiziko po prepovedi jezuitskega reda.

Vpliv Kircherjeve "Magia naturalis"

"Magia naturalis" je bila zapisana v naslovih del jezuitov Giovanni Battista Della Porte (1534/5-1615), Kircherja, njegovega učenca in sodelavca Schotta in drugih v 16. in 17. stoletju.¹³⁰ Ta dela so močno vplivala na prvo desetletje poučevanja fizike v Ljubljani, ko je Stainer svoje delo o Ptolomejevi astronomiji in geometrijski optiki utemeljil na astronomiji in teoriji sončne ure nemških jezuitov Christopherja Scheinerja in Kircherja.¹³¹ Med napačnimi Stainerjevimi trditvami sta bili domneva o lomu žarkov v atmosferi Sonca in mehanizem počrtnitve kože, ki ne zadeva pigment, temveč maščobo, ki naj bi jo sončna toplota potegnila iz telesa.¹³²

¹²⁹ Diar., n.d., I/40r, str. 1713 D, 1716L in 1727 D; Wurzbach, *ibid.*, II, str. 415; Alma Sodnik-Zupanec, Vpliv Boškovičeve prirodne filozofije v naših domačih filozofskih tekstih XVIII. stoletja, SAZU, Ljubljana, 1943, str. 17; Sodnik-Zupanec, Die Einwirkung von Boškovičs Naturphilosophie in einigen philosophischen Texten des 18. Jahrhunderts, Mednarodni simpozij o R. J. Boškoviču, 1961, Naučno delo, Beograd, 1962, str. 285; Marković, *ibid.*, str. 458.

¹³⁰ Saverio Corradino S. I., L'"Ars Magna Lucis et Umbrae" di Athanasius Kircher, Archivum historicum Societatis IESU, 62/124 (jul.-dec. 1993) str. 270.

¹³¹ Stainer je po Scheinerju, v nasprotju z Galileiem, razlagal Sončne pege s sencami majhnih planetov. Po prehodu iz Ingolstadta na Rimski kolegij je leta 1624 verjetno prav Scheiner obvestil Sveti Sedež, da bi bilo treba Galilejev "Il Saggiatore" prepovedati. (Stainer, *ibid.*, nepaginirano, str. 6-7 in 12; Wallace, n.d., str. 231, 288 in 299). Scheinerjeve ideje o sončnih pegah je po de la Hiru povzegal celo Biwald v 25. tezi leta 1771, medtem ko je Pogrietsnig leta 1768 v 22. tezi sončne pege opisal kot saje. G. Schöttl je v 9. Izpitni tezi leta 1773 opisal sončne pege kot pare oblakov ali trdnih snovi iz samega Sonca.

¹³² Stainer, str. 7 in 8. Dvaindvajset let pozneje so avgusta 1738 Boškovičevi študenti na Rimskem kolegiju že

Tudi v ljubljanskem jezuitskem kolegiju se je fizika v začetku 18. stoletja že obravnavala v okviru matematike, saj so bile teze s področja optike zagovarjane leta 1709 pri Janezu Krstniku Thullnerju (1668-1747), profesorju moralne teologije in matematike, brez udeležbe tedanjega ljubljanskega profesorja fizike Janeza Reusnerja. Profesorji matematike so bili pogosto tudi pomembni fiziki, najznamenitejši seveda Galileo po letu 1590 v Pisi.

Thullnerjeva študenta sta objavila teoreme o premem širjenju, odboju in lomu svetlobe. Zaključila sta jih z eksperimentalnimi nalogami z uporabo tedanjega fizikalnega kabineta. Napačno sta si predstavljala, da oko vleče odbiti svetlobni žarek nase. G. Schöttlove teze iz optike so se napakam te vrste 63 let pozneje že izognile.

Peripatetična fizika na ljubljanskem kolegiju

Po navodilih Ratio studiorum je na koncu 1. letnika profesor logike začel široko razpravo o znanosti z uvodnimi pojasnili k fiziki, razdelitvijo in sestavo znanosti. Opisal je tudi posebnosti metode fizike in matematike. Učna snov je obsegala: 8 knjig Aristotelove fizike, prvo, manj pa naslednje tri knjige O nebu ter prvo knjigo O nastajanju in propadanju.¹³³ Ker je Ratio studiorum ostal v veljavi do leta 1773, se nazivi poglavij jezuitskih učbenikov niso spreminjali,¹³⁴ čeprav je vsebina sledila novim odkritjem. Posebej znameniti so bili komentarji Aristotela profesorjev z Rimskega kolegija, saj se iz njihovih zapiskov konec 16. stoletja razvila tudi Galilejeva fizika.

V drugem letniku triletnega tečaja filozofije Andreasa Semeryja z Rimskega kolegija je fiziko sestavljalo 10 razprav:¹³⁵

1. O principih naravnih teles
2. O posebnih principih naravnih teles

merili višino atmosfere Zemlje iz podatkov o dvojnem lomu sončnih žarkov v njej (Marković, *ibid.*, str. 79).

¹³³ Priporočila so določala tudi podrobnosti in poudarke med poukom (Ratio atque Institutio studiorum Societatis Jesu, Antwerpen 1635, str. 75-77; Zenko, *ibid.*, str. 99-101).

¹³⁴ Wilde je leta 1803 med drugim pod fiziko pri številkah 1422 in 1423 popisal: Collegii Conimbricensis Commentaria in octo libros Physicorum Aristotelis, nec non in IV libros de coelo, Meteorologia et Parvis naturalibus. Venetis. Amadini 1606 in Collegii Complutonsis Disputationes in duos libros Physicorum de generatione, et corruptione juxta D. Thoma doctrinam. Parisiis. Baillet 1629.

¹³⁵ V Ljubljani so nabavili Semeryjevo Triennium Philosophicum v 2. beneški izdaji iz leta 1690, vezani v belo platno, in v 4., nekoliko skrajšani beneški izdaji iz leta 1708, vezani v rjavo usnje. Posebno obrabljene platnice ima prva knjiga (logike) iz leta 1690, kar priča o pogosti rabi učbenika.

3. Aristotelove knjige o naravi in umetnem
4. Zunanji vzroki
5. Notranji vzroki
6. O gibanju
7. O prostoru in času
8. O neskončnem
9. O količini
10. O svetu in nebu

V sedmi razpravi o prostoru in času je Semery v šestem poglavju obravnaval vakuum in možnosti za gibanje v njem po nazorih Aristotela in sv. Tomaža.¹³⁶ Čeprav je opisoval tudi eksperimente,¹³⁷ med njimi zmanjšemo Torricellijeve (1643) in von Guerickeve poskuse (1654). V zadnji razpravi 2. letnika je obravnaval Aristotelovo knjigo O nebu, v prvi razpravi 3. letnika pa Aristotelovo O nastajanju in propadanju ter nato področja, ki danes pripadajo filozofiji in teologiji.

Poglavja predavanj se v sto letih niso posebno spremenila, le knjigo O nastajanju in propadanju, ki so jo konec 16. stoletja na Rimskem kolegiju obravnavali še v 2. letniku, je Semery že prenesel v tretjega. Tudi prej je bila namreč praksa takšna, da so preobilno snov 2. letnika prinašali v 3. letnik, v katerega je profesor sledil svojim študentom. To so počeli tudi zato, ker so se študentje šele v drugem letniku naučili potrebne matematike.¹³⁸

Več lastnih idej najdemo pri bolj slavitih jezuitskih avtorjih, kot je bil Honoratio Faber, profesor filozofije na jezuitskem kolegiju v Lyonu in nato inkvizitor pri Sv. Sedežu v Rimu. Fabrova fizika (1669) je bila sodobnejša, saj jo sestavljajo aksiomi, definicije, hipoteze in propozicije, podobno kot Newtonove *Principe* 20 let pozneje. Vsebovala je številne skice in opise poskusov. Med drugim je opisal termometre,¹³⁹ ni pa se znal povsem izogniti težavam pri opisu gibanja v vakuumu.¹⁴⁰

Profesor matematike in filozofije v Bresciji de Lana je leta 1670 zaslovel z izdelavo okroglih zrakoplovov iz bakrene pločevine, v katerih je izčrpal zrak.¹⁴¹ Tretji del njegovega Pouka naravoslovja so v Ljubljani nabavili 60 let po natisu. Lana je natančno opisal Torricellijeve,¹⁴² Boyleve¹⁴³ in druge

poskuse s plini in vakuumom. Navedel je tudi mnenja pomembnih sobratov: Fabra,¹⁴⁴ Kircherja¹⁴⁵ in Schotta.¹⁴⁶ Fabrova fizika je bila dovolj pomembna, da sta jo jezuita Khell in A. Erberg še sredi 18. stoletja omenjala kot enega možnih sistemov.¹⁴⁷

Med aristotelijansko oblikovane teze ljubljanskih fizikov lahko štejemo tudi Jentschizove iz leta 1716. Jentschiz je bil potomec plemiča, ki je, podobno kot Kircher, pred strahotami tridesetletne vojne zapustil Nemčijo. Pred svojo knjigo o živalih je dal natisniti 50 filozofskih tez s svojih predavanj. Fizikalne teze med njimi so bile lakonično oblikovane modrosti, dolge od tri do deset besed.

Večina novih knjig v izboru B. F. Erberga in drugih sredi 18. stoletja kaže sodobne vplive,¹⁴⁸ različne od posmrtno izdaje Splošne in Posebne fizike njegovega bratranca Antona Erberga (1695-1746), rektorja ljubljanskega kolegija od leta 1744.¹⁴⁹ Aristotelijanski naslovi razprav v A. Erbergovi Splošni fiziki: "2. De mundo et caelo", "3. De generatione et corruptione" in "5. De anima" so bili enaki naslovom, po katerih so predavali konec 17. stoletja na Rimskem kolegiju, le vrstni red je bil nekoliko spremenjen.¹⁵⁰

Med jezuiti je A. Erberg citiral predvsem Fabra, obravnaval pa je tudi "sisteme" Gassendija, Descartesa in kemikov-atomistov.¹⁵¹ Pri obravnavi vakuuma in "horror vacui" je sicer navedel poskuse Torricellijaja, Huygensaja, Boyla in von Guerickeja, a se ni otrese Aristotelovih dvomov v možnost gibanja kamna skozi vakuum.¹⁵² Citiral je tudi Koper-

¹⁴⁴ Lana, *ibid.*, I Tom, Brixiae, 1684, str. 3.

¹⁴⁵ Lana, *ibid.*, 1692, str. 215.

¹⁴⁶ Lana, *ibid.*, 1692, str. 214 in 297.

¹⁴⁷ Khell, *Physica ex recentiorum observationibus accomodata usibus academicis*, Viennae 1751, str. 67 in 89. Knjiga je bila ponatisnjena v dveh delih leta 1754 in 1755 na Dunaju. Khell je znan tudi kot utemeljitelj znanstvene numizmatike. Leta 1753 je na Terezijanišču poučeval filozofijo in eksperimentalno fiziko (Vanino, *ibid.*, 1969, str. 155; *Catalogus Personarum ... Provinciae Austriae Societatis IESU pro Anno 1753* (Č14318), str. 37). A. Erberg, *ibid.*, 1751, III. del, str. 59-61.

¹⁴⁸ B. F. Erbergovo fiziko poznamo tudi iz domnevno njegovih nedatiranih študentskih rokopisov fiziologije, zapisanih verjetno v Gradcu med leti 1738-1743. K fiziologiji je dodal tudi mnogo fizike in kemije, ki je zadevala: zračni tlak in vakuum, flogistonsko teorijo, akustiko ter optiko leč (Erberg, *ibid.*, okoli 1740, str. 1, 2L, 8D-11D in 55-58).

¹⁴⁹ Knjigi sta izšli kot II in III del *Cursus philosophicus*. Splošna fizika je bila tiskana s cesarskim privilegijem 4. 11. 1750, posebna pa leto pozneje. Dekret Marije Terezije iz leta 1752 je zapovedal takšno delitev fizike na splošno in posebno, tako je učbenik z avtoriteto pokojnega rektorja A. Erberga podkrepil uvajanje novosti v pouk fizike (Zenko, *ibid.*, 112).

¹⁵⁰ Wallace, *ibid.*, str. 60.

¹⁵¹ A. Erberg, *ibid.*, 1751, III, str. 43, 50 in 66. Podobne "sisteme" je navajal tudi Khell, *ibid.*, 1751 str. 67, 75, 79 in 89.

¹⁵² A. Erberg, *ibid.*, II str. 352 in III str. 497.

¹³⁶ Semery, *ibid.*, 1708, II, str. 525 in 539.

¹³⁷ Semery, *ibid.*, 1708, str. 528.

¹³⁸ Wallace, *ibid.*, str. 8 in 61.

¹³⁹ Honorat Faber, *Physica id est scientia rerum corporarum*, in decem Tractatus distributa, Lugduni 1669, II razprava, str. 634, slika 66-69.

¹⁴⁰ Faber, *ibid.*, I. razprava 3. knjiga "O redkem in gostem", str. 194, 233, 252.

¹⁴¹ Ferdinand Rosenberger, *Geschichte der Physik*, Braunschweig, 1890, III del, str. 73.

¹⁴² Lana, *Magisterium Naturae et Artis, opus Physico-Mathematicum*, III Tom, Parmae 1692, str. 238 in 262.

¹⁴³ Lana, *ibid.*, str. 239 in 551.

nikova, Galilejeva in Huygensova astronomska dela, vendar je po Ricciolu raje sprejel Tychojev sistem, izgovarjajoč se na stališče Vatikana do Kopernikovih idej v letih 1616 in 1633.¹⁵³

A. Erberg ni podrobneje obravnaval Newtona, prav tako ne elektrike, magnetizma, optike in toplote. Ti pojavi so v naslednjih sto let tvorili "Posebno fiziko"¹⁵⁴ povsem drugačne vsebine, kot

¹⁵³ A. Erberg, *ibid.*, II, str. 47-52. Jezuit Giambattista Riccioli (1598-1671) je študiral pri Josephu Blancanusu (Biancani) na Univerzi v Parmi. Slovel je po raziskovanjih plime in oseke. Kot profesor filozofije v Bologni je leta 1640 in 2. 4. 1642 vodil meritve skupine jezuitov, ki so potrdile Galilejevo teorijo o konstantnem nihajnem času sorazmernem s korenomo dolžine nihala. 4. 8. 1645 so začeli meriti prosto padanje teles enakih prostornin in različnih gostot s stolpov v Bologni. Merjena globina prostega pada je bila sorazmerna kvadratu časa padanja, kar je Riccioli domneval že leta 1629 in, z dovoljenjem nadrejenih, leta 1634 prebral v prepovedanem Galilejevem Dalogo iz leta 1632. Najznamenitejši med Ricciolovimi pomočniki je bil bolonjski profesor jezuit Francesco Maria Grimaldi (1618-1663), odkritelj uklona svetlobe, ki mu je pomagal narisati tudi prvo mapo površja Lune. Leta 1645 sta Riccioli in Grimaldi nenančno določila razdaljo med Modeno in Bologno. Ricciola je cenil tudi Bošković in predlagal leta 1764 njegova dela za nakup na univerzi v Paviji (*Der Königl. Akademie der Wissenschaften in Paris physische Abhandlungen, fünfter Theil, Breslau 1750, str. 594; Marković, ibid., str. 199, 493 in 660; Riccioli, Almagestum Novum, Bononiae 1651, str. 84-87 in 384-388; Wallace, ibid., str. 347; J. L. Heilbron, Weighting imponderables and other quantitative science around 1800, HSPS 24 (1993), str. 187; Alexandre Koyré, Metaphysics and Measurement, Chapman & Hall, London, 1968, str. 102-107). Ricciolov *Almagestum* in 4 leta mlajšo *Astronomia reformata* so leta 1775 v Ljubljani popisali pod številka 544 in 547.*

¹⁵⁴ Pozneje v 19. stoletju je "Splošna fizika" obravnavala mehaniko, "posebna fizika" pa: "pnevmatsko kemijo", optiko, termiko, kemijo, elektriko in magnetizem. Astronomijo, fizikalno geografijo in meteorologijo so predavali na koncu pouka fizike. Problem je bil predvsem pri obravnavi plinov, katerih elastičnost in gostoto so obravnavali ob koncu splošne fizike, barometer in plinske zakone pa v "pnevmatski kemiji". Zato so v 19. stoletju naziv "Splošna fizika" nadomestili z naukom o težnostnih snoveh (*ponderabli, wägbare Stoffe*) in mu priključili kemijo in aerodinamiko. Posebno fiziko (*Particularis*) so preimenovali v breztežne snovi (*imponderable, unwägbare Stoffe*), končna poglavja pa v "*Naturerscheinungen im grossen*", npr. v učbeniku Andreasa Baumgartnerja (1793-1865), *Die Naturlehre nach ihrem gegenwärtigen Zustande mit Rücksicht auf mathematische Begründung*, 6. izdaja, Wien, 1839. V 2. izdaji iz leta 1826 Baumgartner še ni delil fizike na tak način. Delitev pa najdemo tudi pozneje v prvi slovenski fiziki benediktinca Karla (Lucasa) Robide (1804-1877) *Naravoslovje alj fizika*, po domače zložil K. Robida, učitelj, Ljubljana, 1849, kjer najdemo slovenske izraze "Važitelnine", "Nevažiteltnine" (str. 2) in zadnje (3.) poglavje "Od vesolniga sveta. Nazivi so bili v recenziji knjige v Čbeli leta 1850 na str. 31 nadomeščeni z "Vagljiva telesa", "Nevagljiva telesa" in "Postave vesolniga sveta". Ko je pojem etra postal dvomljiv v drugi polovici 19. stoletja, so imponderable sicer opustili, delitev in vrstni red panog fizike pa se ni spreminjala razen vključitve kvantne mehanike in teorije relativnosti v zaključna poglavja.

jo beremo v III. delu A. Erbergove knjige, kjer je bilo veliko več teoloških citatov, razprav o idejah antičnih raziskovalcev in predvsem peripatetikov.¹⁵⁵

Rečan Tricarico je objavil svoje teze leta 1755 v Gradcu, preden je odšel za profesorja logike in metafizike, naslednje leto pa splošne in posebne fizike v Ljubljano. Tez ni razdelil med splošno in posebno fiziko, čeravno ju vrstni red nakazuje. Toploto je za razliko od poznejših Boškovičevcev uvrstil pred akustiko in astronomijo. Opisal je vibracijsko teorijo zvoka, toplote in svetlobe, ki jo je imel za nihanja etra. Le elektriko je opisal kot snov, ne da bi poznal Franklinovo novo teorijo o električni naravi strele.

Taufferer je v tezah leta 1760 razširil idejo vibracij v etru tudi na elektriko in magnetizem. Fiziko je že delil na splošno in posebno, pri čemer je ohranil Tricaricov vrstni red poglavij in astronomijo štel k posebni fiziki. Med njegovimi tezami presenetljivo manjka optika. Tako kot Tricarico, tudi on ni omenjal Boškovičeve teorije. Bil je kritičen tudi do Newtonove optike, posebno v 19. tezi pri opisu sile, ki povzroča odboj svetlobe. Teorijo etra in atomizma je v 3. tezi povzel po Gassendiju, Descartesu in Leibnizu. Po vzoru na Bernoullije in druge Newtonove nasprotnike je v 26. tezi upošteval tudi teorijo vrtincev pri opisu magnetnih vrtincev okoli Zemlje. Nihanje in gibanje etra je v 16. tezi imel za vzrok gravitacijske sile.¹⁵⁶

Taufferer je v astronomiji seveda že dajal prednost Koperniku pred Tychojem. Navajal je predvsem meritve pariškega akademika, Italijana Jacquesa Cassinija (1677-1756).¹⁵⁷

¹⁵⁵ A. Erberg, *ibid.*, 1751, III, str. 151 in II, str. 50.

¹⁵⁶ Podobno je Biwald, sicer Boškovičev, pozneje v "*Asseriones ex Universa Philosophia, Graec. anno 1771*" v 45. tezi pripisal svetlobne pojave tlaku etra, gibanje zvezd pa je v 31. tezi pojasnil z vrtinci. Tudi zagrebški profesor fizike Newtonovec Kazimir Bedeković je leta 1758 menil, da težo teles povzroča eter, ki se najverjetneje giblje od oboda proti središču (Zenko, *ibid.*, 122). Tauffererjevi podobno teorijo gravitacije, ki je imela precej podpore med tedanjimi jezuiti, je pozneje leta 1784 pri berlinski akademiji objavil ženevski učitelj Georges Louis Lesage (1724-1803). Objava je imela ob izdaji letnico 1782. Lesagove ideje so postale znane po P. Prevostovi objavi v Ženevi leta 1818 (Rosenberger, *ibid.*, str. 19).

¹⁵⁷ Taufferer, *Tentamen Publicum ex Universa Philosophia, Labaci, Anno 1760, 22. teza.*

Fizikalne knjige jezuitskih avtorjev v knjižnici ljubljanskega kolegija in Boškovičev vpliv

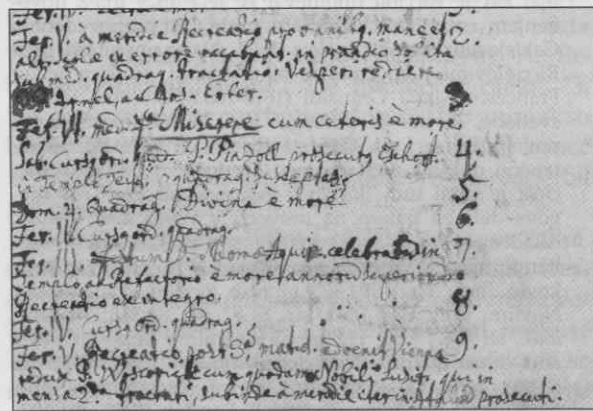
Oznake "S. J." ob imenu avtorja v popisih niso neoporečne: delo jezuita Hella ni imelo ustrežne oznake za imenom avtorja v popisu iz leta 1775,¹⁵⁸ Wilde pa je 30 let pozneje Roberta Boyla¹⁵⁹ pomotoma zapisal med jezuite, C. Scherfferja¹⁶⁰ pa ne. Pred letom 1754 so ljubljanski jezuiti nabavljali le dela svojih sobratov, z izjemo Nolletovega učbenika dobljenega leta 1751. Med 51 fizikalnimi knjigami iz nekdanje jezuitske knjižnice so jih vsaj 20 napisali jezuiti in njihovi študentje, večinoma Boškovičevi zagovorniki. Knjige drugačnih nazorov so z Boškovičem postale neuporabne, denimo Monteirova "Svobodna filozofija" iz leta 1766, ki so jo v Ljubljani nabavili leta 1768, a ima še danes del listov neprerezanih in tako seveda tudi neprebranih.

Tudi med nejezuitskimi avtorji del v knjižnici ljubljanskih jezuitov je mogoče zaznati vpliv Boškovičeve fizike. Dunajski profesor in Boškovičev prijatelj, jezuit Scherffer, je prevedel optiko in astronomijo pariškega akademika De Lacailla, ki ni bil jezuit. Leta 1753 je bil za Scherfferjevimi izpitnimi tezami na Dunaju natisnjem prevod Muschenbroekove razprave o kapilarah, podobno kot Erberg leto dni pozneje v Ljubljani. Drugi Boškovičev prijatelj, jezuit Pezenas, je prevedel knjigi nejezuitov, Angležev Desaguliersa in Smitha. Med nejezuitskimi avtorji knjig ljubljanske jezuitske knjižnice je bilo tudi nekaj Boškovičevih prijateljev (de Mairan, Jacquier). Tako so Boškovičeve fizikalne ideje, poleg Leibnizovih v Wolffovi inačici, prevladale v jezuitski knjižnici v drugi polovici 18. stoletja.

Jacquier, profesor matematike na liceju v Rimu in Boškovičev prijatelj, je v knjigi iz leta 1766 po "Splošni fiziki" z mehaniko v drugem delu pri

"Posebni fiziki" objavil poglavja o fluidih (I), svetlobi in ognju (II), astronomiji (III) in geografiji (IV). Jacquier je bil znan tudi kot soizdajatelj Newtonovih Principov v Ženevi leta 1739, 1740 in 1742 z latinskim komentarjem in dopolnitvami.¹⁶¹

S predavanji prijatelja Biwalda iz Gradca, nekdanjega profesorja v Ljubljani je Boškovič vplival na ljubljanske fizike pred letom 1773.¹⁶² Vpliv se je stopnjeval po Boškovičevem obisku v Ljubljani, tako da so ljubljanski jezuiti začeli nabavljati knjige Boškoviča in njegovega fizikalnega kroga s Scherfferjem, de Mairanom, Jacquierjem in drugimi. Po prepovedi reda se je število knjig z Boškovičevo fiziko dopolnilo z novimi Boškovičevimi in Scherfferjevimi deli ter deli drugih zagovornikov Boškovičeve fizike: Maka z Dunaja ter Horvatha iz Trnave.¹⁶³

Darium Ministri Jezuitskega kolegija v Ljubljani, ARS, Zbirka rokopisov, I/40r, str. 1742 desno.

Boškovič je bil na poti z Dunaja v Benetke 9. 3. 1758 lepo sprejet pri ljubljanskih jezuitih, kjer je tudi prespal. Jezuitski kronist je zapisal: "Prihajajoč z Dunaja se vrača P. Woscovich, slaven zaradi dveh obdelav meritev poldnevnik na ozemlju Italije". Zapis se nanaša na meritve, ki sta jih Boškovič in Maire opravila po odhodu iz Rima 1. 10. 1750. Rezultate sta objavila konec leta 1755, Boškovič sam pa še krajši povzetek leta 1757. Na potovanje se je Boškovič odpravil 4. 3. 1758 z Dunaja v Dunajsko Novo mesto, Bruck, Gradec in nato iz Ljubljane v Gorico. V Mestre je prispel 13. 3. in se naslednji dan napolnil v Benetke.¹⁶⁴

Avgusta 1768 je dal Peter Anton Modesti iz Ljubljane, študent Korošca Pogrietschniga, vezati tri strani posvetil na dveh listih in 6 strani Pogrietschnigovih izpitnih tez na treh listih v

¹⁵⁸ Zapisovalec je njegov priimek verjetno napak zapisal: "455. Elementa Mathematica Naturali Philosophia P: Maximiliani Höll". Slovak Maximilian Hell (1720-1792) je poučeval na prvi visoki rudarski šoli v habsburški monarhiji v rodnih Schemnitzah (Černovci), na univerzi v Tyrnau (Trnavi) in kot upravitelj cesarske zvezdarne na Dunaju. Leta 1758 ja na Dunaju zbral in natisnil astronomska opazovanja, ki jih je s Kitajske pošiljal Auguštín Hallerstein (1703-1774) iz Mengša. Leta 1769 je Hell sodeloval pri ekspediciji za opazovanje prehoda Venere čez Sonce. Njegovo ime nosi krater na Luni. Wilde je leta 1803 pod številka 1500 in 1501 popisal tudi dve izdaji njegovega Anleitung zum nutzlichen Gebrauch der kunstlichen Stahl-Magneten, tiskani na Dunaju leta 1762 in v Gradcu leta 1770. Pod številko 1324 je Wilde popisal tretjo izdajo Hellove Elementae Arithmeticae Numericae, Viennae, 1761 (Č4315).

¹⁵⁹ Experimentorum novorum physico-mechanicorum continuatio secunda, Genevae, 1682, W1420, v NUK-u sign. 8340, vezana skupaj z nadaljnimi petimi signaturami.

¹⁶⁰ Institutiones physicae, Vindobonae 1763, W1560, Č8485.

¹⁶¹ Marković, *ibid.*, str. 121 in 123.

¹⁶² Sodnik-Zupanec, 1943, str. 17; 1962, str. 285.

¹⁶³ Č8479; glej tudi Sodnik-Zupanec, 1943, *ibid.*, str. 22.

¹⁶⁴ Zenko, *ibid.*, 139; Marković, *ibid.*, str. 401; *Diar.*, n.d., I/40r, str. 1742 D.

Boškovićevo beneško izdajo *Theorie* iz leta 1763. Zapis je bil posvečen knezu Henriku pl. Auerpergu (1696-1783), gospodarju kočevskega fidejkomisa med leti 1713-1761. Teze se ne razlikujejo od tistih, ki sta jih istega leta poznejši dunajski profesor filozofije Franc Samuel Karpe (1747-1806) iz Ljubljane in Franciscus Suetiz iz Litije dala vezati ob Asclepijevem delu iz leta 1763. Le v Boškovićevi knjigi je bila vsaka Pogrietschnigova teza v lastni vrstici.¹⁶⁵

Pogrietschnigove teze iz leta 1768 so podajale panoge fizike v enakem vrstnem redu, kot so bile natisnjene v Makovem učbeniku iz leta 1766¹⁶⁶ ali v Erbergovem popisu nabav instrumentov iz leta 1755. Astronomija je sledila pouku mehanike še znotraj splošne fizike, čeravno teze formalno niso bile razdeljene na splošno in posebno fiziko kot pri Tauffererju. Največ Pogrietschnigovih tez je bilo posvečenih mehaniki in za njo optiki.

V Pogrietschnigovih (1768) in Biwaldovih (1771) tezah je veliko več enačb, kot pri drugih ljubljanskih profesorjih. Vendar Pogrietschnig ni omenil nobenega raziskovalca, niti Boškovića ne, čeprav je v prvih treh tezah o fiziki opisal njegovo alternirajočo silo. Poznejši boškovičevci so Boškovića seveda veliko bolj citirali.¹⁶⁷

V 25. tezi je Pogrietschnig zavrnil Descartesovo teorijo svetlobe kot pritiska. Toploto je opisal kot

¹⁶⁵ Boškovićeva *Theoria philosophiae naturalis* s Pogrietschnigovimi tezami je bila vezana v temno rjavo usnje. Hrbet je bil deljen v 7 pravokotnikov okrašenih z zlatimi rožami. Drugi kvadrat od zgoraj je bil pozneje prepleten z belim papirjem, ki nima razločnih znakov. V tretjega od zgoraj je bilo vpisano z zlatimi črkami "THEORIA" in pod tem še 6 težko čitljivih črk. Knjiga nima ekslibrisov, hranijo pa jo v KM. Ni znano, ali je v KM prišla iz Auerspergove knjižnice. Ena Boškovićeve beneških izdaj v NUK-u s signaturo 8180 ima enako vezano posvetilo in teze, vendar ovitek velikosti 186 x 233 mm ni usnjen, temveč iz papirja z rdečimi in zelenimi cveticami. Druga s signaturo 8179 pa ima ovitek iz temnega usnja velikosti 157 x 224 mm podoben izvodu v KM, vendar brez posvetila in tez. Hrbet je razdeljen na 6 pravokotnikov. Zgornji je prepleten z nalepko, naslednji ima vtisnjen nadpis: "Boscov. / Thoeor. / Philos" v roza barvi, tretji pa "Natu / ralis" v zeleni barvi. Spodnji trije pravokotniki imajo v sredi vtisnjeno stilizirano zlato rožo. Tudi bogata knjižnica v "knežjem dvorcu" deželnega glavarja grofa Wolfa Engelberta Auersperga (1610-1673) v Ljubljani je vsebovala fizikalna dela, saj njegov ekslibris najdemo nad naslovom Kircherjeve *Ars Magna* iz leta 1646, vezane v povošeni papir. Pod njim je poznejši jezuitski ekslibris iz leta 1697 (J658, Č8100).

¹⁶⁶ *Compendiaria Physicae institutio*, Viennae, Trattner 1766.

¹⁶⁷ Mako je Boškovićevo krivuljo sile dal natisniti kot prvo med slikami na koncu svojega učbenika iz leta 1766. Biwald je citiral Boškovića leta 1771 v Gradcu v 17. tezi, vezani pred *Geschichte des Goldes* Wilhelma Lewisa, ter v uvodu in na strani 177 svojega učbenika *Physica generalis*, Gradec 1762. Po Biwaldovih in Makovih učbenikih fizike so poučevali tudi na Akademiji v Zagrebu pred in po letu 1773 (Dadič, *ibid.*, 1982, II, str. 8).

gibanje delcev, podobno kot Biwald.¹⁶⁸ Električno je opisal kot elastično snov in z njo, po Franklinu, pojasnil tudi strelo. Po Pogrietschnigu naj bi bile lastnosti snovi določene z lastnostmi njihovih gradnikov. Tako naj bi bila voda iz finih, trdih in gladkih molekul.

Med prvimi zagovorniki Boškovićevega nauka v Ljubljani sta bila Janez in Gregor Schöttl iz Steyerja v Avstriji. Prvi je v Ljubljani predaval matematiko med jesenjo 1759 in jesenjo 1761. Leta 1761 je zaslovel tudi z natančnim opazovanjem prehoda Venere čez ploskev Sonca, podobno kot poznejši ljubljanski rektor Rieger, ki je svoja opazovanja objavil v Madridu. J. Schöttlovo fiziko poznamo le po zapiskih barona Mihaela Raigersfelda (1744-1783), ki je poslušal J. Schöttlova predavanja po P. Makovem učbeniku leta 1763 na Terezijanišču. Zapiski obravnavajo vakuum in pore, atome po Boškovićevi teoriji, Keplerjeve zakone in Newtonovo teorijo gravitacije, ki nasprotuje kartezijanskim vrtincem.¹⁶⁹

G. Schöttlove teze so bile usmerjene v posamezne panoge fizike. Leta 1771 je opisal kapljevine po hidrodinamiki Danijela Bernoullija (1700-1782) iz leta 1737. Boškovićevo silo je opisal v 4. in 5. tezi. Teorije površinske napetosti še ni poznal, zato je kapilarnost opisal s silami med posameznimi molekulami.¹⁷⁰ Citiral je le de Mairanovo knjigo o ledu iz leta 1752, ki je bila v Ljubljani nabavljena leta 1758. Teze je končal z meteorologijo, ki mu bo pozneje prinesla sloves kot prvemu zapisovalcu tlaka, temperature in vremena na Kranjskem.¹⁷¹

Leta 1772 je G. Schöttl objavil teze o svetlobi, toploti in elektriki, ki se jih je pozneje prijelo skupno ime "imponderabili". Ponovno je citiral de Mairanovo delo, ob njem pa še Boerhaaveja in stopinje Daniela Fahrenheita (1686-1736) iz Gdanske, ki so nastale po predlogu Christiana Wolffa leta 1714. Wolffova dela so bila pomemben del jezuitske knjižnice v Ljubljani in lahko domnevamo, da so imeli leta 1755 nabavljeni termometri Fahrenheitovo skalo, čeravno je G. Schöttl leta 1776 svoja meteorološka poročila tiskal v Réaumurjevih stopinjah.¹⁷²

¹⁶⁸ Biwald, n.d., 1771, 40 teza.

¹⁶⁹ Raigersfeld, *ibid.*, 1763, str. 10-13, 119 in 122.

¹⁷⁰ Podobno kot pred njim Taufferer leta 1760 v 16. tezi in Pogrietschnig leta 1768 v 38. tezi.

¹⁷¹ Meteorološke meritve opravljene v Ljubljani med 5. 1. 1776 in 6. 5. 1776 je objavljal v *Des wöchentlichen Kundschaftsblattes im Herzogthume Krain* od 2. letnika, 7. dela z dne 17. 2. 1776 dalje.

¹⁷² Pariški akademik René Antoine Ferchauld de Réaumur (1683-1757) je objavil svojo termometrično skalo z vreliščem vode pri 80 stopinjah leta 1731 ne da bi poznal Fahrenheitovo delo. G. Schöttl je objavil meritve v Fahrenheitovi skali le 17. 2. 1776 na str. 107.

JOSEPH ROGER BOSCOVICH.

Célebre Astronome et Géomètre, né le 18 Mai 1711. à Raguse, mort le 12 Février 1787. à Milan, âgé de 75 ans 9 mois, après avoir été longtemps Jésuite jusqu'à la suppression de la Société. Il fut entré à Milan avec distinction. Je l'ai beaucoup connu. Ce portrait très ressemblant, dessiné par M. d'Aguesseau, lorsqu'il venait aux Schets, et gravé par M. le Prévost de Jaron.

Željko Marković, Rude Bošković, Dio drugi, Zagreb, JAZU, 1968, str. 890/891.

V tezah o optiki je G. Schöttl citiral raziskovalce iz RS: Jamesa Gregoryja (1638-1676), Newtona in potomca francoskih hugenotov Johna Dollonda (1706-1762), katerega akromatske objektivne so predstavili RS komaj leta 1758. V 13. tezi je opisal svetlobo sestavljeno iz delcev, ne da bi omenil eter. Pozneje, v 38. in 40. tezi leta 1773 je etru in vrtincem kot modelu za gravitacijo tudi ostro nasprotoval. V 23. tezi je obravnaval tudi fosforescenco. Električno, ki je sicer ni omenil v naslovu tez, je na koncu definiriral kot najsilnejšo stopnjo optičnih pojavov.¹⁷³

V tezah iz fizikalne astronomije je G. Schöttl uporabil zanimiv pedagoški prijem s postavljanjem podvprašanj osnovnemu vprašanju. Citiral je še več (7) raziskovalcev kot leto poprej, še enkrat toliko pa so jih študentje morali navesti pri odgovorih na vprašanja. Kritiziral je meritve francoskega akademika Cassinija (5. teza), ki so jih študentje lahko prebrali v knjižnici v nemškem pre-

vodu. Ista teza je zahtevala tudi odgovor o meritvah poldnevnikov.¹⁷⁴ Tudi 16. teza je obravnavala sodobna odkritja in sicer aberacijo, ki jo je Anglež James Bradley (1693-1762) pojasnil leta 1728.

Po ukinitvi jezuitskega reda je Boškovičeva fizika je povsem prevladala na liceju v Ljubljani po ukinitvi jezuitskega reda, ko je fiziko predaval Ambschel.¹⁷⁵ Ambschel je leta 1778 prevedel iz latinščine v nemščino razpravo o prožnosti kapljev in Korošca Josepha Herberta (1725-1794), profesorja na Dunaju. Po številnih drugih delih uvrščamo Herberta med najpomembnejše avtorje, ki so jih pri licejski knjižnici nabavljali po ukinitvi jezuitskega reda.¹⁷⁶

V zadnjem desetletju pred ukinitvijo jezuitskega reda sta bila rektorja jezuitskega kolegija v Ljubljani pomenbna fizika Dillherr in za njim Rieger. Njuna dela so bila verjetno v jezuitski knjižnici, vendar niso prestala požara.

Nejezuitske knjige nabavljene med leti 1754-1773 v jezuitski knjižnici v Ljubljani

Ob reformi pouka fizike so v Ljubljani v petdesetih letih uporabljali predvsem francosko pisane eksperimentalne priročnike: Ozanamov priročnik z navodili za poskuse (1723), Musschenbroekovo delo z dodatkom o pnevmatskih napravah (prevod 1739) in Desaguliersovo eksperimentalno fiziko (prevod 1751). Razen 2. dela De-

¹⁷⁴ Mnogi jezuiti so sodelovali pri meritvah poldnevnikov: jezuit iz Bretagne Pierre Bouger (1698-1758) je poleg Godina in La Condamina vodil meritve francoske ekspedicije v Peruju med koncem leta 1735 in začetkom leta 1744, Boškovič je meril v Papeški državi, jezuit Joseph Xaver Liesgang pa je v sodelovanju s César-François Cassinijem de Thuryjem (1714-1784) meril med Dunajem in Strasbourgom v zgodnjih 60-tih letih in nato še po drugih delih habsburške monarhije ter dosegel položaj direktorja inženirskih gradenj in navigacije. Pri meritvah na Ogrskem je uporabljal naprave iz jezuitskega kolegija na Dunaju (Heilbron, *ibid.*, str. 223, 192, 198, 227 in 229).

¹⁷⁵ Boškovič je vplival tudi na Gruberjevo gradnjo prekopa v Ljubljani. Leta 1764 je milanski profesor jezuit Antonio Lecchi v svoji *Idrostatica esaminata ne suoi principi* v 3. delu na str. 319-345 objavil Boškovičevo pismo "O načelih za praktična pravila meritev voda, ki tečejo v koritih". Boškovič se je med leti 1764-1781 ukvarjal tudi s hidrodinamičnimi ekspertizami, tako da je tudi popravljal Lecchijevo delo. Leta 1765 je Boškovič opisal izračunavanje povprečne hitrosti kapljevne, leta 1781 pa je raziskal razbremenitev kanala Nuovo Ozreli v Lucca. Lecchi je bil leta 1770 v Ljubljani, pozneje pa so mu bile v Milano poslani načrti za gradbo prekopa. Lecchi se je izrekel proti prekopu in je s tem povzročil obratno Gruberju veliko preglavic. V začetku leta 1774 je Boškovič v pismih Puccinelliju še priporočal Lecchija, 25.10.1780 pa ne več (SBL I, str. 268; Martinović, *ibid.*, str. 282-283; Zenko, *ibid.*, str. 662, 822 in 897).

¹⁷⁶ Č8251 (W1507), Č8390 (W1508), Č8357, Č8397, Č8387 in Č8210.

¹⁷³ Podobno idejo je pozneje objavil W. Henly leta 1777, po njem pa jo je povzel v Angliji živeči Italjan Tiberius Cavallo v *A complete treatise on electricity in theory and practise with original experiments* leta 1782 v Londonu, ki so jo med leti 1803-1830 nabavili tudi na liceju v Ljubljani.

sagulierja so bile našete knjige nabavljene leta 1754, pred nabavo instrumentov. Istočasno je bil nabavljen tudi nemški prevod del Francoske akademije iz let 1692-1715, natisnjen v Breslau med leti 1748-1750 v petih knjigah. Vseboval je opazovanja in poskuse astronoma Cassinija, Philippa de la Hira (1640-1718), Réaumurja, Amontonsa in številnih drugih. Razvrščena so bila po posameznih pojavih, npr. o fosforescenci barometra, ki jo je raziskoval Švicar Johann Bernoulli (1667-1748) 9. 11. 1700 in 5. 7. 1701.¹⁷⁷ Ljubljanski fizikalni kabinet se je tako ob svojih začetkih v petdesetih letih ravnal predvsem po vzoru raziskovanj v Parizu, kamor je pozneje po ukinitvi jezuitskega reda odšel tudi Bošković.

Po ekslibrisih sodeč so nekatere knjige prišle k jezuitom tudi iz B. F. Erbergove privatne knjižnice, med njimi vaje francoskega akademika in profesorja matematike Ozanama in Boškovićeve geodetske meritve iz leta 1755. Na nalepki s podpisom za naslovnico prve preberemo, da je svetnik dvorne komore na Dunaju, Ljubljančan Franc Henrik (Joseph) de Raigersfeld (1697-1760), knjigo podaril jezuitu B. F. Erbergu med njegovim študijem matematike na Dunaju dne 9. 6. 1743.¹⁷⁸

Podarjeni Ozanamov priročnik je imel 4 dele z enakimi ekslibrisi. Skupno so obsegali 1672 strani navodil za poskuse, ki naj bi jih profesor demonstriral dijakom. Prvi del knjige je zadeval aritmetiko, geometrijo, glasbo in optiko, drugi sončno uro, kozmografijo in mehaniko, tretji pirotehniko in fiziko, zadnji pa naravne in umetne luminiforje, trajne svetilke ter raznovrstne zanimivosti. Posebno obsežna so bila navodila za pripravo luminiforjev, ki so bili gotovo med najzanimivejšimi tedanjimi poskusi.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Der königl. Akademie der Wissenschaften in Paris Physische Abhandlungen erster Theil, Breslau 1748, str. 308 in 427-444.

¹⁷⁸ Darovalec je bil tesno povezan tako z Erbergi kot z jezuiti. Poročen je bil z Marijano Elizabeto, hčerjo barona Franca Mihaela Erberga, prisednika deželnega in dvornega sodišča. Njun tretji sin je leta 1752 pristopil k jezuitom, najmlajši sin pa je poslušal fiziko pri J. Schöttlu na Terezijanišču in nam zapustil svoje zapiske iz leta 1763 (Raigersfeld, *ibid.*). Tudi nekatere druge licejske knjige so bile na razpolago določenim profesorjem, na kar nas opozarjajo njihovi ekslibrisi, denimo: "Ad usum P. Johan Bapt. Davidi, profess. Licentis 1776" na alkimistični knjigi Girolama Tartarotija, tiskani v Benetkah leta 1751.

¹⁷⁹ Ozanam je bil rojen v bogati židovski družini in je kot učitelj matematike v Lyonu in na Sorboni izdal številne priročnike in fizikalne učbenike. Leta 1710 je postal član (Associé) akademije v Parizu. Svoje *Recreationes mathématiques et physiques* v štirih delih je prvič izdal leta 1694, v Ljubljani pa so nabavili posmrtno izdajo iz leta 1723. Pozneje je Ozanamov priročnik predelal Jean Étienne Montucla (1725-1799), zgodovinar matematike in član Instituta.

Potomec hugenotov John Théophile Desaguliers (1683-1744) je bil tajnik RS, veliki mojster prostozidarske lože za Evropo in v svojem času najvplivnejši korespondent v Evropi. Dopisoval si je tudi s tajnikom Pariške akademije Jeanom Jacquesom Dortous de Mairanom (1678-1771) in prijateljeval z Musschenbroekom.¹⁸⁰ Pri Musschenbroeku in Hermanu Boerhaavu (1668-1738) v Leydenu je študiral Gerhard van Swieten (1700-1772), ki je pozneje gotovo vplival na nabavo šestih Musschenbroekovih del iz let 1739-1768 v Ljubljani.¹⁸¹

Za prodor nove nejezuitske fizike v pouk ljubljanskih jezuitov so značilna tudi Pisma o elektriki Benamina Franklina (1706-1790), nabavljena leta 1761, deset let po učbeniku njegovega nasprotnika Nolleta. Obravnavajo poskuse z leydensko steklenico, ki so jo izumili Musschenbroek in nemški raziskovalci, poslal pa mu jo je prejemnik pisem Collinson, član RS. Ne vemo, ali je eksperimentalna naprava za elektriko, ki so jo ljubljanski jezuiti nabavili leta 1755, ravno desetletje prej izumljena leydenska steklenica. Vsekakor pa knjižne nabave v Ljubljani pričajo o zanikanju zanj v času, ko je bila elektrika kot posebna panoga fizike še novost.¹⁸²

IV. Erbergov popis naprav za študij fizike in matematike v Ljubljani

Osnovni vir za preučevanje opremljenosti pouka fizike na jezuitskem kolegiju v Ljubljani je Erbergov popis nabav iz leta 1755. Vendar različni dokumenti pričajo, da so bile nekatere eksperimentalne naprave na kolegiju že pred tem.

Naslednji evidentirani popis fizikalnih naprav v Ljubljani je šele Kersnikov iz leta 1811. S primerjavo popisov in drugih podatkov o eksperimentalnih napravah lahko ocenimo napredek in smeri razvoja eksperimentalnega pouka fizike na jezuitskem kolegiju v Ljubljani.

Naprave za pouk fizike na jezuitskem kolegiju pred letom 1755

Jezuit Sigismund pl. Liechtenberg (1688-1765) je leta 1718 volil 4000 gld jezuitskemu kolegiju v Ljubljani ter z darili povečal fizikalni kabinet in filozofsko knjižnico.¹⁸³ Tako je fizikalni kabinet deloval že v prvi polovici 18. stoletja, čeprav nima močno popolnih podatkov o napravah v njem.

¹⁸⁰ Musschenbroek, *ibid.*, 1739, uvod, str. VI-VI; Desaguliers, *ibid.*, 1751, uvod k II. knjigi.

¹⁸¹ Tri Musschenbroekove knjige so v Ljubljani nabavili leta 1754, Desaguliersovo knjigo leta 1754 in 1755, de Mairanovo pa leta 1758.

¹⁸² Npr. Jacquier ni obravnaval elektrike v posebnem poglavju svojih *Institutiones Philosophiae, Graecii* 1766.

¹⁸³ SBL, I, str. 662.

Železni globus so nabavil že leta 1706, ob začetku pouka fizike.¹⁸⁴ Leta 1709 so imeli tudi leče, ravna in konveksna zrcala, stekleni meh, verjetno pa tudi zaslonko.¹⁸⁵ Na jezuitskem kolegiju so imeli tudi sončno uro (gnomon), katere velikosti ne poznamo.¹⁸⁶ Domnevamo, da so že zgodaj nabavili teleskop, ki ga ni med nabavami leta 1755.

Sredi 18. stoletja so se stopnjevali pritiski z dvora na Dunaju za večjo veljavo eksaktnih znanosti v jezuitskem šolstvu. Vendar je ljubljanskim jezuitom primanjkovalo osebja in gmotnih sredstev, zato so se obotavljali z uvajanjem novosti. Ko je posebna dvorna resolucija 12. 8. 1748 zahtevala skrajšanje filozofskega študija na dve leti, v tretjem letniku pa naj bi predavali matematiko, eksperimentalno fiziko in osnove geometrije, je povprašal ljubljanski rektor De Giorgio za mnenje provinciala Ljubljanačana Avgušтина Hingerla. Hingerle je odredil, da naj v Ljubljani ponovno začne s predavanji matematike Avstrijec Jožef Paumgartner,¹⁸⁷ ki je bil med tem nameščen v Celovcu. Pouk eksperimentalne fizike v Ljubljani pa je Hingerle zavrnil zaradi pomanjkanja sredstev.¹⁸⁸

Naprave za pouk fizike na jezuitskem kolegiju nabavljene leta 1755

Z dvornim dekretom je bil imenovan 16. 9. 1752 za študijskega superintendenta za Kranjsko grof Barbo, ki je prevzel nadzorstvo nad šolami v Ljubljani. Rektorju jezuitskega kolegija Sigismundu Liechtenbergu¹⁸⁹ je očital nizko raven gimnazijskega pouka. Zahteval je namestitev profesorjev za etiko in zgodovino ter nabavo naprav za pouk eksperimentalne fizike. Ugovore jezuitskega rektorja je zavrnil od točke do točke.¹⁹⁰ Kljub temu so ljubljanski jezuiti le delno izpolnili njegove zahteve, dokler ni 16. 2. 1754 deželni glavar grof Haugwitz pisal cesarici, naj podpre korake, ki bi pripeljali do nakupa instrumentov v Ljubljani. 16. 3. 1754 so odredili vsoto 500 fl za nabavo instrumentov. Za njihovo vzdrževanje so letno namenili 25 fl. Popis instrumentov je sestavil pater Družbe Jezusove B. F. Erberg 17. 9. 1755. Namenjen je bil fizikalno-matematičnim študijam na ljubljanski gimnaziji in je obsegal 51 neoštevilčenih na-

prav:¹⁹¹

Številka	Naziv	Področje
1.	Železni globus z obroči (ki omogočajo vrtenje), nabavljen že leta 1706	(astronomija)
2.	Svetovna sfera po Kopernikovem predlogu	(astronomija)
3.	Svetovna sfera po predlogu Tycha (Braheja)	(astronomija)
4.	Zvezdni svod po Joh. Gabr. Dopelmajerju.	(astronomija)
5.	Globus po Joh. Gabr. Dopelmajerju	(astronomija)
6.	Astronomske kocke z asteroidi	(astronomija)
7.	Zvezdni atlas po Joh. Gabr. Dopelmajerju	(astronomija)
8.	Tabele obrazcev za načrtovanje	(matematika)
9.	Tok z matematičnimi napravami, med njimi šestilo, ravnilo itd.	(matematika)
10.	Uradne mere	(mekanika)
11.	(Naprave za prikaz) zakonov dioptrike	(optika)
12.	Magnetna igla v posodi iz bakra	(magnetizem)
13.	Zemljemerska vez	(mekanika-geodezija)
14.	Manjša zemljemerska palica	(mekanika-geodezija)
15.	Tehtnica z utežmi v skodeli in podporo	(mekanika)
16.	Hidrostatična tehtnica	(mekanika kapljevin)
17.	Gravesandova tehtnica z utežmi	(mekanika)
18.	Cikloidno nihalo urejeno po (Tychu) Braheju	(mekanika)
19.	Eolova harfa z vrtečo ploščo (zrak piha na napeto struno)	(mekanika-akustika)
20.	Pnevmatska črpalka z lastno skrinjo in dvojno skledo	(mekanika-vakuum)
21.	Stekleni zvonik (za demonstracijo, da s črpalko (20) dobljeni vakuum ne prevaja zvoka)	(mekanika-akustika-vakuum)

¹⁸⁴ Alfons Müllner, kustos ljubljanskega muzeja, Die realistischen Disciplinen am Laibacher Jesuiten-Collegium. Argo 9 (1901) str. 171-172.

¹⁸⁵ Thullner, *ibid.*, nepaginirano, 5. (zadnja) stran.

¹⁸⁶ Stainer, *ibid.* nepaginirano, slika 4 na str. 11a in fig. 5. na str. 13a.

¹⁸⁷ CGASI I-II, str. 1163; Diar., n.d., I/39r, str. 1529 D/10 in 1592 D/15. Paumgartnerjev prihod iz Celovca v Ljubljano omenjen tudi v rektorjevem pismu 18. 9. 1747.

¹⁸⁸ Schmidt, n.d., str. 146.

¹⁸⁹ CGASI II, str. 881-882; Stöger, n.d., str. 207; Sommervogel, n.d., IV, str. 1810.

¹⁹⁰ Schmidt, n.d., str. 148.

¹⁹¹ Müllner, *ibid.*, str. 171-172; Stanislav Južnič, Zgodovina vakuumske tehnike (III. del), Vakuunist 14/1 (1994) str. 27; Južnič, Pouk fizike v času študija Jurija Vege, Fizika v šoli 1 (1995) str. 58-61; Južnič, Pouk hidrostatične in hidrodinamične v času Jurija Vege (1754-1802), Šolska kronika 29/5 (1996) str. 186.

22. Zvonec za poskuse (v vakuumu, za demonstracijo kot zgoraj) (mehanika-akustika-vakuum)
23. Žareča plošča (za dokazovanje, da s črpalko pod 20. dobljeni vakuum prevaja toplotno sevanje) (toplota-vakuum)
24. Smolasta zmes srebra in svinca (za tesnitev pri gibanju v vakuumu) (mehanika-vakuum)
25. (Plošča iz) marmorja za (poskuse s) kohezijo (mehanika)
26. Magdenburški polkrogli (za demonstracijo zračnega tlaka) (mehanika-vakuum)
27. Heronov vodomet iz bron (kjer stisnjeni zrak dviguje vodni curek) (mehanika)
28. Svetilo za črpalko (mehanika (optika)-vakuum)
29. Barometer za meteorološka opazovanja (meteorologija)
30. Univerzalni termometer za meteorološka opazovanja (meteorologija (toplota))
31. Hidrostatska naprava (hidravlična stiskalnica ali vezne posode) (mehanika kapljevin)
32. Dve vrsti naprav za demonstracijo naklona (vpadne) ravnine (optika)
33. Naprava za demonstracijo odbojnega kota (optika)
34. Naprava za demonstracijo parabole padajočih teles (pri vodoravnem metu) (mehanika)
35. Različne krogle iz bron, slonove kosti, železa, marmorja itd. (mehanika)
36. Naprava za demonstracijo zračnega upora (mehanika)
37. Sifon, vezne posode in kapilare (mehanika kapljevin)
38. Marshallov mikroskop (optika)
39. Sončni mikroskop (optika)
40. Večji ročni mikroskop okrogle oblike (optika)
41. Manjši ročni mikroskop okrogle oblike (optika)
42. Camera obscura (optika)
43. Osem steklenih prizem različnih velikosti (optika)
44. Jeklena cilindrična zrcala, ki kažejo deformirane slike (optika)
45. Jantar, češko steklo, žoge, kartezijski plavač, itd. ((optika), mehanika kapljevin)
46. Stekljeni poliedri dveh vrst (optika)
47. Stekljeni stožec (optika)

48. Maگیčna svetilka (optika) (projiciranje povečane slike majhnih objektov na bel zaslon)
49. Dva škripca iz bron (mehanika)
50. Štirje škripci iz bron (mehanika)
51. Električna naprava (elektrika)¹⁹²

Statistika fizikalnih instrumentov na liceju v Ljubljani po popisu 17. 9. 1755

Panoga znanosti	Vrstni red v popisu	Število instrumentov
matematika:	8, 9	2
mehanika:	10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 34, 35, 36, 37, 45, 49, 50	24
optika:	11, 32, 33, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, (45), 46, 47, 48	13
astronomija:	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7	7
toplota:	23, (30)	1
meteorologija:	29, 30	2
elektrika:	51	1
magnetizem:	12	1
skupaj:		51

Posamezni deli mehanike:

mehanika-merila:	10, 13, 14, 15, 16, 17
mehanika-kapljevine:	16, 31, 37, 45
mehanika-akustika:	19, 21, 22
geodezija:	(12), 13, 14
vakuum, nadtlak, plini:	20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28

Instrumenti so bili v glavnem popisani po panogah, pri čemer so bili posamezni deli mehanike tedaj še samostojne celote. Popis se začneja z astronomijo, sledijo matematika, merila, magnetizem, geodezija, akustika, plini, toplota, mehanika, optika in elektrika. Vmes so posamezne naprave zunaj takšnega vrstnega reda. Vrstni red popisa verjetno ni bil povezan z vrstnim redom predavanj fizike na liceju, ki se niso začnjal z astronomijo.

Če k mehanskim napravam prištejemo še merila in seveda akustiko, je B. F. Erbergov popis vseboval kar 24, to je skoraj polovico pripomočkov za pouk mehanike. Številne naprave za raziskovanje svetlobe kažejo, da je po Newtonovem delu iz let 1672 in 1704 optika tudi v Ljubljani postajala

¹⁹² Domnevno Leydenska steklenica ali naprava za torni elektriko.

najpomembnejša eksperimentalna znanost. Poleg naprav za demonstracijo zakonov geometrijske optike so nabavili še 4 mikroskope, prizme in stožce. Številni mikroskopi gotovo dokazujejo B. F. Erbergovo zanimanje za biologijo, ki ga kaže tudi domnevno njegov nedatirani rokopis, kjer oko primerja s *camero obscuro*.¹⁹³ Na eksperimentalno biologijo Erbergove dobe je gotovo vplivalo predvsem mikroskopiranje Loewenhoeka. Akromatske leče so postale zunaj Anglije znané šele pozneje, saj si jih je celo Bošković ogledal šele v Londonu leta 1760.¹⁹⁴

Med prvimi astronomskimi napravami so na liceju v Ljubljani že leta 1706 nabavili železni globus,¹⁹⁵ ko je fiziko predaval jezuit Gallenfels. Zbirko so dopolnili še z dvema globusoma in enim zvezdnim atlasom, ki ju je izdelal Johann Gabriel Dopelmajer. Ptolomejski svetovni sistem so že povsem opustili, saj so nabavili modela vesolja le

po Tychojevem in Kopernikovem sistemu, dve leti predno je bilo dovoljeno o slednjem razpravljati.

Letna dotacija fizikalnega kabineta 25 fl je znašala 5% cene prvotnih 51 naprav. Zato domnevamo, da so pozneje nabavljali dve do tri naprave letno, če denarja niso uporabili za vzdrževanje starih naprav. Mehanska (vzdrževalna) dela za fizikalni kabinet liceja v Ljubljani je opravljala leta 1767 ustanovljena zvonarna Jakoba Samasse (1744-1808).¹⁹⁶

Pri liceju so gotovo nabavili teleskop pred letom 1761, ko je J. Schöttl v Ljubljani opazoval prehod Venere čez ploskev Sonca. O istem pojavu je v Španiji pisal Rieger, poznejši rektor v Ljubljani. Astronomsko opazovalnico je imel tudi Gruber, ki je prišel v Ljubljano leta 1769.

Meritve jezuitskih geodetov in še posebej Boškovića v papeški državi med leti 1750-1756¹⁹⁷ so spodbudile nabavo zemljemerskih naprav v Ljubljani leta 1755.

Elektrika in magnetizem sta sredi 18. stoletja še bili obrobni panogi fizike. V naslednjih letih so ljubljanski jezuiti gotovo nabavljali več naprav za pouk elektrike, tako da jih je Kersnik leta 1811 popisal že 36.¹⁹⁸

Posebnih naprav za preučevanje magnetizma in toplote leta 1755 v Ljubljani še ni bilo, razen v kolikor so bile potrebne za geodetske in meteo-

rološke raziskave. Magnetizem so načrtno raziskovali že od poskusov s "terinculo" Williama Gilberta (1544-1603), objavljenih leta 1600 v Londonu. Vendar je imel pojav obroben pomen vse do Coulombovih meritev magnetne sile konec 18. stoletja. V popisu iz leta 1755 pogrešamo reakcijski model parnega stroja Herona iz Alexandrije s srede 1. stoletja in lonec Francoza Denisa Papina (1647-1712), s katerim je skuhal kosilo angleškemu kralju leta 1680. Kalorimeter na led pa sta Lavoisier in Laplace opisala komaj 27 let po Erbergovih nabavah za fizikalni kabinet ljubljanskega liceja.

Za pouk akustike so uporabljali Eolovo harfo, ki je ostala v uporabi pri Hummlu na univerzi v Gradcu še sto let pozneje.¹⁹⁹

V Ljubljani so leta 1755 dobili tudi naprave za demonstracijo upora zraka, padanja in hidrostatičnih zakonov. Kar 8 naprav je bilo namenjeno raziskovanju vakuumu, tlaka in upora zraka, kar gotovo zrcali posebno zanimanje tedanjih ljubljanskih fizikov. Nabavili so črpalko in naprave, s katerimi so lahko študentom demonstrirali, da zvok ne more skozi vakuum, toplotno žarčenje pa lahko, kot je ugotavljal že Robert Boyle v prejšnjem stoletju. Nabavili so tudi magdenburške polkrogle Boylovega sodobnika Otta von Guerickeja ter napravo za demonstracijo Galilejeve teorije o gibanju v praznem prostoru. Obe napravi sta bili v grobem znani že sto let.

Od leta 1755 so na ljubljanskem liceju uporabljali kar tri tehtnice, med njimi s'Gravesandovo in hidrostatično. Prav natančno tehtanje v pariškem laboratoriju Antoina Laurenta Lavoisierja (1743-1794) je omogočilo napredek kemije v naslednjih desetletjih.

Naprave za pouk fizike na jezuitskem kolegiju po letu 1755

Ni še evidentiran popis fizikalnih naprav ob ukinitvi jezuitskega reda 1773.²⁰⁰ Podoben popis fizikalnih naprav, ki so se ob ukinitvi našle v rektorjevi sobi jezuitskega kolegija v Zagrebu, vsebuje le cev, barometer, klepsidro, sončno uro, lekarniško tehtnico in tehtnico za merjenje zlata.²⁰¹ Ni znano, ali je požar leta 1774 prizadel tudi nekdanje jezuitske instrumente za pouk fizike in matematike v Ljubljani. Žal lahko le redkim

¹⁹³ Erberg, *ibid.*, s.d. str. 58.

¹⁹⁴ Marković, *ibid.*, str. 539-540.

¹⁹⁵ Železni globus (*Sphaera Armiralis*) je Bošković leta 1764 priporočal za nabavo (Marković, *ibid.*, str. 661).

¹⁹⁶ Po SBL.

¹⁹⁷ Marković, *ibid.*, str. 320-321.

¹⁹⁸ Janez Krstnik Kersnik (1783-1850), *Inventaire des objets existantes dans le Cabinet de Chimie et de Physique des écoles centrales à Laibach, 1811* (ZML, Akc. fond 1, arh. enota 53).

¹⁹⁹ *Aufstellung Ludwig Boltzmann, Graz 2. - 17. Mai 1985, Bearbeitet von Walter Höflechner und Adolf Hohenester*, str. 28.

²⁰⁰ Leopold Livius Schwab pl. Liectenbach je 12. 7. 1774 ocenil vrednost v požaru uničenih fizikalnih naprav na 1000 fl, kar je bilo petnajstkrat manj od ocene vrednosti uničenih knjig (Dolar, *Med concem in začetkom*, Zbornik NUK, Ljubljana, 1974, str. 13).

²⁰¹ Dadić, *ibid.*, 1982, II, str. 240.

napravam iz leta 1755 z gotovostjo pripišemo, da so bile evidentirane tudi 56 let pozneje v Kersnikovem popisu:

Vrstni red v jezuitskem popisu leta 1755	Področje v popisu	Kersnika leta 1811	(dodatki k nazivu)
Magdenburški polkrogli	št. 26	hidrostatika	
Heronov vodomet	št. 27	hidrostatika	
Kartezijanski plavač	št. 45	hidrostatika	
Eolova harfa	št. 19	akustika	
Kamera obskura	št. 42	optika	(majhna prenosna)
Električna naprava	št. 51	elektrika	(majhna)

Poleg naštetih je Kersnik popisal tudi razne tehtnice, mikroskope in globuse, ki so prav tako lahko enaki tistim iz leta 1755. Do sprememb nazivov je lahko prišlo tudi zato, ker je Kersnik leta 1811 pisal v francoščini. Kamero obskuro iz leta 1811 je Kersnik popisal tudi 6. 7. 1847.²⁰²

Sklep

Ob prenehanju prepovedi obravnave gibanja Zemlje je tudi v Ljubljani prišlo do hitrega napredka pouka fizike pod vplivom zagovornikov Boškovičeve fizike in dunajskih oblasti. Drug za drugim so si sledili naslednji dogodki:

Leta 1755 so v Ljubljani nabavili 51 eksperimentalnih naprav za pouk fizike in sorodnih ved. Sočasno so nabavili tudi priročnike za eksperimentalni pouk predvsem francoskih avtorjev oziroma prevajalcev. Sredi petdesetih let so spremenili naziv katedre v "Splošno in posebno fiziko". S tem je fizika kljub Ratio studiorum tudi po imenu nehala biti del triletnega tečaja filozofije, ki je sledil logiki in se nadaljeval v metafiziko, saj so leta 1764 začeli s predmetnim poukom fizike s stalnimi bolj specializiranimi profesorji. Leta 1758 je ljubljanske jezuite obiskal vodilni jezuitski fizik Bošković, v tem času že avtor najpomembnejše fizikalne monografije svoje dobe. Po letu 1753 so v Ljubljani nabavili številne fizikalne knjige tudi nejezuitskih avtorjev, čeprav so bila prva predavanja Newtonove fizike v Ljubljani izpričana šele deset let pozneje. Po letu 1760 je v ohranjenih tezah in rokopisih ljubljanskih fizikov prevladala Boškovičeva inačica Newtonove fizike, ki se je razvila v predavanjih nekdanjega jezuita Ambschla po prepovedi jezuitskega reda.

UPORABLJENE OKRAJŠAVE

- ARS - Arhiv republike Slovenije v Ljubljani.
 Č... - Knjižnična številka v katalogu licejskih knjig Matije Čopa (1797-1835), danes signatura v NUK.
 CGASI-I-III - Ladislaus Lukács S. I., Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Societatis Jesu (1555-1773), I-III, Romae 1987-1988.
 Diar. - Diarium Ministri Jezuitskega kolegija v Ljubljani (ARS, Zbirka rokopisov, I/36r (1707-1711), I/37r (1712-1721), I/38r (1722-1736), I/39r (1737-1754) in I/40r (1754-1772)).
 D, L - desna ali leva stran rokopisa s paginiranimi listi.
 J... - Knjižnična številka v katalogu licejskih knjig: Verzeichnis der vom Feuer geretteten Bücher des gewesten Collegii S. J. Izvirnik (prvi prepis) z nadnaslovom: "Specification deren bey der gewesten Feuersbrunst in den Leybach. Collegio geretteten Bücher". Drugi prepis, datiran 1. 3. 1775: Specification deren Büchern, welche zum Theil in dem gewesten Collegio zu Laybach in einem Kasten verwahrt gewesen, und zum Theil durch Studentes nach und nach zusammen getragen worden. Ohranjene knjige so bile oštevilčene, številke so enake oznakam na zunanjih platnicah knjig v današnjem NUK-u. Za številko 605 je nov naslov: "Specification deren Büchern, welche nach der letzten Publication eingegangen seynd" (NUK, rokopisni oddelek, 31/83).
 KM - Pokrajinski muzej Kočevje.
 MK - Mladinska knjiga, Ljubljana.
 NUK - Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani.
 NM - Narodni muzej v Ljubljani.
 NM-E - knjige iz nekdanje Erbergove dolske knjižnice, ki jih danes hrani NM.
 RS - Royal Society of London.
 SBL - Slovenski biografski leksikon, Ljubljana 1925-1990.
 SK - Semeniška knjižnica v Ljubljani.
 SM - Slovenska matica v Ljubljani.
 W... - Knjižnična številka v katalogu Franca Ksaverja Wilda (1753-1828), knjižničarja v Licejski knjižnici med leti 1789-1809 in profesorja filozofije in obče zgodovine leta 1792. Wilde je svoj popis licejskih knjig nabavljenih do leta 1800 datiral v Ljubljani leta 1803. Knjige je delil po panogah znanosti, znotraj njih pa še po vezavah ("in folio", "in 4to", "in 8to"), nato pa še avtorje po abecednem redu. Wildove signature tako ustrezajo abecednemu redu avtorjev kot tercialnemu ključu znotraj posameznih panog in vezav. Fizikalna dela so bila popisana pod signaturami 1411-1580, kjer najdemo 170 del v 308 knjigah. Fizika je bila tu pojmovana širše, skupaj s kemijo

²⁰² ZML, akc. fond. 1, arh. enota 76, str. 8, št. 149.

in sorodnimi vedami. Med leti 1775-1800 je tako število fizikalnih knjig v licejski knjižnici naraslo za štirikrat (Eva Kodrič-Dačić, Matija Čop in njegov prispevek k slovenskemu bibliotekarstvu, Knjižnica 41 2/3 (1997) str. 21).

ZML - Zgodovinski muzej Ljubljana.

ZUSAMMENFASSUNG

Physikunterricht und -professoren im Jesuitenkollegium in Laibach

Nach anfänglichen Schwierigkeiten bei der Ankunft der Jesuiten nach Laibach am 21. Januar 1597 begann der Unterricht im Jahre 1604 in allen sechs Gymnasialklassen. Im 17. Jahrhundert gründeten die Jesuiten in Laibach nur die theologischen Studien, nicht jedoch die philosophischen wie in Klagenfurt und Görz. Im Studienjahr 1619/20

begannen sie mit den Kursen der Pastoraltheologie. Im selben Jahr wird in Laibach der erste Lehrer der Moralthologie erwähnt, dennoch schickte man bereits im November 1620 die Scholaren in das Klagenfurter Kollegium. Im Schuljahr 1623/24 begann man wieder Moralthologie vorzutragen, dabei handelte es sich jedoch um keine regelmäßigen Vorlesungen.

Zwischen 1693 und 1725 wirkte in Laibach auch die *Academia oporosorum*, unter ihren Mitgliedern gab es keine Jesuiten. Obwohl die Akademie ihr Schulprogramm nicht umsetzte, stellte sie dennoch eine Bedrohung für die Jesuiten-Schulordnung dar. Herausforderungen durch die neue Zeit nahmen die Jesuiten auf, indem das Kollegium in Laibach naturwissenschaftliche Bücher anschaffte.

Nachdem die Laibacher Jesuiten von einigen Krainer Familien und Ständen Stiftungen in einem Gesamtbetrag von 22.110 Gulden erhalten hatten, begannen sie ein vollständiges Programm des Hochschulstudiums umzusetzen.

Den Absolventen des Studiums am Laibacher Jesuitenkollegium wurde der unmittelbare Eintritt in die Universität ermöglicht. Dies war jedoch nicht mehr möglich, nachdem man das Studium durch die Reform von 1725 auch in Laibach auf zwei Jahre verkürzt hatte.

Maja Ilich

prof. zgodovine in dipl. sociologinja kulture, podiplomska študentka zgodovine antropologije,
ISH, Fakulteta za podiplomski humanistični študij, SI-1000 Ljubljana, Breg 12

Življenje in delo slovenskega bibliotekarja in bibliografa Franca Simoniča (1847-1919)

IZVLEČEK

V drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja se je na slovenskem narodnostnem ozemlju "ob kmečki večini in iz nje izoblikoval močan sloj slovenskega izobraženega meščanstva, ki je postal najpomembnejši dinamični dejavnik slovenske narodne zavesti in politike".¹ Vanj lahko uvrstimo tudi takrat živečega bibliotekarja in bibliografa dr. Franca Simoniča, ki je bil, čeprav je preživel večji del življenja v samem srcu habsburške monarhije, Slovenec z dušo in telesom. Ves čas svojega študija v Gradcu in službovanja na Dunaju je preko pisem, obiskov, pa tudi s pomočjo časopisov in literature ohranjal stike z nekaterimi slovenskimi izobraženci doma, ki so ga sproti obveščali o domačem političnem in kulturnem dogajanju. V gostoljubni Simoničevi družini na Dunaju so bili vedno prijazno sprejeti tamkajšnji Slovenci in vsi, ki so prinašali novice iz domovine, še posebej pa študentje in dijaki, ki jim je izkazoval veliko skrb in podporo.

Največja Simoničeva zasluga je objava Slovenske bibliografije, I. del: Knjige (1550-1900), v kateri je zbral in sistematično uredil slovensko knjižno žetev od prve Trubarjeve knjige iz leta 1550 pa vse do leta 1900. S tem delom smo Slovenci dobili odlično sodobno retrospektivno bibliografijo - prvo v slovenščini - ki je še danes dragocen vir informacij.

Pobudo za izid slovenske bibliografije je Simonič dobil pri bibliotekarskem delu, saj je uvidel, da je urejen popis literature slovenskega naroda nepogrešljiva osnova za kakršno koli znanstveno delo. V letih 1903-1905, ko je I. del Slovenske bibliografije izšel pri Slovenski matici v Ljubljani, je slavist dr. Josip Tominšek zapisal: "To je ena izmed tistih knjig, ki se do nje popne vsak narod le tekom vsakih 100 let, ali morda niti v takih obrokih ne. Takozvano občinstvo korači mimo nje, ne da bi jo ošinilo s pogledom, a vsak raziskovalec slovstva in kulture sploh jo jemlje vedno in vedno v roke. Taka knjiga je zanj isto, kar za planince seznam markiranih potov, in opravlja isti dvojni posel: ona mu prvič pokaže, kar je že storjenega dela, in ga drugič s tem opozarja, koliko dela še njemu preostaja. Oboje je za vsakega delavca, ki hoče več nego delati brez smotra, temeljne važnosti."²

Pri tiskanju Simoničeve bibliografije je s korekturami in dodatki sodeloval tudi dr. Janko Šlebinger, ki ga marsikje omenjajo skupaj s Simoničem. Šlebinger ni bil namreč le njegov zet, temveč tudi učenec v bibliografiji in nadaljevalec njegovega dela. Oba skupaj upravičeno veljata za ustanovitelja slovenske bibliografije.

¹ Peter Vodopivec, *Slovenski izobraženci in avstrijske visoke šole 1848-1918*. Zgodovinski časopis 40, št. 3: Ljubljana 1986, str. 125.

² Josip Tominšek, *Dr. Franc Simonič: Slovenska bibliografija, I. del: Knjige (1550-1900)*. Ljubljanski zvon, št. 11, leto XXVI: Ljubljana 1906, str. 697.

SUMMARY

THE LIFE AND WORK OF THE SLOVENE LIBRARIAN AND BIBLIOGRAPHER
FRANC SIMONIČ (1847-1919)

In the second half of the 19th and at the beginning of the 20th centuries "beside a peasant majority and from it a powerful strata of the Slovene educated middle class has formed, which became the most important dynamic factor of the Slovene national conscience and policy".* We can place the librarian and bibliographer Franc Simonič, Ph. D. in the mentioned class. Although he spent most of his life in the very heart of the Habsburg monarchy, Franc Simonič was a Slovene with his body and soul. All the time, during his studying in Graz and during his employment in Vienna, Dr. Simonič maintained through letters, visits and with the help of newspapers and literature relations with some Slovene educated people at home who informed him on home political and cultural events. Slovenes living in Vienna and all who were bringing news from the homeland were welcome in the hospitable Simonič family in Vienna, particularly students to whom Dr. Simonič demonstrated great attention and support.

Dr. Simonič's greatest merit is the publishing of *Slovenska bibliografija, I. del: Knjige (1550-1900)* (Slovene Bibliography, part I: Books 1550-1900), in which he collected and put in systematic order the Slovene book production from the first book by Trubar in 1550 until 1900. With the mentioned bibliography the Slovenes were given an excellent contemporary retrospective bibliography - the first in Slovene language - which is still a precious source of information.

The motivation to publish the Slovene bibliography came from Dr. Simonič's library work. He realised that an orderly register of the literature of the Slovene nation was an indispensable basis for any scientific work. In the years 1903-1905 when Part I of the Slovene Bibliography was published at the Slovene Literary Society in Ljubljana, the Slavist Dr. Josip Tominšek wrote: "This is one of those books a nation ascends to only every hundred years or even more rarely. The public passes by not taking a glance but every researcher of literature and culture takes it in hands again and again. Such a book is for a scientist the same as an index of marked trails for mountaineers and performs an identical double job: it shows one which work has already been done and thus points out what remains to be done. Both is for one who wants more than working without a goal of great significance."

Dr. Janko Šlebinger, frequently mentioned together with Dr. Simonič, co-operated with proof-readings and supplements in printing Simonič's bibliography. Not only was Šlebinger Simonič's son-in-law but as well a student in bibliography and the person who continued Dr. Simonič's work. The both can legitimately be held the founders of the Slovene bibliography.

Ključne besede: Franc Simonič, slovenska bibliografija, 19. stoletje, slovenski intelektualci, pisma, graška filozofska fakulteta, dunajska univerzitetna knjižnica, Gornja Radgona

Prispevek sem razdelila na tri dele. Prvo poglavje, *Štajerski Slovenec*, se nanaša na Simoničevo zgodnjo mladost, ki jo je preživel v Ivanjkovcih, Radgoni in Mariboru (1847-1869) ter na njegov študij v Gradcu in tamkajšno prvo zaposlitev (1869-1877); drugo poglavje, *Slovenski intelektualci*, na 30-letno službovanje na Dunaju (1877-1907); tretje poglavje, *Simoničeva zadnja leta v Gornji Radgoni*, pa zajema zadnja leta življenja, ki jih je Simonič preživel kot upokojenec v Gornji Radgoni (1906-1919).³

³ Moji informantki sta bili Simoničevi vnukinji, moja babica Zora Ilich in njena sestra Vera Marentič Novak (obe roj. Šlebinger). Od Zore, ki je bila poklicno, tako kot Simonič, bibliotekarka, sem že veliko zvedela iz njenega prostega pripovedovanja. Kasneje se mi je ob branju Simoničevih dokumentov porodilo več novih vprašanj, ki sem ji jih zastavila v vodenem intervjuju. Zora Simoniča pozna samo po pripovedovanju svojih staršev, ker je bila rojena šele dve leti po njegovi smrti, vseeno pa je zaradi dobrega spomina neprecenljiv vir informacij, tako o družinski kot o strokovni plati Simoničevega življenja.

Njena deset let starejša sestra Vera je preživela zadnja štiri leta Simoničevega življenja v njegovi bližini in je torej edina še živeča sorodnica, ki ga je tudi osebno poznala. Napisala je spominski dnevnik, v katerem je prikazana zgodovina rodbine, ki še ni bil objavljen. Ob

* Peter Vodopivec, *Slovenski izobraženci in avstrijske visoke šole 1848-1918*. Zgodovinski časopis 40, št. 3, Ljubljana 1986, str. 125.

branju tega dnevnika se mi je porodilo nekaj novih vprašanj in tako sem tudi z njo opravila vodeni intervju. Obe sestri sta v hiši v Gornji Radgoni zbrali številne dokumente iz Simoničeve in Šlebingerjeve zapuščine in tam uredili družinski arhiv Simonič/Šlebinger. V tem prispevku temelji večji del poglavij, ki se nanašajo na Simoničevo družinsko in družabno življenje, na njih pričevanjih.

Dokumenti - pri tem so izvzeta pisma, ki jih bom obravnavala kasneje -, ki govorijo o Simoničevi zgodnji mladosti (1847-1856) in o njegovih starših, so zelo skromni. Nekoliko več jih sega v čas njegovega šolanja (1856-1876), večino jih hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger. Dokumenti o Simoničevi prvi zaposlitvi v graškem muzeju Joanneum (1874-1877) so bili v tamkajšnjem arhivu uničeni, tako imamo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger edini primerek iz tega časa. Največ dokumentov pa se je ohranilo iz časa, ko je Simonič delal v Univerzitetni knjižnici na Dunaju (1877-1907), in sicer v tamkajšnjem arhivu ter v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

V času, ko sem pripravljala ta prispevek, je bil v Ivanjkovcih organiziran strokovni *Mednarodni znanstveni simpozij ob 150-letnici rojstva dr. Franca Simoniča (17. in 18. oktobra 1997)*. Udeležil se ga je tudi dr. Walter Lukan, sodelavec avstrijskega Inštituta za vzhodno in jugovzhodno Evropo na Dunaju, ki je za to priložnost temeljito obdelal Simoničevo dunajsko obdobje pod naslovom: *Poklicna pot slovenskega bibliografa Franca Simoniča v dunajski univerzitetni knjižnici*. Njegov referat, ki ga v svoji nalogi večkrat omenjam, obravnava pomemben del Simoničeve poklicne poti in prinaša nekatera nova dognanja v zvezi z njegovim bibliotekarskim delom. (Referat je bil - kot tudi ostalo gradivo s simpozija - objavljen v *Simoničevem zborniku*: Maribor 1999, str. 21-59.)

Dokumenti, ki segajo v čas Simoničevih zadnjih let življenja v Gornji Radgoni (1906-1919), so zopet zelo redki. Za temelje pričujočega prispevka sem zato izbrala številna pisma, v katerih je Simonič komuniciral z enako ali podobno mislečimi intelektualci in prepričeval drugače misleče. Med njimi so bili najpomembnejši predvsem slovenski literarni zgodovinarji, slavisti, pesniki, pisatelji, pravniki, duhovniki, bibliotekarji in drugi. Upoštevala pa sem tudi pisma, ki se nanašajo na Simoničeve sorodnike, največkrat ožje družinske člane. Pisma, ki jih obravnavam, so nastala med leti 1872 in 1918. Vseh skupaj je 206: 92 iz družinskega arhiva Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni, 61 iz Univerzitetne knjižnice v Mariboru, 33 iz Pokrajinskega arhiva v Mariboru, 20 iz Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.

Od tega je 84 pisem napisal Simonič, ostale (122) njegovi korespondentje. Če razdelimo celotna pisma, ne glede na vsebino, po tem, koliko je gradiva ohranjenega, vidimo, da največ ohranjenih pisem (130) sodi v čas, ko je Simonič živel in delal na Dunaju (1877-1907), polovico manj (73) jih je iz časa, ko je Simonič živel v Gornji Radgoni (1806-1919), in samo drobec (3) je ohranjen iz njegovih študijskih let in bivanja v Gradcu (1869-1877).

Pregledala sem vsa navedena pisma in glede na vsebino med njimi izbrala najzanimivejša. Upoštevala sem tako pisma, ki se tičejo Simoničeve politične naravnosti, stroke (bibliotekarstva, slavistike, zgodovine) ali njegove službe, kot tudi pisma, ki se nanašajo na družinske zadeve (npr. odnose z bratom, njegovimi hčerami, zeti) ter na druge dejavnosti (npr. delo v posojilnici in gospodarjenju na domačiji). Pisma sem navedla v odlomkih ali povzetkih, največkrat kronološko, kakor so bila napisana, in jih uvrstila v eno od treh poglavij tega pri-

Dr. Franc Simonič na Dunaju 1902.

I. del: Štajerski Slovenec

Franc Simonič se je rodil 2. oktobra 1847 v Ivanjkovcih pri Svetinjah v kmečki družini očetu Francu (1814-1873) in materi Mariji (18?-1892), rojeni Zadravec. Imel je še tri leta mlajšega brata Jožefa (1850-1925), ki je pozneje prevzel domačijo, in sestro Ano (1844-1864).

spevka. Kadar pa sta se Simonič ali njegov korespondent v pismu spominjala preteklih dokotkov, ki zapolnujejo morebitne vrzeli v kronološkem poteku Simoničevega življenja, so ta pisma navedena v skladu s kontekstom.

Pisma so objavljena naspremenjena z vsemi jezikovnimi posebnostmi. Če je pismo napisano v nemščini ali hrvaščini, je prevod dodan v oklepaju med tekstom ali v opombah. V opombah so na kratko predstavljeni korespondenti, osebe, problemi in dogodki, ki jih pisma opisujejo in navajajo. Opombe skušajo vse to pojasniti, vendar puščajo nekaj problemov nerazrešenih. Ker se nekatere osebe večkrat pojavijo v pismih, prav tako pa tudi problemi, dogodki, časniki itd., so ti poistoveteni v opombah največkrat takrat, ko se v prispevku pojavijo prvič. Za izdelavo opomb sem poleg literature, ki jo navajam sproti, največkrat uporabljala *Slovenski biografski leksikon*.

Prva dva razreda osnovne šole je obiskoval v Svetinjah, 3. in 4. razred pa v Radgoni, kamor so ga poslali starši, da bi se naučil nemščine, brez katere se takrat ni dalo priti v gimnazijo. Stanoval je v Gornji Radgoni⁴ pri Maukovih, v hiši (Panonska ulica 31) svoje bodoče žene Roze Mauko. Ohranjeno je Simoničevo spričevalo iz 3. razreda osnovne šole,⁵ kjer piše: "Simonič Franc rojen v Svetinjah na Štajerskem, 10 in 1/2 leta star, katoliške vere, učenec tretjega razreda, se je v I. in II. semestru šol. leta 1859 pridno udeleževal javnega šolskega pouka, se je zelo dobro vedel in se je pri dobrih sposobnostih in dejavni udeležbi predpisanih predmetov naučil naslednje: verouka (dobro); nemščine in sicer branja (zelo dobro), slovnice (dobro), pravopisa (dobro), ustnega in pisnega izražanja (dobro); slovenščine (dobro); računstva (dobro); lepopisa (zelo dobro)."⁶

Eden redkih dokumentov, ki priča o Simoničevih šolskih letih, je pismo, ki ga je napisal, ko je bil že v pokoju. V njem se med drugim spominja tudi svojega rojaka in dolgoletnega prijatelja Andreja Senekoviča⁷: "Dobro se spominjam, da je bil Senekovič v svojem Curriculum vitae hvalil svojega domačega ljudskega učitelja, ki ga je tako

dobro učil, da je prišel naravnost iz dom. ljudske šole v gimnazijo, ko smo mi drugi morali v mestih pred še v 3. & 4. ljudskošolski razred, da so nas tam navadno po dve leti mučili z nemščino, predno so nas spoznali godne za gimnazijo. (Lj. šola je namreč takrat štela 4 razrede. 3. in 4. razredi so bili samo po mestih in trgih, na deželi po župnijah sta bila le 1. in 2. razred, ob mojem času že slovenska, v času mojih staršev pa tudi ta 2 razreda popolnoma nemška, da se je po pravici od časov ces. Marije Terezije in ces. Jožefa II. ljudska šola zvala "nemška šola", kajti pred drugih šol ni bilo kakor latinske!)"⁸

Gimnazijo je Simonič obiskoval v Mariboru v letih 1861 do 1869. Ohranjeno je njegovo spričevalo iz 1. in 7. razreda,⁹ tam lahko beremo, katere predmete je imel in kako jih je opravil, v 7. razredu pa tudi, kdo ga je učil. V 1. razredu mariborske gimnazije je imel verouk (zelo zadovoljivo), latinščino (zadovoljivo), nemščino (zelo zadovoljivo), slovenščino (zadovoljivo), zgodovino in zemljepis (zadostno), matematiko (zadovoljivo), naravoslovje (zadovoljivo) in petje (zelo dobro).¹⁰

V prvem razredu gimnazije ga je učil župnik Davorin Trstenjak¹¹ s katerim si je Simonič kasneje še veliko dopisoval.¹² To namreč izvemo iz pisma, ki ga je Trstenjak leta 1881 pisal Simoniču: "Veseli me, da sem ob tej priložnosti z Vami v dotiko prišel, rad bi Vas osebno videl, kako ste veliki zrasli, Vaš obraz še mi je v živem spominu, ko ste bili moj učenec v gymnaziji."¹³

⁴ Kjer se v besedilu omenja kraj Radgona, se misli na avstrijsko mesto Radkersburg, ki je bilo nekdanje pomembno obrtniško središče in tržišče na reki Muri. Kraj Gornja Radgona je bil od leta 1907 trg in je veljal do konca prve svetovne vojne za predmestje Radgone. Po vojni je mesto Radgona prišlo pod Avstrijo, Gornja Radgona pa pod Kraljevino SHS.

⁵ Simoničevo spričevalo s 3. razreda osnovne šole v Radgoni - *Schulzeugnis für die dritte Classe* (Radgona, 8. avgust 1859) hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

⁶ V nemškem originalu: "Simonitsch Franz von Allerheiligen in St. gebürtig, 10 1/2 Jahre alt, katholischen Religion, Schüler der dritten Classe, hat im I. und II. Semester des Schuljahres 1859 dem öffentlichen Schulunterrichte sehr fleißig beigewohnt, sich in den Sitten sehr gut verhalten, und bei guten Fähigkeiten und thätigen Verwendung die vorgeschriebenen Gegenstände folgendermassen erlernt: Die Religionslehre und die biblische Geschichte (gut); Die deutsche Sprache, und zwar: das Lesen (sehr gut), die Sprachlehre (gut), das Rechtschreiben (gut), den mündlichen und schriftlichen Gedanken Ausdruck (gut); Die slovenische Sprache (gut); Das Rechnen (gut); Das Schönschreiben (zehr gut)."

⁷ Andrej Senekovič (1848-1926) roj. na Spodnji Ščavnici pri Radgoni, obiskoval osnovno šolo v domačem kraju, od leta 1860 do 1868 gimnazijo v Mariboru. V Gradcu je študiral matematiko in fiziko, tam tudi odslužil leto vojske in opravil oficirski izpit. Najprej je služboval v Joanneumu, leta 1873 je naredil prof. izpit in potem eno leto poučeval na I. državni gimnaziji v Gradcu. Od leta 1874 je poučeval na ljubljanski realki, od 1885 je bil ravnatelj gimnazije v Novem mestu, od leta 1890 do upokojitve 1907 pa ravnatelj višje gimnazije (od 1900-1901 I. državne gimnazije v Ljubljani). Senekovič je bil pionir slovenskih učnih knjig za ljudske, meščanske šole in gimnazije ter je poskrbel predvsem za svoja predmeta. Od leta 1882 do 1920 je bil v odboru Slovenske maticе, od 1907 do svoje smrti pa predsednik Ciril Metodove družbe. (SBL X, str. 287)

⁸ Iz pisma ki ga je Franc Simonič poslal Janku Šlebingerju iz Gornje Radgone 1. septembra 1918. Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

⁹ Simoničevo spričevalo 1. (Maribor, 28. februarja 1862) in 7. (Maribor, 22. februarja 1868) razreda gimnazije v Mariboru - *Gymnasial Zeugnis* hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

¹⁰ Zelo zadovoljivo = recht befriedigend, zadovoljivo = befriedigend, zadostno = genügend, zelo dobro = sehr gut.

¹¹ Davorin Trstenjak (1817-1890) roj. v Kraljčevih pri Sv. Juriju ob Ščavnici, kjer je obiskoval osn. šolo. V Mariboru je končal 3. razr. okrož. ljud. šolo in šestraz. gimn. Od 1836 je bil licealec v Gradcu, vendar je filoz. študij zaradi vneme za ilirizem absolutiral šele 1840 v Zagrebu. Nato je do leta 1844 študiral bogoslovje v Gradcu, bil do 1846 kaplan v Slivnici pri Mariboru, 1847 v Ljutomeru, 1848 na Hajdini, 1849 na Plturu, 1850 v Mariboru in v šol. letu 1860/1861 gimn. učitelj verouka (nekaj časa tudi sloven., zgod. in zemljepisa). Od leta 1861 župnik v Šentjurju pri Celju, od 1868 na Ponikvi, od 1879 do svoje smrti pa v Starem trgu pri Slov. Gradcu. Njegova zapuščina so raznovrstni znanstv., leposl. in feljtonistični spisi. (SBL XII, str. 196-8).

¹² Univerzitetna knjižnica v Mariboru hrani 21 pisem. Glej: Ms 268 Šlebinger Janko, III. Tuja korespondenca: 16. Francu Simoniču: 6. Davorin Trstenjak (21, 1881-1888). Katalog rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor. Ms 1 - Ms 300. Založba Obzorja Maribor: Maribor 1978, str. 87.

¹³ Pismo z dne 8. januarja 1881 hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru. Prav tam.

V 7. razredu mariborske gimnazije je Simoniča učil verouk (zadovoljivo) prof. Blasius Slavinetz, latinščino (zadostno) prof. Johann Gutscher, grščino (zadostno) prof. Josip Šuman,¹⁴ nemščino (zadovoljivo) prof. Rudolf Reichel, slovenščino (odlično) prof. Janko Pajk, zgodovino in geografijo (zadovoljivo) prof. Josef Schaller, matematiko (zadostno), naravoslovje (zadostno), risanje (odlično), telovadbo (hvalevredno) in francoščino (nezadostno) prof. Josef Essl, osnove filozofije (zadostno) pa prof. Leopold Konvalina.¹⁵ S prof. Josipom Šumanom je, kot bomo videli kasneje, Simonič še sodeloval.

Vseh 8 gimnazijskih let se je Simonič šolal s Plohlovo štipendijo. Gregor Jožef Plohel (1730-1800), nadžupnik na Ptujju, katehetični pisatelj, je namreč v svoji oporoki dne 1. marca 1800 premoženje razdelil na tri dele: *"Enega je odločil svojim sorodnikom in službenikom, drugega ubogim in zapuščenim sirotam, in tretjega, v blagor svoje duše; ta naj bi bila, kakor slednjič trdi, glavni dedič vseh dobrih del, katere je naročil."*¹⁶ V zadnji, štirinajsti točki oporoke je naročil: *"Vso premoženje, kar še ga po zgoraj navedenih volilih in potroških ostane, naj se naloži na obresti, in najpred odloči zadostni kapital za 2 ustanovi dvema mladenčema tako, da bo vsaki dijak na leto prijel 100 fl. Poklicani pa so v prvi vrsti moji prijatelji in rodbina in v pomenjkanji teh, domači mladeniči dijaki iz Ptujja in župnije (fare) Svetinjske pri Ljutomeru menjaje v podelitev. Pravico podeljenja ustanove izročam vsakokratnemu mestnemu nadžupniku v Ptujju. Ko je zadosten kapital za ustanovi določen, imajo se obresti ostalega na dva jednaka dela razdeliti. Ena polovica je namenjena mojim revnim sorodnikom ... Druga polovica pa je določena: prvič, zapuščenim ubogim sirotam Ptujške-*

*ga mesta; drugič, domačim revežem tega mesta."*¹⁷

Simonič je leta 1861 od župnijskega urada pri Sv. Miklavžu dobil rodovnik in s tem dokazal, da je z ustanoviteljem štipendijskega sklada v sorodu - bil je prapravnuk Plohlove sestre.¹⁸ Tako je vsa leta gimnazije dobival Plohlovo štipendijo, ki je znašala 144 fl. in 36 kr.¹⁹ Istočasno je enak znesek iz Plohlovega sklada dobival tudi Simoničeve prijatelj Jakob Spešič, ki je bil od njega dve leti mlajši in je prav tako obiskoval mariborsko gimnazijo.²⁰

Gimnazijskih let in svojih takratnih prijateljev se je Simonič, ko je bil že v pokoju, spominjal takole: *"Tako je prišlo, da je Senekovič primerno mlad stopil v Mar. gimnazijo. Bil je jedno leto v študijah pred meno, dasi je 1 leto mlajši od mene. ... Ko je začel Sl. Narod izhajati smo ga imeli 3 vkup naročenega S., Jakob Cajnkar (župnik) in jaz, ker smo blizu stanovali v Graškem predmestju (v Mariboru; moja opomba): midva s Cajnkarjem vkup v Blumengasse (današnja Cvetlična ulica; moja opomba), S. pa pri Majerjevih za jedno ulico bliže v mesto na nasprotno stran od sedanje Tegetthofove ceste (danes Slovenska ulica; moja opomba). Živo smo se zanimali in ves Sl. N. prečitali. Pri Majerjevih je več dijakov stanovalo, mislim vedno, svojih 5, med drugimi pozneje tudi moj kolega dr. med. Spešič in njegov mlajši brat, ki je kak mladinec umrl."*²¹

Simoničeva študentska leta v Gradcu (1869-1876)

Tradicionalni študijski središči Slovencev, ki za časa habsburške monarhije niso imeli svoje univerze, sta bili Dunaj in Gradec. Približno dve tretjini sta študirali na Dunaju, ena tretjina pa v Gradcu. Štajerski Slovenci so raje hodili v Gradec, iz drugih dežel pa bolj na Dunaj.²² Franc Simonič pri tem ni bil izjema. Po maturi, ki jo je leta 1869 opravil v Mariboru, se je prijavil na Filozofsko fakulteto v

14 Josip Šuman (1836-1908) roj. na Zg. Ročici pri Zg. Ščavnici kjer je obiskoval prve štiri razr. osn. šole. 3 razr. normalke in gimnazijo je obiskoval v Mariboru. S štipendijo ministrstva je od leta 1855 študiral klas. filolog. in germanistiko v Gradcu, po prekinitvi zaradi bolezni pa od 1857 na Dunaju poleg prejšnjega še slavistiko. Leta 1859 je postal suplent na gimn. v Mariboru, ko pa je leta 1860 opravil prof. izpit pa pravi gimn. učitelj, nato prof. Leta 1872 je dobil mesto na akad. gimn. na Dunaju, 1884 postane gimn. ravnatelj v Lj., 1890 dež. šol. nadzornik, 1900 ob upokoj. dvor. svetnik. Šuman je v Mariboru živahno deloval za nar. prebujo mesta in štaj. podeželja. Med drugim je Šuman uredil tudi knjigo o Slovencih *Die Slovenen* (Wien u. Teschen 1881), pri kateri je Simonič napisal poglavje o slovenski literaturi. (SBL XI, str. 724-5).

15 Odlično = aussezeichnet, zgledno = vorzüglich, hvalevredno = lobenswerth, zadovoljivo = befriedigend, zadostno = genügend, nezadostno = nicht genügend, popolnoma nezadostno = ganz ungenügend.

16 Jakob Meško in Dr. Franc Simonič, *Dr. Gregor Jožef Plohel, imeniten humanist ali dobitnik slovenski, njegova domačija in rod v Ivanjkovcih*. Založil Dr. Franc Simonič: Beč 1888, str. 32.

17 Prav tam, str. 55-57.

18 Rodovnik - *Stammbaum* (Sv. Miklavž, 1861) hranimo v družinskem arhivu Simonič/Slebinger v Gornji Radgoni.

19 Program des kais. kön. Gymnasiums in Marburg. Veröffentlicht von Direktion am Schlusse des Studienjahres 1867. Buchdruckerei des E. Janschitz: Marburg 1867, str. 56.

20 V letnem poročilu mariborske gimnazije so navedene tudi druge šolske podpore. Za primerjavo si oglejmo leto 1867, ko je najvišja Perzelova štipendija znašala 315 fl., najnižja Wredenova pa 25 fl. in 83 kr. Od Plohlove štipendije sta bili višji samo še štipendija Anne v. Polen, ki je znašala 200 fl., in pa Gruberjeva štipendija s 160 fl. Večina ostalih podpor - tisto leto jih je bilo 23 - pa je bilo za polovico nižjih od štipendije, ki sta jo prejela Simonič in Spešič. Prav tam, str. 56.

21 Glej op. št. 7.

22 Vasilij Melik, *Slovenski izobraženci in avstrijske visoke šole 1848-1918*. Zgodovinski časopis 40, št. 3: Ljubljana 1986, str. 274.

Gradcu, kjer je najprej kot izredni²³ (študijsko leto 1869/70) in nato kot redni²⁴ študent (od študijskega leta 1870/71 do 1873/74) študiral zgodovino in slavistiko. Leta 1874 je diplomiral in čez dve leti, 5. julija 1876, na isti fakulteti tudi doktoriral.²⁵

Po besedah dr. Petra Vodopivca natančneje analize socialnega izvora slovenskih študentov in slovenskega izobraženstva še nimamo.²⁶ Toda po posameznih statističnih in življenjepisnih podatkih sodeč in ob nacionalni in socialni strukturi slovenskega prostora, je večina slovenskih študentov prihajala iz kmečkih vrst.²⁷ Tudi Simonič je izhajal

²³ *Meldungsbogen für ausserordentlichen Hörer der k. k. Universitäts zu Graz* - Simoničevo prijavno polo za izredni študij filozofije na graški univerzi v štud. letu 1869/70 hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

²⁴ Redni študent graške univerze je postal z vpisom 12. oktobra 1870, kar je razvidno iz njegovega indeksa - *Index lectionum* za štud. leto 1870/71 do 1873/74. Indeks hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

²⁵ O slovenskih izobražencih, ki so študirali na avstrijskih visokih šolah in univerzah od leta 1848 do 1819, sta dr. Vasilij Melik in dr. Peter Vodopivec opravila temeljito študijo. V njej ugotavljata, da je število slovenskih študentov na avstrijskih visokih šolah in univerzah zaradi različnih razlogov težko spremljati. Podatke o visokem šolstvu sta vsako leto objavljala *Statistisches Jahrbuch* in za njim *Österreichische Statistik*, ki sta zajemala študente po materinskem jeziku, tehniški pripadnosti, državljanstvu in veri. Ker je *Statistisches Jahrbuch* do leta 1875 navajal samo skupno število jugoslovanskih študentov, imajo ti podatki zaradi neugotovljenega deleža pripadnikov posameznih narodov le majhno vrednost. Tako se lahko opremo šele na statistične podatke od leta 1876 (študijsko leto 1875/76) do leta 1913 (študijsko leto 1912/13). Ti nam kažejo število Slovencev, ki so študirali na avstrijskih univerzah, tehniških, montanističnih in veterinarskih visokih šolah, na visoki šoli za kulturo tal na Dunaju in na bogoslovnih šolah. Za čas, ko je Simonič študiral na Filozofski fakulteti v Gradcu, torej nimamo natančnejših statističnih podatkov. Prvi kolikor toliko veljavni so za študijsko leto 1875/76, ko je Simonič že pisal doktorat. V tem študijskem letu je 89 slovenskih študentov, manj kot četrtnina vseh slovenskih študentov, obiskovalo avstrijske filozofske fakultete. Verjetno je bilo dve leti nazaj, ko je bil Simonič eden izmed njih, podobno. Drugače pa je bilo med slovenskimi študenti ves čas največ teologov in pravnikov, skupaj več kot polovica. V Simoničevem času so prevladovali teologi, ob prehodu v novo stoletje pa je njihovo število začelo upadati v sorazmerju s porastom števila pravnikov. Več o tem glej: Vasilij Melik, *Slovenski izobraženci in avstrijske visoke šole 1848-1918*. Zgodovinski časopis 40, št. 3: Ljubljana 1986, str. 269-272.

²⁶ Omenila bi samo študijo Heralda Heppnerja o študentih iz slovenskih dežel na graški univerzi od leta 1884 do leta 1914. Ta študija časovno sicer ne sovpadá s Simoničevim študijem v Gradcu, je pa zanimiva zaradi zaključkov, ki jih prinaša. O tem glej: Herald Heppner, *Študenti iz slovenskih dežel na univerzi Gradec 1884-1914*. I. del: *Geografsko poreklo*. Zgodovinski časopis 46, št. 3: Ljubljana 1992, str. 343-355. II. del: *Narodnostno in socialno poreklo*. Zgodovinski časopis 46, št. 4: Ljubljana 1992, str. 469-478. III. del: *Posebnosti študija*. Zgodovinski časopis 47, št. 1: Ljubljana 1993, str. 89-93.

²⁷ Glej op. št. 1, str. 274-275.

iz kmečke družine. Starši so bili mali kmetje in za sinovo šolanje najprej niso imeli zadostnih sredstev. Kasneje jim je šlo bolje, posestvo so povečevali in zadnja leta preživeli kot veleposestniki. V Simoničevi zapuščini, njegovih pisnih in drugem gradivu nisem našla nobenega podatka o tem, kako si je Simonič plačeval študij v Gradcu in kako se je tam preživljal. Plohlova štipendija je veljala le za gimnazijska leta, kar pomeni, da si je moral Simonič zagotoviti druga sredstva: ali je dobil denar od staršev ali si ga je zaslužil z inštrukiranjem. Možni vir zaslužka pa so bile tudi odlično opravljene seminarske naloge na fakulteti, ohranjene so tri Simoničeve zgodovinske seminarske naloge, od katerih je za dve v letu 1874 dobil dvakrat po 30 fl. nagrade oz. štipendije.²⁸

Kot je razvidno iz Simoničevega pisma, ki ga je napisal, ko je bil že v pokoju, pa je bilo tudi njegovo študentsko življenje precej siromašno: "Jaz sem igral v gimnaziji na citre, a ker se mi je na univerzi tesno godilo, sem že prvo leto citre prodal Senekoviču, ter ga le par ur brati v njih poučeval a ker je tudi njemu z denarjem tesno hodilo, prodal je je dalje in ni se naučil igrati." Toda Simonič se v istem pismu spominja tudi lepih trenutkov: "V Gradcu na vseučilišču sem drugo leto t.j. oktobra 1871 šel s Senekovičem vkup stanovat v Jungfergasse mala ulica vis a vis mestne farne cerkve, kder smo imeli vkup s poznejšim dr. jur. Pečkom (+ kmalu po dovršenih štud. v Mariboru kot najboljši koncipient tistokrat v mestu) prostrano sobo v najvišjem (4.) nadstropju pri nekem starem zakonskem paru, koje smo zvali: Filemon in Baucis in vhod imeli skozi njuno sobico. Pripetilo se je enkrat, da smo bili prav razposajeni in telovadili in skakali čez stole tako, da se je celi hram tresel in so k Filemonu in

²⁸ 1. V nemškem originalu: "Kaiser Arnolfs Leben und Wirken. (Eine Charakteristik.) Nach Quellen bearbeitet von Franz Simonič stud. phil. Graz in Sommerlichen Semmester 1873. 35 Bogen stark die Anmerkung und Citate." Ocenio Simoničeve seminarske naloge hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

2. V nemškem originalu: "Der romische Kaiser Antoninus Pius. (Eine Charakteristik.) Nach Quellen bearbeitet von Franz Simonič stud. phil. Graz Sommer Semmester 1874. Die Arbeit ist 18 Bogen stark, die Anmerkungen und Citate 4 1/2 Bogen einnehmen. - Er hilt dafür ein Stipendium von 30 fl." Ocenio Simoničeve seminarske naloge hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

3. V nemškem originalu: "Die Ermordung der Königin Gertrude Gemahlin Andreas II. von Ungarn. Eine historische untersuchung von Franz Simonič stud. phil. Graz im Winter Semmester 1874. Die Arbeit ist 12 Bogen stark, davon sind Anmerkungen und Belegstellen. - Er hilt für sie nebst mehr 9 Bogen starken zusammen Stellung der Interpretacion zum V. Buche des jungen Plinius ein Stipendium von 30 fl." Ocenio Simoničeve seminarske naloge hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

*Baucisli doleteli vsi nižji stanovniki gledat, kaj delamo, ker so se bali da se kuča poruši. A slučajno smo mi vsi 3 že mirno sedeli pri knjigah, ko so pokukali skozi vrata, bili tedaj opravičeni in popolnoma nedolžni pri lokalnem potresu ...*²⁹

Kakor na vse druge študente v avstrijskih univerzitetnih središčih so posamezni pomembnejši profesorji trajno vplivali tudi na slovenske študente. Seznam predavanj in imena profesorjev, ki jih je Franc Simonič poslušal na Filozofski fakulteti v Gradcu, je razviden iz njegovega indeksa.^{30,31}

²⁹ Glej op. št. 8.

³⁰ V I. semestru študijskega leta 1869/70 je kot izredni študent poslušal naslednja predavanja in seminarje: 1. Splošna zgodovina starega veka; dr. Joh. B. Weiss. 2. Avstrijska zgodovina s posebnim ozirom na notranje razmere; dr. Franz Krones. 3. Temelji slovanske mitologije; dr. Gregor Krek. 4. Vpliv krščanstva na slovansko bogoslužje; dr. Gregor Krek. 5. Poročilo o zasutju mest: Pompeji, Herculaneum in Stabiae; dr. Karl Schenkl. V II. semestru: 1. Psihologija; dr. Wilhelm Kaulich. 2. Zgodovina srednjega veka od začetka preseljevanja narodov do prve križarske vojne; dr. Joh. B. Weiss. 3. O bistvu pripomočkov in razvoju zgodovinopisja; dr. Franz Krones. 4. Kulturna zgodovina 19. stoletja; dr. Adam Wolf. 5. Kantova filozofija; dr. Wilhelm Kaulich.

V I. semestru študijskega leta 1870/71 je kot redni študent poslušal naslednja predavanja: 1. Splošna praktična filozofija; dr. Nahlowski. 2. Splošna zgodovina novejšega časa 1789-1815; dr. Joh. B. Weiss. 3. Rimska zgodovina; dr. Joh. B. Weiss. 4. Viri in literatura avstrijske zgodovine; dr. Franz Krones. 5. Slovanska literatura od 14. do 18. stoletja; dr. Gregor Krek. 6. Nemška zgodovinska in politična literatura od reformacije do konca 30-ih let; dr. Franz Krones. V II. semestru: 1. Splošna zgodovina od 1618 do 1740; dr. Joh. B. Weiss. 2. Rimska zgodovina od Konstantina Velikega; dr. Joh. B. Weiss. 3. Zgodovinski seminar I.; dr. Joh. B. Weiss. 4. Pregled avstrijske nacionalne zgodovine; dr. Franz Krones. 5. Zgodovinski seminar II.; dr. Franz Krones. 6. Zgodovina Avstrije v 18. in 19. stoletju; dr. Franz Krones. 7. Zgodovina nemške književnosti po Goetheju; dr. Heinzel. 8. Zgodovina zemljepisnih odkritij; dr. Adam Wolf.

V I. semestru študijskega leta 1871/72 je poslušal naslednja predavanja: 1. Splošna zgodovina od 1648 do 1789; dr. Joh. B. Weiss. 2. Zgodovinski seminar I.; dr. Joh. B. Weiss. 3. Osnove srednjeveške zgodovine avstrijskih, čeških in ogrskih deželnih stanov; dr. Franz Krones. 4. Zgodovinski seminar II.; dr. Franz Krones. 5. Kritika uporabe virov; dr. Franz Krones. 6. Splošne razmere in zemljepis Evrope; dr. Robert Roesler. 7. Osnove rimske vede o napisih; dr. Fried. Pichler. 8. Grbi evropskih držav; dr. Fried. Pichler. 9. Tacitova Germania; dr. Karl Schenkl. 10. Atenska akropola; dr. Karl Schenkl. V II. semestru: 1. Splošna zgodovina 18. stoletja; dr. Joh. B. Weiss. 2. Zgodovinski seminar; dr. Joh. B. Weiss. 3. Zgodovinski seminar; dr. Franz Krones. 4. Stari zemljepis treh evropskih južnih polotokov; dr. Robert Roesler. 5. Uvod v slovansko arheologijo in etnografijo; dr. Gregor Krek. 6. Najnovejši rezultati slovanskih pripovedk in mitov; dr. Gregor Krek.

V I. semestru študijskega leta 1872/73 je poslušal naslednja predavanja: 1. Osnove pedagogike; dr. Raulich. 2. Osnova zgodovine filozofije; dr. Riehl. 3. Zgodovinski seminar I.; dr. Joh. B. Weiss. 4. Zgodovinski seminar II.; dr. Franz Krones. 5. Zgodovina teorije statistike; dr. H. Ig. Bidermann. 6. Nemška metrika; dr. Heinzel. 7. Zgodovina glasbe; dr. Hausegger. V II. semestru: 1. Zgo-

profesorjev, ki so poučevali na oddelku zgodovine in slavistike, je več, največkrat pa se v indeksu pojavljata imeni dveh znanih avstrijskih profesorjev zgodovine dr. Franca Kronesa in dr. Johanesa B. Weissa, in ime geografa dr. Adama Wolfa. Seveda to še ne pomeni, da so ti imeli tudi največji vpliv na Franca Simoniča.

Med profesorji slavistike, ki so jo na graški univerzi do razpada Avstro-Ogrske brez izjeme zastopali Slovenci, bi omenila dr. Gregorja Kreka.³² Zanj vemo, da je bil s Simoničem v dobrih prijateljskih odnosih, kasneje si je z njim tudi dopisoval.³³ Pol leta ga je učil tudi profesor slavistike dr. Franc

divinski seminar; dr. Joh. B. Weiss. 2. Zgodovina Nemčije in Avstrije od 1700 do 1806; dr. Franz Krones. 3. Zgodovinski seminar II.; dr. Franz Krones. 4. Zgodovinska in zemljepisna pojasnila Herodovih poročil o Egiptu; dr. Robert Roesler. 5. Tacitova zgodovina, I. in II. knjiga; dr. Karl Schenkl. 6. Staroslovansko glasoslovje z ozirom na jezikovno primerjavo; dr. Gregor Krek. 7. Zgodovina slovanskih jezikov; dr. Gregor Krek.

V I. semestru študijskega leta 1873/74 je poslušal naslednja predavanja: 1. Kulturna zgodovina starega veka; dr. Joh. B. Weiss. 2. Zgodovinski seminar; dr. Joh. B. Weiss. 3. Zgodovinski seminar; dr. Franz Krones. 4. Zgodovina avstrijske numizmatike od 13. stoletja; dr. Fried. Pichler. 5. Zgodovina nemške literature v 19. stoletju; dr. Ant. Schönbach. 6. Zgodovina slovanske literature (nadaljevanje); dr. Gregor Krek. 7. Zgodovina in teorija bančništva; dr. Herm. Bischof. II. semester: 1. Avstrijska zgodovina od 1493 do nove dobe; dr. Franz Krones. 2. Zgodovinski seminar II.; dr. Franz Krones. 3. O starejšem avstrijskem zgodovinopisju; dr. Franz Krones. 4. Zgodovinski seminar I.; dr. Joh. B. Weiss. 5. Grška in rimska sfragistika; dr. Fried. Pichler. 6. Evropska narodna statistika; dr. H. Ig. Bidermann.

³¹ Prijavna pola s seznamom predavanj za štud. leto 1869/70 in indeks s seznamom predavanj od štud. leta 1870/71 do 1873/74 Franca Simoniča z univerze v Gradcu se nahaja v družinskem arhivu Simonič-Šlebinger v Gornji Radgoni.

³² Gregor Krek (1840-1905) rojen v Čateni Ravni pri Javorju na Gorenjskem. Obiskoval gimnazijo v Ljubljani 1852-60, študiral klasično filologijo v Gradcu, promoviral 1864, poslušal eno leto Miklošiča na Dunaju in opravil 1865 profesorski izpit. Služboval je na graški realki, se habilitiral 1867 na graški univerzi za slovanske jezike in slovstvo. Leta 1871 je postal izredni, 1874 redni profesor in bil 1902 upokojen ter se je preselil v Ljubljano. Gregor Krek je dvignil slavistično stolicu v Gradcu na visoko znanstveno raven in v času njegovega službovanja se je iz izredne spremenila v redno. Njegov pričnik *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte* ima zlasti zaradi bogate bibliografije še danes svojo vrednost. (SBL I, str. 557-8)

³³ Univerzitetna knjižnica v Mariboru hrani 7 pisem - Glej: Ms 268 Šlebinger Janko, III. Tuja korespondenca: 16. Francu Simoniču: 2. Gregor Krek (2, 1881-1882). Ms 288 Simonič Franc, II. Korespondenca: 5. Gregor Krek (5, 1887-1892). Katalog rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor. Ms 1 - Ms 300. Založba Obzorja Maribor: Maribor 1978, str. 87, 93 -. Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani pa 1 pismo - Glej: Ms 1431 Šlebinger Janko, VII. Tuja korespondenca: Francu Simoniču Gregor Krek (1, 1894). Katalog rokopisov Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Ms 1385 - Ms 1470. NUK: Ljubljana 1999, str. 316.

Miklošič,³⁴ ki je drugače redno poučeval na dunajski univerzi. To izvemo iz Simoničevega pisma, ki ga je napisal župniku Davorinu Trstenjaku, ker ga je ta prosil, da naj kaj napiše o Miklošiču: "O g. Miklošiču dosti vem dobrega in slabega, saj sva v Mariboru v jednej hiši stanovala, v Gradcu se pogostem družila, in bil je on celo 1/2 leta moj profesor ... vendar svojih opazk in nazorov nikomur ne priobčim, ker se držim načela; životopisi velikih mož se naj po njihovih smrti pišejo. ... Kolikor jaz g. Miklošiča poznam, bode g. A. T. mu težko ustregel, ako mu životopis spiše, in če še ga tako pokadi, da bode ves v kadili zakrit."³⁵ V dobrih odnosih pa je bil po vsej verjetnosti tudi z dr. H. I. Bidermannom saj je dal kasneje, ko se je Simonič potegoval za izpraznjeno mesto bibliotekarskega pomočnika v dunajski univerzitetni knjižnici, takratnemu vodji knjižnice ugodno sodbo o njem.³⁶

Iz Simoničevih študentskih let sta ohranjeni samo dve pismi, prvo z datumom 13. september 1872. To pismo je napisal Andrej Senekovič v Gradcu in ga poslal Simoniču v Ivanjkoce, kjer je bil on takrat verjetno na počitnicah. Pismo razkriva Simoničevo politično naravnost in kaže na dobre, skoraj prijateljske odnose s prof. Krekom: "V naglici Ti moram naznaniti neko posebno sleparijo, katero sem včeraj v tvojem imenu napravil. Če bereš kaj časnike, tako ti bode znano, da je na 25. t.m. razpisan občen zbor "Slov. Matice" in da se voli spet 11 novih odbornikov. Ker so te volitve važne, začele so se velike agitacije za mlado - in staro slovenske kandidate. "Slov. Narod" je že svoje kandidate naznanil in včeraj tudi "Novice". Dr. Krek je dobil, mislim od Vošnjaka, posebno tiskano polo, s kandidati, katero morejo matičarji podpisati, ki ne pridejo osebno volit. Ker me je dr. Krek nagovarjal, sem podpisal mesto

tebe ono polo, ter mu dal za te pooblastilo, da voli za te pri občnem zboru. Kandidatov od mladostlovenske strani ne znam vseh, nekoliko vendar jih hočem imenovati. Ti so: dr. Razlag, dr. Vošnjak, dr. Gršak, dr. Mencinger, dr. Vončina, dr. Samec, Vodusek, Jože Jurčič, Graselli etc. dva druga. To ti naznanjam s pristavkom, da mi kaj naznaniš, ako ti ni všeč, da sem za te volilni list podpisal, in da doma sam komu drugemu ne izročiš pooblastila. Drugače, če se v Ljubljani ta sleparija zve, je Krek in jaz v kaši, in "Novice" bodo kričale kakor kuga. Ako si že doma komu pooblastilo dal, ga zdaj preklič, ter pusti tukaj Kreku, ker ta odide prihodnji teden k Prešernovi veselici. Tudi ti lahko doma v Ormožu pri "matičarjih", ako imate ktere, agitacijo začneš za naše kandidate. Vsaki ud matice ima pravico pismeno voliti in sicer, da napiše na listek dotično številko kandidatov, ter se tam podpiše in ta list k občnemu zboru pošlje. ... v besedi zdaj pridni "kralje zovemo" (igra z kartami; moja opomba), tudi Krek je vsaki drugi dan v naši Bundi. Enkrat smo s Krekom do 1/2 2 v jutro igrali."³⁷

Drugo pismo, z datumom 10. junija 1873, je Simoniču v Gradec pisal njegov prijatelj iz študentskih let pesnik in pisatelj Božidar Flegerič.³⁸ V tem pismu Flegerič piše o svojih neuspešnih poizkusih pri iskanju službe: "Jaz sem kompetiral k Kapeli za podučiteljsko službo, ali za voljo nekega sebičnika, ki je skrbel za svojo kožo, je nisem dobil! Kompetiral sem tudi k sv. Miklavžu ..." Nadalje pravi, da bi rad prišel v Gradec in s tem v zvezi Simoniča prosi za uslugo: "Najraje bi pa šel v jesen v Gradec in začel pismene naloge izdelovati. Bili se morda našla za me kaka instrukcija? Poglej! Potem bi še Te prosil, da bi vzel v ferijah od Kreka Miklošičevo knjigo "Laut. und Formenlehre" na posodo. On ti jo gotovo da a jaz bi se marljivo iz nje učil."³⁹

³⁴ Franc Miklošič (1813-1891) roj. v Radomerščaku pri Ljutomeru je v Ljutomeru obiskoval ljudsko šolo, v Varaždinu prva dva gimn. razr. in v Mariboru ostale štiri. V Gradcu je od leta 1830 študiral filozofijo in pravo. 1836 je končal pravne nauke, 1837 napravil prvi rigoroz in 1838 doktoriral. Nato je odšel na Dunaj, kjer je 1840 postal še doktor prava. Nekaj časa se je posvetil odvetništvu, od 1844 je bil zaposlen v dunajski dvorni knjižnici, kjer je nasledil Jerneja Kopitarja, dokler ni bil 1849 imenovan za izrednega in 1850 za rednega prof. na dunajski univerzi. Bil je tako prvi profesor na novoustanovljeni stolici za slovanske jezike. Bil je član mnogih znanstvenih akademij in 1854 postal rektor univerze, na kateri je poučeval. 1885 se je upokojil in še naprej živel na Dunaju ter tam tudi umrl. Njegovo znanstveno delo je obširno in najbolj korenito na področju slovarstva in slovnice slovanskih jezikov. (SBL V, str. 118-22)

³⁵ Pismo z dne 21. februarja 1882 hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru. Glej op. št. 12.

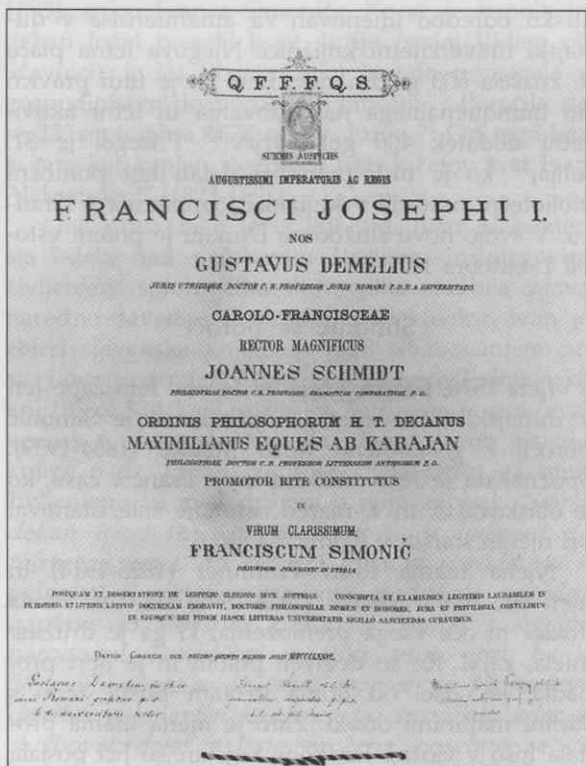
³⁶ Walter Lukan, *Poklicna pot slovenskega bibliografa Franca Simoniča v dunajski univerzitetni knjižnici*, Simoničev zbornik, gradivo s simpozija v Ivanjkoceh, Maribor 1999, str. 34.

³⁷ Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

³⁸ Božidar Flegerič (1841-1907) rojen v Vodrancih pri Središču, kjer je tudi obiskoval osnovno šolo. Od 1857 je obiskoval nižjo gimnazijo v Varaždinu, od 1860 pa v Mariboru. Leta 1863 se je vrnil v Varaždin, kjer je potem 1865 končal gimnazijo. Nato je v Gradcu študiral klas. in slov. filologijo in 1871 postal suplent na gimn. v Osijeku. Ker se je vdajal pijančevanju, je bil zaradi zanemarjanja stanovskih dolžnosti odpuščen. Zato je šel nazaj na Slovensko Štajersko, nekaj časa delal v pisarni ptujskega odvetnika dr. Gregoriča in se potem preživljal brez službe do smrti pri očetu ter bivših šol. tovariših in znanjih.

V 5. in 6. razr. je za uspele pesniške poizkuse prejel Schillerjevo nagrado, kasneje je več svojih pesmi tudi objavil. Zložil je tudi več kratkih sestavkov: pozdrave društvom, svojim dobrotnikom, rojakom, življenjepise književnikov, nagrobnice itd., in poslovenil dva odlomka iz Byrona *Childe Harold* (Zora 1874, 1877). (SBL I, str. 180-181)

³⁹ Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

Simoničeva doktorska diploma 1876.

Prva zaposlitev v knjižnici graškega muzeja Joanneum (1874-1877)

Franc Simonič si je v Gradcu poiskal tudi svojo prvo zaposlitev. 1. avgusta 1874 je nastopil službo v graškem muzeju Joanneum (Das Steiermärkische Landesmuseum Joanneum) in sicer v tamkajšnji knjižnici. Tam je kot bibliotekarski pomožni uradnik (Bibliothekarshilfsbeamter) služboval tri leta, natančneje do 31. julija 1877.⁴⁰ Pred njim je, v knjižnici graškega muzeja Joanneum, dve leti služboval njegov prijatelj Andrej Senekovič.⁴¹

Iz tega časa je ohranjeno pismo Simoničevega rojaka Janeza Gajška, ki je takrat služboval kot župnik v Svetinjah. V pismu z 12. oktobra 1876 piše, da je ljutomerski dekan Mihael Jeklin v oporoki zapustil svoj vinograd svetinjski župniji. Ker

⁴⁰ StLA, Laa. A. Reteus Repertarium: Franz Simonich: 1268/76 Bibliothekarshilfsbeamter, 1269/1876 Renumeracion. To so žal vsi podatki, ki so na voljo v graškem deželnem arhivu (Steiermärkisches Landesarchiv, Hamerlinggasse 3, 8010 Graz). Namreč okoli leta 1910 so bili, po besedah tamkajšnjega vodje arhiva, vsi starejši podatki zaradi prostorske stiske v arhivu škartirani. V družinskem arhivu Simonič/Šlebinger pa hranimo spričevalo o službovanju v knjižnici graškega muzeja Joanneum (Gradec, 30. julija 1877), iz katerega je razviden točen datum pričetka in konca službovanja.

⁴¹ To je razvidno iz pisma Franca Simoniča, poslanega 1. septembra 1918 Janku Šlebingerju. Hranimo ga v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

pa je potrebno prepisani testament, ki ga je Gajšek poslal Simoniču, overoviti, je prosil njega, da to opravi na deželnem sodišču v Gradcu.⁴²

Simonič je 5. julija 1876, v času svojega službovanja v Joanneumu, na graški Filozofski fakulteti doktoriral iz zgodovine Babenberžanov z disertacijo: *Politische Stellung Leopold des Glorreichen zum Deutschen Reiche von Jahre 1197 bis Februar 1213*.⁴³ 14. aprila 1877 pa je opravil tudi izpit iz italijanščine.⁴⁴

Naslednja postaja na Simoničevi poti je bil Dunaj, center Habsburške monarhije, kjer je potem živel naslednjih 30 let. Vendar, kot kaže njegova prošnja z dne 5. maja 1885, ki jo je naslovil na spodnjeavstrijsko namestništvo, se je v Gradec želel vrniti.⁴⁵ Potegoval se je namreč za mesto kustosa v tamkajšnji univerzitetni knjižnici, vendar pri tem ni imel uspeha.

Iskanje zaposlitve na Dunaju

Kot ugotavlja dr. Walter Lukan, ki je natančneje raziskal Simoničevo poklicno pot na Dunaju, je iskanje njegove nove zaposlitve potekalo takole⁴⁶: dne 13. januarja 1877 je dunajska univerzitetna knjižnica razpisala novo delovno mesto bibliotekarskega pomočnika (amanuensis). Razpis je od kandidatov zahteval zaključen visokošolski študij (doktorat ali državni izpit za poučevanje na gimnazijah) ter znanje francoščine, italijanščine in angleščine ali namesto enega od teh jezikov znanje madžarščine oziroma enega slovanskega ali orientalskega jezika. Za to delovno mesto se je potegovalo 17 kandidatov iz habsburške monarhije. Simonič, ki je imel že bibliotечно prakso, je šel na Dunaj in se osebno predstavil dr. Friedrichu Leitheju, takratnemu vodji univerzitetne knjižnice. Nanj je moral napraviti kar dober vtis, ker ga je v nastavitvenem predlogu za zasedbo izpraznjenega mesta amanuensisa, naslovljenem na nadrejeno spodnjeavstrijsko namestništvo, postavil na prvo mesto. Leithe je v nastavitvenem predlogu opisal Simoniča kot podkovanega, vnetega, obenem pa

⁴² Pismo hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru. Glej: Ms 288 Simonich Franc, II. Korespondenca: 3. Janez Gajšek (1, 1876). Katalog rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor. Ms 1 - Ms 300. Založba Obzorja Maribor: Maribor 1978, str. 93.

⁴³ Simoničeva disertacija obsega 15 in 1/2 pole, z opombami 21 in 1/2 pole in jo hranijo (v rokopisu) v graški Univerzitetni knjižnici (Steiermärkische Universitätsbibliothek). Osnutke disertacije in Simoničevo doktorsko diplomu pa hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

⁴⁴ Spričevalo - *Zeugniss* o opravljenem izpitu iz italijanščine (Gradec, 14. april 1877) hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

⁴⁵ Original Simoničeve prošnje se nahaja v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

⁴⁶ Glej op. št. 36.

ponižnega moža, ki izpolnjuje vse znanstvene, jezikovne in tudi fizične predpogoje za razpisano mesto: Simonič si je s temo iz zgodovine Babenberžanov pridobil na graški univerzi doktorat iz filozofije, poleg klasičnih jezikov (grščine in latinščine) je obvladal še francoščino, italijanščino ter slovenščino in več ali manj tudi druge slovanske jezike. Nadalje je Leithe navedel, da je štajerski deželni odbor dal o Simoničevi bibliotečni dejavnosti v Joanneumu najboljše ocene in da je tudi graški univerzitetni profesor dr. H. J. Bidermann, ki ga on, Leithe, osebno pozna, dal ugodno sodbo o Simoniču. Glavni Simoničevi konkurenti so bili: upokojeni doktor medicine Ferdinand Fibich z Dunaja, Konrad Hrastnik, učitelj na višji realki v Prostijovu, in dr. Karl Schmetterer, suplent na realni gimnaziji v Weidenauu. Vse druge kandidate (13) je Leithe izločil, ker niso izpolnili pogojev razpisa. Leithe je nato opisal prednosti Simoniča pred drugimi konkurenti takole: v primerjavi z Schmettererjem je Simonič bolj uren in ima prikupnejši značaj, pred Fibichom, ki ima sicer izvrstno znanstveno in jezikovno kvalifikacijo, ima prednost mladosti in zdravja, in Hrastnika prekaša ne samo v jezikovnem oziru, pač pa predvsem glede bibliotečne prakse.⁴⁷

Leithe se je torej odločil za Simoniča, toda stvar, kot je ugotovil dr. W. Lukan, s tem še ni bila odločena, ker je tudi za to mesto že prestari dr. Fibich - imel je 54 let - poskušal vse, da bi ga dobil. Čeprav je bil dve leti prej že odklonjen, ko se je potegoval za isto mesto v dunajski univerzitetni knjižnici, je tokrat dobil celo podporo akademičnega senata univerze, ki je v nasprotju z Leithejem za razpisano mesto namesto Simoniča predlagal Fibicha, ta se je z dodatno prošnjo obrnil tudi na samega cesarja Franc Jožefa I. Kljub temu je končno obveljalo Leithejevo mnenje, saj ni bilo verjeti, da je stari in telesno šibki Fibich sposoben opravljati naporno delo amanuensisa. Le-ta namreč ne sedi samo za mizo in katalogizira, pač pa ima tudi veliko opravkov z obiskovalci knjižnice in je zato veliko na nogah. Veliko mora tudi preplezati po lestvah, predvsem v zvezi z revizijo knjig in pri iskanju podatkov v bibliografijah. Poleg tega mora amanuensis pri opravljanju nadzorniških poslov včasih dvakrat na dan v službo, ki traja pozimi do osmih zvečer. Vse to pa zahteva mlajšega in popolnoma zdravega moža - kar Fibich ni bil. Leithejevi sodbi se je pridružilo spodnjeavstrijsko namestništvo v poročilu za strokovno pristojnega ministra za uk in bogočastje, ki je nato cesarju svetoval zavrniti Fibichevo prošnjo. Cesar je nato v tej zadevi prepustil odločitev ministru. Tako je bil 9. julija 1877 Franc Simonič z mini-

strsko odredbo imenovan za amanuensisa v dunajski univerzitetni knjižnici. Njegova letna plača je znašala 600 goldinarjev, imel pa je tudi pravico do quinquenalnega napredovanja in letni aktivitetni dodatek 400 goldinarjev.⁴⁸ Prisegel je 31. julija,⁴⁹ ko je tudi prenehal delati kot pomožni bibliotečni uradnik v knjižnici Joanneuma v Gradcu. V svojo novo službo na Dunaju je potem vstopil 1. oktobra 1877.⁵⁰

Simonič se poroči

Leta 1878, potem, ko je bil že eno leto zaposlen v dunajski univerzitetni knjižnici, se je Simonič poročil z gospodično Rozo Mauko (1854-1939). Spoznal sta se že v mladosti saj je Franc v času, ko je obiskoval 3. in 4. razred osnovne šole, stanoval pri njenih starših v Gornji Radgoni.⁵¹

Njena mama Roza Trummer (1825-1914) in njen oče Franc Mauko (1828-1892) sta tam živela dokler ni oče vsega premoženja, ki ga je družina imela, zapil. Ko so doživeli polom in je obrt propadla, je odšel od doma in tam pustil ženo s štirimi majhnimi otroki. Zato je njena mama prodala hišo v Gornji Radgoni, najstarejšo hči poslala v samostan, Rozo k bogati sorodnici, trgovki, poročeni Graber, v avstrijsko Radgono, sama pa se je z mlajšima dvema odselila v Purklo (med Radgono in Šentiljem).

Roza Mauko je potem, ko je nekaj časa živela pri mami sestrini v avstrijski Radgoni, šla k očetovi sestri Barbari Mauko v Središče ob Dravi. Teta Betika, kot so ji rekli, je gospodinjala v tamkajšnem župnišču pri Jožefu Simoniču⁵² (1813-

⁴⁸ Nastavitveni dekret se nahaja v družinskem arhivu Simonič/Šleibinger v Gornji Radgoni.

⁴⁹ Datum zaprisege je razviden iz priloge k nastavitvenemu dekretu, ki se nahaja v družinskem arhivu Simonič/Šleibinger v Gornji Radgoni.

⁵⁰ Glej op. št. 36, str. 23, 26.

⁵¹ Rozin oče Franc Mauko je pripadal bogati družini, ki je imela vrvarsko obrt in več posesti. Otroka sta bila dva, Franc je postal lastnik obrti in posesti, njegova starejša sestra Barbara (1824-1980) pa lastnica vinograda. Njena mama Roza Trummer pa je bila iz Gossdorfa. Bila je najstarejša v številni družini (12 otrok), v kateri so bili večinoma mlinarji. Posestvo v Grünau in mlin je posedoval najmlajši izmed otrok.

Rozina starša sta se poročila 1. oktobra 1849, toda zakon ni bil srečen. Imela sta enega sina Josephusa Franciscusa (1856 - umrl kot otrok) in pet hčera: Mario Barbaro, z redovniškim imenom sestra Angela (1850-1920), Aloisio Theresio (1852 - umrla kot otrok), Rosalio oz. Rozo por. Simonič (4. avgust 1854 - 10. januar 1939), Lidvino (1864-1953) in Anno por. Riedl (1867-1947).

⁵² Jožef Simonič (1813-1895) rojen v Ivanjkovcih pri Svetinjah, osnovno šolo obiskoval v Svetinjah, Radgoni in Mariboru, gimnazijo v Varaždinu. V Gradcu je dve leti (1833-35) obiskoval tamkajšno filozofsko fakulteto, nato pa se prepisal na teološko (1835-39). Leta 1838 je bil posvečen v duhovnika. Najprej je bil kaplan pri sv. Lovrencu na Pohorju (1839-44), potem v Radgoni (1844-

⁴⁷ Glej op. št. 36, str. 22, 23.

1895), stricu Franca Simoniča. Ko se je župnik in dekan Jožef preselil k sv. Juriju (sedaj Videm ob Ščavnici), je šla Roza z njim in tam pomagala v gospodinjstvu do poroke s Francem.⁵³ Poročila sta se 23. septembra 1878 pri sv. Juriju.⁵⁴ Od tega leta je tam kot kaplan služboval tudi Jožefov brat Ivan Aleksander⁵⁵ (1823-1892).

Oba strica, tako Jožef kot tudi Ivan Aleksander, sta bdela nad nečakovim študijem in njegovim življenjem sploh. Oba duhovnika sta bila prava narodno zavedna slovenska intelektualca. Ivan je zbiral slovenske knjige in med službovanjem pri sv. Lovrencu na Pohorju tam ustanovil slovensko knjižnico. Kot kaplan pri sv. Juriju pa je poučeval verouk v slovenskem jeziku. Franc je ob pisanju knjige o dr. Plohu zaprosil svoja strica za njun življenjepis in med drugim o njiju zapisal: *"Starsi, dekan Jožef ... ; mlajši Ivan; ... v ljubezni do rojstnega kraja, do svojega roda in naroda sta si jednaka! Z veseljem sta oba podpirala narodne naprave in slovstvo, dekan je zgubil s svojimi narodnimi Središčani znatno vsoto pri banki Sloveniji; Ivan se je trudil največ za Mohorjevo družbo, ustanavljal knjižnice po župnijah, kder je služboval; dajal iz lastnega žepa, posebno za sorodnike, da jih je večje število upisoval. Za dijaško semenišče je dal dekan Jožef 300 fl., kaplan Ivan pa ako se ne motim 50 fl."*⁵⁶

Življenje na cesarskem Dunaju

Na Dunaju sta mladoporočenca stanovala v Tiergartenstrasse 4, blizu Pratra. *"V trinadstropni ogelni hiši je bilo 15 strank s hišnikom, ena branjarija, še ena prodajalna (čevljarja, ki je faliral in*

*je ostala zaprta) in balkon v prvem nadstropju."*⁵⁷ Zelo kmalu je Roza rodila prvo deklico, Olgo (10. decembra 1879). *"Bila sta brez služkinje; začetna uradniška plača je komaj zadostovala za dva in mami, izvežbana v vseh gospodinjstvih poslih, je bila oskrba tako majhne družinice igrača. Prijateljica, ki je obljubila priti na pomoč ob porodu, je morala doma prevzeti delo ... Torej je oče prevzel domače posle. Zakuril je, kuhal in me kopal. Uradne ure (v dunajski univerzitetni knjižnici) je imel od osmih do dvanajstih in od dveh do šestih."*⁵⁸

Že čez dve leti je Roza rodila drugo deklico, Vero (20. junija 1881) in še čez dve leti tretjo, Nado (16. marca 1883). Družina se je tako hitro povečala in pri gospodinjstvu ter pri otrocih je sedaj pomagala tudi Rozina sestra Lidvina Mauko, ki je zato tam tudi živela. Mlada družina se je za razvedrilo vsak dan sprehajala po Pratru. *"Da se moji mami ne bi preveč tožilo po zeleni Štajerski, je izbral ata stanovanje z razgledom v Prater. Ker smo stanovali v 2. nadstropju, je bilo strogo prepovedano nagniti se ali spenjati proti oknu ... Ko sem dorasla okenski polici, sem videla najbližje nezazidan prostor, na njem tri topole, pota križem kražem do drevoreda javorjev, ki so spomladi tako čudovito dehteli, medtem ko je veter raznašal volnene kepice topolovih plodov."*⁵⁹

Roza je bila hči nemških staršev, toda Simonič jo je navdušil za slovenstvo, saj so bile vse hčere vzgojene v slovenskem duhu. *"Zgodaj nas je učil ata imena dreves, namesto slikanice je služila botanika in glavno mu je bilo, da nam je ohranil v tujem mestu domač jezik. Prvič sem spregovorila nemški na sprehodu: 'adel hat kein Kittel' rekši, da dekle nima kite, kar je bilo tedaj izjema, skoraj sramota. Čudno se mi zdi domnevati, da otrok ne razume govorce okolice, v kateri živi, ali da ne sliši, saj sem baje že dveletna pela z mamo 'kje so moje rožice'."*⁶⁰

Franc je Rozo naročil na Stritarjev Zvon in ji domov nosil slovenske knjige. V družini so imeli Janežičev nemško-slovenski slovar, v katerega je Simonič napisal posvetilo: *"Rozika, naj ti bo drag ljubi slovenski govor."*⁶¹

V dunajskih letih so jim bile edini oddih in utrditev zdravja počitnice v domovini. Vsako poletje so namreč odhajali k sv. Juriju ob Ščavnici, k stricema Jožefu in Ivanu Aleksandru, dokler se nista leta 1887 upokojila in preselila. Oba, tako Roza kot Franc, sta imela tudi stalne stike s svojimi bližnjimi

56), v Središču (1856-73) in nato dekan pri sv. Juriju ob Ščavnici (1873-87). Po njegovem odhodu je bil dekanat pri sv. Juriju ukinjen in prestavljen v Ljutomer. O tem glej op. št. 16, str. 110-115.

53 Pri njem sta bila med drugim ministranta dr. Anton Korošec in dr. Fran Ilešič. Ko je leta 1939 Roza Simonič umrla, je dr. Korošec poslal izraze sožalja Janku Šlebingerju "ob smrti gospe tašče".

54 Po pričevanju Zore Ilich (roj. Šlebinger).

55 Ivan Aleksander Simonič (1823-1892) se je rodil v Ivanj-kovcih pri Svetinjah, osnovno šolo je obiskoval v Svetinjah, gimnazijo pa v Varaždinu in Zagrebu. V Gradcu je obiskoval dve leti filozofije in štiri leta bogoslovja, leta 1850 pa je bil posvečen v duhovnika. Prvo kaplansko službo je nastopil pri sv. Margeti v Rabski dolini (1850-52), nato je služboval še v Gomilici pri Arnoži (1852-53), v Obrajni nad Radgono (1853-55), v Arvežu pri Lučah (1855-57), pri sv. Miklavžu v Ljutomerskih goricah (1857-59), pri Svetinjah (1859-61), pri sv. Lovrencu na Pohorju (1861-66), pri sv. Marku blizu Ptuja (1866-69), pri sv. Bolfenku na Kogu (1869-70), pri sv. Magdaleni v Kapeli (1870-71), pri sv. Petru blizu Radgone (1871-78) in končno je do upokojitve služboval pri svojem bratu Jožefu pri sv. Juriju ob Ščavnici (1878-87). Ko se je upokojil, je šel živeti k sv. Magdaleni na Kapelo. O tem glej op. št. 16, str. 116-118.

56 Glej op. št. 16, str. 119.

57 Spomini Olge Šlebinger (roj. Simonič): *Babičina beseda, I. Spomini na otroštvo*. Izdala Barica Marentič Požarnik: Ljubljana 1977, str. 10.

58 Prav tam, str. 4.

59 Prav tam, str. 5.

60 Prav tam, str. 6.

61 Po pričevanju Zore Ilich (roj. Šlebinger).

sorodniki: s Simoničevim bratom v Ivanjkovcih in s Purklo, kjer je živel Rozina mama.

Ko se je Franc Simonič poročil, je bil njegov oče že mrtev (1873). Ob očetovi smrti sta bila dva dediča: mlajši brat Jožef je podedoval domačijo v Ivanjkovcih in razna posestva, starejši Franc pa je dobil vinograd v Brebrovniku, nekoč last Gregorja Plohla, in nekaj denarja. Jožef Simonič je bil kmet in je gospodaril na rojstni domačiji ter upravljal vinograd svojega brata Franca, ki je živel na Dunaju. O stanju v vinogradu mu je poročal sproti v pismih.⁶² Jožef se je poročil s Heleno roj. Tomažič, ki mu je rodila tri otroke: Kristino, Franca (oz. Frančeka) in Stanislava (oz. Stanka).

Franc Simonič se je kasneje, ko je bil že v pokoj, dedovanja in odnosa s svojim bratom Jožefom spominjal takole: *"Prav razmerje bi bilo isto med Stankom in Frančekom, ko je bilo po očetovi smrti med nama z bratom, ker je meni brat bil 7 tisoč fl. dolžen ostal, ko mi je izročil Graško hranilno knjižico (če se prav spominjam, bilo je ravno tisoč fl.) ... Ker je denar nekdanj več vreden bil, ko dandanes, mora se reči, da je Franček se svojim dolgom na boljšem, ko moj brat leta 1873, že zato, da je lepe hrame prevzel, kmetijo in mlin, ko je brat moral vse še zidati (razen hišnega hrama pri stari domovini, kterege so še oča postavili, pri kateri priliki se je on dosto naučil, in veselje dobil do zidanja!) ... Velika razlika pa je v osebah. Brat je bil zdrav, energičen praktičen, kar Franček nije, jaz sem skromno živel in odločil vso podedovano premoženje ohraniti moji deci, kar sem z največjo žilavostjo držal tudi v mojih najhujših časih, da so mi vsaj obresti morale rasti, če nisem mogel že nič dodati. Bratova deca bili so prevzetni, da so bogatili, a jaz sem skrbel, da moja deca ne bodo ubožniči, ko bratova. Bila sva si z bratom najboljša, a Franček in Stanko se ne trpita. Ker ni bilo takrat denarnih institutov v naših krajih (nosil sem kakor dijak našim ljudem peneze v hranilnice v Maribor in Gradec) izposojevali so premožnejši, kakor moj oča, peneze v okolici, kar pa je bilo dostikrat izgubljeno. Brat mi je večkrat v počitnicah naznanjal, kdo vse je peneze zgubil, ktere so oča posodili, in si je on imel izterjati. Ker je imel meni toliko izplačati, imel sem usmiljenje ž njim in sem vsako tako zgubo z njim delil, in sicer popolnoma, ker sem mu vsigdan odpustil polovico, dasi meni tega ne bi trebalo storiti; ker je on itak več podedoval, ko jaz, ker sva posestva dosti niže cenila, ko so bila vredna in sem se bojal, da mi ne bode mogel nikdar izplačati. Dalje pa še vedno mislil na to, da ne bi oča ne brat tako ravnali, da ne bi strica na smrtni postelji očetu rekla, da bodem po*

*njima jaz dedič in so tedaj vse bratu izročili ... Meni so obresti rasle in bratu sem pomagal! ... Če pomislim, koliko sem jaz bratu obresti odpustil po rojstvu prvega dekleta, ker je Kristini naša mamica bila kuma in od nje ni mogel nič dobiti, pustil sem mu od dolga 400 fl. (Kristina je rojena decembra 1876 in poročil sem se jaz šele septembra 1878), pozneje vsako leto po 100 fl. ali 50 fl. in še menje. Svoje počitnice sem preživel s famijlo 14 dni pri dekanu, 14 dni pa pri bratu in za to sem ga vsakokrat primerno obdaroval. Dalje sem pustil knjižice Ormoške in Ljutomerske posojilnice pri bratu, da mi vlaga, če vino proda, a smel si je tudi vsaki čas moje peneze izposojevati, ako mu je trebalo, kar je posebno tistikrat porabil, če mu je pri zidanju silno trebalo ..."*⁶³

II. del: Slovenski intelektualci⁶⁴

Amanuensis v dunajski univerzitetni knjižnici (1877-1887)

Simonič je imel prvih pet let službe 1.000 (600 + 400) goldinarjev plače na leto, dokler ni leta 1882 dobil prvega quinquenalnega dodatka v znesku 150 goldinarjev, ki mu je povišal plačo na 1.150 (750 + 400) goldinarjev. Leta 1887 je dobil še drugi quinquenalni dodatek in je imel potem letno 1.300 (900 + 400) goldinarjev.⁶⁵

⁶³ Simoničevo pismo hčeri Olgi in njenemu možu Janku Šlebingerju, z dne 27. decembra 1909, Gornja Radgona. Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

⁶⁴ Označitev Franca Simoniča za 'intelektualca' je neke vrste 'poimenovanje za nazaj', saj pojem v pomenu, ki ga je dobil konec stoletja, za časa njegovega življenja še ni bil poznan. Še najbližji bi mu bil že v 19. stoletju priljubljeni izraz 'intelekt', ki je prav tako pomenil šolanega, razgledanega in narodno zavednega izobraženca. S pojmom slovenski 'intelektualec' potemtakem nikakor ni mišljen le borec za 'resnico in pravico' po zgledu pojma, kot se je v času Dreyfusove afeere in po njej uveljavil v Franciji in v zahodni Evropi, temveč to velja za vso slovensko izobražensko elito ali, bolje, tisti njen del, ki se je, ne glede na politične nazore, osebne motive in stališča, aktivno vključeval v slovensko politično, društveno, kulturno in narodno življenje ter določal njegovo smer. O tem glej: Peter Vodopivec, *Vloga slovenskih intelektualcev pri emancipaciji Slovencev*, SLOVENIJA 1848-1998: iskanje lastne poti: mednarodni znanstveni simpozij v Mariboru (16.-17. april 1998). Zveza zgodovinskih društev Slovenije: Ljubljana 1998, str. 125.

⁶⁵ Dr. W. Lukan je iz deloma ohranjenih proračunov dunajske univerzitetne knjižnice ugotovil tudi, koliko so za primerjavo zaslužili Simoničevi kolegi. Poglejmo si na primer leto 1882: če sledimo tamkajšnji piramidi uradnikov v Simoničevem času, je na vrhu stal bibliotekar ali univerzitetni bibliotekar. Na tem položaju je bil takrat dr. Fridrich Leithe; njegova letna plača je znašala 3.300 (2500 + 800) goldinarjev. Sledili so si po lestvici navzdol kustosi, v tem času sta bila zaposlena dva: dr. Leopold Mihelič z 2.300 (1.700 + 600) goldinarji in dr. Ferdinand Grassauer z 2.150 (1.550 + 600) goldinarji. Na nižji stopnji so bili skriptorji; v tem času sta bila zaposlena dva:

⁶² V družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni je ohranjena številna korespondenca med bratoma. Jožef je pisal Francu koliko je pridelal, koliko prodal itd.

Plače bibliotečnih uradnikov so bile za tisti čas skromne in tudi znatno nižje od plač drugih državnih uradnikov.⁶⁶ Simonič se je še kasneje, ko je bil že upokojen, spominjal teh časov. Ko mu je namreč pisala hči Olga, se je na njeno pritožbo, da nič ne privarčuje, odzval takole: *"Da si vidva zdaj ne bi nič prihranila, tega ne smeš možu pripovedovati, ki je moral svoje dni v dragem Beču z otroci živeti ob plači letnih 600 fl. (= goldinarjev; moja pripomba) + 400 fl. aktivite in je vendar izhajal."*⁶⁷

O konkretnih delovnih nalogah, ki jih je moral Simonič opravljati kot amanuensis v prvih letih, ni skoraj nič znanega, saj virov o tem ni. Od aktov univerzitetne knjižnice je za ta čas ohranjen le neznamen del. Izjema je akt iz leta 1879, ki opozarja, da je bil Simonič morda že takrat na neki način pristojen za knjige v slovanskih jezikih. Gre za lastoročen koncept Simoničevega odgovora Slovenski matici v Ljubljani, v katerem prosi v imenu univerzitetne knjižnice za dva manjkajoča letnika njihovih letopisov.⁶⁸

V Slovenskem biografskem leksikonu lahko za ta čas beremo, da je Simonič od 1884 do 1885 vodil selitev knjižnice v nove prostore in da je za opravljeno delo dobil nagrado.⁶⁹ Novejše raziskave dr. W. Lukana pa so pokazale, da to ne drži povsem.⁷⁰ Takratni vodja knjižnice Friedrich Leithe,⁷¹ se s selitvijo knjižnice iz starih prostorov na Dominikanerplatzu v poslopje nove univerze na Ringu ni strinjal. Misli je na lastno poslopje knjižnice ali vsaj na prostorsko razširitev dotedanje stare univerzitetne knjižnice, iz katere naj bi nastala velika,

od univerze kar se da neodvisna državna knjižnica. Ker njegove ideje niso bile uslišane, saj niso imele realne podlage, je Leithe, ko je postalo vprašanje selitve v juniju 1884 aktualno, takorekoč zbežal na dopust. Zato je ministrstvo za uk in bogočastje za selitev pooblastilo Leithejevega namestnika, prvega kustosa Ferdinanda Grassauerja. Na njegov predlog je potem ministrstvo odobrilo posebno ekipo, sestavljeno iz skriptorja Wilhelma Haasa, amanuensisa Hermana Feigla in sluge Franza Knappa, ki naj bi pri izvedbi pomagala. Simonič na začetku ni bilo zraven, vendar ga je, kot kaže, Grassauer dodatno vključil v ekipo (in še amanuensisa Antona Hittmairja), saj je bil potem tudi on med tistimi, ki so dobili posebno remuneracijo⁷² za uspešno preselitev knjižnice, izvedene v neverjetnih dvanajstih delovnih dneh.⁷³

Iz tega časa (januarja 1885) je ohranjeno pismo Simoničevega rojaka Andreja Senekoviča, v katerem omenja Simoničev revmatizem in takole ugiba, kako ga je dobil: *"Skoro bi bilo soditi, da si pogostem v kakem prepihu sedeval, kar se mi posebno verjetno dozdeva, če pomislim na zaduhle in nezdrave prostore v Vaši stari knjižnici. Upam, da imaš v novem posloplju zdravo in prijetno pisarno. Ali si se morebiti v času Vašega preseljevanja pokvaril?"*⁷⁴

Po tej selitvi je Ferdinand Grassauer postal (avgusta 1885) novi vodja univerzitetne knjižnice in se je takoj lotil velike reorganizacije celotnega knjižničnega dela v novi hiši. Namesto dotedanjega "čisto bibliotekarskega poslovnika",⁷⁵ kakor je Grassauer imenoval sistem predhodnikov, je uvedel nov "strokovno-znanstveni poslovnik" (fachwissenschaftliche Geschäftsordnung).⁷⁶ "Sistem

dr. Johann Fuchshofer in Josef Meyer, njuna plača pa je znašala 1.650 (1.150 + 500) goldinarjev. Na dnu lestvice so bili bibliotekarski pomočniki ali amanuensis; leta 1882 so bili poleg Simoniča še trije: dr. Wilhelm Haas, dr. Albert Gessmann in August Ritter von Novak. Vsi so imeli enako plačo, ki je znašala 1.150 (750 + 400) goldinarjev, peti, dr. Adolf Bruder, pa nekoliko manjšo, okoli 1.000 (600 + 400) goldinarjev. Pod to piramido so bili še drugi uslužbenci, na primer bibliotekni slugi (Bibliotheksdiener). Prvi sluga je dobil 776 goldinarjev, zadnji (šesti) pa 395 goldinarjev. Pod temi uradniki pa so bili še praktikanti in volonterji, ki še niso imeli sistemiziranega mesta in tudi ne redne plače - dobivali so letno določene remuneracije. O tem glej op. št. 36, str. 29.

⁶⁶ Šele leta 1889 so se z uvedbo stopenj (Rangklassen) tudi za uradnike v knjižnicah plače nekoliko povišale, leta 1896 pa so dosegle isto raven kot plače ostalih državnih uradnikov. O tem glej op. št. 36, str. 29.

⁶⁷ Pismo, ki sta ga napisala Roza in Franc Simonič v Gornji Radgoni 1. aprila 1908 in je bilo namenjeno Olgi in Janku Šlebinger v Novem mestu, hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

⁶⁸ Glej op. št. 36, str. 31-32.

⁶⁹ Lgr. (Janez Logar), Simonič Franc, v: Slovenskem biografskem leksikonu III, str. 313.

⁷⁰ Glej op. št. 36, str. 32-34.

⁷¹ Friederich Leithe je kot univerzitetni bibliotekar dunajsko in univerzitetno knjižnico vodil od leta 1874 do leta 1884. Prav tam, str. 23.

⁷² Remanuracije so znašale: za Grassauerja 300 fl., za Haasa 150 fl., za Feigla, Hittmairja in za Simoniča po 100 fl. Prav tam, str. 34.

⁷³ Glej op. št. 36, str. 32-34.

⁷⁴ Senekovičevo pismo, z dne 28. januarja 1885, hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

⁷⁵ V dotedanjem sistemu je knjiga pri obdelavi šla skozi različne roke, ne oziraje se na znanstveno stroko, ki jo je posamezni bibliotekni sodelavec pokrival. Tako sta bila dva uradnika zaposlena z opisom vseh knjig na tako imenovanih temeljnih listih (Grundblätter), eden je bil pristojen izključno za obdelavo nadaljevalnih zvezkov, drugi za signiranje, tretji za vezanje knjig, več uradnikov pa za vpisovanje v kataloge itd. Posledica je bila, da je trajalo sorazmerno dolgo, preden je knjiga postala dostopna bralcem in posamezni uradniki so se odtujili lastni znanstveni stroki.

⁷⁶ Referenti so odslej posamezno knjigo iz znanstvene stroke, za katero so bili po študiju kvalificirani, v celoti obdelali in pripravili za uporabnika. Svetovali so nakup knjige ali kakšen drug način pridobitve, jo popisali, inventarizirali, vpisali v glavni in sistematski katalog ter v seznam prirastka, pripravili za vezanje, signiranje in žigosanje ter jo končno predložili reviziji. Tudi slednjo je Grassauer na novo organiziral: nad dvema revizorjema - eden je bil pristojen v glavnem za humanistične vede in drugi za naravoslovje - je bil nadrevizor ali

Grassauer" je potem skoraj nespremenjen ostal v veljavi na dunajski univerzitetni knjižnici do leta 1932, ko so bile uvedene "pruske inštrukcije" (Preussische Instruktionen), in je bil kot pravi dr. W. Lukan osnova za Simoničevo delo.⁷⁷

Pisma (1877-1887)

Ko je Simonič prišel na Dunaj in dobil novo službo, je ohranil stike, ki jih je imel s svojimi kolegi iz študentskih let in iz prve službe v Gradcu ter z rojaki iz rodne Štajerske. S tako imenovano slovensko kulturno elito je Simonič diskutiral o literaturi, zgodovini in politiki. Prav delo v dunajski univerzitetni knjižnici, osrednji tovrstni ustanovi v monarhiji, je bilo večkrat tudi vzrok, da so se mu ti ljudje oglašali s najrazličnejšimi prošnjami. O tem priča številna ohranjena korespondenca. Tukaj bom navedla nekaj najzanimivejših pismen.

Iz tega časa - od 1877 do 1887 - je npr. ohranjeno pismo njegovega prijatelja Tomaža Janežiča, skriptorja v knjižnici graškega Joanneuma. V pismu s 30. aprila 1878 se ta najprej opraviči Simoniču, ker mu že dolgo ni odpisal: "*Porečete, ta je pač pravi kolega in prijatelj, ta skriptor Ivanejski! Tri liste sem mu že pisal, več kakor pol leta je že preteklo in še na enega mi ni prav za prav odgovora dal e.t.c. in infinitivno bi me lahko grajali!*" V nadaljevanju se obrne na Simoniča z naslednjo prošnjo: "*Ali bi mi hoteli pri priložnosti pisati in prijaviti ime tistega ruskega gosp. Dostojnika, ki se je v Beču za Gračko 'Slov. Besedo' brugal in ji časnike in knjige preskrbljeval? - Ste mi ga tukaj že enkrat imenovali, pa sem pozabil. Prosim dakle - pri priložnosti!*" Pismo pa konča s temi besedami: "*Naklon in pozdrav gosp. Lubecu in še drugim Slovencem Dunajskim, če me še kdo pozna in se me spominja!*"⁷⁸

Simonič si je nadalje dopisoval z zgodovinarjem Matejem Slekovcem,⁷⁹ takrat kaplanom pri

sv. Marku blizu Ptuja, ki ga je spoznal prek strica Jožefa Simoniča.⁸⁰ Njuna korespondenca je najštevilnejša. V pismih Slekovec največkrat nagovori Simoniča kot zgodovinarja in ga sprašuje za razne podatke oziroma pojasnila. 10. oktobra 1879 mu Slekovec piše: "*Že več časa se v prostih urah pečam z nabiranjem zgodovinskih črtic za obširnejšo kroniko Središkega trga in okolice. Marsiktero zanimivo drobtinico sem tu in tam v starih listinah, knjigah in arhivih staknil, si njo zabilježil in njo tako otel - a naletel sem tudi na marsikaj, kar mi je zdaj še celo nejasno. Čeravno bi imel takih stvari celi koš, se drznem vendar samo v nekaterih Vas - izvrstnega zgodovinarja razjasnenja prositi. ... L. 1488 je Središče prejelo pravice cesarskih trgov od Barbare grofice Frangipan rojene Šaumberg. Kake pravice so imeli v unem časi cesarski trgi? ... Na dalje pa mi ne gre v glavo, kako bi zmogla grofica deliti trgov pravice cesarskih trgov. So-li grofi imeli oblast, deliti take pravice? ... Središče ima tudi svoj grb, ki ima gotovo tudi svoj - morebiti celo zgodovinski pomen. ... Morebiti bi zmogli kaj natančnejšega o tem grbu poizvedeti, posebno pa bi mi zelo ustregli, če bi poizvedeli posamezne barve, kajti o teh nihče nič ne ve. Strokovnjaki vejo baje po legi črt na grbu barve določiti, zato Vam grb tukaj z raznimi podatki priložim.*"⁸¹

S podobnimi prošnjami, ki so zadevale zgodovino Ormoža in Središča, se je Slekovec še večkrat obrnil na Simoniča. Z njim se je posvetoval tudi, ko je dobil v roke rokopis Ivana Lapajneteta⁸² *Politična in kulturna zgodovina štajerskih Slovencev*. 12. januarja 1882 zato Slekovec piše: "*Slov. Matica namreč mi je pred nekterimi dnevi poslala Lapajnetov rokopis: 'Zgodovina Slovenskega Štajerja' v pregled z naročilom, naj o njem odboru, ki*

zgod. kot kaplan v Središču, kjer ob pravadah tržanov preiskoval tamkajšnje trške listine. Sam se je učil brati stare listine in je skozi tri desetletja zbiral gradivo po arhivih v Ljubljani, Mariboru, Gradcu, Zagrebu, Ptuju, Salzburgu, na Dunaju in po raznih občinskih in zasebnih arhivih. Zbiranje in izpisovanje tega gradiva je imel za svojo poglobitno nalogo in tako je pomagal zgodovinarjem, npr. K. Glaserju pri njegovi "Zgod. slov. slovstva". Slekovec je bil tudi prvi predsednik zgod. društva za slov. Štaj. v Mariboru. (SBL X, str. 360-1)

80 Ko je Matej Slekovec služboval pri Jožefu Simoniču v Središču, je tja v času počitnic prihajal Franc Simonič. Takrat ga je imel priložnost spoznati. Slekovca pa je poznala tudi Roza, kasnejša Simoničeva žena, ki je do poroke pri Jožefu Simoniču gospodinjila. V pismih zato Slekovec vedno nameni nekaj vrstic tudi Rozi.

81 Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič-Šleibinger v Gornji Radgoni.

82 Ivan Lapajne (1849-1931), roj. na Vojskem pri Idriji, pedagoški pisatelj in nar. gospodar je napisal več slov. učnih knjig, pedagoških in drugih člankov. Njegovo najboljše delo je "Polit. in kult. zgod. štajerskih Slovencev", ki je bila izdana v Ljubljani leta 1884. (SBL I, str. 616-8)

superrevizor. Potrebna pa je postala tudi revizija celotnega knjižnega fonda in s tem nova obdelava temeljnega kataloga, ker je Grassauer uvedel v zvezi z preselitvijo knjižnice numerus currens.

77 Glej op. št. 36, str. 34-35.

78 Pismo hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru. Glej: Ms 288 Simonič Franc, II. Korespondenca: 4. Tomaž Janežič (4, 1878-1882). Katalog rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor. Ms I - Ms 300. Založba Obzorja Maribor: Maribor 1978, str. 93.

79 Matej Slekovec (1846-1903) roj. v Kunovi pri Negovi je obiskoval v Mariboru gimnazijo in prav tam od 1867 do 1871 študiral bogoslovje. Bil je najprej kaplan v Središču, nato v Cirkovcih in pri Sv. Marku blizu Ptuja. Pozimi 1882-83 se je zdravil v Gor. Do leta 1887 je nato kaplanoval pri Sv. Lovrencu na Drav. Polju in bil do leta 1903 župnik pri Sv. Marku blizu Ptuja. Kot upokojenec naj bi bil škof. arhivar v Mariboru, a je že dva tedna po upokojitvi umrl. Slekovec je vzljubil dom.

se snide 1. februarja, poročam. Akoravno se za domačo zgodovino zanimam in se z nabiranjem zgodovinskih drobtinic že več let pečam, se vendar ne čutim dosti zmožnega, tu in tam kaj popravljati, izvzemši male pomote, ker nisem strokovnjak. Tudi si ne upam sam Matici nasproti razsoditi, je-li razvrstitev tvarine v tolike oddelke, kakor jih Lapajne ima, priporočati ali ne ... Prepričan, da se kot zgodovinar zanimate predvsem za zgodovino mile domovine in želite, kakor jaz, naj bi zgodovina slovenskega Štajerja, ki jo Matica izdati namenjena, bila v čast slov. Štajerju in njega prebivalcem, Vas s temi vrsticami prosim, preglejte in presodite pridjano kazalo ali obseg ter mi javite svoje mnenje.⁸³

Knjiga *Politična in kulturna zgodovina štajerskih Slovencev*, ki je potem čez dve leti izšla, se je držala predvsem kritike, ki jo je predložil Slekovec v tem pismu.

Kot lahko razberemo iz pisma, ki nosi datum 22. marec 1887, je Slekovec prosil Simoniča, da mu pošlje knjige z Dunaja, ker ima, kot pravi on sam, v mariborski gimnazijski knjižnici težave z izposojajo: "Mi Slovenci smo pač ubogi reveži; povsod nas prezirajo in na stran pehajo. Tega sem se v novjšem času moral zopet prepričati tudi jaz. Pred tremi tedni zaznamoval sem g. profesorju Majcenu⁸⁴ nekatere knjige in ga prosil, naj mi nje po gimnazijskem ravnateljstvu iz Gradca priskrbi. On je takoj drugi den ravnatelja pismeno prosil, a sedaj je tri tedne in knjig še vedno ni. Pred onim tednom je g. Majcen vprašal ravnatelja prvokrat in nedavno drugokrat, kako je to, da knjig tako dolgo ni in on se posmehljivo odrezal: 'Werden schon vergriffen sein'. Pa g. Majcen in Kunstek menita, da ravnatelj niti pisal ni po nje, ker je, odkar ga je bila 'Südsteir. Post' precej ostro prejela, -očitno nasprotnik Slovencev. Omenjena gospoda sta mi torej svetovala, naj bi samo Vam pisal in bi Vi g. Ferd. Majcenu po ravnateljstvu knjige z Dunaja poslali."⁸⁵

Toda Simonič po študijski usmeritvi ni bil samo zgodovinar, ampak tudi slavist. V času, ko je bil še zaposlen kot amanuensis, je v knjigi Josipa

Šumana *Die Slovenen* na Dunaju leta 1881⁸⁶ izšel njegov prispevek o slovenski književnosti - *Die slovenische Literatur*. Svoj prispevek je razdelil na tri obdobja: 1. *Od Trubarja do Pohlina (1550-1768)*, 2. *Od Pohlina do izida Bleiweisovih Novic (1768-1843)*, 3. *Od leta 1843 do danes*. Njegov rojak, profesor Josip Šuman, ki je Simoniča učil na mariborski gimnaziji, je napisal uvodna poglavja.⁸⁷

Simonič je pisal tudi krajše prispevke in jih objavljaj v Kresu, Ljubljanskemu zvonu in Letopisu matice slovenske. Leta 1881 je v Kresu objavil spis *Macoča*, po naše mačeha, kjer je opisal pravljico o izvoru tega imena.⁸⁸ Leta 1882 je v treh številkah Kresa objavil poročila strokovnih del, ki pišejo o Slovencih in slovenski deželi. V predgovoru v to rubriko je zapisal: "Zdavna že biva naš slovenski rod med vsemi sorodniki slovenskimi v najbližji sosesčini z razsvetljenimi narodi inojezičnimi, ki so nam v svojih bogatih književnostih marsikje spominke zapustili o našem narodu, o naših tleh. ... Za krasne slovenske pokrajine se vrlo zanimajo inojezični sosedi še dandanes, vzlasti Nemci! Leto za letom množijo se spisi o naših zemljah; ali ti spisi so raztrošeni po raznih strokovnjaških listih, kojih le pičlo število v našo domovino zahaja. Ker pa jaz takega blaga obilo v roke dobivam, utegnel bi svojim učenim rojakom, osobito mlajšim pisateljem, ustreči, če jim kratko z naslovi in obsegom stranij naznanjam, kar se tam o nas in naših krajih razpravlja."⁸⁹ Leta 1883 je bil v Kresu objavljen še Simoničev spis z naslovom *Gesla Habsburških cesarjev* in življenjepisa Josipa Godine.⁹⁰

S tem v zvezi je zanimiva obsežna Simoničeva korespondenca z liberalno usmerjenim duhovnikom Davorinom Trstenjakom, takrat župnikom v Starem trgu pri Slovenj Gradcu. V njunih pismih je največkrat govora o slovenski zgodovini in o

⁸³ Pismo hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru. Glej: Ms 268 Šlebinger Janko, III. Tuja korespondenca: 16. Francu Simoniču: 5. Matej Slekovec (1, 1882). Katalog rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor. Ms 1 - Ms 300. Založba Obzorja Maribor: Maribor 1978, str. 87.

⁸⁴ Jožef Majcen (1860-1920), roj. v Slov. gor., je gimnazijo obiskoval v Gradcu in bogoslovje študiral v Mariboru. Od 1883 je bil zaposlen kot kaplan v Rečici ob Savinji, od 1887 kot korni vikar v Mariboru, od 1889 je bil tamkajšnji škofov dvorni kaplan in konzist. tajnik, od 1901 stolni kanonik in 1915 stolni dekan.

⁸⁵ Pismo hrani Pokrajinski arhiv v Mariboru. Glej: Arhivski fond: Simonič Franc, Dunaj. Ohranjeno gradivo: 33, 1883-1903.

⁸⁶ Die Völker Oesterreich-Ungarns, Etnografische und culturhistorische Schilderung X, 1, Josef Šuman, *Die Slovenen*. Verlag von Karl Brochasta: Wien 1881, str. 123-72.

⁸⁷ Tam je Šuman pisal o pradomovini, selitvi in pokristjanjevanju Slovencev, o slovenskem jeziku, njegovi zgodovini ter zlasti o razvoju rabe slovenščine v literaturi, šoli in javnem življenju. Kajkavce je zgodovinsko in jezikovno pripisal Slovincem, zaradi cesar so Hrvatje ostro nastopili. Šuman je nadalje napisal še poglavje o umetnosti in znanosti Slovencev. Prispevek o zgodovini slovenskih dežel pa je v tej knjigi napisal Fr. Fasching.

⁸⁸ Fr. Simonič, *Macoča*. Kres, leposloven in znanstven list, leto I., št. 8: Celovec 1. avgusta 1881, str. 447-50.

⁸⁹ Fr. Simonič, *Učena poročila tujih strokovnjaških listov o Slovencih in slovenskej domovini*. Kres, leposloven in znanstven list, leto II., št. 7: Celovec 1. julija 1882, str. 398-400. Leto II., št. 8: Celovec 1. avgusta 1882, str. 447-8. Leto II., št. 11: Celovec 1. novembra 1882, str. 597-8.

⁹⁰ Fr. Simonič, *Gesla Habsburških cesarjev*. Kres, leposloveni in znanstveni list, leto III., št. 7: Celovec 1. julija 1883, str. 380-1. Fr. Simonič, *Josip Godina-Vrdelski*. ... str. 216.

reviji Kres.⁹¹ 14. februarja 1881 Trstenjak piše o finačnem stanju revije, njenih naročnikih in kritikih: "V 'Novicah' se je oglasil nek kritikus, kateri presajuje slog 'Zvonov' in 'Kresov'. Ne motim se, ako rečem, da te opazke piše Anton Trstenjak, učitelj, kandidat, ki na Dunaju živi, in Vam je gotovo znan. 'Kres' se bo držal, uže ima čez 700 naročnikov."⁹² 6. januarja 1883 se zahvali za podporo: "Zahvalim Vam lepo, da podpirate naš 'Kres', kterege kranjski in štejerski ... tako strastno pikajo, in si prizadevajo ga ugonobiti."⁹³ 6. januarja 1886 piše o težavah, s katerimi se spopadajo pri izdajanju časopisa: "'Kres' smo hotli v celovškem jezeru potopiti, a revez se nam je smilil, poskusili bomo ga kot četrletnika vzdržati, ali malo imam upanja za srečen uspeh. Sotrudnikov ne bode manjkalo, pač pa naročnikov. Slovenske inteligence je kruto malo, in ta rajši bere nemški, nego slovenski."⁹⁴ 9. maja 1886 pa piše o njegovem skorajšnjem koncu: "'Kres' ima še le 400 naročnikov, letos bo izhajal - a drugo leto težko."⁹⁵

V pismu z 28. januarja 1882 Trstenjak čestita Simoniču za njegov literarni prispevek v Šumanovi knjigi *Die Slovenen*: "Čestitam Vam, da ste v knjigi: 'Die Slovenen' tako lepo rešili svojo partijo. Odkritosrčno Vam rečem, da je Vaš spis najboljši med vsemi članki. Tudi moje malenkosti ste čestito omenili ..."⁹⁶

V drugih pismih pa Trstenjak, podobno kot zgodovinar Matej Slekovec, Simoniča prosi za razne usluge. 6. januarja 1883 mu piše: "Muchar v svoji *Gesch. des Steier. VIII. 43 in 142*, omenja Tomaža Prekokar-ja, ki je umrl v aprilu 1496 kot škof Kostniški (Constanz), in reče, da je bil odgojitelj cesarja Mascim. I. ... Kot dijak pa sem bral v knjigi *Biograph. berühm der Steierm. von Winklern ...* da je ta škof Kostniški učil cesarjeviča Mascim. slovenski in za njega spisal slov. slovník, a on ga ne imenuje: 'Prekokar', temveč 'Verlover' ... Ne bi Vi hotli tega moža dalje zasledovati in preiskati, ktero ime je pravo al Prekokar - Verlover ali Berlogar, in mi vse, kar o njem po knjigah najdete, priobčili? ... Ako Vi najdete kaj podatkov, bi dobro bilo, da obiščete enkrat g. dvornega sve-

tovalca viteza Beikera, in se mu predstavite kot moj rojak in znanec, ter mu poveste, kaj ste Vi vse zasledili o tem našem rojaku."⁹⁷ 29. januarja 1883 se mu zahvali za poslano: "Stokrat in stokrat hvala za Vaš trud. Izvohali smo slavnega rojaka, jaz mislim, da je njegovo pravo ime Prelokar, v tej zadevi bom se obrnol na arhivarja višjega škofa, tudi g. prof. Johannes Weiss (slavni zgodovino-pisec v Gradcu) mi je obljubil poiskati dati, kar se o tem moži najde v arhivih freiburške škofije ali v arhivu Karlsruheskem."⁹⁸

Simonič si je nadalje dopisoval s profesorjem Gregorjem Krekom, ki ga je učil na univerzi v Gradcu. V pismu s 3. januarja 1882 se opravičuje, da zaradi bolezni v družini ni tako dolgo pisal, in piše o že omenjeni knjigi *Die Slovenen*: "V tistem času mi je poslal tudi gosp. prof. Šuman knjigo o Slovincih. Hotel sem jo prej prečitati predno se mu zahvalim (pisanje) za-njo in mu povedati svoje mnenje o njej, ali vedno je prišlo kaj vmes ... Vi ste s tem odličnim rojakom gotovo dobro znani, ker ste tudi za njegovo knjigo prav lep sestavek spisali; prosim stopite prilično k njemu in recite mu, da se srčno zahvaljujem, da se je spomnil tudi mene, pošiljaje svoje delo nekterim ljudem v dar. Povejte mu, da je samo to vzrok mojega molčanja, da sem zaradi bolezni tako dolgo odlašal s zahvalnim pismom ... Sicer pa bodem o knjigi v Kresu, nekaj vrstic napisal in jo zlasti štítil proti hrvatskim narodom glede 'kajkavcev', ktere Zagrebčani za-se reklamujejo. ..." Na koncu ga Krek še nagovori naj kaj napiše za Kres: "Razveselila me je novica o gosp. Hudoverniku in veliko uslugo bode storili Kresu, ako gospoda pripravite, da pošilja kakih drobnostij za natis v listu. Sicer sem pa prepričan, da bodele tudi Vi ostali Kresu zvest, zakar ste mu bili s početka. Kadar zopet kaj utegnete, prosim spišite kaj za-nj in natisnole se bode hvaležno."⁹⁹

V zvezi z objavljanjem svojih člankov se je Simonič dopisoval tudi s profesorjem in takratnim urednikom Kresa Jakobom Sketom.¹⁰⁰ 23. maja

97 Prav tam.

98 Prav tam.

99 Prav tam.

100 Jakob Sket (1852-1912), roj. v Mestinjah pri Sladki gori blizu Šmarji pri Jelšah je po dom. šoli obiskoval dve leti normalko v Celju in nato gimnazijo v Mariboru. V Gradcu je študiral klas. filologijo, slov. in nem. ter medtem opravil enoletno voj. službo. Leta 1877 je postal suplent na gimn. v Celovcu, čez eno leto opravil prof. izpit iz slov. in klas. jezikov in doktoriral z disertacijo *O deklinaciji konsonantskih samostalniških debel v staro-in novoslovensčini*. Leta 1878 je bil imenovan za stalnega učitelja na gimn. v Celovcu in tam poučeval do pokoja 1908. Sket je bil odbornik Mohorjeve družbe in je leta 1881 v Celovcu, skupaj s tamkajšnjimi štajerci v sodelovanju s prof. Gr. Krekom in župn. Dav. Trstenjakom, ustanovil leposlovní in znanstveni časopis Kres. Med Ljubljano, zvonom in Kresom je nastala tekma,

91 Trstenjak se je že v svojih študentskih letih navdušil za ilirizem. Prepričan je bil, da so Slovenci avtohtoni v sedanji domovini in je zato spodbijal nasprotno trditve graških zgodovinarjev R. Knabla, A. Mucharja in F. J. Schnellerja, kar je razvidno tudi iz pisem Simoniču. Kot leposlovec se je Trstenjak ponudil Stritarju za sodelavca pri Zvonu in je nato zaradi zavrnitve organiziral boj zoper 'stritarjansko smer'. Tako je leta 1881 sprožil ustanovitev revije Kres in je bil potem njen sodelavec.

92 Pismo hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru. Glej op. št. 12.

93 Prav tam.

94 Prav tam.

95 Prav tam.

96 Prav tam.

1882 mu je Sket pisal: "Veseli nas, da niste na nas v Celovci pozabili. Z veseljem povzamem iz Vašega pisma, da hočete poročila redno sestavljati in jih nam pošiljati. ... Zdanje Vaše poročilo se je stavilo, ali smrt prenagla g. M. Poneja, mi je toliko prostora vzela z nekrologom, da ravno Vašega poročila ne moremo v list 6. vtakniti. Mislim, da to nič ne dene, pride pa pozneje, le pošiljajte kar nabere."¹⁰¹

Ohranjeno je tudi pismo profesorja in takratnega urednika Ljubljanskega zvana Frana Levca¹⁰² in Simoničev odgovor nanj. Levec 30. januarja 1882 piše o Simoničevem spisu o Rusiji z naslovom *Najdražja kupica vode na svetu*, ki so ga v Ljubljanskem zvonu objavili maja 1882,¹⁰³ in prosi, naj za njihov časopis še kaj napiše: "Lepo se Vam zahvaljujem za spis *"Najdražja kupica vode na svetu"*. Natisnil jo bodem v kratkem v Zvonu. O tej priliki prosil bi Vas lepo, čestiti g. doktor, ali ne bi hoteli vsej časih poslati Zvonu kaj bibliografskih novic, ali kakšno kratko kritično naznanilo o novih slovanskih, osobito pa o novih nemških, o Slovanih govorečih knjigah. Jako drago bi mi bilo, ako bi zabeleževali posamezne razprave po raznih znanstvenih nemških novinah, ki govoré o slovanski književnosti, zgodovini, narodopisu etc. Saj imate takih novin v biblioteki na izbor in na izobilje; časa bi Vam taka stvar tudi ne jemala Bog si ga vedi koliko, a Zvonu in njegovim čitateljem ustregli bi s takimi doneski neizmerno. ..." V nadaljevanju pa govori o Simoničevem prispevku v knjigi *Die Slovenen*, kjer ga opozori na kritiko zgodovinarja Simona Rutarja¹⁰⁴: "V prilogi pošil-

jam Vam tisti kos Rutarjeve kritike, ki govori o Vaši razpravi v Šumanovi knjigi. Kar se mene samega tiče, jako sem zadovoljen z vso knjigo izimši dva velika nedostatka: prvi je ta, da knjiga Nemce premalo seznanja s sedanjim položajem našim, z našo bedo in zahtevami; in drugi je jako površna zgodovina prof. Faschiga. Tudi v literarnem pregledu bi želel, da bi bili nekatere pisatelje markantneje opisali n. pr. Stritarja, Levstika, Jurčiča. Med Stritarjem in Luizo Pesjakovo ... je menda vendar nekoliko razločka, a oba ste jednako taksirali. Vem, da ste imeli zvezane roke. Kolega Senekovič mi je pokazal Vaše pismo, v katerem mu pišete, kako se je rodila ta knjiga. Dobro bi bilo, da bi se ta stvar, kolikor je možno, vsaj nekoliko pojasnila. Hotel sem to storiti sam v dostavku k Rutarjevi kritiki, a ker nisem vedel, če bode Vam in prof. Šumanu všeč, opustil sem rajši vse skupaj. A hvaležen bi bil Vam ali prof. Šumanu, ako bi kdo izmed vaju hotel to storiti."¹⁰⁵

V pismu z 19. februarja pa mu Simonič glede Rutarjeve kritike odgovoril takole: "Profesor Šuman je sedaj odločen, da on nič ne odgovori, ker pré pisatelj in založnik lahko meje določita knjigi, kakor hočeta, da takih reči občinstvu nasproti ni treba zagovarjati, itak pa je že nekoliko po "narodu" v javnost prišlo. Opazke Rutarjeve pa ne zaslužijo odgovora, - midva sva je skupaj pretehtala - ker so večinom še le hipoteze ... Da preveč hoče naglašati letnico odhoda Langobardov, ko nikako še ni dokazano, da niso Slovenci že pred v teh krajih bivali, sme se le reči, kda so že tu bili, vendar kda so prišli, tega nihče ne ve, ne smemo prenaglo nemškimi zgodovinarjem verjeti! Rimljani pa se mi nekako podobni zdijo Nemcem, ki so po mojem mnenju morda isto tako prekrščevali tuja imena kakor Nemci, kajti vsa Slovenija je uradno v svojih krajnih imenih ponemčena, in če bi kdo hotel le po teh potujčenih krajnih imenih nas Slovence iskati, našel bode malo. ... Neke reči so pri R. celo krive, kakor misel, da bi po vplivom letopisca Nestorja ime Sloven občno postalo, pr bogoslužju da, ali nikdar po kakem kronistu, da kres z besedo krščenje v dotiko spravlja, da mu roz v Rossweinu pri Mariboru služi v tolmačenje, kakor da bi Slovenci kedaj roz

katero je izgubil Kres in tako leta 1886 prenehal izhajati. Ves čas obstoja je bil Sket njegov urednik. Drugače pa je Sket poleg raznih leposlovnih del sestavil tudi šol. berila in čitanke tako nadaljeval tradicijo A. Janežiča. (SBL X, str. 330-332)

¹⁰¹ Pismo hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru. Glej: Ms 268 Šlebinger Janko, III. Tuja korespondenca: 16. Francu Simoniču: 4. Jakob Sket (1. 1882). Katalog rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor. Ms 1 - Ms 300. Založba Obzorja Maribor: Maribor 1978, str. 87.

¹⁰² Fran Levec (1846-1916), roj. na Ježici nad Ljubljano, je obiskoval v Kamniku gimnazijo in jo leta 1867 končal z odlično maturo. Nato je študiral na Dunaju slavistiko, germanistiko, zgodovino in zemljepis. Od 1871 suplent na gimn. v Gorici, od 1873 pa na lj. realki, kjer je potem služboval 28 let, od 1877 kot pravi učitelj. Leta 1876 je napravil izpit iz slov. in nem. in 1885 še izpit iz zemljepisa in zgodovine. Publicistično je začel Levec delovati že na Dunaju in od njegovih številnih aktivnostih tudi nekaj časa urednik Ljublj. zvana in odbornik Slov. matice. (SBL I, str. 640-5)

¹⁰³ Fr. Simonič, *Najdražja kupica vode na svetu*. Ljubljanski zvon, leto II., št. 5.: Ljubljana 1. maj 1882, str. 273-5.

¹⁰⁴ Simon Rutar (1851-1903) roj. v Krnu pri Tolminu se je po opravljeni gimnaziji in po zaključnem vojaškem roku vpisal na filozof. fakulteto v Gradcu (1873). Leta 1877 je opravil prof. izpit iz zgod. in zemljepisa kot glavnih in nem. kot stranskega predmeta. Potem je zelo veliko menjaval službo in sicer: 1877 je začel kot suplent na goriški gimn., 1880 kot redni gimn. učitelj v Kotoru, 1881 je služboval na splitski gimn. (naslov prof. dobil

1884), od 1888 kot prof. za zgod. in zemljep. na ljublj. realki in od 1890 do smrti na nižji ljublj. gimn. Rutarjevo znanstveno in publicistično delo je zelo obsežno. Veliko je napisal zgodovinskih, geografskih, arheoloških in literarnih razprav. Z budnim očesom pa je tudi zasledoval in v številnih ocenah in poročilih kritično obravnaval domače in tuje zgod., zemljepisno in drugo slovstvo. (SBL IX, str. 175-177)

¹⁰⁵ Pismo hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru. Glej: Ms 268 Šlebinger Janko, III. Tuja korespondenca: 16. Francu Simoniču: 3. Fran Levec (1. 1882). Katalog rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor. Ms 1 - Ms 300. Založba Obzorja Maribor: Maribor 1978, str. 87.

namesto raz izgovarjali, kajti Rosswein še se dendenešnji glasi slovenski Razvanje ... tudi kar drugo iz stare spakedrane in nezanesljive pisave določiti hoče, nima porabne vrednosti! ... V obče se moti R. ako misli, da so se le one na zadnji strani imanovane knjige porabile, imenovanje tistih par knjižic je Ahilova peta te knjige, ker je prof. Šumanu posebno žal, da je Krekova knjiga izostala, in mnoga druga kar se je porabilo in tu ne imanovalo. Na korekturni poli tega ni bilo! ... Moti se R. tudi, da smo mi kedaj imeli svojo jednatno zgodovino, da bi jo imeli, ne bi nas toliko nemških moloh požrl, razstopeni nesložni smo bili vedno, za to je tako tužna naša zgodovina. Proti Hrvatom je R. brez pravega vzroka popustljiv, za kaj pa ti šovinisti te kajkovščine v svoj monumentalni slovar (Darvišičev) ne jemljejo?! Tu bi trebalo od bratje strani Hrvate opozoriti, kako lepo in resnično je Šuman se o tem izrekel na strani 108. In kaj pa še ti chovinisti več hočejo?! Iz tega vidite, da misli ne bi manjkalo, ali prof. Š. ne odgovori nič in jaz imam ravno ta čas toliko zbiranja literarnih pripomočkov za Druge vmes pa še poti za nekega prijatelja ... Ako Vi g. urednik brez mojega imena kojo teh misli porabiti hočete, Vam je slobodno, kakor Vam v obče prav dajam ..."

Na Levčeve opazke h knjigi Simonič pripomni: "... kar Vi grajate, da knjiga premalo kaže našo bedo in naše zahteve, če ravno mislim, da je morda bolje, če proti Nemcem ne tožimo! ... Tudi Vam dam popolnoma prav, da naj bi se Stritar, Jurčuč, Levstik markantneje opisali, ali ni bilo več časa in prostora, slednjič pa sem se živečih nekoliko hotel ogniti, in tudi Jurčič še je tistokrat živel! ... Da se našemu malemu narodu v celi zbirki ni več prostora dovolilo, vsakdo lahko sprevidi, vendar mislim, da ta knjiga s svojo mirno pisavo, tehtno obdelavo starejših dob, tako celo v literaturi utegne nam nekega prijatelja pridobiti, ter enkrat za vselej odvrnoti sponašanja, da mi v starejših dobah ničesar imeli nismo. Glede literature pa mislim, da odslej nikdo si ne bode upal reči, da v robčku našo književnost odnese."

Na koncu pa še odgovori na Levčevo prošnjo glede objavljanja v Ljubljanskem zvonu: "Kar Vi želite, da naj bi Zvonu pošiljal iz strokovnjaških nemških listov, to sem jaz o novem letu Kresu ponudil, s tem pogojem, da mi Sket tiste strokovnjaške liste naznani, ktere oni v Celovcu imajo ... Sket mi tega pogoja še ni utegol spolniti, kakor se mi v obče zdi, da Kres ni volje toliko tega donasati ... Vendar za zdaj sem še pri Kresu navezan, in če on ne bode hotel takih reči tiskati, bodem mu predlagal, da me obljube odveže, in da take notice Vam pošiljam."¹⁰⁶

¹⁰⁶ Pismo hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Glej: Ms 1409 Levec Fran, II. Korespondenca:

Simoničeve književne novosti in naznanila¹⁰⁷ so potem izšle v Ljubljanskem zvonu leta 1888.

Simonič si je dopisoval tudi s svojim prijateljem iz šolskih let, takrat ravnateljem gimnazije v Novem mestu, Andrejem Senekovičem. 28. januarja 1885 mu je Senekovič pisal, da bodo njegov prispevek *Prisege ljubljanskega mesta* objavili v Letopisu matice slovenske in da bo za to dobil honorar: "Koliko, še doslej ni določeno, ker odbor ni imel še sejo. Naša Matica prepočasno deluje, ker se njen predsednik Grasselli za njo čisto nič ne briga."¹⁰⁸ Simonič je v tem prispevku podrobno opisal rokopis oz. obsežno knjigo ljubljanskega mesta, ki jo hrani Univerzitetna knjižnica na Dunaju. Rokopis obsega 43 priseg (24 nemških, 17 slovenskih in 2 italjanski) in je, kot pravi v prispevku Simonič, važen dokument Slovenske zgodovine.¹⁰⁹

Senekovič je v nadaljevanju na Simoničeve željo opisal politične razmere doma: "Težko je o tem v kratkem pismu kaj natančnega pisati; - le toliko omenim, da smo narodnjaki razdeljeni v dva tabora: v zmerno ali tako imenovano vladno ali elastično stranko in v radikalno stranko, kateri vlada ne more ničesar pogoditi ... No, več o vsej tej zadevi vedel Ti bode prof. Šuklje povedati, ki se je uže na Dunaj preselil, in ki Te bode gotovo obiskal."

V pismu omenja tudi selitev Josipa Šumana z Dunaja v Ljubljano, v novo službo: "Ravnatelj Šuman na svoji gimnaziji ne bode našel najboljših razmer; treba mu bode s krepko roko v zmes poseči, ako hoče spraviti vse v tak tir, kakršnega je želeli njegovemu zavodu v njegov prospah in korist slovenskega naroda. Mislim, da bode dovolj energičen mož. Na gimnaziji, še je namreč veliko učiteljev, ki delajo v šoli in izven šole velikomnemško politiko."¹¹⁰

Nadalje se je Simonič dopisoval s pravnikom Karlom Lubcem.¹¹¹ V pismu s 23. februarja 1882 je

Franc Simonič (4, 1882-1888). Katalog rokopisov Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Ms 1385 - Ms 1470. NUK: Ljubljana 1999, str. 175.

¹⁰⁷ Fr. Simonič, *Die praktische Philosophie und ihre Bedeutung für die Rechtsstudien*. Zvon, leto VIII, št. 5.: Ljubljana 1. junij 1888, str. 384.

¹⁰⁸ Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

¹⁰⁹ Fr. Simonič, *Prisege ljubljanskega mesta*. Letopis matice slovenske. Natisnila "Narodna Tiskarna": Ljubljana 1884, str. 196-220.

¹¹⁰ Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

¹¹¹ Karel Lubec (1845-1931) roj. pri Sv. Bolfenku v Slov. gor. Gimnazijo je obiskoval v Mariboru in tam vpisal študij bogoslovja, ki pa ga ni končal. Na graški univerzi je študiral matematiko in fiziko, leta 1870 nastopil v službo v rač. oddelku fin. ravnateljstva, hkrati pa študiral pravo. Leta 1877 je bil imenovan za davčnega nadzornika na Dunaju, 1879 v Radgoni, 1882 v Brežicah, 1888 v Mariboru; istega leta je bil imenovan za fin.

Lubec pisal o slovensko-nemških odnosih in razmerah pri zaposlovanju enih in drugih: "Niže sem Ti pisal, da sem prosil za mesto višjega nadzornika na Kranjskem. Napotilo do tega me je prepričanje, da na Štajerskem za mene ni prihodnosti in to radi Kückeckla - namestnika ... Imenovan bil je Kiegerberger, ki ne zna slov. in dasi ni jurist. Radi prošnje na Kranjskem obrnil sem se zopet Vošnjaku in obenem g. Mesferju. Z zadnjim sem osebno govoril in upam, da ta ne bosta pozabila na mene. Sicer je pri finančnih uradih v Ljubljani vse črno nemškutarjev in radi tega itak ne bode nič, ako ne pomore predsednik Winkler sam. ... To ti zagotovim, da je pri nas še narodno vprašanje nerešeno, da je Slovenec že dandanes ravno tako osamljen, zavržen, kakor pred Taffejem. Nemci so nastavljeni v Slov. krajih, Slovence pa potiskujejo na zgornje Štajerske. V Brežice so mi dali nemškega adjunkta ... i.t.d. Brezuspšno smo se borili do sedaj, zelo brezuspšno." V nadaljevanju še piše: "Pozdravi mi prilično gosp. Lenk-a, Malenška, Breznika in gospo Vegovo, ter mi piši jeli Ti je znano, kdor je v Gradcu razen Kreka sedaj slovenski jezikoslovec oziraje, kdor bode naslednik Krekov ... Nam preti velika, rečem naj večja nevarnost v bodoče po Nemcih, ki se slovensčino učé. Vse boljša mesta in službe dobe potem ti goljufi, ki sicer na jeziku imajo malo slovensčine v srce pa strašno hudo črno nemško."¹¹²

Ohranjena je tudi Simoničeva korespondenca s pedagoškim pisateljem Francetom Hauptmanom,¹¹³ ki je takrat poučeval na ženskem učiteljskišću v Gradcu. 11. maja 1882 Hauptman piše o nemškem Schulvereinu in njegovem raznarodovalnem pritisku med Slovenci: "Naše politične razmere smatram za jako kritične, kajti ako na

Kranjskem napredujo, pa mi ob meji nazadujemo. Menda si že slišal, da šulferein ob Muri od Radgone do blizu Lučan razpenja svoje mreže in žalibog, to ne bo brez uspeha. Ako pa nam vzame Muro kot mejnik, potem nevem, kje da bi se Tevtonstvu uspešno zoperstavili, kajti potem pridero okolj Maribora do Drave i.t.d. Schulverein ima samo v Gradcu 1400 udov a naša slovanska čitalnica 50 - Slovenskega društva za spodnji Štajer še ni pri delu, ker še pravila nekje pri zamestniji leže. Pri tem pa še vendar ni za obupati, ker tudi na Štajerskem tu pa tam napredujemo, ... Vidi se da kljub naše slabe organizacije dela naša zdrava in pravična ideja sama za-se. ... Še nekaj! Ti si srečno poskusil v naši slovstveni zgodovini. Prepričan sem, da bi našej stvari mnogo koristilo, ko bi kdo temeljito zgodovinski dokazal, koliko da so Slovenci pripomogli nemškej kulturi, n. p. Popovič, Vega, Močnik etcete. Potem bi še utegnili bolj za-se skrbeti, za tujce pa najzadnje. Premisli si to reč. Tako bi me veselilo, ko bi se Ti hotel lotiti tacega dela. Pisano bi to moralo biti v slovenski, za naše ljudstvo."¹¹⁴

Nakup hiše v Gornji Radgoni

V času, ko je bil Simonič še amanuensis v dunajski univerzitetni knjižnici, se je odločil za nakup hiše na Štajerskem, kamor bi lahko družina odhajala na počitnice in kjer bi lahko dočakal miren pokoj. Razlog za nakup je bil predvsem ta, da se je stricu dekanu Jožefu Simoniču bližal čas pokoja in mu je bilo potrebno priskrbeti stanovanje. Stricu je bila pri srcu Radgona, kjer je bil nekaj časa kaplan. Simoničeva žena Roza pa si je zelo želela, da bi kupili nazaj njeno rojstno hišo v Gornji Radgoni. Franc se je zato peljal z Dunaja k sv. Juriju in od tod s konji v Radgono, toda prišel je prepozno, ker je bila hiša Rozinih staršev na Untergrisu (danes Panonska ul. 31) že prodana. Ker pa je bila naprodaj naša sedanja hiša v Gornji Radgoni na Obergrisu (danes Maistrov trg 4), jo je kupil skupaj s stricem Jožefom za 5.600 goldinarjev.¹¹⁵ To je bilo avgusta 1886. Simonič je nato pisal ženi na Dunaj, izjemoma v nemščini, v gotici: "Živela boš na deželi in kljub temu imela mestni konfort."¹¹⁶

V hišo se je leta 1887 vselil upokojeni Simoničev stric Jožef, z njim pa Rozina teta Beti Mauko z nečakinjo Neti Mauko, ki sta ga oskrbovali do njegove smrti leta 1895.¹¹⁷ Simonič je po smrti obeh stricev

tajnika v Gradcu, 1893 za fin. svetnika, 1898 za viš. fin. svetnika v Gradcu. 1898 je postal prvi narodnozavedni fin. ravnatelj v Lj., 1899 naslovni, 1902 dvorni svetnik in 1907 stopil v pokoj. Do 1919 je živel v Gradcu in deloval v slov. društvih, potem bil interniran. Zadnja leta preživel na Ptujju. (SBL I, str. 684)

¹¹² Pismo hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru. Glej: Ms 288 Simonič Franc, II. Korespondenca: 7. Karel Lubec (2, 1882). Katalog rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor. Ms 1 - Ms 300. Založba Obzorja Maribor: Maribor 1987, str. 93.

¹¹³ France Hauptman (1847-1925) roj. pri Sv. Križu nad Mariborom je osnovno šolo dokončal doma, gimnazijo v Mariboru, do leta 1871 univerzo v Gradcu, kjer je bil domači učitelj pri grofu Attemsju. Od leta 1874 je po prof. izpitu iz mat. in fizike služboval na graški realki in I. drž. gimn., od 1876 leta na ženskem učiteljskišću v Celovcu in od 1878 do upokojitve 1908 na ženskem učiteljskišću v Gradcu. Zanimala sta ga predvsem napredek v prirodoslovju in metodika njenega pouka v ljudski in meščanski šoli ter je s tem v zvezi napisal več razprav. Mnogo let je deloval v graškem Podpornem društvu za slov. dijake in skupaj s Hrašovcem ustanovil graško Čitalnico in podružnico šolske družbe Cirila in Metoda. (SBL I, str. 297-8)

¹¹⁴ Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

¹¹⁵ Original kupne pogodbe hranimo prav tam.

¹¹⁶ Po spominu Zore Ilich (roj. Šlebinger), ker je pismo žal izgubljeno.

¹¹⁷ Leta 1895, po smrti dekana Jožefa Simoniča, sta se obe teti preselili v vinograd Police, ki je bil last Betike Mauko.

poskrbel za njun pokop: kaplanu Ivanu Aleksandru Simoniču je postavil nagrobnik s slovenskim napisom pri Kapeli (*"Popotnik truden tukaj v Bogu spi, spomin ti v cerkvi Svetinjski živi"*¹¹⁸), dekanu Jožefu Simoniču pa v Gornji Radgoni in to je bil prvi slovenski napis na radgonskem pokopališču. Slovenski nagrobni napis je sestavil tudi Betiki Mauko: *"V šibkem teli, duša čvrsta, zdaj je prišla na Te vrsta, v tihem grobi se spokojiš, svoje drage si prisvojiš."* Po smrti Jožefa Simoniča je hišo v Gornji Radgoni in tri vinograde (Brebrovnik, Sovjak in Janžev vrh)¹¹⁹ po Simoničevih navodilih upravljala Rozina sestra Lidvina Mauko, ki je v Radgoni tudi živela.

Skriptor v dunajski univerzitetni knjižnici (1887-1898)

Po dobrih desetih letih službe, kar je ustrezalo povprečni karieri bibliotecnega uradnika, je Simonič dosegel nov status: 19. oktobra 1887 je postal skriptor. Tega leta je njegova plača znašala 1.500 (1.000 + 500) goldinarjev na leto, po reformi 1889 je dobil kot skriptor 1.700 (1.200 + 500) goldinarjev, 1892 s prvo quinquenalno doklado pa 1.900 (1.400 + 500) goldinarjev. Franc Simonič je kot skriptor dobil referat, ki je glede na študij zgodovine in slavistike ustrezal njegovi izobrazbi: na referatu za vzhodno in južnoslovansko filologijo ter za zgodovino Avstro-Ogrske in Rusije, je bil odgovoren za revizijo katalogiziranja zgodovinskih in pravnih knjig, večjega dela filološke in dela filozofske sekcije.¹²⁰ Po mnenju dr. W. Lukana je moral imeti takratni vodja knjižnice Ferdinand Grassauer zelo dobro mnenje o Simoničevih natančnih, solidni izobrazbi in delovni učinkovitosti, da mu je zaupal tako odgovorno mesto revizorja. Nadalje je Grassauer ustanovil komisijo, sestavljeno iz predstojnika knjižnice, nadrevizorja Mayerja ter revizorjev Haasa in Simoniča, ki jo je potreboval za temeljno bibliotечно reformo. Ta komisija je potem izdelala obvezno inštrukcijo za popis knjig, za potrebe novega alfabetičnega kataloga. Grassauer je v naslednjih letih referate še bolj zaokrožil in deloma spremenil. Tako je postal Simonič leta 1891

referent za celotno slovansko filologijo, toda brez prejšnjih kompetenc na zgodovinskem področju, obdržal pa je tudi mesto revizorja.¹²¹

Na prva Simoničeva skriptorska leta se nanašajo spomini njegovega kolega iz dunajske univerzitetne knjižnice dr. Richarda Kukule¹²²: *"Tretji skriptor, Slovenec Simonič, ki še danes živi kot srečen posestnik rodovitega vinograda v štajerskem mestecu Radgona v pokoju,"¹²³ je bil zelo zgovoren, Dunajčani bi rekli 'ein Tratschmaul', obenem pa zelo dobrodušen in sočuten človek. Bog ne daj, da si imel v njegovi pisarni kaj opravka, potem je začel govoriti o vsem mogočem, tako da te pod dobro uro ni izpustil iz sobe."*¹²⁴

V letih 1892, 1893 in 1896 je imel Simonič velike zdravstvene težave, zaradi česar je moral večkrat vzeti bolniški dopust.¹²⁵ Kljub temu pa je v službi napredoval. Konec septembra 1895 mu je Grassauer zaradi odhoda dr. Wilhelma Haasa v graško univerzitetno knjižnico zaupal odgovoren položaj nadrevizorja katalogov. V začetku maja 1897 pa je ministrstvo pooblastilo Simoniča za revizijo, to se pravi kontrolo, študijske knjižnice v Linzu.¹²⁶ Tega se je spominjala njegova hči Olga takole: *"Moj oče je bil poklican, da oceni škofijsko knjižnico v Linzu, ki jo je prevzela država. Pisal je mami, da je prišla za njim v Linz in sta bila povabljeni na slavnostno kosilo. Vrnila sta se s parnikom. Iz nagrade je ata kupil razne predmete iz nikla za na mizo ipd."*¹²⁷

Simonič je imel tudi vedno boljšo plačo. Leta 1896 so plače bibliotčnih uradnikov dosegle isto raven kot plače drugih državnih uradnikov, zaradi česar je Simonič z drugo quinquenalno doklado

¹²¹ Glej op. št. 36, str. 36-39.

¹²² Richard Kukula je bil deset let mlajši od Simoniča in je tako kot on obiskoval mariborsko gimnazijo in doktoriral na graški univerzi. Leta 1884 je kot volunter vstopil v dunajsko univerzitetno knjižnico. Pozneje pa postal predstojnik univerzitetne knjižnice v Pragi. Kot kaže, sta bila s Simoničem v dobrih odnosih, saj je Simonič, ko se je Kukula poročil (avgusta 1885) na Dunaju, njemu in njegovim sorodnikom z Moravskega v trenutno praznem stanovanju dal prenočišče. To je zabeleženo v njegovi spominih, ki so bili objavljeni leta 1925: Richard Kukula, *Erinnerungen eines Bibliothekars*. Glej op. št. 36, str. 40.

¹²³ Tukaj je napaka saj je bil leta 1925, ko so spomini izšli, Simonič že mrtev.

¹²⁴ Glej op. št. 36, str. 39.

¹²⁵ Simonič je imel težave z očmi, ki so se začele že, ko je bil zaposlen kot amanuens, in so se nadaljevale tudi kasneje. Zaradi vnetja šarenice je novembra 1892 odšel na skoraj trimesečni bolniški dopust. Vendar je bil tudi po vrnitvi z bolniškega dopusta le delno sposoben za službo, tako da je junija 1893 dobil še enkrat tri mesece dopusta, da bi se povsem pozdravil. Leta 1896 se je vnetje ponovilo in od februarja do aprila je moral ostati doma. Prav tam str. 40.

¹²⁶ Prav tam str. 41.

¹²⁷ Glej op. št. 57 (*Babičina beseda, I. Spomini na otroštvo*), str. 11.

¹¹⁸ V družinskem arhivu Simonič/Slebinger v Gornji Radgoni je ohranjeno pismo Ivana Aleksandra Simoniča, ki ga je pisal svojemu nečaku Francu Simoniču na Dunaj. V pismu je prosil Simoniča, da mu svetuje, kje se najbolje menja avstrijska valuta za nemško, ker bi rad kupil zlato monštranco in mašniško obleko v Aachnu. Ko je Ivan Aleksander dobil monštranco, jo je podaril rojstni fari v Svetinjah. Zato je tudi Simonič sestavil tak nagrobni napis.

¹¹⁹ Brebrovnik je Simonič podedoval po svojem očetu Francu, Sovjak po stricu kaplanu Ivanu Aleksandru in Janžev vrh (ali Jankomir) po stricu dekanu Jožefu.

¹²⁰ Mesto Simoniča v sistemu strokovnih referentov in revizorjev, ki ga je uvedel Ferdinand Grassauer, je prvič razvidno iz letnega bibliotčnega poročila 1886/87. Glej op. št. 36, str. 36.

vred leta 1897 prejel že 2.500 (1.800 + 600 + 100) gl. plače.¹²⁸

V Slovenskem biografskem leksikonu¹²⁹ lahko tudi zasledimo, da je Simonič sodeloval pri Grassauerjevem generalnem katalogu avstrijske tekoče periodike,¹³⁰ ki je bil prvi znanstveno uporabni centralni katalog časopisja v svetovnem merilu. Z delom so v dunajski univerzitetni knjižnici začeli leta 1895, čez tri leta, 1898, pa je katalog šel v objavo. Novejše raziskave dr. W. Lukana, ki temeljijo na arhivskem gradivu in kar je razvidno tudi iz Grassauerjevega predgovora k temu katalogu, pa so pokazale, da so bili glavni Grassauerjevi sodelavci skriptorja dr. Salomon Frankfurter in dr. Josef Donabaum ter amanuensis dr. Karl Kaukus, ki so zato dobili od ministrstva tudi zahvalo in priznanje.¹³¹ Simoniča poročilo ne omenja. A čeprav ni nikjer dokumentirano, ni izključeno, da je kot poznavalec slovanskih jezikov pri katalogu vseeno pomagal.¹³²

Simonič je več ali manj začel s sistematičnim zbiranjem slovanske literature v dunajski univerzitetni knjižnici. Dr. W. Lukan je opozoril na katalog slovanskega fonda te knjižnice, ki ga je leta 1972 izdal Otto Peschl,¹³³ saj je iz njega razvidno, kako dobro je skrbel za slovansko področje. Otto Peschl namreč v uvodu kataloga med Slovani, ki so v preteklosti delovali v dunajski univerzitetni knjižnici, navaja tudi Simoniča: Julijus Fejfalik, Karl Leopold Mihelič, Franc Simonič, Jaroslav Sutnar, Zenon Kuziela, Gregor Palamar, Stevan Bratunič, Bedrich Hrozny.¹³⁴

Na tem mestu velja omeniti še Slovence, ki so se v dunajski dvorni knjižnici, predhodnici današnje avstrijske nacionalne knjižnice, ukvarjali pretežno s slovansko literaturo, skrbeli za njeno nabavo in jo bibliotekarsko obdelovali - tako kot je to počel Simonič v dunajski univerzitetni knjižnici. To so bili: Jožef Šober,¹³⁵ Jernej Kopitar,¹³⁶ Fran

Miklošič,¹³⁷ Ivan Prijatelj¹³⁸ in France Kidrič.¹³⁹ Poleg naštetih slavistov bi omenila tudi umetnostnega in glasbenega zgodovinarja Josipa Mantuanija,¹⁴⁰ katerega službovanje v dvorni knjižnici - od 1893 do 1910 - se časovno 'ujema' s Simoničevim službovanjem v univerzitetni knjižnici.¹⁴¹

S tem v zvezi je zanimivo dejstvo, da so leta 1897 na Dunaju osnovali poseben odbor za prenos posmrtnih ostankov Jerneja Kopitarja,¹⁴² v katerem je bil tudi Franc Simonič. V 80-ih letih je bilo namreč opuščeno pokopališče Sv. Marka, kjer so bili pokopani Kopitar in drugi možje, pomembni za Slované.¹⁴³ Ta dunajski odbor je prevzel vse

¹²⁸ Glej op. št. 36, str. 29-30.

¹²⁹ Glej op. št. 69.

¹³⁰ Generalkatalog der laufenden periodischen Druckschriften an den Österreichischen Universitäts- und Studienbibliotheken, den Bibliotheken der technischen Hochschulen, der Hochschule für Bodencultur, des Gymnasiums in Zara, des Gymnasialmuseums in Tropau und der Handels- und nautischen Akademie in Triest. Herausgegeben im Auftrage des k. k. Ministeriums für Cultus und Unterricht von der k. k. Universitätsbibliothek in Wien unter der Leitung von Dr. Ferdinand Grassauer: Wien 1898.

¹³¹ Glej op. št. 36, str. 41.

¹³² Prav tam.

¹³³ Otto Peschl, *Katalog der Bestände auf dem Gebiet der slawischen Philologie, einschliesslich der Belletristik*. Universitätsbibliothek Wien: Boston, Massachusetts 1972.

¹³⁴ Glej op. št. 36, str. 39.

¹³⁵ Jožef Šober je delal v dvorni knjižnici samo dve leti (1807-09), kjer je kot četrti skriptor skrbel za slavistično literaturo in jo izposojal.

¹³⁶ Jernej Kopitar sodi med svetovno znane ljudi, ki so delali na odličnih mestih v dunajski dvorni knjižnici. Tam je deloval 34 let (1810-44) in je v tem času po vseh štirih skriptorskih mestih napredoval, najprej do četrtega, nato drugega in končno do prvega kustosa. To je bil tudi najvišji status, ki ga je dosegel Simonič v univerzitetni knjižnici. Bil je cenzor slovanskih, novogrških in romunskih knjig. Pripravljal je katalog rokopisne zbirke, katere vodja je bil.

¹³⁷ Fran Miklošič je deloval v dvorni knjižnici 18 let (1844-62). Začel je kot tretji amanuensis in kasneje nadaljeval Kopitarjevo delo katalogiziranja slovanskih rokopisov ter bil tudi njegov naslednik kot cenzor slovanskih, novogrških in romunskih knjig.

¹³⁸ Ivan Prijatelj je v 14 letih (1905-19) v dvorni knjižnici napredoval od volunterja, znanstvega pomočnika, asistenta, kustosa-adjunkta do kustosa II. razreda. Delal je na oddelku za slovansko filologijo, ki je bil skupaj z literaturo v slovanskih jezikih. Po pripovedovanju Zore Ilič je bil s Simoničem v dobrih prijateljskih odnosih.

¹³⁹ France Kidrič je v dvorni knjižnici deloval 13 let (1907-20). Najprej kot volunter, potem kot znanstveni pomočnik, kot asistent, kustosa-adjunkt in končno kot kustos II. razreda. Tako kot Ivan Prijatelj je delal na oddelku za slovansko filologijo.

¹⁴⁰ Josip Mantuani se je, za razliko od ostalih petih slovanskih knjižničarjev v dvorni knjižnici, ki so se ukvarjali s slavistiko, ukvarjal z glasbo. V 17 letih (1893-1910) tamkajšnjega službovanja je glasbeni zbirki, katere vodja je bil, povzdignil ugled med širokim občinstvom.

¹⁴¹ Več o tem glej: Bruno Hartman, *Dunajska dvorna knjižnica in njeni slovanski knjižničarji*. Knjižnica 15, 3-4: Ljubljana 1971, str.97-107.

¹⁴² V odboru so bili: predsednik Fr. Šuklje (c. kr. dvorni svetnik), podpredsednik dr. M. Murko, tajnik dr. Jožef Mantuani (c. kr. amanuensis c. kr. dvorne knjižnice), tajnikov namestnik dr. V. Kušar, blagajnik Fr. Jančar, blagajnikov namestnik dr. A. Primožič (c. kr. gimnazijski prof.), Metod Dolenc (predsednik Slovenije), M. Hubad (pevovodja Slovenskega pevskega društva), dr. Janko Pajk (c. kr. gimnazijski prof.), R. Pukl (predsednik Podpornega društva za slov. visokošolce), dr. Fr. Simonič (skriptor c. kr. univerzitetne knjižnice) in A. Vadual (predsednik Danice).

¹⁴³ Čehi so prenesli Kollarja v Prago, Srbi Ljubiša v Budvo in Radičevića na Stražilovo ter Hrvati Preradovića v Zagreb. Odborniki v Slovenski Matici in dunajski Slovenci so to vprašanje načeli že v 80-ih. Toda stvari so se premaknile šele leta 1897, ko je Matija Murko sporočil Slovenski Matici, da bodo Srbi tekom poletja prepeljali Vuka Karadića v Belgrad in da ob tej priložnosti vzamejo seboj tudi njegovega učitelja Jerneja Kopitarja, če bi ga Slovenci ne hoteli odpeljati domov. Maja 1897 so zato v Slovenski Matici osnovali odsek, na Dunaju pa poseben odbor za prenos Kopitarjevih posmrtnih ostan-

priprave in vse stroške za slavnost na Dunaju. Svečani izkop Kopitarjevih posmrtnih ostankov se je začel 10. oktobra 1897 ob 10 uri v pričo dr. Franca Simoniča in dr. Jožefa Mantuanija. Simoniča so izbrali kot Kopitarjevega naslednika v poklicu in Mantuanija kot predstavnika knjižnice (dunajske dvorne knjižnice), v kateri je Kopitar nekoč delal.¹⁴⁴

Pisma (1887-1898)

Ker se je Simonič kot gimnazijec šolal s štipendijo daljnega sorodnika Gregorja Plohla iz Ivanjkovcev,¹⁴⁵ je hotel izkazati svojo hvaležnost in raziskati življenje svojega dobrotnika. In ker je služboval na Dunaju, mu je bilo gradivo težko dostopno. Zato je za pomoč zaprosil svojega rojaka, ptujskega župnika Jakoba Meška, ki je o Plohlu že nekaj napisal in objavil. *"Med tem pa izide v 'Slovenskem Gospodarju' leta 1885. št. 42-52 in 1886. št. 1 z naslovom 'Gregor Jož. Plohel, doktor bogoslovja, dekan in nadžupnik Ptujski' njegov životopis, kojega je objavil marljivi gospod Jakob Meško, ki Ptuj dobro pozna, ker je tam služboval, in živi kot župnik bližnjega sv. Lovrenca v Slovenskih goricah v vedni zvezi s tem mestom in njegovimi razmerami. Ko se je zadnje jesen govorilo o zlati maši stričevi, poprijel sem se opet stare ideje, spisati za svečanost Gregor Plohlov životopis; ali kako poleg stanovskih dolžnosti preiskovati v daljnem Beči Ptujске razmere? ..."*¹⁴⁶

Za pomoč je zaprosil tudi zgodovinarja Mateja Slekovca, kar je razvidno iz pisma, ki nosi datum 2. oktober 1886: *"Želeli ste od mene Plohlove zadevajoče stvari. Pa žalibog! Vam ne morem nič kaj posebnega poslati. Kar sem imel, poslal sem bil g. Meško-tu k sv. Lovrencu, edino kar še v svoji zbirki imam, je to, kar je Plohl I. 1770 sam o sebi v zapisnik zapisal ... Prošnjo Plohl-ovo za častni*

kov. Slavnost in svečani izkop Kopitarja in Karadića sta se potem zgodili na isti dan in ob isti uri.

¹⁴⁴ Slavnostne govore so imeli: Franc Šuklje, dunajski župan dr. Karl Lueger, srbski minister Novaković in dr. Matija Murko. Nastopili pa so tudi pevci Slovanskega pevskega društva. Slovo na dunajskem kolodvoru je bilo prav tako zelo svečano. Istočasno so peljali Kopitarjeve posmrtno ostanke v Ljubljano, Karadićeve pa v Beograd. Na kolodvoru v Ljubljani je imel govor ljubljanski župan Ivan Hribar, nato pa se je po petju zbora Glasbene Maticice razvil spreved do pokopališča pri sv. Krištofu, kjer so Kopitarja pokopali. (V 30-ih letih so pokopališče pri sv. Krištofu opustili in Kopitar je bil nato prenešen na Navje; moja opomba) O tem glej: Fr. Levec, *Prenos Kopitarjevih ostankov v Ljubljano*. Anton Knezova knjžica. IV. zvezek: Ljubljana 1897, str. 160-191.

¹⁴⁵ Glej prvo poglavje - *Štajerski Slovenec* - v mojem prispevku.

¹⁴⁶ Jakob Meško in Dr. Franc Simonič, *Dr. Gregor Jožef Plohel, imeniten humanist ali dobrotnik slovenski, njegova domačija in rod v Ivanjkovcih*. Založil Dr. Franc Simonič: Beč 1888, predgovor.

*kanonikat ima še brez dvoma g. Meško, ki Vam jo bode rad poslal; - tudi nekatere druge malenkosti o Plohl-u sem mu bil svoje dni poslal. Le pišite mu; prepričan sem, da Vam bode rad pomagal z vsem, karkoli ima."*¹⁴⁷

Leta 1888 je tako Simonič založil knjigo z naslovom *Dr. Gregor Jožef Plohel, imeniten humanist ali dobrotnik slovenski, njegova domačija in rod v Ivanjkovcih* in za soavtorja navedel Jakoba Meška. V uvodu je med drugim zapisal: *"Izročam Vam jo, dragi rojaki! Z mirno vestjo kot spomin ljubezni do roda in kraja, katerega je žuljava slovenska roka spremenila v raj, katerega naj ohrani bistra in trezna glava - slednje se v vinskih krajih ne more prepogosto naglašati! - našim vnukom slovenskim na večno večne čase! Spisal v slovečem Prateru v Beči, dne 8. Julija 1888. Dr. Fr. Simonič."*¹⁴⁸

Simoničev prispevek v tej knjigi je podrobna, na starih listinah in drugem arhivskem gradivu sloneča rodoslovna študija, ki pa obenem opisuje tudi posestne in premoženjske razmere Plohlovega rodu. Knjigo je posvetil svojemu stricu dekanu Jožefu Simoniču, ki je 29. julija 1888 v Gornji Radgoni praznoval zlato mašo. Franc Simonič je ob tej priložnosti razdelil več izvodov te knjige med sorodnike in znance. Ohranjeno je nedatirano pismo brata Jožefa Simoniča, v katerem poroča Francu na Dunaj, da so 100 izvodov knjige o Plohlu razdelili med svetinjske šolarje, nadučitelj Vauhnik pa je spregovoril zbranim o pomenu knjige.¹⁴⁹

Simoničevo knjigo je v Ljubljanskem zvonu ostro napadel literarni zgodovinar Andrej Fekonja. V pismu z 19. januarja 1889 Simoniču o tem piše prijatelj Matej Slekovec: *"Da je Fekonja Vašega Plohel-a precej ostro na rešeto djal, ste menda v Ljubljanskem Zvonu čitali; meni je kritiko doposlal Stanko Prus, češ, kako o njej sodim. Kritikovati in se nad malenkostmi spodtikati je lahko, a po mojem mnenju prenapeta in pretirana kritika, osobito pri nas Slovencih ni na pravem mestu ter več škoduje, kakor koristi. G. Meško menda o tem nič ne vejo, kar je tudi boljše, sicer bi jih gotovo bolelo."*¹⁵⁰

27. novembra 1888 je Simoničevo knjigo pohvalil Davorin Trstenjak: *"Pokolenje Plohel - Simoničeve rodbine ste prav zanimivo popisali - nekdanjo so živeli značajniši moževi, nego sedaj v dobi egoizma."*¹⁵¹

¹⁴⁷ Pismo hrani Pokrajinski arhiv v Mariboru. Glej op. št. 85.

¹⁴⁸ Glej op. št. 146.

¹⁴⁹ Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

¹⁵⁰ Prav tam.

¹⁵¹ Pismo hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru. Glej op. št. 12.

Iz časa, ko je bil Simonič zaposlen kot skriptor v dunajski univerzitetni knjižnici, so ohranjena tudi pisma z dr. Gregorjem Krekom. Krek je bil med drugim tudi ustanovitelj podpornega društva za slovenske visokošolske študente v Gradcu, ki mu je tudi Simonič več let pošiljal denar (5 gld. letno). Zato pismo z 12. januarja 1889 Krek začne z zahvalo: *"Najprej prisrčna Vam hvala na poslanih 5 gld. za naše podporno društvo. V tem letu prihajajo darovi nekaj pičlejše od prejšnjih let a vendar ni obupati, ker bomo 'Poročilo o stanji in delovanji' društva v preteklem akademijem letu začeli še le razpošiljati in mnogo dobrotnikov je, ki na poročilo čakajo, predno pošljejo svoj dar. Napredujemo vendar in letos bomo zopet več razdelili med naše vseučilišnike nego li lani, dasi je lansko leto prekosilo prejšnje blizu 150 gld. Še jedenkrat Vam srčna hvala!"* V nadaljevanju pa prosi Simoniča za uslugo: *"Neki Šušmar, Jasinek po imenu, priobčil je pod mojim imenom v Parlamentarju več sestavkov, ki obravnavajo slovansko starodavnost ... Meni so poslali samo začetek te znanstvene kolobocije ... Dasi me stvar prav nič ne mika, vendar bi ves sestavek imel za porabo proti tem neslanim teorijam, ako resneje morda vendar o njih kaj izpregovorim na tem ali onem mestu. Prosim Vas torej srčno, poglejte dotične številke, kajti knjižnica ima list gotovo, ter kupite mi jih razen prve t. j. 46, katero že imam in pošljite mi jih ... Ne zamerite, da Vas nadlegujem ali stvar ima poseben vzrok. Lahko bi si naročil stvar tudi pri upravnistvu lista ali nočem, da bi se znalo o tem, kajti ljudje so najivni do skrajnosti in utegnoli bi misliti, da polagam na stvar kako važnost ali kaj temu enakega. Čital bodem te stvari mesto kakega šaljivega lista in zabaval se bodem dobro, kakor sem se že s številko 46. Kaj se vendar vse lahko porodi v zmedenih človeških možganih!"*¹⁵²

Kreku gre zasluga, da je dvignil slovensko stolicno graško univerze na znanstveno višino in jo tako pridružil stolicam dunajske in praške univerze. O tem, kako je na graški univerzi ustanovil slavistični seminar, piše tudi Simoniču v pismu z 25. maja 1892: *"Drugo kar imam Vam javiti kot staremu znanцу in prijatelju ter bivšemu jako marljivemu slušatelju je pa novica, da sem izposloval od ministrstva seminar za slovansko filologijo, s katerim bomo pričeli prihodnje akademično leto t.j. jeseni tega leta. Kakor veste ni bil rajnik Miklošič naklonjen takim zavodom in zato ni hotel imeti seminarja na Dunaji. To je oviralo osnovanje seminarja pri nas in ker sem vedel, da mu stvar ni po všeči, pustil sem jo bil in jo stvar zopet sprožil, ko ste Dunajčani dobili takav zavod. Zdaj je stvar v redu in upam, da bode stolicni mnogo koristila in*

osobito dijaštvu povsem po godu."¹⁵³

Ohranjeni sta tudi dve pismi jezikoslovca dr. Vatroslava Oblaka,¹⁵⁴ v katerih ta prosi Simoniča, da ga priporoči kakšnemu župniku iz Slovenskih goric, blizu takratne Ogrske meje, kjer je hotel proučevati narečje. V pismu z 11. septembra 1891 Oblak piše: *"Jaz bi rad potoval med ogrske Slovence, da spoznam njih narečje, kajti do zdaj še ni nobeden med njimi samimi proučeval njihovega govora in vendar je to narečje jako zanimivo, kakor moremo o tem soditi že po tiskanih tekstih. Če pa sam tja grem moram imeti tamkaj kako moralično podporo, kakega človeka, na katerega se morem pri svojih študijah naslanjati, kateri nekako posreduje med menoj tujcem in domačini. Ljudstvo mislim, da je precej nezaupljivo. Prav lepo bi Vas prosil, da bi me Vi priporočili kakemu od Vaših znancev in prijateljev župnikov v Sloven. goricah, blizu Ogrske meje. Jeden izmed teh štajer. župnikov gotovo pozna kakega župnika med ogrskimi Slovenci, katerem me potem on lahko priporoči. Če pa ravno dotični župnik ne pozna nobenega kolega na Ogerskem pa ve za kakega drugega štajersk. župnika, kateri lahko to stori."*¹⁵⁵

Kot je razvidno iz naslednjega pisma, ki nosi datum 4. oktober 1891, je Simonič uredil vse potrebno, za kar ga je prosil Oblak: *"Potoval bi ipak med ogerske Slovence, če bi ne bilo deževno vreme; zdaj so mi pa vsi tako pot odsvetovali; preložil sem jo torej, ne pa odložil. Za Vaše priporočilo pa prav lepa hvala; porabil ga bom prihodnje leto, če bom dovolj zdrav in krepek."*¹⁵⁶

Nadalje si je Simonič še naprej dopisoval z Andrejem Senekovičem, takrat ravnateljem I. gimnazije v Ljubljani, ki je pod njegovim vodstvom zaslovela kot eden najboljših zavodov v Avstriji. Ta mu je v pismu z 22. maja 1894 pisal o svojem delu v gimnaziji in mu pojasnil, zakaj ga v času, ko je bil na Dunaju, ni uspel obiskati: *"Pred 14 dnevi*

¹⁵³ Prav tam.

¹⁵⁴ Vatroslav (Ignacij) Oblak (1864-1896) rojen v Celju, kjer je tudi obiskoval osn. šolo in gymn. Ker je součence nagovoril, da so peli cesarsko pesem v slovenščini, je bil izključen iz vseh avstr. gymn. in je zato šele leta 1886 maturiral v Zagrebu. Nato je odšel na Dunaj, kjer je študiral slovansko filologijo in primerjalno jezikosl. Marca 1891 je bil prom. za doktorja. Isto leto je dobil od dunajske univerze Linsbergovo štipendijo in v nov. odpotoval v Makedonijo, da bi tam preučil makedonske dialekte. Ker so ga tam Turki imeli za vohuna, je moral 1892 zapustiti Makedonijo in je zato odšel na Dunaj. Še istega leta je odpotoval na dalmatinske otoke študirat čakavsko narečje. V študijskem letu 1893/94 je nato predaval jugoslovansko filologijo na graški univerzi, potem pa zaradi bolezni 1896 umrl. (SBL VI, str. 214-7)

¹⁵⁵ Pismo hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru. Glej: Ms 288 Simonič Franc, II. Korespondenca: 9. Vatroslav Oblak (2, 1891). Katalog rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor. Ms 1 - Ms 300. Založba Obzorja Maribor: Maribor 1978, str. 93.

¹⁵⁶ Prav tam.

¹⁵² Prav tam.

sem bil za par dni na Dunaju. Imel sem nujnega opravka v naučnem ministrstvu. Kakor Ti je morebiti znano iz slovenskih časnikov, imel sem letošnje šolsko leto na gimnaziji veliko sitnosti. Neki predmestni kaplan, Eržen po imenu, vzgajal je med mladino vohune, kateri so mu za par krajcarjev ali pa kozarec vina prav pridno poročali, kaj je brezbožnega govoril ali bral ta ali oni učenec, kaj je v šoli bona fide povedal ta ali oni učitelj. Vse je zbral v dolgi pritožbi zoper "brezversko" gimnazijo, ter pritožbo vložil pri deželnem šolskem svetu. Bile so dolge preiskave, na podlagi katerih je bilo kaznovanih nekoliko dijakov, in par profesorjev je dobilo ukor. Ves akt se je izročil potem ministrstvu v konačno rešitev. Da bi zvedel, kako mišljenje vlada na Dunaju, podal sem se pred kratkim tje. Bil sem vsak dan svojega tamošnjega bivanja pri enem ali drugem gospodu ... Avdi-jenco pri ministru oskrbel mi je prof. Šuklje; vsled tega sem bil na njega navezan bolj ali manj. Prenočišče pa mi je ponudil prof. Sturm, prijatelj moj iz Novega Mesta. ... Tebe bi prav rad obiskal, govorila sva s Sturmom vsak dan o tem in imel sem že celo dan in uro naslovljeno, kedaj pojdem k Tebi, - a računal sem brez ministrstva, moral sem namreč še jedenkrat tje ... Domov sem prišel precej potolažen, ker sem videl, da na Dunaju ljudje bolj mirno in trezno sodijo, kakor nekateri ljudje v Ljubljani. Jaz za svojo osebo od tega potovanja nimam nobenih osebnih koristi, a šlo mi je za zavod, za njegovo čast sem se moral potegniti.¹⁵⁷

V pismu z 31. decembra 1896 Senekovič spet piše tudi o drugih aktivnostih in s tem v zvezi o izobraževanju slovenskih žensk: "Zdaj pa sem močno uprežen v svojem lastnem zavodu, v mestnem zboru in kot predsednik kuratorija višje dekliske šole. Ta šola je bila letos vendarle otvorjena in šteje sedaj v prvem razredu 27 učenk. Za prvo leto gotovo lepo število. Jaz upam, da bode ta šola imela lepo prihodnost ter da bode za kulturni razvoj našega naroda zelo velikega pomena. Doslej pogrešamo povsod, posebno pa ob periferiji, narodno izobraženega ženstva. V Ljubljani so sedaj v tem oziru razmere nekoliko boljše, odkar imamo izvrstno slovensko gledališče. Doslej je tej šoli nasprotovala deželna vlada in pa klerikalna stranka. ... Naše politične razmere na Kranjskem so vedno jednake in slabe, tako da človek, ki ni politik, ne govori rad o njih."¹⁵⁸

Senekovič je nadalje v pismih snubil Simoniča, da bi prišel na izpraznjeno mesto knjižničarja v ljubljansko licejsko knjižnico. V pismu s 26. julija 1897 ga takole prepričuje: "Danes sem pri vladi zvedel, da je sedanji knjižničar Muys že umirovljen. Tedaj se bode njegovo mesto menda res v kratkem popolnilo. Dosedanji skriptor Stefan je sicer rodom Čeh, za ženo ima Nemko, ki v hiši hlače nosi, in otroke svoje ima spisane kot Nemce. Mož ne zna slovenski, če tudi je že dokaj let /menda kakih 10/ v Ljubljani ... O knjižničarstvu zna toliko, kar se je v Ljubljani priučil, drugod v knjižnicah ni služboval. V našo licejalno knjižnico potrebujemo moža, ki se čuti Slovenca, ali vsaj Slovana, kateri bode za to skrbel, da bode knjižnica dobila vse na Slovenskem izšle knjige in važna dela slovanska. Sedaj Muys slovenskih knjig ni kupoval, jemal je le to, kar se mu je uradno zastonj izročilo; če pa je ta ali ona na Kranjskem izšla knjiga slučajno izostala, pa je nikoli ni reklamiral. ... Slovenca, za to mesto zmožnega menda razen Tebe ni nobenega."

Simonič mu je kljub temu negativno odgovoril in priporočil za izpraznjeno mesto kolega dr. Peiskerja, kot je razvidno iz nadaljevanja: "Če je torej dr. Peisker naroden Čeh, dobro nam došel in 100 krat bolj kakor kak Nemec. Ergo na delo zanj!"¹⁵⁹

V naslednjem pismu, ki nosi datum 20. oktober 1897, Senekovič takole sprejme Simoničevo odločitev: "Tebi dam čisto prav, da nisi prosil, ker bi materijelno prišel na slabše. Ako pa hočeš počivati in malo delati, potem pa ni ugodnejše služba kakor tukaj."¹⁶⁰

Simonič in Senekovič sta potem naredila vse kar je bilo v njunih močeh, da službe ne bi dobil kakšen Nemec. V pismu z 30. septembra 1897 Senekovič piše: "Za dr. Peiskerja je treba vse sile napeti in tudi naše poslance zanj pridobiti. Svetoval bi Ti, da se potrudiš v tej zadevi k dr. Šušteršiču, ki med slov. derž. poslanci nosi sedaj zvonec. S Šukljetom sem že jaz govoril, in mi je tudi obljubil, da hoče storiti potrebne korake. Želeti je nujno, da bi v Ljubljano ne prišel zopet kak Nemec."¹⁶¹

Kot je razvidno iz pisma s konca decembra 1897, nista bila uspešna: "Dasiravno mi je dr. Peisker neznana oseba, storil sem zanj, kar sem vedel in mogel. Za Štefana so delali Nemci in neke zelo vplivne osebe na Dunaju. ... On sam nam ni nevaren, nevaren pa utegne postati njegov naslednik, za katero mesto kandidujejo Nemci par pristnih listov svoje gore. Nam je škodilo to, da naši poslanci niso vzajemno in energično postopali." Senekovič v nadaljevanju piše o na splošno slabih možnostih pri zaposlovanju Slovencev: "Pri nas so

¹⁵⁷ Pismo hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Glej: Ms 1431 Šlebinger Janko, VII. Tuja korespondenca: Francu Simoniču Andrej Senekovič (2, 1893-1894). Katalog rokopisov Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Ms 1385 - Ms 1470. NUK: Ljubljana 1999, str. 316.

¹⁵⁸ Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

¹⁵⁹ Prav tam.

¹⁶⁰ Prav tam.

¹⁶¹ Prav tam.

v obče sedaj take razmere, da Slovenec ne more zlehka zlesti na višje mesto izuzemši one slučaje, kjer mu je potem prisojeno za druge tlako delati. Iste razmere vladajo tudi po naših šolah. Na naši gimnaziji je bilo pred par leti razpisano mesto zgodovinarja. Jaz sem se zastavil za prof. Vrhovca, dokazujoč, da zgodovinar mora biti večš tudi slovenskega jezika. Ker pa je mesto bilo razpisano tako, da ima tisti prednost, ki se izkaže s kvalifikacijo za nemški jezik, - dobil sem kot odgovor na svoj utemeljen predlog od deželnega predsednika - nos, češ da sem ukrepe svoje višje oblasti kritikoval, k čemur nisem opravičen. Tako je in bode tudi v prihodnje."¹⁶²

Družabno življenje na Dunaju

Franc Simonič je bil kljub temu, da je preživel večji del življenja v tujini in da je bila njegova žena Nemka, Slovenec z dušo in telesom. V slovenskem duhu so bile vzgojene tudi njune hčere. Najstarejša Olga se tega spominja takole: "Mojemu očetu je bilo mnogo do tega, da se ne odtujimo svoji narodnosti. Doma smo govorili le slovensko, zunaj je bilo vse nemško."¹⁶³ Ob spomenu na šolo pa: "Vobče pa sem jaz skoro bolj kmetsko dekle ko meščanka, to sem tudi vedno v šoli občutila. Vidlo se mi je vedno, da sem tuja. Mogoče tudi zato, ker sem Slovenka."¹⁶⁴ Vse tri so hodile na Dunaju v osnovno in meščansko šolo vsaka od njih pa je igrala tudi en inštrument: Olga in Vera sta godli na violino, Nada pa je igrala klavir.

Ko je dr. Karel Štrekelj, vneti zbiratelj slovenskih narodnih pesmi, postal profesor na slavistiki v Gradcu, so mu dunajski Slovenci leta 1897 priredili poslovljni večer. Na tej slovesnosti so igrale gosli in klavir vse tri Simoničeve hčere. Slovenski narod je o tem dogodku takole pisal: "(Odhodnica g. dr. K. Štreklja.) Z Dunaja se nam piše: *Koncem t. m. preseli se gospod dr. Karol Štrekelj, ki je bil imenovan izr. Profesorjem na graško vseučilišče, z Dunaja v Gradec. Slovenski klub priredi tem povodom v soboto, dne 10. aprila v hotelu "Zur golden Ente" II. Remergasse 4, svojemu dolgoletnemu marljivemu članu in bivšemu tajniku podpornega društva za slovenske visokošolce odhodnico. Govor bode imel g. dr. Mat. Murko, c. kr. docent na vseučilišču dunajskem. Koncertovale pa bodo gospodične: Marica Luzarjeva, Nada, Olga in Vera Simoničeve. Začetek ob osmih zvečer.*"¹⁶⁵

Olga, Vera in Nada okoli 1890
(od desne proti levi).

Vsa družina se je redno udeleževala prireditve slovenskega družabnega življenja na Dunaju. Vse tri hčere so sodelovale pri Slovanskem pevskem društvu in pele v zboru na njihovih koncertih pod taktirko Rusa Anatola Arhangelškega.¹⁶⁶

V gostoljubni Simoničevi družini na Dunaju, so bili vedno prijazno sprejeti tamkajšni Slovenci. Redno so tja zahajali študentje, in sicer kasnejši profesor dr. Jakob Žmavc,¹⁶⁷ pravnik dr. Anton Božič,¹⁶⁸ jezikoslovec dr. Rajko Nahtigal,¹⁶⁹ že omenjeni bibliotekar dr. Ivan Prijatelj in drugi.¹⁷⁰

Posebno pozornost pa je Simonič namenil rojaku, slikarju Romanu Fekonji,¹⁷¹ katerega je

¹⁶⁶ V družinskem arhivu Simonič/Šlebinger so ohranjeni sporedi teh koncertov, ki jih je Slovansko pevsko društvo prirejalo najprej v dvorani "Ronachra" na I. Schellinggasse 4, potem (od 1902) pa v dvorani hotela "Savoy" na VI. Mariahilferstrasse 81: Ročnik XLII. 1902-1903, XLIII. 1903-1904, XLIV. 1904-1905, XLV. 1905-1906.

¹⁶⁷ Jakob Žmavc (1867-1950), roj. na Rožičkem Vrhu pri Vidmu ob Ščavnici je po končani gimnaziji (1887) študiral zgod. in zemljepis na univ. v Gradcu, nadaljeval do 1890 v Pragi in končal 1892 na Dunaju (tudi slavistiko). Promoviral je leta 1894, potem pa do pokoja izmenično poučeval na gimn. v Lj., Kranju in Mrbu. (SBL XV, str. 989)

¹⁶⁸ Anton Božič (1876-1953), roj. v Stročji vasi pri Ljutomeru, je po končani gimnaziji (1897) študiral pravo na Dunaju in zaključil z opravljenim doktoratom. Leta 1909 pa se je preselil v Celje, kjer je delal kot odvetnik. (SBL I, str. 55)

¹⁶⁹ Rajko Nahtigal (1877-1958), roj. v Novem mestu, je po končani gimnaziji (1895) študiral na dunajski filozofski fakulteti ter leta 1901 doktoriral iz slovenske filologije in primerjalnega jezikoslovja. Po študiju v Rusiji se je 1902 vrnil na Dunaj, kjer je na raznih zavodih začel s poučevanjem ruskega jezika. 1913 je bil imenovan za izred. in 1917 za rednega prof. slovenske filologije na univerzi v Gradcu. 1919 je bil imenovan za red. prof. na univerzi v Lj. in tam postal prvi dekan, nato pa še rektor filozofske fakultete. (SBL VI, str. 188-9)

¹⁷⁰ Po pripovedovanju Zore Ilich (roj. Šlebinger).

¹⁷¹ Roman Fekonja (1868-1910) roj. v Veličanah (župn. Svetinje) je osnovno šolo obiskoval v Svetinjah in v Ljutomeru in nato s pomočjo svetinjskega župnika Gajška eno leto gimnazijo v Ptuj. Nato ga je leta 1884

¹⁶² Prav tam.

¹⁶³ Glej op. št. 57 (*Babičina beseda, I. Spomini na otroštvo*), str. 13.

¹⁶⁴ Glej op. št. 57 (*Babičina beseda, II. Zaroka*, pismo Francu Simoniču, G. Radgona, 23. julija 1901.), str. 15.

¹⁶⁵ Slovenski narod, št. 80, leto XXX, 9. april 1897, str. 3.

finančno in tudi drugače podpiral. V pismu s 17. oktobra 1890 Fekonja piše: *"Jaz Vam za vse Vaše velike dobrote za vselej hočem hvaležen vstajati, ker ste me že iz velike revščine pomagali, bom Vam to dobroto, na kateri koli način Vam bo drago z veseljem povrniti. ... Za kako naročilo si ponižno dovoljim moj tukajšnji naslov priložiti ..."*¹⁷² Simonič je na primer posredoval pri slavistu Franu Miklošiču, da ga je Fekonja portretiral v začetku leta 1891. Z njegovim portretom je želel Fekonja nastopiti na dunajski razstavi, vendar mu slike na akademsko letno razstavo niso sprejeli. O tem piše Fekonja v pismu, ki ga je 21. marca 1891 poslal z Gradca Simoniču na Dunaj: *"Ravno včeraj sem glas dobil ... da niso sprejeli Miklošiča v rastavo, ker je okvir le prepozno prišel tje mi pravijo. To pa je skoraj neverjetno, ampak kak sem že na Dunaji zvedel, da morem pazko imeti, če mi ga sploh razstavijo. ... Pač je smola to. Svetujte mi gospod doktor, kaj da imam za storiti se sliko. Slika more že v kakih 10 tih dneh doma biti, namreč pri meni kak se mi je naročilo, takoj bom še danes komisijo naznanil, da mi podoba nazaj spravi, ker pozneje mi več ne garantira za njo."*¹⁷³ Simonič je nato poskrbel, da so to sliko razstavili v Künstler Clubu, in Fekonja se mu je v pismu s 26. marca 1891 za to zahvalil: *"Ker včeraj nesem na akademijo hodil, ter danes Vašo drago in cenjeno pismo sprejel za kterege Vam iskreno zahvalo izražam in posebno pa, ker ste bili tako dobri in za sliko drugi prostor pozvedeli. Za to sem jaz sicer ujeca prositi namenil, ker pa oni po takih potih malo uplivajo, sem Vam častiti gospod doktor hvaležen za ta trud ..."*¹⁷⁴ Tudi ko se je Fekonja preselil v New York, sta s Simoničem preko pisem obdržala stike.

Podobno kot za slikarja Fekonjo je Simonič skrbel še za enega rojaka, za pisatelja Božidarja

Flegeriča. Pošiljal mu je knjige, denar in ga tudi moralno podpiral pri njegovem delu. V pismu s 14. marca 1894 Flegerič piše: *"Tvoji želji ne morem ustreči; Dante-ja jaz ne morem sloveniti, za tako velikansko delo sem preslab. ... Morda bi poskusil sloveniti vsaj neke speve, da sem v inačih razmerah! Nočem Ti opisovati svojega sedanjega položaja, ker bi Te to žalostilo, marveč Te prosim, da bi zopet blagovolil poslati 1 forint, ker ga za obuvavo silno potrebujem."*¹⁷⁵

V zahvalo je Flegerič za Simoničev 47. rojstni dan spesnil kratko pesem, ki jo je priložil k pismu z 2. oktobra 1894.¹⁷⁶

Kustos v dunajski univerzitetni knjižnici (1898-1906)

17. marca 1898, 21 let, odkar se je Simonič zaposlil v dunajski univerzitetni knjižnici, ga je ministrstvo za uk in bogočastje imenovalo za provizoričnega kustosa. Njegova plača se je povišala za 200 gl. in je tako skupno znašala 2.700 (2.000 + 600 + 100) gl. Kot je ugotovil dr. W. Lukan, je do tega imenovanja prišlo zaradi Grassauerjevega predloga, ki ga je izdelal za spodnjeavstrijsko namestništvo (januarja 1896), ob odhodu kustosa dr. Wilhelma Haasa iz tamkajšne knjižnice. Glede na delovno dobo in kariero v knjižnici naj bi to izpraznjeno mesto zasedel Albert Gessmann. Gessmann je bil tako strokovno kot jezikovno popolnoma kvalificiran, vendar kot državnozborski poslanec službe v knjižnici ni mogel opravljati v polnem obsegu.¹⁷⁷

Grassauer je v predlogu za izpraznjeno mesto kustosa navedel Simoničevo 18-letno službo v univerzitetni knjižnici, opozoril na ustrezno jezikovno kvalifikacijo in omenil, da je napisal za Šumanovo delo *Die Slovenen* literarno zgodovinski del.¹⁷⁸ V poročilu je lepo pohvalil Simoniča še s temi besedami: *"Zato vodi v knjižnici tudi referat za slovansko literaturo. Ima potrebno bibliografsko in splošno znanje o literaturi, predvsem na področju slovanske literature, je zelo zagnan in zanesljiv uradnik, in dobro izvaja konec septembra 1895 prevzeto nadrevizijo katalogiziranja. Njegovo politično zadržanje ter njegovo obnašanje znotraj zavoda je v vsakem oziru brežhibno. Zato je za izpraznjeno mesto kustosa izvrstno usposobljen."*

ljutomerski nadučitelj Jos. Horvat poslal na graško slik akademijo, ki jo je dokončal s podporo grofa Schlicka leta 1887. Studije je nadaljeval na dunajski akademiji in jih tudi končal okr. 1890. 1892 je s svojo sestro Genovefo odšel v New York in od tam v San Francisco, kjer je dobival zlasti kot portretist, veliko naročil. 1896 se je vrnil v domovino, živel v Ljutomeru in tam veliko slikal, a zopet odpotoval v New York, kjer se je, verjetno zaradi nesreče v zakonu, zastrupil v kopeli s plinom. (SBL I, str. 174-5)

Fekonja je v Gradcu portretiral dekana Fr. Simoniča (v pismu z 18. julija 1888, ki ga hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru, je Fekonja izstavil račun za ta portret - 24 gl. in 70 kr.), na Dunaju Fr. Simoniča in njegovo ženo Rozo v New Yorku pa vse tri Simoničeve hčere. Ti portreti so v družinski lasti in jih hranimo v hiši v Gornji Radgoni.

¹⁷² Pismo hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru. Glej: Ms 288 Simonič Franc, II. Korespondenca: 2. Roman Fekonja (9, 1888-1895). Katalog rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor. Ms 1 - Ms 300. Založba Obzorja Maribor: Maribor 1978, str. 93.

¹⁷³ Prav tam.

¹⁷⁴ Prav tam.

¹⁷⁵ Pismo hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Glej: Ms 1431 Šlebinger Janko, VII. Tuja korespondenca: Francu Simoniču Božidar Flegerič (3+1 pesem, 1894). Katalog rokopisov Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Ms 1385 - Ms 1470. NUK: Ljubljana 1999, str. 316.

¹⁷⁶ Prav tam.

¹⁷⁷ Zato je po Haasovem odhodu, namesto Gessmanna, zelo važno in odgovorno mesto nadrevizorja katalogov prevzel Simonič. O tem glej op. št 36, str. 43.

¹⁷⁸ Glej op. št. 86.

Fotografija uradnikov dunajske univerzitetne knjižnice 1902 (za mizo Grassauer in Simonič).

Če se upošteva, da Gessmann že skozi leta knjižnici le na pol pripada, medtem ko se Simonič izključno posveti knjižnici in vrh tega opravlja delo, ki je prej pripadalo kustosu, potem bi po načelu, da naj delu tudi plača ustreza, Simonič imel pravico do mesta kustosa.¹⁷⁹ Ker je Grassauer vedel, da je Gessmannova državnozborna dejavnost ustavno zajamčena pravica in da bo zaradi tega Gessmann vendarle imenovan za kustosa, je spodnjeavstrijsko namestništvo tudi zaprosil, da bi Simonič dobil vsaj "naziv in značaj kustosa". S tem bi se Simoniču izkazalo priznanje za opravljeno delo, pridobil pa bi si tudi boljši položaj v razmerju do drugih biblioteknih uradnikov, katerih delo je moral kontrolirati. Spodnjeavstrijsko namestništvo se je z Grassauerjevim mnenjem sicer strinjalo, toda ministrstvo je za kustosa vseeno imenovalo Gessmanna, Simoniča pa za provizoričnega kustosa. Na status definitivnega kustosa je moral Simonič počakati do upokojitve kustosa Josefa Meyerja, kar se je zgodilo čez dobri dve leti, natančneje 22. avgusta 1900.¹⁸⁰ Kot definitivni kustos je imel Simonič 6.200 (4.800 + 1.400) kron (po novem denarju) plače.¹⁸¹

Simonič je bil med drugim tudi član Avstrijske-

ga društva za bibliotekarstvo (Österreichischer Verein für Bibliothekswesen), ki je izdajalo lasten strokovni časopis,¹⁸² v katerem so na vidnem mestu sodelovali uradniki dunajske univerzitetne knjižnice. Grassauer je bil npr. prvi predsednik, drugi so imeli odborniške funkcije ali pa so načelovali uredništvu časopisa, medtem ko je bil Simonič navaden član brez posebne funkcije. Dokumentiran je en sam večer, ko je Simonič na nekem društvenem večeru povzel diskusijo.¹⁸³ Nedejaven je bil tudi v društvenem časopisu, saj tam ni objavljal svojih strokovnih člankov kot tudi ne recenzij.¹⁸⁴

V Slovenskem biografskem leksikonu nadalje

¹⁸² Od leta 1897 (1. letnik) do leta 1912 (16. letnik) pod imenom Mittheilungen des Österreichischen Vereins für Bibliothekswesen, od leta 1913 (17. letnik) do leta 1915 (19. letnik) pa kot Österreichische Zeitschrift für Bibliothekswesen.

¹⁸³ To je bilo 15. decembra 1899 ob predavanju o ravnokar izdanih "pruskih inštrukcijah". Simonič je načel problem neobstoječega generalnega kataloga za avstrijske knjižnice in pri tem dal za zgled generalni katalog pruskih knjižnic, ki temelji na novih inštrukcijah. Simonič je predlagal društvu, da ustanovi komisijo za izdelavo takih inštrukcij. Predavatelj dr. Robert Daublebsky von Sterneck je repliciral, da prihaja predlog prepozno, v zaključni besedi pa je Grassauer, ki je vodil diskusijo, Simoniča pozval, naj izdela konkretni predlog in ga naslovi na odbor društva. Tega pa potem Simonič ni storil, ker se ta problematika na sejah odbora in na glavnih skupščinah društva vsaj v Simoničevem aktivnem času ni več pojavila na dnevnem redu.

¹⁸⁴ Glej op. št. 36, str. 43-44.

¹⁷⁹ Glej op. št. 36, str. 43.

¹⁸⁰ Original dekreta o Simoničevem imenovanju za definitivnega kustosa se nahaja v družinskem arhivu Simonič/Slebinger v Gornji Radgoni.

¹⁸¹ Glej op. št. 36, str. 42-44.

piše, da je Simonič že zgodaj zastopal knjižničnega vodjo ter kasneje več let vodil knjižnico.¹⁸⁵ Avtor tega sestavka je verjetno pri tem mislil na čas, ko je imel Simonič status definitivnega kustosa (1890-1906) v dunajski univerzitetni knjižnici. Zopet so novejšje raziskave dr. W. Lukana pokazale, da to ne drži. Od leta 1890 dalje je imel namreč status 1. kustosa dr. Johann Fuchshofer, kar pomeni, da je samo on lahko zastopal vodjo knjižnice (Grassauerja) v odsotnosti. Šele ko se je Fuchshofer jeseni 1901 upokojil, je postal Simonič, čeprav takrat le 2. kustos, za stalno odsotnim Gessmannom, prva oseba za Grassauerjem v knjižnici. In šele ko je Grassauer v začetku leta 1903 resno zbolel in zato februarja vzel bolniški dopust, je začasno poslovno vodstvo dunajske univerzitetne knjižnice prevzel Simonič. Grassauer je potem maja istega leta stopil v pokoj, že čez štiri mesece pa umrl.¹⁸⁶

Simoničovo začasno upravno vodstvo knjižnice od februarja 1903 dalje je potem trajalo dobrih pet mesecev, torej ne nekaj let, kot piše v Slovenskem biografskem leksikonu in kot smo mislili doslej. V deloma ohranjenih aktih v arhivu univerzitetne knjižnice na Dunaju, ki jih je Simonič obdelal in zato nosijo parafo "Sč." ali "Dr. Sč.", se zrcali vsakdanje upravno delo vodje knjižnice. Prvi od teh aktov, ki nosi Simoničev podpis, je letno poročilo 1901/02, datirano z 31. januarjem 1903. Iz njega je razvidno, da je Simonič oddal pozicijo nadrevizorja, dobil pa k referatu za slovansko filologijo dodatno, manj zahtevno nalogo končne revizije uredniških del za novi vezani rokopisni katalog. Simonič se je ukvarjal tudi z Gessmannovo prošnjo za upokožitev, ki je bila v začetku septembra ugodno rešena, s čimer je Simonič postal tudi formalno prvi med kustosi. Takrat je njegova plača znašala celih 6.200 (4.800 + 1.400) kron, kot kustos pa se je začel potegovati tudi za prvo quinque-nalno doklado, ki bi jo moral dobiti vsak kustos po petih letih pridobitve tega statusa. Toda pri Simoniču je bil problem ta, da je minilo pet let po imenovanju za provizoričnega kustosa in samo tri leta po pridobitvi statusa definitivnega kustosa. Zato je spodnjavstrijsko namestništvo s prvo quinque-nalno doklado počakalo še dve leti.¹⁸⁷

Medtem ko je Simonič vodil knjižnico, so tekli pogovori o tem, kdo bo nasledil Grassauerja. Senat dunajske univerze je predlagal za naslednika v vodstvu knjižnice njenega bivšega uradnika in takratnega predstojnika graške univerzitetne knjižnice, dr. Wilhelma Haasa. Ministrstvo je vseeno objavilo razpis in nanj se je potem prijavilo sedem kandidatov, med njimi tudi Simonič. Senat se je še enkrat odločil za starejšega in izkušenejšega Haasa.

Minister za uk in bogočastje Wilhelm Hartel se je pridružil mnenju senata in Haasa predlagal cesarju. 9. julija 1903 je bil tako Haas imenovan za univerzitetnega bibliotekarja na Dunaju in je še isti mesec zasedel izpraznjeno mesto predstojnika.¹⁸⁸

Simonič je kmalu po imenovanju Haasa ponovno zbolel, tokrat na živcih, in je bil potem od srede septembra 1903 do srede marca 1904 na bolniškem dopustu. Šel je v bolnico v Gradec, kamor sta ga po nasvetu zdravnika spremljala žena in ena od hčerk, da sta ga lahko vsak dan obiskovali in po tem, ko je zapustil bolnico (decembra), skrbeli zanj. Simonič tudi potem, ko se je vrnil na Dunaj, ni bil zmožen hoditi v službo. Zdravljenje in bivanje v Gradcu je tudi veliko stalo, zaradi česar je Simonič v službi zaprosil za posebno bolniško podporo. Januarja 1904 je novi predstojnik Haas predložil njegovo prošnjo spodnjavstrijskemu namestništvu. Potrdil je izredne Simoničeve stroške, ki so nastali po izrecnem nasvetu zdravnika, in navedel, da ima Simonič večjo družino, tako da redna plača v teh izrednih okoliščinah ni dovolj. V priporočilu je Haas omenil Simoničev vinograd, ki mu zaradi trtne uši povzroča dodatne stroške. Dodal je še, da je Simonič bolehal že v juliju prejšnjega leta, a kljub temu hodil v službo, ter pred tem več mesecev nadomeščal bolnega predstojnika Grassauerja, ko je ta šel v pokoj, pa knjižnico tudi vodil. Ker Simonič še ni nikoli zaprosil za kakšno podporo in glede na okoliščine, je Haas predlagal za prosilca "izdatno denarno podporo".¹⁸⁹ Ta je bila odobrena ob koncu februarja 1904 v znesku 600 kron.¹⁹⁰

Ker je bil Simonič tako dolgo odstoten iz službe, je Haas na novo organiziral njegovo delovno področje. Referat za slovansko filologijo je oddal amanuensisu, Čehu dr. Jaroslavu Sutnarju, ki je Simoničovo delo sistematičnega zbiranja slovanske literature nadaljeval, Simoniču pa je dal referat za bibliografijo (marca 1904).

Simoničeva slovenska bibliografija

Simoniču je bibliotekarska služba, še posebej delo na referatu za slovansko filologijo, predstavljala zelo ustrezen okvir za izdelavo prve retrospektivne bibliografije v slovenščini. Dunajska univerzitetna knjižnica je bila največja knjižnica v

¹⁸⁸ Prav tam, str. 49-51.

¹⁸⁹ V naslednjem pismu je predstojnik Haas spodnjavstrijskemu namestništvu to nekoliko bolje obrazložil: Simoniču bi po statusu kustosa pripadala podpora 600 kron, ker pa je ta dalj časa interimistično vodil biblioteko in zaradi drugih okoliščin, ki jih je Haas omenil že v priporočilu, je predlagal enkratno bolniško podporo v višini 1.000 kron. Toda niti namestništvo niti ministrstvo Haasove argumentacije nista podprla.

¹⁹⁰ Glej op. št. 36, str. 52.

¹⁸⁵ Glej op. št. 69.

¹⁸⁶ Glej op. št. 36, str. 47.

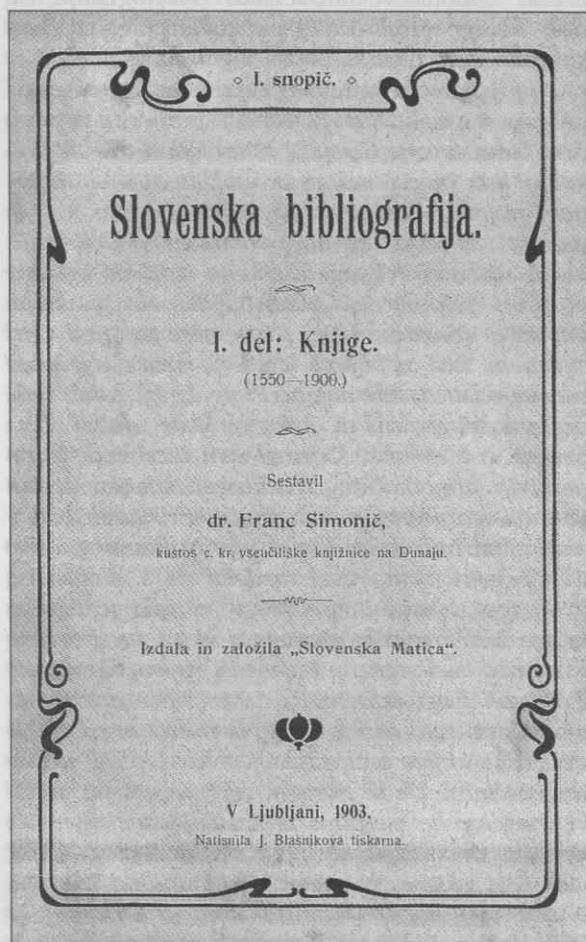
¹⁸⁷ Prav tam, str. 49.

habsburški monarhiji in je do njenega razpada imela vlogo centralne državne knjižnice. Skoraj vse slovanske in slovenske knjige, ki so izšle v monarhiji, so se slej ko prej znašle v tej knjižnici. Simonič, ki je bil od leta 1891 referent za celotno slovansko filologijo, je tam začel sistematično zbirati slovansko literaturo, skrbel za njeno dobavo, popis itd. Skratka pri svojem delu je uvidel, da je urejena bibliografija nepogrešljiva osnova za znanstveno delo nekega naroda.

Takoj, ko mu je v knjižnici prišla v roke slovenska knjiga, jo je popisal, ali pa je to storil po zanesljivih virih. Med počitnicami je odhajal v domovino, kjer je popisoval knjige, ki jih na Dunaju ni bilo. Polnih 25 let se je posvečal temu delu in uspel zajeti 75 odstotkov slovenske knjižne produkcije za obdobje 350 let: od prve Trubarjeve knjige iz leta 1550 pa vse do leta 1900. Bibliografija predvsem ni zabeležila knjig izven tedanje države. Uredil jo je po abecedi avtorjev ali naslovov.

V zvezi s tem so ohranjena tri pisma, ki jih je Simonič poslal takratnemu skriptorju ljubljanske licejske knjižnice, Luki Pintarju.¹⁹¹ V pismu s 30. julija 1901 Simonič napove svoj obisk v knjižnici: *"Kmalu bodem imel vso slovensko bibliografijo na lističih zbrano. A mnogo slovenskih knjig še nisem v rokah imel, in po drugih pripomočkih zapisani naslovi so netočni in pomankljivi. Ker Vaša knjižnica primeroma največ slovenskih knjig hrani, zato bi hotel v počitnicah priti v Ljubljano za par dni, da si take knjige pogledam in popišem. ... Zato Vas prosim, da mi blagovolite naznaniti, ali bi mogoče bilo letos od 16. avgusta do 15. septembra - to je čas mojih počitnic! - Vašo knjižnico rabiti? ... veselilo bi me, ako bi mogel Vas kot slovenskega rojaka v knjižnici najti, ker bi mi Vi mogli bolje postreči, kot Vaš predstojnik, ki ni Slovenec."*¹⁹² V pismu s 30. decembra 1901 preloži svoj obisk v knjižnici na naslednje leto: *"Neka nesrečna zvezda blišči moji slovenski bibliografiji, kojo bi že davno završil, da bi mogel se dokopati do knjig samih ... Vse delo zdaj spet popolnoma počiva, ker sem preveč z drugimi posli obložen."*¹⁹³ In končno v pismu z 10. julija 1902 piše: *"Ker lani ni kazalo,*

*pridem letos gotovo v Ljubljano spopolnit svojo zbirko. Škoda, da ne morem na tenko določiti časa, ker so moje počitnice nekoliko še dvomljive radi silnega dela, ki ga s pisanjem novega abecednega kataloga imamo. ... Jaz prinesem vso svojo zbirko na lističih. Prosim Vas, ako Vam je mogoče, uredite si tako počitnice, da bodete od 9. do 20. septembra v Ljubljani."*¹⁹⁴

Naslovnica Slovenske bibliografije

Kot sem že omenila, je bil Simoničev dom na Dunaju priljubljeno zbirališče slovenskih študentov. Stalni gost dr. Anton Božič je tja pripeljal študenta Janka Šlebingerja, ki je na Dunaju študiral (1899-1903) slavistiko in germanistiko. Ko je ta videl Simoničeve zapise, mu je predlagal, da bi jih izdal v knjižni obliki. Pomagal mu je tudi najti založnika: Slovensko matico v Ljubljani. Preden je bila bibliografija pripravljena za tisk, je bilo potrebnega še veliko dela. Simoniču je zato po svojih močeh pomagala tudi hči Olga. 7. junija 1903 je v svoj dnevnik zapisala: *"Ata je pisal bibliografijo, prepisovala sem črko za črko. Kako dobro, da*

¹⁹¹ Luka Pintar (1857-1915), rojen v Hotavljah v Poljanski dolini. V rojstnem kraju in v Škofji Loki je obiskoval osn. šolo. Na gimnazijo je hodil v Ljubljani, v Gradcu pa študiral klasično filologijo in slavistiko. Od 1883 leta bil suplent na lj. gimnaziji, od 1890 pravi učitelj in nato prof. na gimn. v Novem mestu. Od 1898 leta je služboval kot skriptor na lj. licejski knjižnici, 1909 kot kustos in nato do smrti ravnatelj tega zavoda. (SBL VII, str. 344-52.)

¹⁹² Pismo hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Glej: Ms 1060 Pintar Luka, IV. Korespondenca: Franc Simonič (3, 1901-1902). Katalog rokopisov Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Ms 1000 - Ms 1170. NUK: Ljubljana 1980, str. 30.

¹⁹³ Prav tam.

¹⁹⁴ Prav tam.

Ljudje vsaj do neke mere visijo na formah, koliko nerazumljivega bi sicer kateri napisali!", 28. junija: "Pomagala sem celi dan ateku in končno je tudi dovršil svojo bibliografijo, da sem začela numerirati.", 30. junija: "Rektorjev dan. Ostali doma, porabili dan vsak po svoje in - hvala bogu: Bibliografija je končana."¹⁹⁵

V letih 1903 do 1905 so postopamo izšli trije zvezki Simoničeve *Slovenske bibliografije*, I. del: *Knjige (1550-1900)*, načrtovani pregled člankov, II. del: *Članki*, pa žal nikoli ni izšel.

V predgovoru k tretjem zvezku je Simonič med drugim zapisal: "Pri Slovencih poročajo že izza časa Janežičevega Glasnika razni leposlovni in strokovni listi precej vestno o vsakem novem knjižnem pojavu. Vendar je za kulturno sliko našega naroda važno, da se njegovo duševno delovanje, kakor se zrcali v knjigah, zbrano izda, da postane poraben pripomoček znanstveniku in vsakemu ljubitelju domače knjige. Ko sem se že pred četrto stoletjem lotil nabiranja gradiva, sem želel pred vsem podati naslov natančno po knjigi sami; toda premnogokrat mi ni bilo mogoče dobiti tega prvega vira do rok. Zajemal sem torej tudi iz zanesljivih pripomočkov Th. Elzeja, Šafařnika, iz bogate nakladnice Marnovih Jezičnikov, letnih bibliografij Matičnih Letopisov i. dr. Nabrano gradivo sem prvotno nameraval razdeliti na a. slovenske, b. knjige slovenskih pisateljev v tujih jezikih in knjige neslovenskih pisateljev, ki so pa po svoji vsebini v tesni zvezi z bitjem in žitjem Slovencev. Toda za drugi oddelek je bila zbirka precej pomanjkljiva, zato sem jo izločil iz načrta in sprejel le slovenske knjige onih pisateljev, ki so pisali tudi v slovenščini ... Da se obseg knjige preveč ne razširi in vsebina ne postane premalenkostna, sem za novejšo dobo izpustil manj važni drobiži, kakor računске sklepe posojilnic in hranilnic, zadrug, pravila in poročila raznih lokalnih društev, cenike in podobno. ... Pristop do raznih zasebnih knjižnic mi je bil večkrat nemogoč; zato je pač pri najboljši volji izostala še marsikatera drobtinica. Vse popravke naj si vsak ljubitelj slovenske knjige zabeleži in morda se izda po preteku enega desetletja "Dodatek". Vsem, ki so mi pomagali z raznimi prispevki, izrekam najsrčnejšo zahvalo, posebno pa slavni 'Slovenski Matici', ki je blagovolila zbirko založiti in izdati. Brez njene velikodušne pomoči bi 'Slovenska bibliografija' ne izšla nikdar! Korekturo je oskrboval ves čas dr. J. Šlebinger v Ljubljani, ki je sestavil tudi "Dostavke in popravke" na koncu knjige. Na Dunaju, 1. avgusta 1905. Dr. Fr. S."¹⁹⁶

Hčerki se poročita

Vse tri Simoničeve hčere so medtem odrasle. Najmlajšo Nado, ki je bila glasbeno najbolj nadarjena, so vpisali na konservatorij. Njen profesor klavirja, gospod Thern, je bil nekoč Lisztov učenec. Njena sestra Olga je takole opisala nek njen javni koncert: "Nada je igrala v soboto pri Beethovnovi svečanosti svoj koncert z učiteljem ves na pamet, pa kako! Sedela sem celi čas, skoraj dihati nisem upala in ni najmanjše stvari pokvarila. Potrudila se je močno igrati, bilo je res lepo. Thern sam je bil iznenaden. Ploskali pa so tako, da se je priklonila gotovo devet ali desetkrat. Vsi učitelji so prišli čestitat in drugi, znani in neznani - bilo je res veselje."¹⁹⁷

Drugorojena Vera, je bila navdušena nad slikarstvom. Njen risarski talen je zgodaj opazil družinski prijatelj slikar Roman Fekonja. V pismu s 25. januarja 1895 Fekonja piše: "Jako mi imponira, da Vaše deklinice tako dobro v godbi napredujejo, Verica, pa je takrat že rada, čeravno vse več smešno z olovko kaj kde zasledovala v risanju, kolikor se še spominjam je rada ptiče risala ali druge parklne. Več ali menj pa bi nekaj precej redkega bilo, če bi kaka bečka slovenka slikarica postala in dobro prospevala kakor Verica, ki je že z mladosti nadarjenost kazala. Želejem joj naj se krepko poprime gotovo ima tudi veselje, in gotovo joj ne prepovedujete ..." ¹⁹⁸

Verin risarski talent pa je opazil tudi zgodovinar Matej Slekovec. V pismu z 28. februarja 1896 napiše sledeče pohvalne besede: "Zahvaljujem se Vam, a tudi Verici za doposlani sliki (iz pisma ni razvidno, o katerih slikah je govora; moja opomba), ki delata risarici vso čast. Občudujem toliko spretnost ter Vam in njej iz srca čestitam. Za njeno starost (takrat je bila stara 14 let; moja opomba) je to gotovo kaj nenavadnega in kaže izreden talent, ki pač zasluži, da se goji in vsestransko spopolni. Obe sliki bodem uvrstil v kroniko, a tudi pristavil ime in starost risarice, da se ohrani, kakor Vaš, - tudi njen spomin."¹⁹⁹

Vero so zato hoteli starši spraviti v Ažbetovo šolo v München. Po posredovanju dr. Ivana Prijatelja je bila tja sprejeta leta 1902. V Münchnu je nato srečala svojega bodočega moža Maksima Leonidoviča Blumenaua (1870-1932), ki je bil doma iz Rige, v München pa je prišel študirat nemščino. Februarja 1905 sta se na Dunaju poročila. Takrat je

natisnila J. Blasnikova tiskarna: Ljubljana 1905, predgovor.

¹⁹⁷ Glej op. št. 57 (*Babičina beseda*, III. Družina in otroci, Iz pisma Janku Šlebingerju, 19. decembra 1904), str. 40.

¹⁹⁸ Pismo hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru. Glej op. št. 172.

¹⁹⁹ Pismo hrani Pokrajinski arhiv v Mariboru. Glej op. št. 85.

¹⁹⁵ Glej op. št. 57 (*Babičina beseda*, II. Zaroka (1901-1906), Listi iz dnevnika (junij - julij 1903)), str. 34-37.

¹⁹⁶ Dr. Franc Simonič, kustos c. kr. vseučiliške knjižnice na Dunaju, *Slovenska bibliografija*, I. del: *Knjige (1550-1900)*, III. snopič. Izdala in založila Slovenska Matica,

baje oče Franc Simonič, ki je bil zaradi tega nejevoljen, rekel: *"Na deželi pravijo, da se kruh od kraja reže."*²⁰⁰ Potem sta mladoporočenca takoj odpotovala v Rusijo, saj je dobil njen mož tam službo srednješolskega profesorja nemščine. Živela sta v večih krajih Rusije, največ v Hersonu na polotoku Krimu.

Najstarejša hči Olga pa si je želela postati pisateljica. Veliko je prebirala domače in tuje lep-slovje. Čeprav ni nikoli hodila v slovenske šole, je znala zelo lepo oblikovati slovensko besedo. Zgledala se je v Janka Šlebingerja, ki je zahajal v njihovo hišo. Šlebinger je na Dunaju študiral germanistiko in slavistiko ter je Olgi prinašal na dom knjige, o katerih sta potem debatirala. Po doktoratu z disertacijo o Adamu Bohoriču (1903) se je hotel Šlebinger zaposliti kot bibliotekar v dunajski univerzitetni knjižnici, toda Simonič mu je to odločno odsvetoval. Zato je odšel v Ljubljano, kjer je učil kot suplent na II. gimnaziji. Olga in Janko sta si redno dopisovala. Iz njunih pisem²⁰¹ je razvidno, katere pesnike in pisatelje je Olga prebirala²⁰² in kakšno mnenje si je ob njihovem branju ustvarila.

Leta 1905 je Šlebinger na Dunaju opravil profesorski izpit iz slovenščine in nemščine, kmalu za tem pa je Olgo zaprosil za roko. Olga se je takole spominjala poroke s Šlebingerjem: *"Vse smo hoteli čimbolj preprosto. Brez tuje pomoči sem šivala sebi in sestri celo balo, vse obleke, in ko je Janko prišel po končanem šolskem letu iz Ljubljane, julija položil državni izpit in pripravil Slovensko bibliografijo za tisk, je odločil dan najine poroke na isti dan - 1. avgusta 1905 - kakor datum Bibliografije (1. avgusta 1905 je izšel III. snopič Slovenske bibliografije I. del: Knjige (1550-1900); moja op.). Brez služkinje sva z mamo vse uredili. Ob štirih popoldne je bila v cerkvi na pratrovi zvezdi poroka, nato mala zakuska. Za strežbo pri mizi je bila tuja oseba. Nada je prišla iz Štajerske, igrala nam je Chopina in Mendelsohna, priči pa sta bili dr. Ivan Prijatelj in dr. Rajko Nahtigal. Ob 8.uri so se gostje poslovili, drugo jutro pa so se starši odpeljali z Nado na Štejsko."*²⁰³

Po poroki sta se zakonca vrnila v Ljubljano, kjer se je leta 1906 rodil njun prvi sin Vladimir. Nato sta se preselila v Novo mesto, kjer je Šlebinger postal profesor na tamkajšni gimnaziji. Leta 1907 je Olga rodila še drugega sina, Cirila. Isto-

časno je njena sestra Vera por. Blumenau rodila Nado, tako da je Franc Simonič obiskal Vero v Hersonu, žena Roza pa Olgo v Novem mestu.

Nada pa ni imela take sreče kot njeni sestri. Leta 1906 je imela na Dunaju dva naporna javna klavirska koncerta - 5. in 6. aprila - nato pa je 17. aprila, verjetno za posledicami prehlada in napora, umrla. Smrt najmlajše hčerke, mlade in obetajoče pianistke, je povzročila, da sta starša še v istem letu zapustila Dunaj. Prijatelj kipar Franc Berneker²⁰⁴ je za Nado izklesal zelo lep relief iz kararskega marmorja, ki še danes na radgorskem pokopališču spominja na prezgodaj umrlo, komaj 23-letno Nado Simonič.

Simonič se upokoji

Dr. W. Lukan v svojem prispevku²⁰⁵ navaja, da je iz arhivskega gradiva dunajske univerzitetne knjižnice razvidno, kako je Simonič od leta 1904 vedno pogosteje izostajal iz službe. Od 17. aprila 1906 dalje, ko je zopet huje zbolel, pa se v službo sploh ni več vrnil. Verjetno je k temu pripomogla tudi nenadna smrt njegove najmlajše hčere, kar se tudi ujema z datumom (17. april).

Avgusta 1906 je Simonič zaprosil spodnjeavstrijsko namestništvo za predčasno upokožitev in predstojnik Haas ga je podprl ter predlagal, da ob odhodu iz službe Simonič dobi najvišje (cesarjevo) priznanje za svoje delo. Januarja 1907 je minister Gustav Marchet predlagal cesarju, da Simoniča upokoji in istočasno odlikuje z redom Viteškega križa Franca Jožefa. V predlogu je predstavil Simoničevo poklicno pot - od začetka avgusta 1874 do konca oktobra 1906 - skupaj 32 let in 3 mesece službe ter določil, da mu pripada letna penzija 5.600 kron in 40 vinarjev. Ta znesek je znašal 84 odstotkov zadnje Simoničeve plače, ki jo je prejemal kot državni uradnik VII. razreda. V predlogu je minister še poročal, da je Simonič kot utemeljitev prošnje za upokožitev predložil uradno zdravniško spričevalo, ki potrjuje, da za opravljanje službe ni več sposoben in da je v zadnjih letih zaradi bolezni že večkrat izostal iz službe, zaradi česar je upokožitev tudi v interesu knjižnice.²⁰⁶

Najvišja, cesarjeva odločitev (Allerhöchste Entschliessung) se je glasila: *"Podelim kustusu univerzitetne knjižnice na Dunaju, dr. Francu Simoniču, ob priliki njegove prošnje za stalno upokožitev,*

²⁰⁰ Po pripovedovanju Zore Ilich (roj. Šlebinger).

²⁰¹ Korespondenca Roze Simonič: Janku Šlebinger (1901-1905). Glej op. št. 57 (*Babičina beseda, II. Zaroka*), str. 14-37.

²⁰² Brala je Župančiča, Prešerna, Ketteja, Cankarja, Murna, Gregorčiča, Aškerca, Meška, Pajkovo, Kvedrovo, Dostojevskega, Gorkega, Čehova, Goetheja, Blumauerja, Lessinga, W. Raabeja itn.

²⁰³ Spomini Roze Simonič, glej op. št. 57 (*Babičina beseda, III. Družina in otroci*), str. 39.

²⁰⁴ Franc Berneker (1874-1932), kipar, ki se je svoje obrti učil najprej v delavnici Ignacija Oblaka v Celju, nato je leta 1896 stopil v obrtno šolo v Gradcu, leta 1897 pa je bil kot izredni študent sprejet na Akademijo za upodabljanje umetnosti na Dunaju. Po študijah je ostal kot kipar na Dunaju do 1915, ko je moral k vojakom. Po razpadu Avstrije se je naselil v Ljubljani. (SBL I, str. 34)

²⁰⁵ Glej op. št. 36.

²⁰⁶ Glej op. št. 36, str. 54-55.

*Viteški križ Mojega Franca Jožefovega reda. Dunaj, 15. 1. 1907, Franc Jožef.*²⁰⁷

Z ministrskim odlokom z dne 21. januarja 1907 je Simonič lahko stopil v pokoj. 30. januarja 1907 je 1. kustos Himmelbauer v imenu odsotnega predstojnika Haasa dostavil Simoniču upokojitveni dekret in odlikovanje ter se v uradnem pismu takole poslovil od dolgoletnega kolega:²⁰⁸ "V trenutku, ko se pripravljate na to, da se odpoveste državni bibliotečni službi, kateri ste posvetili skoraj 30 let Vaših moči, se čuti podpisano bibliotečno zastopstvo pozvano, da se Vam za Vašo marljivost in vnemo, za Vašo natančnost, vestnost in razsodnost iskreno zahvaljuje. Tako kot Vaš prijazen in kolegialen značaj bodo tudi Vaše zasluge, ki ste jih pridobili za dunajsko univerzitetno knjižnico, vsem onim ostali nepozabni, ki so imeli priložnost hkrati z Vami delovati za korist biblioteke."²⁰⁹

V pismu, ki ga je Simonič poslal Šlebingerju 21. februarja 1907, je o tem dogodku zapisal naslednje: "Zdaj sem se že na vse strani za čestitke zahvalil, tudi cesarju samem sem raji pisal kanclerju tega reda baronu Helfertu, da se blagovoli zame zahvaliti, ker se ne čutim tako dobro, da bi se upal, posebno v ti hudi zimi, na Dunaj peljati. Dobil sem red in statute po pošti, kakor vrednost 300 kron naznanjeno. Najbolj me je veselilo, da je tudi na mamico dobro vplivalo, ki si je sploh še le k Nadici želela. Najina prva pot je bila s križcem skritim pod vrhno suktnjo, vitežko oba s črevlji po visokem celecju na Nadin grob. Da bi še ona živela, bili bi srečni, a popolne sreče zemljanom ni! Penzija je lepa, vračunali so mi 3 graška leta, vkup 33 let - 5000 (pet tisoč) kron na leto."²¹⁰

Zaključek

Ko je Simonič leta 1877 začel delovati v dunaj-

ski univerzitetni knjižnici, je z njim vred delovalo v knjižnici le 11 uradnikov, vsega skupaj pa je bilo tam zaposlenih 19 uslužbencev. Ko je leta 1907 zapustil ustanovo, je ta že štela 33 uradnikov in skupaj 59 uslužbencev. Knjižni fond je v teh 30 letih narasel od okrog 250.000 knjig oziroma tiskov na nad 700.000. S tem je postala ta knjižnica *daleč največja biblioteka v monarhiji in igrala do konca prve svetovne vojne de facto od povsod priznano vlogo centralne državne biblioteke.*²¹¹

Glavno delo o zgodovini dunajske univerzitetne knjižnice, knjiga Walterja Pongratza iz leta 1977, "Geschichte der Universitätsbibliothek Wien", Simoniča sicer ne omenja. Dr. W. Lukan tudi navaja, da so številni njegovi kolegi - F. Leithe, F. Grassauer, W. Haas, I. Himmelbauer, S. Frankfurter, G. A. Crüwell idr. - z bibliotekarskim delom, s strokovnimi publikacijami in z vidnimi funkcijami bolj stopili v ospredje kot Simonič.²¹² Vseeno pa ne smemo pozabiti, da je v tej knjižnici Simonič preživel večino svojega ustvarjalnega življenja in s svojim delom pomagal dopolnjevati njene knjižne zaklade, posebej s področja slavistike in jih hkrati odpiral svetu. S tem je tudi on prispeval svoj delež k ugledu knjižnice, hkrati pa je z izdelavo "Slovenske bibliografije", ki jo je omogočalo predvsem tamkajšnje knjižno gradivo, pomagal utrjevati slovensko narodno zavest, s tem pa tudi pospeševati razvoj slovenskega naroda.

III. del: Simoničeva zadnja leta v Gornji Radgoni

Ko se je Simonič predčasno upokojil, je z družino oktobra 1906 zapustil Dunaj in odšel živeti v Gornjo Radgono. Ohranjena je številna korespondenca z najstarejšo hčerjo Olgo in zetom Jankom Šlebingerjem, ki sta od leta 1905 živela v Novem mestu, od leta 1909 naprej pa v Ljubljani, in sta ob počitnicah redno prihajala v Gornjo Radgono. Z njima sta se Roza in Franc Simonič redno dopisovala. Roza je v pismih ponavadi nagovorila svojo hči Olgo, Franc pa najpogosteje zeta Janka. Žal manjkajo izgubljena pisma iz obdobja med 1910 in 1917. Tista pisma, ki so se ohranila in katerih deli so za našo temo najbolj zanimivi, bom v nadaljevanju navajala tematsko.

Zasebna knjižnica

Simonič je v svoji hiši v Gornji Radgoni ustvaril bogato zasebno knjižnico, saj je zbral lepo število slavističnih, zgodovinskih in drugih strokovnih ter leposlovnih knjig in predvsem časopisov. Nekaj knjig je nakupil že v času, ko je delal kot biblio-

²¹¹ Glej op. št. 36, str. 30.

²¹² Prav tam, str. 31.

²⁰⁷ V nemškem originalu: "Ich verleihe dem Kustos an der Universitätsbibliothek in Wien, Dr. Franz Simonič, aus Anlass der von ihm erbetenen Versetzung in den bleibenden Ruhestand das Ritterkreuz Meines Franz Joseph Ordens. Wien, am 15. Jänner 1907, Franz Joseph". Odluk hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

²⁰⁸ Original hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

²⁰⁹ Lukanov prevod se v nemškem originalu glasi: "In diesem Moment, wo Sie sich anschicken, dem staatlichen Bibliotheksdienste zu entsagen, dem Sie durch beinahe 30 Jahre Ihre Kräfte gewidmet haben, fühlt sich die unterfertigte Bibliotheksvorstellung gedrängt, Ihnen für Ihren Fleiß und Eifer, für Ihre Genauigkeit, Gewissenhaftigkeit und Umsicht den innigsten Dank auszusprechen. So wie Ihr freundliches und kollegiales Wesen, werden auch Ihre um die Wiener Universitätsbibliothek erworbenen Verdienste allen jenen unvergesslich bleiben, welche Gelegenheit hatten, zugleich mit Ihnen zum Nutzen dieser Bibliothek zu wirken."

²¹⁰ Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

tekar v dunajski univerzitetni knjižnici, druge je zbral, ko je bil v pokoju v Gornji Radgoni.²¹³ Simonič si je naročil knjige tudi prek Šlebingerja in obratno. 22. oktobra 1906 je pisal Janku: "...Ti v resnici še jedne ali druge knjige v Novem Mestu treba, piši mi in Ti jo pošljem, po nepotrebem pa si ne pošiljajmo, ker vse v počitnicah v Radgoni najdete. Sprva sem iskal Folimonovo *"Taschen Grammatik der russischen sprachen"*, ki edina ima pisane cirilske črke, ker se hočeva z mamico po zimi ruski pisati naučiti, ali ni je bilo med Tvojimi knjigami, ampak našel sem jo pozneje v svoji biblioteki. ... Za poslano lepa hvala, posebno za slovar Wolf-Pleteršnikov,²¹⁴ katerega dobiš nazaj še le po moji smrti! Kartone z lističi od tiskane bibliografije pa mi je posebno drago nazaj dobiti, ker sem že začel dodatke in popravke zbirati, kajti zdaj imam čas za to in me delo zopet veseli..."²¹⁵

23. novembra 1906 piše o avstrijskem časnikarstvu in o knjigah, ki si jih namerava še naročiti: "Kar Ti pišeš glede knjig, pregledal sem vse na tenko, in imam za pošiljatev pripravljeno; namreč *'Katol. Obzornika'* od I. letnika št. 1, 2 in 4 in pa Minorjev članek o antikvarjatu. Tega pa ne izrežem, ampak Ti pošljem celo prilogo, a Ti jo v počitnicah dopeljaj nazaj v Radgono, ker veš, da jaz celi časnik za Maksima in Vero (drugorojena Simoničeva hči por. z Maksimom Leonidovičem Blumenauom; moja opomba) hranim, ali recimo raji za nas vse, ker ima *'Presse'* toliko izvrstnega v svojih listih, da je je vredno hraniti, kot največji in najboljši politični časopis naše Države in jeden

največih in najimunitnejših političnih dnevnikov svetá. Časnikarstvo Avstrijsko se je tako spremenilo, da se v ti dobi nobeden list z *'N. fr. Presse'* meriti ne more; in taki prvi list naše države ohrani svojo vrednost za večne čase. Časnike politične malokdo hrani, posebno liste tolike obsežnosti, ker malokdo ima toliko prostora, zato postanejo v kratkem času zelo redki, in njihova vrednost silno raste z letni, ergo hranimo je in čuvajmo, ker je že plačujem. Prihaja mi po *'Presse'* toliko novosti, da niti na Dunaju več ne bi zvedeti mogel, a tu več časa imam čitati, da včasih še tu vsega prečitati ne utegnem. Dalje želiš *'Kat. Obzornika'* 2. številko IV. letnika, ki pri meni cel in doubleta, kateri pa samo druga številka manjka, zato slutim, da po Tvojem prepričanju si si to dubleto s seboj vzel ... Valvazor bode me izredno veselil, če ga dobim v Radgono, vendar to zimo ga še ne bi utegnil študirati, zdaj imam druge nujnejše posle. ... Dalje bi si posebno želel Vrazova dela, če je moreš kde po nizki ceni dobiti in pa kaki veliki latinsko-nemški slovar, najljubši bi mi bil *'Freund'*; a ne bi smel biti dragi. Želj bi še imel več, ali za prvi čas sem s knjigami precej oskrbljen, tudi upam, da bi se utegnol še marsikaj v Ivankovcih (Simoničev rojstni kraj; moja opomba) vrnoti, česar tam ni bilo najti a vem, da sem imel, posebno Janežičivi *Glasniki* in kaj podobnega. ... Posebno me veseli *'Narodni list'* v Celji-Krškem, tega naročim in ta mi zadostuje, da mi ni treba *'Slov. Naroda'*."²¹⁶

V pismu, ki nosi datum 4. december 1906, pa piše o pomenu slovenskega časnikarstva in s čim si še namerava obložiti svoje knjižne police: "*Glede polit. časnikarstva mi zadostuje 'Presse' in pa 'Narodni list', ker več ne bodem utegnil prečitati. Tedaj mi ne daj pošiljati 'Nov. Slov. Štajerca', ker ga ne bi utegnil čitati, ali Ti glej, da ga celega v Radgono doneseš, da ga tu za večne čase ohraniva. Opozarjam Te posebno na naše časnikarstvo, da spraviš za knjižnico kolikor največ takega blaga, ker ravno vrednost časnikov od leta do leta raste, kajti takega blaga po letih ni mogoče niti za dragi denar več dobiti, le mi knjižničarji vemo ti ceniti. Drugim so časniki le za ovitek. Lepa hvala, da si mi velel poslati Breyerjev antiq. katalog, bodem najbrže kaj kupil, premisliti le moram, kako bo kazalo z denarjem, z gospodarstvom posebno vinškim. Po lat. slovarju posebno ne povprašuj, ker upam, da pozneje po mojih kolegih še ceneje z Dunaja dobilo. Jaz za zgodovinske spise hočem, ako mogoče, najobširnejši latinski slovar si pribaviti, ne samo za klasično latinščino, ampak tudi za vse ostale lat. besede, ki jih zgodovinarji in kronisti v srednji in pozni latinščini rabijo.*"²¹⁷

30. januarja 1907 Simonič piše: "*Za božič sem*

²¹³ Velik del bogate zbirke knjig, ki jo je dopolnjeval tudi Janko Šlebinger, je še danes ohranjene v hiši v Gornji Radgoni, del te zbirke pa so leta 1941 odpeljali Nemci.

²¹⁴ Škof Wolf Anton Alojzij (1782-1859) si je zagotovil trajno mesto v slovenski kulturi predvsem s financiranjem in organizacijo nem.-slov. in slov.-nem. slovarja. Za izid velikega slovarja, ki so ga pripravljali od zač. 19. stol. (V. Vodnik, F. Metelko idr.), ima škof Wolf odločilno mecensko zaslugo. Do bo financiral natis, se je odločil po pogovoru z J. Bleiweisom leta 1853. Izdelavo nem.-slov. dela je prevzel M. Cigale (Deutsch-sloven. Wörterbuch, 1860), slov.-nem. dela pa končno M. Pleteršnik (Slov.-nem. Slovar, 1894-95). Na obeh je kot plačnik stroškov poudarjeno označen Wolf. Od tod tudi pogosta oznaka "Wolfov slovar". (SBL XIV, str. 714-6)

Maks Pleteršnik (1840-1923) je opravil na področju raziskovanja in nabiranja živega slovenskega jezika neprecenljivo delo. Iz gradiva, ki so ga že pripravili Caf, Miklošič, Levstik, Zalokar in drugi, ter s svojim lastnim zbiranjem je uredil in dopolnil Wolfov slov.-nem. slovar. V slovarju je določil izreko, glasove in naglas pismenega jezika, pravopis in pravorečje, tako da Pleteršnikov slov.-nem. slovar, izdan leta 1894, velja za prvi slovar slovenskega knjižnega jezika. (SBL VII, str. 381-4)

Franc Simonič si je kasneje zapisoval razne popravke in predvsem dodatne besede k temu slovarju. V družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni hranimo Simoničeve "Dodatke k Wolf-Pleteršnikovemu slovarju".

²¹⁵ Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

²¹⁶ Prav tam.

²¹⁷ Prav tam.

naročil za mamico in nas vse pri Hesse v Lipskem po Weitzingerju nemške klasike: Bürger, Körner, Bauernfeld, Raimund, Lenau in pa Castle Lenau und die Familie Löwenthal ... Pri antikvarju Breyeru v Zagrebu sem kupil Vrazova dela in pa Kukuljevičevu bibliografijo hrvatsko. V Ljubljano katoliški bukvarni sem pisal po Gregorčičeve poezije II. in III. zvezek, ali so bile prodane. Jaz imam samo I. zvezek, morbiti pa imaš Ti kaj še od njega, in če morbiti v šoli ne rabiš, bi me razveselil, ako bi mi poslal, v jesen je spet lahko s seboj vzameš. ... Kupil sem tudi te dneve 'Veliko Pratiško', ki ima letos sliko in kratki životopis mojega prijatelja doktorja Sedeja knezonadškofa goriškega, kar me posebno veseli!" Nato pa pismo takole pesniško zaključil: "Bili bi zdaj lahko veseli, ali brez kupa bridkosti brž nima človeško srce radosti. Bog nas obvari daljne nesreče, ko si želi srce hrepeneče po svojih dragih v daljni tujini, imeti vas spet v svoji bližini."²¹⁸

18. februarja 1908 Simonič spet piše: "Dalje sem dobil povabilo, naj se naročim na 'faksimele izdaje Prešernovega rokopisa', kar stane 20 kron. Piši mi, če se Ti ne naročiš, naročim se jaz, kajti dveh izvodov nama ni treba, eden pa nama prav pride in poleg se podpira izdanje take redkosti, ker bi inaič mogoče bilo, da se niti ne izda."²¹⁹

Simonič kot bibliograf

Novembra 1906 je izšla v Ljubljanskem zvonu ocena Simoničeve *Slovenske bibliografije*,²²⁰ ki

²¹⁸ Prav tam.

²¹⁹ Prav tam.

²²⁰ Tukaj bom navedla prve tri najzanimivejše odstavke Tominškove ocene: "To je ena izmed tistih knjig, ki se do nje popne vsak narod le tekom vsakih 100 let, ali morda niti v takih obrokah ne. - Takozvano občinstvo koraci mimo nje, ne da bi jo ošinilo s pogledom, a vsak raziskovalec slovstva in kulture jo jemlje vedno in vedno v roke. Taka knjiga je zanj isto, kar za planince seznamek markiranih potov, in opravlja isti dvojni posel: ona mu prvič pokaže, kar je storjenega dela, in ga drugič s tem opozarja, koliko dela še njemu preostaja. Oboje je za vsakega delavca, ki hoče več nego delati brez smotra, temeljne važnosti.

Dobra bibliografija je v današnjih časih, ko se ogromno mnogo tiska in tako hitro pozablja, neogibno potrebna za vsakega, ki se peča s spoznavanjem literature; ako za njo ni poskrbljeno, skrbeti mora za njo vsak sam, kolikor pač more. Veliki narodi so v tem oziru izvečine dobro opremljeni s poročili v listih vseh strok in s posebnimi bibliografskimi objavami; ko bi teh pripomočkov ne bilo, bi bil nemogoč pregled čez njih sodobno slovstvo. Slovenci nimamo sistematskih bibliografskih poročil; vse je prepuščeno dobri volji in naklonjenosti naših listov, ki res v tem oziru precej store; a podjetje 'Österr. Bibliographie', ki je nameravalo izdajati bibliografije vseh avstrijskih narodov, je žal, kmalu prenehalo.

Nič manj važni in potrebni, kakor take tekoče bibliografije, so bibliografski zborniki, ki zbera vse natisnjene, včasih tudi rokopisne slovstvene proizvode za

jo je napisal slavist Josip Tominšek.²²¹ 4. decembra 1906 je Simonič, po Tominškovih pohvalnih besedah, pisal Šlebingerju: "Tominškova ocena me je srčno razveselila. Zdaj imam spet veselja do vsega in tudi do dela. Knjige sem iz Ivankovec že dobil in za silo stlačil, kda mi napravi stolar še novo stalažo, potem začnem sistematično bibliografijo popravljati in dopolnjevati. Dalje je tudi moj namen po desetih letih podati nadaljevanje, s katerim hočem združiti popravke in dodatke ter dodati registre, čez celo dobo, ki še bodo le vsem oči odprle, kako potreben je pregled čez vso našo književnost, ko bo vsaki po kazalih mogel mahoma vse zvedeti, kar je po naši književnosti le zvedeti mogoče, in to bode potem dovršeno delo, vzorno, da se lahko ž njim ponašamo. Kdo pa je dr. Tominšek in kaj, Ti ga najbrže osebno poznaš."²²²

V pismu 2. maja 1908 Simonič poroča, koliko je storil v smislu popravljanja in dopolnjevanja svoje bibliografije: "Tiskar Zemlič ima precej slovenskih knjižic, se vé, samo blago po najnižji ceni, posebno Giontinijevo založbo za deco in najnižje stoje blago, katero literati popolnoma spregledajo, zato tudi bibliograf težko do njega pride. Enkrat sem že bil pri njem par ur in si prav dosti notiral ter po tem marsikaj popravil v bibliografiji in dobil tudi novega blaga. Drugokrat pojdem tje z bibliografijo, da si samo dodatke in popravke notiram, ker mi je nekaj še obečal naročiti, za vljudnost sem odkupil 2 knjižici po 40 k."²²³

daljo dobo, morda celo za ves razvoj kakega naroda in njegovega slovstva. K takemu zborniku se zateka strokovni pisatelj pri vsakem svojem delu; često pa opravlja tak zbornik tudi važno vlogo pri reprezentaciji kakega naroda: kažoč na število knjig, zbranih v njem, more vsak zastopnik naroda konkretno dokazati, da je narod produktiven tudi na tem polju. Taka knjiga je nepobiten argument! - Glede take bibliografije smo bili Slovenci doslej na zelo slabem. Čopova-Šafarikova se končava baš tam (1831), kjer se pripravlja procvit našega slovstva; iz poznejše nimamo nič sistematskega več. Z dr. Simoničevu bibliografijo pa smo dobili knjigo, ki obsega zbornik sploh vseh slovenskih knjig tekom našega književnega razvoja (1550-1900). To uvažujoč, spoznamo neprecenljivi pomen te knjige; ona je opravila za to dobo posel, ki se pač ne bo opravljal nikoli več, ker je opravljen. Le izpopolnjevala bo se še morda tuintam za kak drobci in treba bo delo nadaljevati." O tem glej: Josip Tominšek, Dr. Franc Simonič: Slovenska bibliografija I. del: Knjige (1550-1900). Izdala in založila "Slovenska Matica". V Ljubljani 1905. Ljubljanski zvon, št. 11, leto XXVI, Ljubljana 1906, str. 697-99.

²²¹ Josip Tominšek (1872-1945) je v Gradcu študiral slavistiko, klasično filozofijo, primerjalno jezikoslovje, pedagogiko in arheologijo. 1896 postal suplent na gimnaziji v Kranju, 1898 promoviral v Gradcu z disertacijo *Studien zur Batrachomyomachie*. Od leta 1903 do 1904 je bil na študijskem izpopolnjevanju v Berlinu, po vrnitvi pa je do leta 1910 učil na I. državni gimnaziji v Ljubljani. (SBL XII, str. 119-20)

²²² Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič-Šlebinger v Gornji Radgoni.

²²³ Prav tam.

24. septembra 1909 pa piše: "Lističe sem si že dal prirezati, da začnem spet bibliografijo zbirati."²²⁴

V pismu s 23. novembra 1906 lahko beremo tudi Simoničevo različico slovenske besede razglednice, ki jo tudi najdemo v njegovi *Zbirki dodatkov k Wolf-Pleteršnikovem slovarju*, ki jo je imel za lastno uporabo in ni bila nikoli objavljena: "Če prideneta v pismu kako fotografijo ali poglednico (tako bi je morali zvati po pravilni češki besedi "pohlednice", ker razglednica pomeni prav "Ansichtskarten") ... Wolf-Pleteršnikov slovar nima še ne poglednice ne razglednice, tedaj za zdaj še léži pravilnejšo rabo udomačimo ..."²²⁵

V pismu s 4. decembra 1906 Simonič piše tudi nekaj o tem, kako je nastajala *Zbirka dodatkov k Wolf-Pleteršnik-ovem slovarju*: "Za zdaj naj bode zadosti, ker je danes sejem in idem med ljudi še Wolf-Pleteršniku neznanih besed loviti med ljudstvo ..."²²⁶

Ter v pismu z 18. januarja 1907: "Zanimam se zdaj najbolj za naš jezik in zbiram pridno dodatke k Wolf-Pleteršniku, kakih par stotin jih že imam."²²⁷

Šlebingerjev mentor in mecen slovenskih rojakov

Pri tiskanju Simoničeve bibliografije je dr. Janko Šlebinger opravil korekture in v tretjem snopiču, na koncu knjige, sestavil *Dostavke in popravke*. Šlebinger je bil Simoničev učenec v bibliografiji in je tudi nadaljeval njegovo delo.²²⁸

²²⁴ Prav tam.

²²⁵ Prav tam.

²²⁶ Prav tam.

²²⁷ Prav tam.

²²⁸ Na potrebo po redni tekoči in popolni slovenski bibliografiji je sredi 19. stoletja opozarjal Etbin H. Costa. Ko je Costa leta 1868 postal predsednik *Slovenske matice* in naslednje leto še urednik njenega glasila *Letopisa*, je sam začel sestavljati slovensko tekočo bibliografijo. Prvi njegov popis je izšel leta 1869 pod naslovom: *Bibliografija slovenska, ali slovensko knjigoznanstvo od začetka 1868. leta do konca meseca oktobra 1869. leta*. Nato je za leta 1874-1892 sestavil bibliografijo vadniški učitelj in mladinski pisatelj Ivan Tomšič, za leta 1893-1898 gimnazijski profesor Rajko Perušek. Njegov pregled za 1898 je izšel v *Zborniku I./1899*, ki je od *Letopisa* prevzel vlogo znanstvenega glasila. Za leta 1899-1901 je v *Zborniku III./1901* in *IV./1902* oskrbel pregled profesor na gimnaziji v Trstu Karel Glaser, Janko Šlebinger profesor v Ljubljani pa je sestavil letne pregleda za leta 1903-1906 v *Zborniku VI./1904-XI./1907*. Šlebinger je med knjige v pomembnejših skupinah uvrstil tudi važnejše članke iz časopisov in časnikov, v bibliografski opombi pri opisu knjig pa je zabeležil tudi poročila in ocene. Leta 1906 je šel Šlebinger učiti za štiri leta na gimnazijo v Novo mesto in zato so letni pregledi v *Zborniku* prenehali. Ko se je vrnil v Ljubljano je tam leta 1913 izdal pri Slovenski matici združeno gradivo za leta 1907 do 1912 v posebni knjigi: *Slovenska bibliografija za l. 1907-1912*. Leta 1914 je *Slovenska matica* sklenila nadaljevati izdajanje *Slovenske bibliografije* za

Iz njune korespondence je vse to tudi razvidno.

V pismu z 21. februarja 1907 Simonič uči Šlebingerja pisanje kratic: "Hvala za poslano sl. bibl. za l. 1905. Pregledal sem jo, a med koledarji bode jih več manjkalo, obe Pratici, Velika in Mala... Skladni in še neki koledarji bodo manjkali, tako tudi Zakonik za vojvodino Koroško in najbže še kaj. Na strani 192: Pečnik ... kaj pomeni kratica verz pri ceni? S Tvojimi kraticami nisem zadovoljen, delaj je drugokrat po metodi Wolf-Pleteršnikovega slovarja, ki že nekako skrajšano besede na jezik polagajo, z eno črko za celo besedo pa navadno bralec ne ve kod in kam."²²⁹

V pismu z 18. februarja 1908 ga spet popravi: "O poslani slov. bibl. za 1906 sem Ti hotel moje opazke naznaniti, a sem jo še premalo pogledal, vendar bi za prihodnost sledeče želel: 1. da se odrečeš kraticam, ki lahko vse mogoče besede pomenijo, ako se le začenjajo s tisto črko. Jaz sem vendar verziran v bibliografiji, in kolikokrat se mi primeri, da Tvoje kratice ne morem razvozlati in sem prisiljen iti je iskat naprej, ker me vsakokrat strašno jezi, zakaj se ne bi par črk še dodalo, da se čitalcu vsaj prva beseda na spol na jezik položi, druge besede itak po tem že ve. Tako jaz tirjam: namesto ČZN = Časop. N(ar); Domov. Namesto Dom, ker je slednje že samo lehk naslov, kakor Naš Dom! DS - Dom(i). S; II. NK - Ilust. N(ar). Kol.; IMK - Izvest. Muz.Kr.; KD - Kat. Obz.; L.Z. - Ljub. Zv.; NZ. - Naš. Zap.; PV - Pl. Vestn.; SN - Sl. N.; SU

vsakih pet let. Pregled za leta 1913-1917 naj bi po predlogu Šlebingerja sestavil France Kidrič, kustos dunajske dvorne knjižnice, toda prva svetovna vojna je načrt preprečila. *Slovenski matici* je bilo delovanje nasilno ustavljeno, po obnovitvi delovanja pa ta ustanova izdajanja slovenske bibliografije ni več sprejela v svoj program. V času med obema vojnama se je Šlebingerju posrečilo objaviti splošno bibliografijo za leto 1929 in polovico leta 1930 v reviji *Slovenski tisk* 1929, 1930. Ker je potem *Slovenski tisk* sredi II. letnika prenehal izhajati, je z njim zamrla tudi slovenska bibliografija.

Čeprav splošne retrospektivne in tekoče bibliografije upoštevajo in popisujejo tudi periodični tisk, je izšlo tudi nekaj samostojnih bibliografij slovenskega časopisja. Drugi del Simoničeve retrospektivne *Slovenske bibliografije*, ki naj bi prinesel popis člankov in razprav, ni izšel, čeprav ga je obljubil založnici napisati Šlebinger. Leta 1897 je naredil Ivan Vrhovnik bibliografski popis časnikov in časopisov od leta 1797-1897: *O stoletnici Vodnikovih "Lublanskih Noviz"*. Leta 1911 je v zborniku Nika Županiča *Jugoslovanska štampa - Referati i bibliografija*, ki je izšel v Beogradu, Šlebinger objavil bibliografski pregled slovenskih časnikov in časopisov v letu 1911. Leta 1937 pa je Šlebinger v okviru razstave slovenskega novinarstva v Ljubljani sestavil najpopolnejšo celotno bibliografijo slovenskih časnikov in časopisov z naslovom: *Slovenski časniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797-1936*. O Slovenski bibliografiji glej: Janez Logar, *Uvod v bibliografijo*. Izdala in založila Narodna in univerzitetna knjižnica: Ljubljana 1970, str. 209-231.

²²⁹ Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

- Sl. Uč.; UT - Uč. T.; ZSM - Zborn. Sl. M(at). to je po načinu, kakor so v Wolf-Plet. slovarju, kar vsakdo lahko pogodi in nikomur ni treba kratic študirati. 2. Glej, da dostaviš pri vsaki knjigi cene. G. Pech v Börsenlattu pravi, da bi vsaj od leta 1850 naprej bile cene pristavljene, da se po njih more le govoriti o vrednosti knjige, zato bode na vsaki način nadaljevanje moralo cene donesti, ker je bibliografija v prvi vrsti pisana za to, da se poseže po knjigah in za nakupovanje treba najprej vedeti cene."²³⁰

V pismu s 1. aprila 1908 spet o kraticah: "Glede kratic, Te hočem samo opozoriti, da v Tvoji zadnji bibl. za leto 1906 imaš 103 časop. + 21 zbornikov + 7 koledarjev, že vkup = 131, kde pa še časopisi stari, ki so že prenehali, dalje kdo so programi šolski, čitanke in še kaki drugi drobiž, ki pride za Tvoj del bibliografije v poštev, in videl boš, da Ti dobiš kratic za kakih 200 publikacij, a naša abeceda ima samo 25 črk, in te še na pridejo vse v porabo, tedaj bode Te vsaki literat klel Tvojo knjigo "bravši", zato Ti čestitam k Tvoji metodi."²³¹

Simonič je Šlebingerja učil in mu svetoval tudi v drugih literarnozgodovinskih temah. Na primer, ko je Šlebinger napisal spis o Janezu Svetokriškem, ga je Simonič precej ostro ocenil. To je razvidno iz pisma z dne 13. julija 1909. Tam Simonič piše: "Dalje si mi poslal ponatis Ivana Krstnika od Sv. Križa. Prečital sem mahoma tvojo razpravo, a moram reči, da sem od Tebe več pričakoval, kakor ponavljanje neslanih kapricijadi. Odpustim Ti ta literarni greh, ker sodim, da nisi imel časa kosmatega kapucina prebaviti ... Edina zasluga tega spisa je prestava dedikacij radi sublimne latinščine in v tem oziru bi si vsi Slovenci želeli, da bi nam Ti podal vse od verbum v slovenščini, kajti take latinske sublimitete - non leguntur! Ostalo so pleve, ki Ti le utegnejo pri Tvojih bogoslovskih kolegih in slovenski javnosti, ki je v novejši dobi solnčna slovenska tla s kutami zakrila, - mnogo koristiti! ..."

V nadaljevanju je beseda nanesla tudi na bibliografijo: "Pri ti priliki pa Te moram na nekaj opozoriti, kar je v bibliografiji: non mea sed Tua maxima culpa (ne moja, temveč tvoja največja krivda; moja op.). Ti si mi mnogo kazalk odpravil, kak nepotrebne, tako tudi tu. Pogledal sem in našel v kartonu kazalko; "Joannes Baptista a Santa Cruce gl. Janez Kerstnik od Sv. Križa" in to kazalko, kakor mnogo drugih si Ti zavrgel. Naj pa zdaj kdo ide tega slovenskega pisatelja iskat, ne bode našel ne Tvojega Ivana in ne Joannes-a, ker si Ti latinsko obliko izvolil Ivan, jaz pa Janez; mogoče so še druge oblike, kakor: Johannes, Janko, Joan, Hajnz itd. ali kdo bode vse te permutacije iskal. Pravilo je, da tista oblika, ki je na knjigi tiskana, mora vsigdar

biti v bibliografiji, tedaj tu Joannes. V obče pa Ti pri priliki omenim, da jaz stojim na občem internacionalnem bibliografičnem stališču, Ti pa še na oskosrčnem slovenskem, kder res marsikatera kazalka ne bi bila potrebna, ali dostikrat tudi tu odveč ni, za internacionalni učenj svet kakor sem jaz slovensko bibliografijo namenil, pa je vse tako formalno potrebno, kakor sem jaz izdelal, da celo sam uže po Tvoji želji preveč skrajšal in opustil, kar gotovo dela težkoče inorodnim bibliografom in pisateljem, želeli bi res bilo druge izdaje, kder bi se mogle vse pomankljivosti popraviti!"²³²

27. julija 1909, ko Simonič povabi svojo hčer Olgo in zeta Janka na počitnice v Gornjo Radgono, se mu zaradi prej napisanega opraviči: "Tudi se Janku ni treba bojati, da bi jaz o kakih bibliografijah ali drugih sitnostih hotel kaj več ž njim govoriti; kar sem pisal, je bilo "sub rosa", kaki napreden kritičar ga lahko še huje javno obdela; če pa mi bog zdravje da, hočem itak slov. bibliografijo tako obdelati, da bode nam delala čast v internacionalnem učenem svetu!"²³³

Slika Simoniča in Šlebingerja v Gornji Radgoni, 1915.

230 Prav tam.
231 Prav tam.

232 Prav tam.
233 Prav tam.

3. avgusta 1909 se je še enkrat opravičil za ostrino besed: "Radi one kritike, ki ni javna, pa se nič ne vznemirjaj, jaz nisem niti tako hud liberal, ko si Ti, a vеди, da jaz glede Tvojih zmožnosti Tvoje spise ināče sodim, in si želim o naših književnikih temeljite jezikovno literarne razprave, ki odkaže pravo mesto v slovstvenem in jezikovnem oziru kritično preiskanem književniku, ko zanesljiva podlaga bodoči knj. Zgodovini slovenski. Ne boj se, da bi se hotel s Teboj za take reči prepirati, želim si mira in prijateljskih razgovorov o marsičem."²³⁴

Simonič je imel veliko znancev v Gradcu in na Dunaju, kjer je študiral in delal. Šlebingerju je večkrat ponudil, da mu tam najde kakšno službo. 18. februarja 1908 mu na primer piše: "To zimo še hočem v Gradec k grofu zavoljo ceste etc. in pri ti priliki obiščem prof. Hauptmana. Ker prijatelj Hauptman gotovo kmalu pojde v pokoj, piši mi, ali ne bi Ti hotel na njegovo mesto na žensko učiteljske. On je sicer fizik in matematik, a učil je tudi slovenščino, in mogoče da bi se utegnulo po novem kaj več ur odmeriti slovenščini ne le na učiteljsku, ampak tudi na realkah in gimnazijah, jaz bi Ti hotel pot narediti, sprva da le v Gradec prideš, in prijatelj Hauptman bi utegnul za Te že naprej posredovati in pripravljati. Piši mi, ali bi Ti voljen bil eventualno na žensko učiteljske v Gradec iti."²³⁵

Čez leto in pol, ko je imel Šlebinger težave s sluhom, mu je Simonič spet ponudil pomoč pri iskanju druge službe. 6. junija 1910 takole piše Olgi in Janku: "Na Tvoje pismo, Olga, Ti mahoma odgovorim. Ti pišeš: 'ob sluh ob kruh' in se bojiš za Janka in za kruh! Ta rek ni resničen, ker država ima mnogo služb in celo jako dobrih služb, ktere na pol ali celo oglušeli morejo opravljati, treba le pomisliti na biblioteke, arhive, muzeje, uredništva i.d. hvala bogu, da je definitivno, želel bi tudi Maksim bil že definitivno! Če bi se v resnici imel Janko bojati za svoj posluh, in to mu ja zdravnik more povedati, po tem mi pišita in jaz hočem se potruditi, da pride na vseučiliško knjižnico in sicer v prvi vrsti v Gradec, kar bi se, upam, še precej lahko dalo doseči, ker imam tam in na Dunaju dobre znance, ki bi že kaj za Janka storili. Za zdaj pa mislim, naj le mirno počaka, da ozdravi, ne bodita si nič v skrbeh, ker Vidva sta ja v boljšem položaju, ko sem bil nekđaj jaz, in jaz sem se preveč skrbel, kakor se je pokazalo, ni bilo tako nevarno, pri Vama pa še menje, ko imata pri nas zaslombo."²³⁶

Simonič je, kot sem že omenila, večkrat pomagal svojim rojakom, jim pošiljal denar, zastavil zanje dobro besedo, iskal skupaj s Šlebingerjem kakšnega založnika. Ohranjenih je na primer 6

pisem,²³⁷ ki jih je Simoniču napisal slavist dr. Karel Glaser.²³⁸ V njih Glaser na dolgo opisuje spor z nekoliko mlajšim Franom Ilešičem, ki je bil v odboru Slovenske matice. Na primer v pismu z 19. oktobra 1908 Glaser piše: "Letos je 40 let, ko sem pisatelj, in 25 let, ko sem prvi Avstrijec pri Buchlerju na Dunaju promoviral iz sanskrta in tak mladenič mene obsodi na pogubo zaradi neprestane samohvale, ko je ravno nasprotno res! Kaj takega še ni dojemal nobeden slovanski avstrij. gimnazijski profesor od svojih rojakov!"²³⁹

V pismu, ki nosi datum 9. oktobra 1908, se Glaser takole obrne po pomoč na Simoniča: "Tukaj ti pošljem spis, ki sem ga hotel objaviti v 'Ljublj. Zvonu' pa ga ni sprejel. Torej ga pošiljam 'Matici Slov.' za zbornik. Pritožujem se v pismu, naslovljenem na odbor o postopanju nekaterih g. odbornikov, ki so tudi objednem uredniki. To je naravnost nesramno. 22 let baviti se v večernih urah s prevajanjem Shakspera in potem videti vse premetano, to je odveč. Tvoj zet bi mi lahko mnogo koristil ako bi odbornikom odločno postavil ultimatum: auf se opusti Glaserju nasproti dosedajna politika, auf odložim odborništvo in spisovanje bibliografije. Ker nimajo nobenega sposobnega za bibliografijo, bi se mu morali ukloniti. Ali bi pa moral kdo na občnem zboru 'Slov. Matice' stvar spraviti v diskusijo. Lani sem že bil prosil g. dr. Turnerja pa on se boji, da bi se 'osmešil'!! Ko bi ta uloga na Matičen odbor ne pomagala, bi lahko Ti kot moj štajerski stari prijatelj prihodnje leto celo stvar spravil na občnem zboru v razgovor kakor je pred leti prof. Murko zagovarjal Strekeljna. Potne stroške bi ti jaz že povrnil. Prosim te povej mi mnenje svoje o tej ulogi. Lahko si misliš, da sem posebno na Ilešiča indigniran da bi tak sub-

²³⁷ Pisma hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru. Glej: Ms 268 Šlebinger Janko, III. Tuja korespondenca: 16. Francu Simoniču: 1. Karel Glaser (6, 1908-1909). Katalog rokopisov Univerzitetne knjižnice Maribor. Ms 1 - Ms 300. Založba Obzorja Maribor: Maribor 1978, str. 87.

²³⁸ Karel Glaser (1845-1913), roj. v Hočah pri Mariboru je od leta 1865 do 1868 študiral klasično filologijo in slavistiko na Dunaju, nato bil eno leto domači učitelj pri grofu Brandisu v Mariboru, od 1869 suplent na gimnaziji v Leobnu, od 1870 v Celju, od 1872 stalni učitelj v Ptuj, od 1874 v Kranju, od 1877 v Vidmu in od 1880 do upokojitve leta 1900 v Trstu. Potem pa je živel v Gradcu, Ogrskem Brodu na Moravskem in v Hočah. Poleg svojih gimnazijskih predmetov se je intenzivno ukvarjal z indijsko-iransko filologijo. Po dodatnih študijah v tej stroki v Berlinu in na Dunaju je leta 1883 opravil doktorat iz sanskrta. Glaser je napisal o tej snovi več znanstvenih razprav in informativnih člankov in vrsto prevodov v nemškem in slovenskem jeziku. Svoje delo kot književni zgodovinar je pričel z biografijami raznih znanstvenikov in pesnikov, njegovo glavno delo pa je *Zgodovina Slovenskega Slovstva*, ki jo je izdala Slovenska Matica v štirih zvezkih (1894-1900). (SBL I, str. 215-16)

²³⁹ Pismo hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru. Glej op. št. 237.

²³⁴ Prav tam.

²³⁵ Prav tam.

²³⁶ Prav tam.

cuspicus-megalomanček mene zdaj obsodil na pogubo. Smrkolinček!"²⁴⁰

5. decembra 1908 zato Simonič piše Šlebingerju: "Med tem sem si nekoliko dopisoval s prof. Glaserjem, ki živi brž z vsemi slovenskimi pisatelji v sovraštvu, da mu že skoro nikjer nočejo vzeti njegovih spisov v natis. Želi, da bi mu jaz ali prav Ti pomagala izposlovati pri Sl. Matici, da bi njegove spise sprejemala za natis. Ti poznaš razmere, in veš presoditi, ali bi bilo mogoče doseči, da se njegovi članki sprejamejo. Mož dosta ve, pisateljev nimamo preveč, tudi se, razen časnikarstva, tiska pri nas vse premalo, učenega skoro nič, in krivično in nespametno je do naših rojakov, če se njegovim spisom zabrani pot v javnost. Če imaš upanje, da se pri Matici da kaj doseči, sporoči mu morda direktno (Dunaj VIII Langgasse 56 zdaj staneje Glaser). Če ne bode drugod mogoče, mislim na Narodno založbo v Celju, ki pa bode morda le za popularna dela. Po njegovih pismih soditi, mu je najbolj nasproten pri Matici Ilesič!?"²⁴¹ V istem pismu Simonič omeni tudi kiparja Franca Bernekerja in njegovo prošnjo: "Berneker hoče konkurirati za Slomškov spomenik (brž v Ljubljani!) in želi fotografijo oljnate slike Zemljičeve; hotel sem jo dati, a meni nisi pustil ni jednega izvoda, pošlji mu tedaj jednega direktno. (Franc Berneker Wien V. Gassergasse 23)."²⁴²

Delo pri posojilnici in pri družbi Sv. Cirila in Metoda²⁴³

Simonič se je v pokoju ukvarjal tudi z drugimi stvarmi, in sicer je bil od leta 1907 do leta 1911 v odboru posojilnice v Gornji Radgoni.²⁴⁴ V pismu z

21. februarja 1907 piše o tem Šlebingerju: "15. t. m. so me izvolili v odbor pri posojilnici, hoteli so me za načelnika, a sem za zdaj odklonil, dokler ne spoznam razmer, ampak ostanem le odbornik. Dr. Gorički je celo odstopil, ker sta si z novim notarjem dr. Strelcem navzkriž, ki je sedaj tudi v odboru."²⁴⁵

V naslednjem pismu, ki nosi datum 11. marec 1907, govori o delu v posojilnici: "Lepa hvala za knjige, s katerimi si me jako razveselil, bodem prilično se z njimi zabavljal a zdaj ne utegnem. Sprva se moram za posojilnico pobrigati, ki bo kmalu v dobrem tiru, ker sedimo zdaj razen notarja, ki je pa nam kot jurist zelo potreben in hasnovit - v načelstvu sami posestniki, ki že sami (vkup 8 mož) tehtamo nizko cenjeno 100.000 fl. premoženja (med drugimi Škrlec, ki je med narodnjaki tu najbogatejši) in zato nam Celjska posojilnica, ako bi trebalo, mahoma pošlje svojih 100.000 kron na posodo..."²⁴⁶

Poleg tega, da je bil Simonič v odboru gornje-radgonske posojilnice, je bil od leta 1908 do 1910 tudi predsednik odbora podružnice "družbe sv. Cirila in Metoda" v Gornji Radgoni.²⁴⁷ Toda o tej dejavnosti v pismih ni poročal.

Simonič kot gospodar²⁴⁸

Med družinskimi člani oz. tistimi, ki so skupaj živeli v hiši v Gornji Radgoni, je bilo delo razdeljeno tako, da je Simoničeva žena Roza s služkinjo

²⁴⁰ Prav tam.

²⁴¹ Prav tam.

²⁴² Prav tam.

²⁴³ Več o tem glej: Maja Ilich, *Posojilnica v Gornji Radgoni skozi pisma dr. Franca Simoniča*. Glasilo zgodovinskega društva Gornja Radgona, letnik VI, št. 2, izdalo Zgodovinsko društvo G. R.: Gornja Radgona 1999, str. 9-11.

²⁴⁴ Posojilnice so igrale važno vlogo v slovenskem denarništvu, saj so bile v vrsti denarnih zavodov v naših krajih najbolj razširjene. Posojilnic je bilo vse polno po mestih, trgih in vaseh, kjer niso bile ustanovljene le zaradi potreb prebivalstva, temveč predvsem s političnega vidika. Ustanovljene so bile na združni podlagi in vse te zadruge so bile včlanjene v svojih centralah.

Posojilnica v Gornji Radgoni je začela poslovati na začetku leta 1892 in je bila registrirana kot zadruga z neomejeno zvezo. Zadruga je sprejemala hranilne vloge na obresti, pridobivala denarna sredstva iz drugih virov ter svojim članom odobraval posojila po nizki ceni. Posojilnica je imela na začetku svoje prostore na Gornjem Grisu, od leta 1908 do 1941 pa je poslovala v lastni zgradbi ob glavni cesti Radenci - Maribor. Hišo so kupili od Josipa Škrleca.

Po sklepu občnega zbora z dne 4. aprila 1908 se je razrešil M. Osenjak kot načelnik, ter dr. J. Gorički, J. Zemljič in dr. E. Schlander kot člani, na novo pa so bili izvoljeni: dr. F. Simonič, posestnik v Gornji Radgoni, F.

Šantl, posestnik v Črešnjevcih, J. Zemljič, posestnik v Radencih, in dr. F. Strelec, c. kr. notar v Gornji Radgoni. Član načelstva Janko Pelc je bil izvoljen za načelnika in istočasno je bil razrešen tudi O. Ploj.

S sklepom občnega zbora z dne 26. aprila 1911 pa so bili razrešeni: dr. F. Simonič, dr. F. Strelec ter J. Zemljič. Na novo so bili izvoljeni: M. Osenjak župnik pri sv. Petru, dr. J. Gorički, odvetnik v Gornji Radgoni in A. Trstenjak, posestnik v Spodnjih Ivanjcih. O tem glej: Jože Rogan, *Razvoj denarništvu v občini Gornja Radgona*. Glasilo zgodovinskega društva Gornja Radgona, letnik I, št. 2, izdalo Zgodovinsko društvo G. R.: Gornja Radgona 1994, str. 45-49.

²⁴⁵ Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič-Šlebinger v Gornji Radgoni.

²⁴⁶ Prav tam.

²⁴⁷ Leta 1901 je bila ustanovljena podružnica CMD v Gornji Radgoni. Ohranjeni so podatki o njenih predsednikih, tajnikih, blagajnikih, namestnikih predsednikov in odbornikih. Naj samo navedem podatke o predsednikih odbora te podružnice od njene ustanovitve do leta 1910: Janko Čirič, organist, 1901-1905, Jakob Zemljič, posestnik, 1905-1906, Fran Štuhec, kaplan, 1906-1907, dr. Franc Simonič, kustos vseučiliške knjižnice v pokoju, 1908-1910. O tem glej: Andrej Vovko, *Podružnice "družbe sv. Cirila in Metoda" na Stajerskem, ustanovljene do leta 1907*. Časopis za zgodovino in narodopisje, št. 2, letnik 51, nova vrsta 16. Založba Obzorja Maribor: Maribor 1980, str. 351-401.

²⁴⁸ Več o tem glej: Maja Ilich, *Dr. Franc Simonič (1847-1919) kot gospodar*. Glasilo zgodovinskega društva Gornja Radgona, letnik VI, št. 2, izdalo Zgodovinsko društvo G. R.: Gornja Radgona 1999, str. 7-9.

gospodinjala in skrbela za hišo, njena sestra Lidvina Mauko pa je obdelovala vrt, skrbela za živino in delo na njivi (za hišo) ter za vse tri vinograde: Janžev Vrh, Brebrovnik in Sovjak. Franc Simonič je vodil račune, si zapisoval in odločal o večjih nakupih, popravilih itn.

V pismih Šlebingerju je Simonič poročal kako gospodarji, omenjal hude nalive, slabe letine, ter težave z mejami v vinogradu. 27. julija 1909 v pismu takole potarna: *"Moram reči, da ima človek v cesarski službi mirniše življenje, kakor v privatnem gospodarstvu, ker je ljudstvo res zločesto, in mi je sodnik po pravdi sam povedal, da tukajšnje ljudstvo, Nemci in Slovenci, so si v tem jednaki, ne priznava poleg svoje klerikalnosti, nobene avtoritete, ne duhovske ne posvetne, zanašati se na nikogar ne smeš, posebno na kmečke proste ljudi ne, ker ti nikdo dane besede ne drži, znano pa je, da povsod jakši človek škodo trpi proti slabejmu, gospod zgubi vsakokrat proti kmetu, to znajo tudi drugod advokati!"*²⁴⁹

Čeprav so bili Simoniči posestniki, so morali varčno živeti in gledati na vsak izdatek, tako za potovanja kot za nakupe knjig. V pismu s 6. julija 1909 Šlebingerju takole opiše razloge za varčevanje: *"... vendar glavna zapreka pa je, ker Vama pomoči treba, da si moreva midva z mamico odreči, ker tako dalje ne gre, kakor zadnja tri leta. Jaz si namreč na tenko zapisujem slednji helar, kterege dodam razen moje penzije k mojemu gospodarstvu, in da ne omenim nič o letih 1906 & 1907, ki sta me izredno mnogo stali, tedaj samo o lanskem letu 1908, ki nam je lehkomišljeno lepo svoto prihranjenih penez požrlo, namreč 2528 K 49 k čez mojo penzijo. Skrbel sem, kolikor mogoče to zmanjšati, a več se ni dalo, ko 510 kron pripraviti, največ s prodajo vina (272 kron) in zaslužek pri posojilnici (238 kron), tako da je od prihranjenega denarja preminola čez dve tisoč kron, in iz tega moreš sprevideti, da tako gospodarstvo mora vsako rodbino s časom vkončati. Letos smo imeli tudi velike stroške, ker se je izredno mnogo popravljalo v gorica, vendar to je investicija za bodočnost, a drugi lahkomišljeni stroški pa peljajo famulijo v propad in temu se mora vsaki pameten gospodar upreti."*²⁵⁰

Simonič se je v pokoju ubadal tudi s tem, katera od njegovih hčerk bo kaj dedovala. V pismu z 27. julija 1909 je o tem pisal hčeri Olgi in Janku Šlebingerju: *"Veri sem dolgo pismo spisal, in ji razjasnil, da pri naših razmerah druga ne kaže, kakor da ona vzeme po moji in mamini smrti Brebrovnik, kajti inači bi Olga ne mogla ji dedčine izplačati. Olga in Vera sta edini podedovalki in nečem, da bi si jedna ali druga čutila prikrajšano,*

*a po vseh razmerah se morajo posestva tako izročiti, da bo podedovalki mogoče posestva obdržati in plačil rešiti, kajti nimamo preveč posestev in bi Olga sama celo lahko za svojo dečico vse podržala, vendar izplačati sestri ji ne bi bilo mogoče! Ako pa Vera vzame Brebrovnik ide to lahko in Vera in njen zarod ima vsaj lepo letno bivališče, ja za stare dni, ako ji sreča ne bi bila mila, - zdravo stanovanje in (če tudi skopo) življenje na lastni grudi."*²⁵¹

V Brebrovniku je dal Simonič leta 1911 sezidati hišo in prešo. Med prvo svetovno vojno pa je prodal Sovjak. Po smrti Franca Simoniča je tako Vera podedovala vinograd in hišo v Brebrovniku, Olga pa vinograd v Janževem Vrhu in hišo v Gornji Radgoni.²⁵²

Družinsko življenje

Medtem ko je imela Olga Šlebinger redne stike z očetom Francem Simoničem, prek pisem in obiskov, se je mlajša sestra Vera Blumenau, ki se je v Rusijo odselila leta 1905, z njim videla bolj malo. Ob smrti najmlajše sestre Nade leta 1906 je prišla sama brez moža na Dunaj k staršem in nato v Ljubljano k sestri Olgi. Leta 1907 jo je ob rojstvu njenega prvega otroka (Nade, roj. 12. junija 1907) obiskal oče, leta 1910 pa je ob rojstvu drugega otroka (Igorja, roj. 14. julija 1910) v Rusijo prišla njena mama Roza Simonič.

Ko so leta 1914 v Sarajevu ubili Franca Ferdinanda in je izbruhnila prva svetovna vojna, so ljudje v Gornji Radgoni govorili: *"Tudi v njihovi hiši imajo enega Rusa"* (Vera je bila res poročena z

Simonič z ženo in vnuki (Cirilom, Vladkom, Olgo in Vero) v Gornji Radgoni 1915.

²⁵¹ Prav tam.

²⁵² Vinograd je Olga prepustila svoji materi v popolno užitek in popolno breme do njene smrti, sestro pa je izplačala tako, da je Šlebinger prodal veliko zbirko slovenskih knjig v Prago v tamkajšnjo Univerzitetno knjižnico. Po pripovedovanju Zore Ilich (roj. Šlebinger).

²⁴⁹ Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič-Šlebinger v Gornji Radgoni.

²⁵⁰ Prav tam.

Rusom, toda takrat niso živeli v Gornji Radgoni; moja opomba). Simoniča in Šlebingerja so zato vkljenjenega gnali čez celo Radgono na glavarstvo, kjer se je izkazalo, da ni nobeden Rus in da sta oba avstrijska državljana, zaradi česar so ju potlej izpustili.²⁵³

Leta 1917, ko je prišlo do revolucije v Rusiji, zaskrbljeni starši dolgo niso vedeli nič o hčeri. Simonič je zato zaprosil znanca dr. Ivana Žolgerja,²⁵⁴ da bi po diplomatskih poteh dobil kakšno informacijo o Veri in njeni družini.

O tem 23. aprila 1918 piše hčeri Olgi Šlebinger: "Ker je že diplomatska zveza z Rusijo obnovljena in veleposlanika ruska že dospela v Berlin in na Dunaj, šel sem včera na pošto vprašati, ali že sprejmejo rekomandirana pisma v Rusijo; govoril sem s predstojnikom - (Priletel starček, ki mi je jako uludno, vse pojasnil, da pošta še ne more nikake odgovornosti prevzeti, ker bi namreč morala odškodnino plačati, če rekomandiranih pisem ne dostavi, a v sedanjih razmerah ni mogoče nič garantirati in pravi, da drugo ne kaže, kakor obrniti se na ministrstvo, da se uradno pozove po naši Veri.) Naj mi zdaj v časi Janko odpiše, kar je on v ti zadevi storil in kaj zvedel, kajti zdaj je pravi čas, in bati se je, da pride do novih nemirov in pretrganja diplomatske zveze. Jaz bi se obrnel na jednega ali drugega mojih znancev na najvišjih mestih z obširnimi pismom in sicer ali na Ploja, Babnika ali ministra Žolgerja (slednjemu sem pri njegovem literar. delu tako postregel, ko sem bil vodil biblioteko, da so se vsi zgražali, da mu toliko izposojujem in mu ne bi noben bibliotekar toliko dovolil - bil je na nogah bolan in ni mogel iz hiše!) - upam, da mi v tem slučaju vsaki rad postreže. Čakati dolže ne smemo! Babnik in Žolger sta oba

bila povzdignjena, piši mi - Ti tam lahko pozveš - kake naslove zdaj imata ..."²⁵⁵

V pismu s 25. novembra 1918 Simonič piše Šlebingerju: "Od Vere tudi še ni nobenega glasa več, dasi sem že 5 t. m. poslal "ekspresno" pismo v Rigo, kder sedaj stanujeta: Anenstrasse 3. Wohnung: 6, in sta v svojem rekomandiranem pismu omenila oba, da hočeta v prihodnjem pismu več pisati. (Vera: "Ich schreibe nächstens mehr" in Maximov dostavek: "Demnächst schreib ich ausführlich"). Vera piše: "In Moskau war es wohl unmöglich noch zu bleiben. Wie viel könnte ich erzählen. Um nur Kartoffel und Brot zu essen, musste man täglich 50-60 Rubel ausgeben. Ein Pfund Schwarzbrot 8-10 Rubel und da muss man es suchen gehen. Auf Karten gab es 1/8 Pfund fast unessbares Brot, und den letzten Monat überhaupt nichts."²⁵⁶

Kot je razvidno iz tega pisma, je družina Blumenau zaradi lakote v Moskvi pribežala v Rigo. Od tam je Simonič preko Rdečega križa dosegel, da je leta 1919 vsa družina prišla v Kraljevino SHS. Tu so dobili vso pomoč od staršev: hrano, denar in pohištvo ter šli živeti v Brebrovnik.²⁵⁷

Olga Šlebinger, starejša Simoničeva hči, je imela pet otrok: Vladimirja (roj. 19. aprila 1906), Cirila (roj. 28. aprila 1907), Olgico (roj. 1909), Vero (roj. 12. decembra 1911) in Zorko (roj. 12. decembra 1921). Ko je Italija napovedala vojno Avstro-Ogrski, je poslala Olgico in Vero v Gornjo Radgono, kjer je potem Olgica jeseni 1916 začela hoditi v šolo. Zaradi slabih zdravstvenih razmer na šoli - v bližnjem šolskem poslopju so poleti 1916 nastanili težje obolele vojake - je Olgica umrla za difterijo in škrlatinko. Simonič je zato šel k šolskemu upravitelju in zahteval, da se šola začasno zapre ter prostori z apnom pobelijo in razkužijo, kar je potem šele z grožnjami dosegel.

Vera,²⁵⁸ ki je potem živela štiri leta (1914-1918)

²⁵³ Po pripovedovanju Zore Ilich (roj. Šlebinger).

²⁵⁴ Ivan Žolger (1867-1925), roj. na Devini pri Slovenski Bistrici, kjer je tudi obiskoval osnovno šolo in v Mariboru obiskoval gimnazijo. Od 1889 do 1894 je študiral pravo na univerzi v Gradcu in Parizu ter bil nato v Gradcu promoviran "sub auspiciis imperatoris". Od 1894 je bil konceptni pripravnik pri polit. upravi za Štajersko in pri namestništvu v Gradcu, od 1898 koncipist pri min. za uk in bogočastje na Dunaju, od 1902 do maja 1918 v min. predsedstvu. Kot najvišje stoječi Slovenec v drž. upravi je bil Žolger avgusta 1917 imenovan v uradniški vladi E. Seidlerja za ministra z nalogo, da pripravi ustavno reformo v smislu nar. federalizacije avstr. polovice monarhije. Leta 1900 se je habilitiral za priv. docenta na pravni fak. univ. na Dunaju in leta 1918 dosegel naziv rednega profesorja. Po razpadu Avstro-Ogrske je Žolger novembra 1918 postal predsednik upravne komisije v oddelku za notranje zadeve narodne vlade za Slovenijo in je tudi predložil načrt začasne ustave in uprave za Slovenijo. Sodeloval je na mirovni konferenci v Parizu (jan. 1919 - jun. 1920), bil zastopnik kraljevine SHS na prvi skupščini Društva narodov v Ženevi (nov. - dec. 1920) in avg. 1919 bil imenovan za rednega profesorja novoustanovljene Pravne fakultete v Ljubljani. (SBL XV, str. 1002-4)

²⁵⁵ Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

²⁵⁶ Prevod: "(Vera: "prihodnjič pišem več" in Maximov odstavek: "prihodnjič pišem izčrpno"). Vera piše: "V Moskvi ni bilo več mogoče ostati. Koliko bi mogla pripovedovati. Da si samo krompir in kruh jedel si moral dnevno izdati 50-60 rubljev. Za en funt (1/2 kg.; moja opomba) črnega kruha 8-10 rubljev in to si moral še iskati. Na karte je bilo 1/8 funta skoraj neužitnega kruha in zadnji mesec sploh nič."

²⁵⁷ Po Simoničevi smrti je Vera, ki je ugotovila, da se v Rusijo ne bo moč vrniti, odšla z očetovo vizitko k dr. Antonu Korošču v Beograd in ga prosila, da ji pomaga dobiti jugoslovansko državljanstvo. Korošec jo je prijazno sprejel in ji priskrbel jugoslovansko državljanstvo, saj se je z njim Simoničeva družina poznala prek župnika in dekana Jožefa Simoniča, pri katerem je bil Korošec nekoč ministrant.

²⁵⁸ Vera Marentič Novak (roj. Šlebinger) je danes še edina živeča sorodnica, ki je Simoniča tudi osebno poznala, saj je v Gornji Radgoni preživela štiri leta (od 1914 do 1918) svojega otroštva v njegovi bližini.

v Simoničevi bližini, se ga takole spominja: "Dedek je vsako jutro nekaj ur pisal po starem pisalniku - in tudi zvečer je dolgo čital. - Svoj vsakdan je imel razdeljen tako, da je po delu skrbel tudi za zdravje in hodil na dolge sprehode - seveda skoraj nikdar brez mene - v tistih letih, ko sem živela pri njem. ... Občudovanja vredna je bila njegova ljubezen do žene, otrok in vnukov - topla, vedra in z vsem bistvom tudi realno usmerjena, da smo se vsi v hiši dobro razumeli."²⁵⁹

Vera se tudi spominja, da jih je v hiši večkrat obiskala učiteljica Roza Hrenova, po rodu Primorka iz Gorice. Ta je poučevala radgonske otroke v prvih razredih, kjer je potekal pouk v slovenščini. Spominja se, da sta imela Hrenova in Simonič žive razgovore v veži pred zemljevidom Avstro-Ogrske: "Ujela sem, da razpravljata o vojnih dogodkih in o (bodoči) Jugoslaviji. Dobro se spominjam kako se je dedek močno jezil in razburjal in sta bila s Hrenovo obupana, ko so v Radgoni ustrelili 7 primorskih vojaških upornikov maja 1918. Spomnim se kako je dedek kričal "uboge šolske dece ne bi smeli voditi k ustrelitvi". - Bil je strupen vojni čas ter je propadajoča avstrijska oblast (pod vodstvom dr. Kamnikarja - janičarja v Radgoni) zahtevala, da prisostvuje ustrelitvi šolska mladina, z namenom, da čimbolj zastrašijo ljudi."²⁶⁰

Maja 1918 je torej prišlo do vojaškega upora v mestu Radgoni, ki se je zgodil istočasno z uporom v Judenbergu. O tem piše tudi Simonič v pismu s 6. junija 1918: "23. maja so veli bili vojaki doli od pošte v krčmi (Ristl) in tam sta dva navdušena Slovence, bivša ujetnika v Rusiji, pri pijači navdušeno govorila za Jugoslavijo (pravijo, da je eden bil učitelj, drugi pa doktorant, jeden iz Gorice, drugi iz Istre) in da je zato jednega aretiral vojaški policist. Ko pa za jedno uro pride isti policist še po drugega, so se navzoči vojaki zanj zavzeli in je nastala hrabuka. Pripravljeno ni bilo nič. Mirit jih je prišel nek poročnik in prva puška je počila, ne vé se od kod in ranila poročnika po trebuhu. Dalje so ranili nekega narednika in nekega korporala eden od teh je mrtev, eden je okreval, in poročnik še tudi živi. Ker so vojaki bili lačni in najbrže vinjeni, nastala praska nekako okoli 1/2 10 ure zvečer dne 23. maja vdrli so v vojaški magacin in se živeža polastili ter ga popolnoma oropali. Udeleženi so na tem bili vojaki kasarn in barak na vežbališču kakih 800 mož. Strelali so dosti, imeli pa niso skoro nič municije, le slučajno katero ostro patrono, čeprav so bli le slepi strelji s patronami za vaje. Proti njim so ob 11. uri v noči prišli vojaki iz barak za kolodvorom z ostrimi patroni, in ti so naredili škodo s svojimi strelji na vojašnicah in

barakah, in jih več obstrelili; vendar je bilo vse skup le par mrtvih, za gotovo sem zvedel na pokopališču le za 3 mrtve a več ranjenih, kar je najlepši dokaz, da ni bilo prav nič pripravljeno, ni bila nikaka resna vstaja, če kakih 10 ur boja in hudega streljanja ni padlo več ljudi. Drugi den proti poldnevu je bilo že vse mirno. Na to so prišli iz Gradca drugi vojaki mirit, infanterija in dva topa in lovci, a niso imeli kaj več miriti. Od ustajnikov pa je veli circa polovica pobegla deloma s puškami, deloma brez pušk, ktere so v stran zmetali, in se zdaj skrivljejo po gozdovih okoličnih, nekoliko po Štajerskem, še več pa po Vogrskem. To se je zgodilo v četrtek in petek 23. in 24. maja in nato je vojaški poveljnik v Gradcu razglasil za vojaštvo vseh naših krajev do morja preki sod dne 25. maja. Sestavili so vojaško sodnijo, ktero vodi nek general iz Gradca, ki je sodila navadno v hranilnici ... in ki je obsodila po prekem sodu ona dva aretiranca dne 27. maja in so ju še tisti den ustrelili. Zoveta se: Andrej Melihen iz Gorice z srebrno veliko kolajno za hrabrost, ki je pred smrtjo glasno rekel, da pade kak prva žrtva za Jugoslavijo. Drugi je Rudolf Ukovič, njegov oče davčni eksekutor, Hrušica, pošta Podgrad Istra. Dne 20. maja so jih sodili 6 Slovencev in mahoma ustrelili. Ti so peli slovenske pesmi, ko so šli na morišče in klicali: živijo Slovenci, živijo Jugoslavija, le eden se je jokal in prosil naj toliko počakajo, da vidi svojo mater, ki se ta trenutek dopelje, a niso mu zadnje prošnje uslišali. V noči od 29. do 30. dne maja so postavili na tistem mestu ob kasarni, kder so že 8 junakov ustrelili, vešala za obletnico deklaracije za Jugoslavijo."²⁶¹

Vera se tudi spominja, da so bili v hiši med vojno stalno vojaki, ki so spali včasih na slami v veži, včasih na skednju, v kabinetu pa so se menjavali oficirji: "... spomnim se prof. Janka Krajca (sin tiskarnarja) iz N. Mesta in njegove žene Marije, potem Dekleva Roberta iz Trsta in nekih Nemcev, ki so se imeli za 'pucfleke' - svetlolase Čehi."²⁶²

Simonič pa v pismu s 14. julija 1918 omenja naslednje: "Jedno noč sta bili dve strojni puški v našem kabinetu pripravljene, in naš poročnik je hud bil, da se njegovo stanovanje tako zlorabi in res so drugi den že obe dali odnesti, ker se ravno v Gornji Radgoni ni bilo nič bati ..."²⁶³

Po razpadu Avstro-Ogrske smo Slovenci oktobra 1918 prišli pod novoustanovljeno Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, decembra istega leta, pa v okvir novoustanovljene Kraljevine Srbov, Hrva-

²⁵⁹ Iz spominskega dnevnika Vere Marentič Novak (roj. Šlebinger).

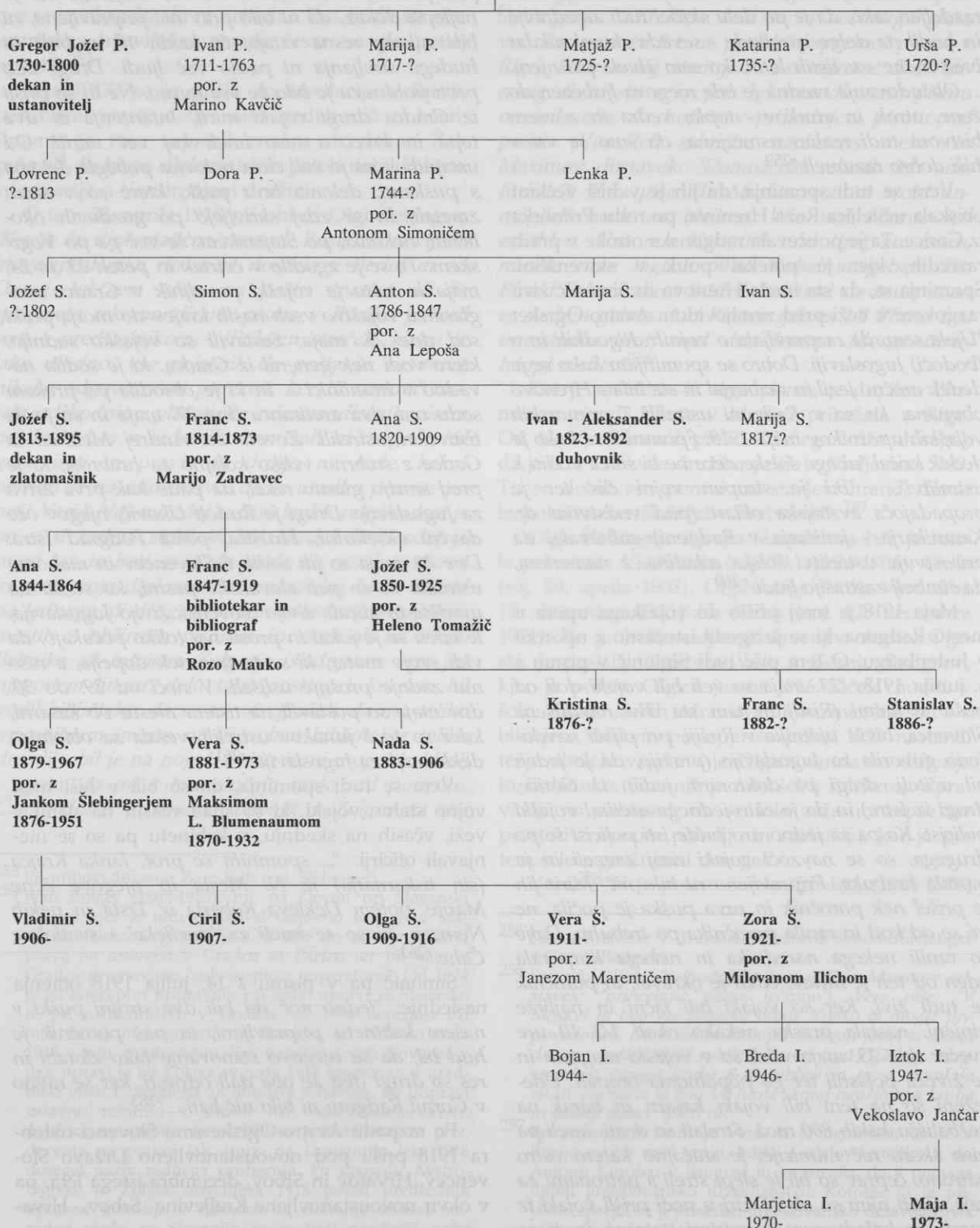
²⁶⁰ Prav tam.

²⁶¹ Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

²⁶² Glej op. št. 259.

²⁶³ Pismo hranimo v družinskem arhivu Simonič/Šlebinger v Gornji Radgoni.

JURIJ PLOHEL por. z ANO FILIPIČ
?-1756 ?-1749

Rodovnik Plohel / Simonič / Šlebinger / Ilich

tov in Slovencev. Novembra 1918 je general Rudolf Maister izvedel mobilizacijo in začel zasedbo slovenske Štajerske. Njegovi borci so prišli tudi v Radgono. Po spominu Simoničeve vnukinje Vere je bila pomladi 1919 četa Maistrovih borcev za radgonsko bolnišnico ogrožena in takrat je Simonič odšel peš v Maribor, da bi obvestil ostale Maistrove borce o stanju v Radgoni.²⁶⁴ Seveda je bilo to za Simoniča, ki je imel takrat svojih 67 let, hud napor. Simonič je že prej bolehal, ta dolga pot v Maribor in nazaj, ter prehlad, ki ga je staknil na poti, pa je bil zanj usoden. 14. julija 1919 je umrl v Gornji Radgoni.

Na pariški mirovni konferenci so potem za mejo določili reko Muro, tako da je mesto Radgona (Radkersburg) prišlo pod Avstrijo, kraj Gornja Radgona kjer stoji še danes hiša Franca Simoniča, pa je ostal pod Kraljevino SHS.

Simoniča so pokopali 16. julija 1919 na pokopališču sv. Petra v Gornji Radgoni. Dva dni za tem so v Murski Straži zapisali: *"Enega svojih naboljših sinov je izgubila Gornja Radgona. ... Življenje, polno lepega dela, je ležalo za njim, ko je dne 14. julija za večno zatisnil svoje trudne oči. Velika ljubezen in pripravljenost, da pomaga bližnjemu, zvesta skrb, ki jo je gojil brez nehanja za svojo okolico vse to je vedno krasilo pokojnika in bode preživelo tudi njegovo smrt, zakaj vsakomur, ki ga je poznal, ostane globoko spoštovanje pred njegovo milo osebnostjo. Počivaj mirno, ti značajni mož in zvesti sin svojega slovanskega rodu! - Lahka Ti bodi domača zemlja!"*²⁶⁵

Zaključek

Naslov naloge *Življenje in delo slovenskega bibliotekarja in bibliografa Franca Simoniča (1847-1919)* pove veliko, a ne vsega. Nanaša se na Simoničevi osnovni področji delovanja: bil je bibliotekar, to je bil poklic, ki mu je posvetil 32 let življenja, in bibliograf, ki je sestavil odlično retrospektivno *Slovensko bibliografijo* - prvo v slovenščini -, ki ji tudi danes, po skoraj 100 letih, ni enake.

Simonič je svoje bogato znanje in izkušnje, ki jih je nabiral skozi celo življenje, prenesel na Janka Šlebingerja, ki je nadaljeval njegovo bibliografsko delo in kot ravnatelj Državne biblioteke, predhodnice današnje Narodne in univerzitetne knjižnice, tudi njegovo bibliotekarsko delo.

V tem prispevku sem imela priložnost predstaviti Simoniča tudi kot zgodovinarja in slavista, kot odbornika gornjeradgonske posojilnice in družbe sv. Cirila in Metoda, kot mecena slo-

venskih rojakov in kot družinskega človeka v različnih življenskih obdobjih. O vsem tem namreč pričajo pisma, ki sem jih predstavila, in so mi odprla pogled v Simoničev svet.

Če pogledamo na njegovo korespondenco, vidimo, da si je dopisoval s takratno slovensko kulturno elito. Večji del svojega življenja je preživel na cesarskem Dunaju in delal v tamkajšni Univerzitetni knjižnici, osrednji tovrstni ustanovi v monarhiji. Ta 'centralni' položaj je bil med drugim vzrok, da so se ljudje obračali nanj z različnimi prošnjami, on pa jim je vedno skušal ustreči. Sposojal, kupoval, prepisoval je knjige in druge dokumente, če so ga tako prosili. Priskrbel je informacije, službe, če je bilo v njegovi moči. Dajal je denar in prenočišče, če je bilo potrebno.

Simonič ni bil narodni junak, bil pa je marljiv delavec in prijatelj, na katerega se je bilo mogoče zanesti. Pripravljal je tiste pomembne sestavine, iz katerih so drugi sestavljali zgodovinske dogodke, sam pa je pri tem največkrat ostajal v ozadju.

VIRI IN LITERATURA

Vse slikovno gradivo je iz družinskega arhiva Simonič-Šlebinger v Gornji Radgoni.

I. PRIČANJA

Zora Ilich (Simoničeva vnukinja)

Vera Marentič Novak (Simoničeva vnukinja)

II. ARHIVSKO GRADIVO²⁶⁶

Družinski arhiv Simonič-Šlebinger v Gornji Radgoni

Univerzitetna knjižnica v Mariboru

Pokrajinski arhiv v Mariboru

Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani

Steiermärkisches Landesarchiv in Graz

III. ČASOPISJE

Ljubljanski zvon: leta 1882, 1888.

Kres: leta 1881-1883.

Slovenski Narod: leto 1897.

Murska Straža: leto 1919.

IV. OBJAVLJENI VIRI IN LITERATURA

Die Völker Oesterreich-Ungarns, Etnografische und culturische Schilderung X, 1, Josef Šuman, *Die Slovenen*. Verlag von Karl Brochasta: Wien 1881.

Generalkatalog der laufenden periodischen Druckschriften an den Österreichischen Universitäts-

²⁶⁴ Prav tam.

²⁶⁵ Murska Straža, glasilo obmejnih Slovencev, št. 14, leto I, 18. julij 1919.

²⁶⁶ Za natančnejši seznam arhivega gradiva, ki je bilo uporabljeno pri pisanju tega prispevka, glej: Maja Ilich, *"Osebni fond" dr. Franca Simoniča (1847-1919)*. ARHIVI, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, letnik XXIII, št. 1-2, Ljubljana 2000.

- und Studienbibliothek, den Bibliotheken der technischen Hochschulen, der Hochschule für Bodencultur, der Gymnasiums in Zara, des Gymnassialmuseums in Troppau und der Handels- und nautischen Akademie in Triest. Herausgegeben im Auftrage des k. k. Ministeriums für Cultus und Unterricht von der k. k. Universitätsbibliothek in Wien unter der Leitung von Dr. Ferdinand Grassauer: Wien 1898.
- Glaser, J.: *Zborovanje slovenskih knjižničarjev v Mariboru*. Knjižica, Glasilo društva bibliotekarjev Slovenije, Letnik VII., št. 3-4. Društvo bibliotekarjev Slovenije: Ljubljana 1963.
- Glaser, K.: *Zgodovina slovenskega Slovstva*. IV. del. Tretji zvezek. (Konec.) Izdala SM: Ljubljana 1898.
- Hartman, B.: *Dunajska dvorna knjižnica in njeni slovenski knjižničarji*. Knjižica, glasilo društva bibliotekarjev Slovenije, 15, 3-4. Društvo bibliotekarjev Slovenije: Ljubljana 1971.
- Heppner, H.: *Študenti iz slovenskih dežel na univerzi v Gradec 1884-1914, I. del: Geografsko poreklo*. Zgodovinski časopis 46, št. 3: Ljubljana 1992. *II. del: Narodnostno in socialno poreklo*. Zgodovinski časopis 46, št. 4: Ljubljana 1992. *III. del: Posebnosti študija*. Zgodovinski časopis 47, št. 1: Ljubljana 1993.
- Ilich, M.: *Mednarodni znanstveni simpozij ob 150-letnici dr. Franca Simoniča*. Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, št. 46. Zveza zgodovinskih društev Slovenije: Ljubljana 1998.
- Ilešič, F.: *Simonič Franc, dr., Slovenska bibliografija, I. del: Knjige (1550-1900), I. snopič*. Ljubljanski Zvon, št. 9, leto XXIV: Ljubljana 1904.
- Lapajne, I.: *Politična in kulturna zgodovina štajerskih Slovencev*. Natisnil J. Rudolf Milič: Ljubljana 1884.
- Logar, J.: *Uvod v bibliografijo*. NUK: Ljubljana 1970.
- Levec, F.: *Prenos Kopitarjevih smrtnih ostankov v Ljubljano*. Anton Knezova knjižica, IV. zvezek: Ljubljana 1897.
- Marušič, B. s sodelovanjem Holz E., Gombač B., Grande S. in Svolfšak P.: *Henrik Tuma, pisma. Osebnosti in dogodki (1893-1935)*. Izdala zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU Ljubljana in Založba Devin Trst: Ljubljana 1994.
- Melik, V. in Vodopivec P.: *Slovenski izobraženci in avstrijske visoke šole 1848-1918*. - Zgodovinski časopis 40, št. 3: Ljubljana 1986.
- Pirjevec, A.: *Knjižnice in knjižničarsko delo*. Družba sv. Mohorja: Celje 1940.
- Program des kais. kön. Gymnasium in Marburg. Veröffentlicht von Direktion am Schlusse des Studienjahres 1867. Buchdruckerei des E. Janschitz: Marburg 1867.
- Pleterski, J.: *Slovinci (1848-1918)*. Študije o Slovenski zgodovini in narodnem vprašanju. Založba obzorja: Maribor 1981.
- Reisp, B.: *Bedeutende slowenische Bibliothekare*. Biblos. Jg. 24, H. 3: Wien 1975.
- Rogan, J.: *Razvoj denarništv v občini Gornja Radgona*. Glasilo, letnik I., št. 2. Zgodovinsko društvo Gornja Radgona: Gornja Ragona 1994.
- Rupel, M.: *Knjižnice in bibliografija*. Knjižnica, Glasilo društva bibliotekarjev Slovenije, Letnik VII., št. 3-4. Društvo bibliotekarjev Slovenije: Ljubljana 1963.
- Rupel, M.: *Dr. Janko Šlebinger*. Letopis SAZU, četrta knjiga 1950-1951. SAZU: Ljubljana 1952.
- Simonič, F. kustos c. kr. vseučiliške knjižnice na Dunaju: *Slovenska bibliografija, I. del: Knjige (1550-1900), I., II. in III. snopič*. Izdala in založila SM, natisnila J. Blasnikova tiskarna: Ljubljana 1903-1905.
- Simoničev zbornik, gradivo s simpozija v Ivanj-kovcih. Izdalo in založilo Slavistično društvo Maribor: Maribor 1999.
- Tominšek, J.: *Dr. Franc Simonič: Slovenska bibliografija, I. del: Knjige (1550-1900)*. Ljubljanski zvon, št. 11, leto XXVI: Ljubljana 1906.
- Vovko, A.: *Podružnice "družbe sv. Cirila in Metoda" na Štajerskem, ustanovljene do leta 1907*. Časopis za zgodovino in narodopisje, št. 2, letnik 51, nova vrsta 16. ZOM.: Maribor 1980.
- Vodopivec P.: *Vloga slovenskih intelektualcev pri emancipaciji Slovencev*. Slovenija 1848-1998: iskanje lastne poti: mednarodni znanstveni simpozij v Mariboru (16.-17. april 1998). Zveza zgodovinskih društev Slovenije: Ljubljana 1998.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Leben und Werk des slowenischen Bibliothekars und Bibliographen Franc Simonič (1847-1919)

Bereits der Titel des vorliegenden Beitrags *Leben und Werk des slowenischen Bibliothekars und Bibliographen Franc Simonič (1847-1919)* deutet auf zwei wesentliche, jedoch nicht alle Tätigkeitsbereiche von Simonič' Wirken hin: Er war Bibliothekar (diesem Beruf widmete er 32 Jahre seines Lebens) und Bibliograph, Verfasser einer hervorragenden retrospektiven *Slovenischen*

Bibliographie,* der ersten in slowenischer Sprache, die auch heute, nach 100 Jahren, noch nichts Vergleichbares kennt. Hierin sind die slowenischen Buchdrucke vom Erscheinen des ersten Buches von Trubar im Jahre 1550 bis zum Jahr 1900 hin versammelt und systematisch geordnet.

Seiner Ausbildung nach war er Historiker und Slawist. An der Grazer Universität hörte er Vorlesungen der bekannten Slawisten Gregor Krek und Franc Miklošič sowie der Historiker Franz Krones und Johann B. Weiss. Nach dem Studienabschluß war er drei Jahre (1874-1877) im Grazer Museum Joanneum und neunundzwanzig Jahre (1877-1906) in der Wiener Universitätsbibliothek beruflich tätig. Seine Bibliothekarskarriere begann er als Bibliothekarhilfsbeamter, setzte sie als Amanuensis, Skriptor, provisorischer Kustos bis zum definitiven Kustos fort.

Simonič begann mit dem mehr oder weniger systematischen Sammeln slawischer Literatur in der Wiener Universitätsbibliothek. Im Hauptwerk dieser Bibliothek *Geschichte der Universitätsbibliothek Wien* von Walter Pongratz aus dem Jahre 1977 wird Simonič zwar nicht erwähnt, doch ist nicht zu übersehen, daß Simonič gerade in dieser Bibliothek den überwiegenden Teil seiner Schaffensperiode verbrachte und durch seine Arbeit zur Ergänzung ihrer Bücherschätze beitrug, vor allem jener im Bereich der Slawistik, und sie somit der Öffentlichkeit zugänglich machte. Dadurch leistete er seinen Beitrag zum Ansehen der Bibliothek, zugleich trug er aber durch die Herausgabe der *Slowenischen Bibliographie*, die hauptsächlich durch die dortigen Bücherbestände ermöglicht wurde, zur Stärkung des slowenischen Nationalgefühls bei, was sich wiederum fördernd auf die Entwicklung der slowenischen Nation auswirkte.

Simonič übertrug seine weitreichenden Kenntnisse und Erfahrungen auf seinen Schwiegersohn Dr. Janko Šlebinger, der sein bibliographisches Werk fortsetzte, als Direktor der *Staatsbibliothek*, der Vorgängerin der heutigen *National- und Universitätsbibliothek* in Ljubljana, aber auch sein bibliothekarisches Werk. Beide gelten zu Recht als Begründer der slowenischen Bibliographie.

Im vorliegenden Beitrag wird Franc Simonič auch als Ausschußmitglied der *Darlehenskasse* in Gornja Radgona und der *Kyrill- und - Method-Gesellschaft*, als Mäzen seiner slowenischen Landsleute und als Familienvater in verschiedenen Lebensabschnitten vorgestellt. Über all dies legen

Briefe (insgesamt 206)** Zeugnis ab, auf die im Artikel eingegangen wird und die Einsicht in die Welt von Simonič gewähren.

Simoničs Briefe zeigen, daß er mit der damaligen Kulturelite korrespondierte. Da er den überwiegenden Teil seines Lebens im kaiserlichen Wien verbrachte und in der größten Bibliothek der Habsburgermonarchie arbeitete, war diese seine "zentrale" Stellung auch eine Ursache dafür, daß sich viele Leute mit verschiedenen Bitten an ihn wandten, die er immer zu erfüllen suchte. Er liebte, kaufte und schrieb Bücher und andere Dokumente ab, wenn er darum gebeten wurde. Er besorgte Informationen, Dienststellen, wenn dies in seiner Macht stand. Er gab Geld und bot Unterkunft, wenn es nötig war. Vor allem tauschte er in seinen Briefen Auffassungen mit gleich oder ähnlich denkenden Intellektuellen und versuchte Andersdenkende zu überzeugen.

Viele Einzelheiten über Simonič trugen auch seine Enkelinnen Zora Ilich und ihre Schwester Vera Marentič Novak (beide geb. Šlebinger) bei. Beide sammelten in dem Haus in Gornja Radgona, wo Simonič die letzten Jahre seines Lebens verbracht hatte, zahlreiche Dokumente aus Simoničs und Šlebingers Nachlaß und richteten dort ein Familienarchiv der Simonič/Šlebinger ein.

Simonič ist ein typischer Nationalheld, er war ein fleißiger Arbeiter und Freund, auf den man sich verlassen konnte. Er bahnte denjenigen den Weg, die historische Ereignisse leiteten, er selbst blieb dabei meistens im Hintergrund.

** Die hier behandelten Briefe entstanden zwischen 1872 und 1918. 92 Briefe werden im Familienarchiv der Simonič/Šlebinger in Gornja Radgona, 61 Briefe in der Universitätsbibliothek Maribor, 33 im Regionalarchiv Maribor und 20 in der National- und Universitätsbibliothek Ljubljana aufbewahrt. Davon wurden 84 von Simonič selbst, andere (122) von seinen Brieffpartnern verfaßt: Josip Benkovič, Roman Fekonja, Božidar Flegerič, Janez Gajšek, Dr. Karel Glaser, Matej Hubad, France Hauptman, Tomaž Janežič, Dr. Gregor Krek, Emil Kümmel, Valentin Kocbek, Dr. Fran Levec, Karl Lubec, Franjo Magdič, Dr. Matija Murko, Vatroslav Oblak, Dr. Luka Pintar, Andrej Senekovič, Dr. Jakob Sket, Dr. Matej Slekovc, Roza Simonič, Olga Šlebinger, Dr. Janko Šlebinger, Dr. Davorin Trstenjak und Dr. Jakob Žmavc.

* Dr. Franc Simonič, Kustos der k.u.k. Bibliothek in Wien, *Slowenische Bibliographie, I. Teil: Bücher (1550-1990), Band 1, 2 und 3*. Herausgegeben und verlegt von Slovenska Matica. Druck: Druckerei J. Blasnik, Ljubljana 1903-1905.

izvirno znanstveno delo

UDK 78(497.4)"1850/1900"

prejeto: 14. 9. 2000

Nataša Cigoj Krstulović

asistentka z magisterijem, Muzikološki inštitut ZRC SAZU, SI-1000 Ljubljana, Gosposka 13

Glasba druge polovice 19. stoletja na Slovenskem: k funkciji in pomenu zborovskega petja v slovenski kulturni zgodovini

IZVLEČEK

Glasba je imela v drugi polovici 19. stoletja na Slovenskem posebno mesto v kulturnem razvoju nastajajočega slovenskega naroda in je bila hkrati bistveni sestavni del družabnega življenja. Smiselna se zdi osvetlitev pomenske ravni glasbe (kot dela kulture) in njenega odnosa do "miljeja", saj je bil nacionalni in družbeni (sociološki) razvoj izrazitejši kot umetnostni. Takšen širši pristop zajema vse tri, medseboj soodvisne sestavine glasbenega dela: procese produkcije, reprodukcije in recepcije. Zajema ideološko in praktično raven glasbe v najširšem pomenu besede, ideje o glasbi in z njimi povezano glasbeno prakso, se pravi glasbeno delo društev (po letu 1872 zlasti Glasbene matice) in glasbeno ustvarjalnost za potrebe teh društev.

SUMMARY

MUSIC OF THE 2nd HALF OF THE 19th CENTURY ON SLOVENE TERRITORY: TO THE FUNCTION AND MEANING OF SINGING IN SLOVENE CULTURAL HISTORY

Music had in the second half of the 19th century on Slovene territory a special role in the cultural development of the Slovene nation and was at the same time an essential component of social life. It seems reasonable to enlighten the significance level of music (being part of culture) and its relation towards the "milieu" as national and social development was more distinctive than that of art. Such a wide approach comprises all three mutually dependent components of music: the processes of production, reproduction and reception of music. It also comprises ideological and practical levels of music in the broadest meaning of the word, ideas on music and with it connected music practice, that is - the music activity of societies (after 1872 particularly of the Philharmonic Society) and music creativity for the needs of those societies.

Ključne besede: čitalnice, zborovstvo, Glasbena matica

Glasbena zgodovina druge polovice 19. stoletja na Slovenskem ni zgodovina velikih skladateljskih osebnosti, glasbenih del ali stilnih sprememb; razvoj slovenskega posvetnega glasbenega dela je bil prepleten z delom društev, ki so prenašala politične, socialne in (ne)estetske norme. Idejne in družbene spremembe so pogojevale tudi spremembe idej o glasbi, njenega vrednotenja in glasbene prakse. Čitalništvo,¹ idejno sorodno slovenskim nacionalnim vzgibom po marčni revoluciji, je v širšem kulturnem smislu zrcalilo splošno duhovno in ne umetnostno-estetsko situacijo. S svojimi merili in vrednotami je predpisovalo tudi obliko in vsebino glasbene prakse v čitalnicah. Glasba je imela posebno mesto v kulturnem razvoju nastajajočega slovenskega naroda, uveljaviti nacionalne identitete in je bila bistveni sestavni del socialne prakse. Reprezentativna, prosvetna in socialna funkcija so bile desetletja usodne za razumevanje in recepcijo glasbe kot avtonomne umetnosti.

Na spremembo v organizaciji glasbenega življenja so v drugi polovici 19. stoletja pomembno vplivale tudi demokratične ideje meščanstva. Glasba ni bila več privilegij, dostopen le zaprtemu krogu članov Filharmonične družbe in izbranemu občinstvu Stanovskega gledališča, v okvirih čitalnic in kasneje Glasbene matice se je odvijalo "javno" glasbeno življenje. Čitalniške bésede so bile značilne za provincialno obliko (malo)meščanskega združevanja. Ljubiteljstvo je bila edina možnost za uresničevanje idej kulturnega nacionalizma, zborovstvo pa primerna oblika, ki je ustrezala kolektivnemu duhu zbujenega patriotizma.

Prireditve Slovenskega društva in Slovenska gerlica

V prvem obdobju "glasbenega čitalništva",² od nastanka Slovenskega društva do ustanovitve

Glasbene matice, je bilo slovensko posvetno glasbeno delo omejeno na čitalnice oziroma glasbo na njihovih prireditvah, bésedah. Slovensko društvo, ustanovljeno leta 1848 v prestolnici dežele Kranjske, je v svojih pravilih zapisalo petje kot enega izmed "pripomočkov" za doseg svojega namena. Petje (največkrat še enoglasno) v slovenskem jeziku naj bi na vsem dostopen in primeren način "obdelovalo in omikalo slovenski jezik".³ Petje in igre v slovenskem jeziku naj bi navdušile za slovensko stran v nemškem duhu vzgojeno slovensko inteligenco in budile narodno zavest v najširših slojih. Poleg narodnostne je glasba opravljala še prosvetno funkcijo; bila je sredstvo socializacije in vzgoje neizobraženega ljudstva. V petih letih svojega obstoja je društvo organiziralo dvanajst bésed; prvi dve in zadnjo, na kateri je sodeloval celo orkester (nemške) Filharmonične družbe, so sestavljale le glasbene točke.⁴ Diletanti so pod vodstvom Gašparja Maška, tedanjega učitelja na Javni glasbeni šoli in kapelnika Stanovskega gledališča, prepevali predvsem pesmi slovenskih ustvarjalcev Blaža Potočnika, Gregorja Riharja, Jurija Flajšmana, Miroslava Vilharja in Kamila Maška.

Pragmatični kulturni koncept je Slovensko društvo uspešno uresničevalo tudi z izdajo sedmih zvezkov napevov zbirke *Slovenska gerlica*.⁵ Kot prvo so natisnili *Cesarsko pesem*; peli so jo na začetku vsake prireditve in z njo kazali lojalnost cesarju. Med dvainpetdesetimi pesmimi, ki so objavljene v prvem, drugem, tretjem, četrtem in sedmem zvezku (peti in šesti zvezek se po glasbeni in besedni plati razlikujeta od ostalih, saj sta delo poklicnega glasbenika Kamila Maška in pesnika Franceta Prešerna), je več kot tretjina ljudskih, ostale pa so večinoma delo nadarjenih glasbenih diletantov, največ je med njimi Flajšmanovih in Potočnikovih. Preprosta domoljubna, pastoralno razpoloženska in naivna ljubezenska besedila⁶ so bila podlaga za skrajno preprost glasbeni stavek. Značilni zanj so dopadljiva in spevna melodika, naklonjenost tridelni metriki in skromna harmonska sredstva. Izvedbo so prilagajali trenutnim možnostim, največkrat so pesmi peli eno-

¹ Čitalništvo, splošnoveljavno kulturnozgodovinski fenomen, je v naši zavesti utrjen kot pojem, vezan na delovanje čitalnic, tudi kot prisposoba za zborovstvo, največkrat v slabšalnem pomenu. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika je čitalništvo pojasnjeno kot: 1.) nastajanje in delovanje društev čitalnic, in 2.) nav. slabš. značilnosti čitalniške dobe: dvigniti zborovstvo iz čitalništva. Gl. Slovar slovenskega knjižnega jezika, I, Ljubljana 1970, str. 302. Takšen vrednotni pristop, ki označuje glasbeno ustvarjalnost v čitalnicah in za čitalnice vnaprej kot estetsko manjvredno, je mnogo preozek in s stališča današnje muzikologije preživel. Bolj natančna predstavitev pojma kot glasbenozgodovinske kategorije mora upoštevati vse glasbene in izvenglasbene dejavnike, ki so vplivali na manifestiranje osrednje oblike glasbene prakse v čitalnicah, štiriglasnega moškega petja.

² Pomensko zvezo "glasbeno čitalništvo" je pojasnil muzikolog Borut Loparnik kot družabni in družbeni modus vivendi. Prim. Borut Loparnik, *Letska narodna I.*; *Sobodnost* 23/1975, 6, str. 509-531.

³ Letopis Slovenskega društva, Ljubljana 1849, str. 1.

⁴ Anton Trstenjak je v popisu prireditev Slovenskega društva izpustil bésedo v čast Valentinu Vodniku 15. februarja 1849 in zadnjo, marca leta 1852 v Križankah. Prim. Anton Trstenjak, *Slovensko gledališče*, Ljubljana 1892, str. 35-41.

⁵ Zadnji zvezek zbirke je izšel z letnico 1862, torej devet let po formalnem razpadu Slovenskega društva, toda z enako naslovnico kot prvi: *Slovenska gerlica, venec slovenskih pesmi, na svitlo dan od Slovenskega društva*.

⁶ Pesnenje Blaža Potočnika, Miroslava Vilharja, Antona Martina Slomška, Janeza Strela, Andreja Pirnata, Franca Malavašiča, Matevža Ravnikarja in Lovra Tomana je bilo priložnostnega značaja in se je komaj dvigalo nad ljudsko "kovanje rim".

glasno ali dvoglasno s klavirsko spremljavo. Posamezni zvezki so poleg pesmi slovenskih in ilirskih (hrvaških) ustvarjalcev vsebovali tudi slovanske, češke in moravske narodne napeve s slovenskimi besedili. Ponatisi dokazujejo, da se je ta pesmarica za široko rabo priljubila in izpolnila namen petja v slovenskem jeziku.

Slovenskemu društvu je posvetil splet trinajstih pesmi za petje s klavirjem, "izvirno domorodno igro s pesmami" *Jamska Ivanka*,⁷ pesniški in glasbeni diletant Miroslav Vilhar. (Njeno uprizoritev so preprečile težave z izvajalci, v celoti jo je izvedla prvič šele kamniška čitalnica leta 1870.⁸) Finančna preskrbljenost je omogočila Vilharju, da je v samozaložbi izdal tudi pet zvezkov s po šestimi skladbicami *Pesmi (Šestke)*, za katere je sam napisal tudi besedila. Nastale so brez ambicioznejših načrtov, avtor sam je v uvodu zapisal, da so namenjene druženju prijateljev v domačem krogu. Nekateri so ponarodele, med njimi sta najbolj znani *Po jezeru* in *Mila lunica*.

Glasbeno delo čitalnic

Po prvih uspehih so politične okoliščine zavrle slovenska kulturna prizadevanja,⁹ leta 1857 pa je *Venec slovanskih pesmi*, ki so ga v Reduti peli pod vodstvom skladatelja in učitelja Filharmonične družbe, Antona Nedvėda, naznanil skorajšnji konec kulturnega mrtvila. Narodno zavedni Slovenci so na pobudo prvaka Lovra Tomana s pomočjo Filharmonične družbe na svečnico naslednjega leta ob priliki proslave Vodnikovega rojstva organizirali slovesno bėsedo, ki je privabila vse narodno misleče in tudi precej kranjskih Nemcev.¹⁰ Tudi po-

sllej je imela glasba izrazit nacionalen predznak, ki pa je sedaj prerasel skromne začetke petja v slovenskem jeziku. Ljubiteljsko zborovstvo je vzbrstelo z nastankom čitalnic.¹¹ Zgledi za čitalniške zборе so najprej nastali v germanskem okolju,¹² slovanska različica moškega petja pa je imela še drugačne vsebine. Pri raziskovanju začetkov čitalniškega petja pri nas je potrebno upoštevati zlasti češke in hrvaške idejne vzore. Ljubljanski čitalničarji so se manj kot pri pri pevskih nastopih moškega zbora (nemške) Filharmonične družbe, zgledovali pri bėsedah panslovansko usmerjenih študentov na Dunaju in avstrijskem Gradcu, zvezda vodnica pa jim je bilo praško pevsko društvo Hlahol. Petje je na bėsedah imelo dvojno vlogo: navduševalo je za idejo slovanstva in spodbujalo izvirno ustvarjalnost. Politična dimenzija je bila očitna, nacionalno slavje je bilo povezano s pevskim in obratno.

Repertoarni prerez bėsed v prvem desetletju delovanja čitalnic kaže, da je bil glasbeni del prireditelj, še zlasti moški četverospjevi in zbori, sprva najbolj vabljev - v večjih čitalnicah z boljšim pevskim zborom tudi najobsežnejši - del sporeda, v drugi polovici šestdesetih let pa so čitalnice tudi zaradi problemov s pevci ali pevovodjem zane-marjale petje in se vse bolj posvečale gledališču. Med glasbenimi je bilo največ vokalnih točk: moških zborov, samospjevov, duetov, tercetov. Poleg slovenskih del so bili priljubljeni predvsem četverospjevi nekaterih hrvaških in čeških ustvar-

min Valentina Vodnika (bes. Prešeren, obj. v Slovenski gerlici), rusko narodno *Sarafan* (obj. v Slovenski gerlici), "staro kranjsko" *Zadovoljni Kranjec* (bes. Vodnik, obj. v Slovenski gerlici), deklamacijo Vodnikove pesmi *Na Vrščacu*, samospjev *Občutki* (bes. Toman, obj. v Slovenski gerlici) Josipine Turnograjske, češko pesem *Plave oči - černe oči*, Riharjev četverospjev *Življenje* (bes. Uršič, obj. v Slovenski gerlici) in srbsko *Budnica*. Gl. Novice 16/1858, 5, str. 40 in Laibacher Zeitung 76/1858, 32, str. 125.

¹¹ Zanimivo je, da je ponekod pevski zbor obstajal celo pred ustanovitvijo čitalnice, na primer v Kamniku, kjer so že tri leta pred čitalnico ustanovili pevsko društvo. Gl. Zora Torkar, Narodna čitalnica v Kamniku, Kamnik 1991, str. 21 in Novice 23/1866, 6, str. 50. Število rednih čitalniških pevcev je bilo različno in spreminjajoče se; od kvarteta, kot v Tolminu, do dvanajst in več pevcev. Pevovodje so bili največkrat učitelji ali organisti.

¹² Pojav številnih, sprva moških ljubiteljskih zborov je bil v začetku 19. stoletja značilen pojav nemške, proti sredini stoletja pa je zborovstvo postalo "masovni fenomen" evropske meščanske glasbene kulture. Začetki torej segajo v Nemčijo, v obdobje politične depresije pod Napoleonovo oblastjo, ki je sprožilo nastanek prve moške pevske družbe Liedertafel leta 1809 v Berlinu; člani so se sestajali enkrat mesečno in ob večerji prepevali z domovinskim duhom prežete pesmi. V južno-nemškem prostoru so se patriotičnim pridružile še pedagoška prizadevanja za množično ljudsko petje preprostih pesmi v "ljudskem duhu". V habsburški monarhiji je bilo po vzoru nemških prvo moško pevsko društvo na Dunaju ustanovljeno leta 1843, v Mariboru leta 1846.

⁷ Kljub skromni glasbeni zasnovi je ima Vilharjeva igra s petjem *Jamska Ivanka* za slovensko glasbeno zgodovino historično vrednost. Prim. Dragotin Cvetko, Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem, III, Ljubljana 1960, str. 100-104.

⁸ Gl. Novice 28/1870, 46, str. 372 in Novice 29/1871, 1, str. 6.

⁹ V drugi polovici petdesetih let 19. stoletja so v Ljubljani javno govorili in peli slovenske ob nemških pesmih samo še v katoliški družbi rokodelskih pomočnikov. Tu in tam so peli kakšno slovensko pesem tudi v Stanovskem gledališču med nemško igro (1854), leta 1855 v dvorani goriške kazine, leto pozneje so peli slovenske pesmi v čolnih na Ljubljani in cesarju na čast K. Maškovo uglasbitev Costinega besedila. Tudi drugod na Slovenskem je bilo petje v slovenskem jeziku redko. Na bėsedah v Gradcu leta 1851 in 1852 so sodelovali slovenski študentje, med njimi Benjamin Ipavec. Tudi v Novem mestu so že leta 1848 imeli slovensko bėsedo, v Idriji gledališko predstavo, ki je verjetno vsebovala tudi kakšno pevsko točko. Na plakatu za slovensko-nemško predstavo leta 1851 v Celju je zapisan tudi nastop "slovenskega pevskega društva".

¹⁰ Spored Vodnikove bėsede februarja 1858 pri Źibertu (Vodnikovi rojstni hiši) je obsegal: potpourri slovenskih melodij za orkester Antona Emila Titla, nov Nedvėdov zbor *Vodniku* (bes. Toman), Flajšmanov dvospjev *Spo-*

jalcev. Redko, le v Ljubljani, so bili na sporedu tudi krajši operni odlomki. Vokalni program so včasih popestrile salonske klavirske točke v izvedbi čitalniških pevovodij ali gospodičen iz uglednih meščanskih družin, skladba za violino ali flavto, redko komorne točke. V okviru ljubljanske in kamniške čitalnice je nekaj časa deloval tudi manjši orkester, občasno, odvisno od finančnih zmožnosti, pa so večje čitalnice najele tudi vojaško godbo. Ljubljanska in tržaška čitalnica sta celo nekajkrat organizirali gostovanja tujih glasbenikov. V manjših čitalnicah na podeželju, ki so se razbohotile zlasti po letu 1867, so bile besede skromnejše in le enkrat do dvakrat letno. Ob teh priložnostih je eno ali dve pevski točki je zapel cerkveni zbor.

Potrebe so prerasle vsebino pesmi iz *Slovenske gerlice*, aktualne so postale narodno-prebudne pesmi. Ker je bilo tovrstnih del še malo, so dobili slovenski ustvarjalci priložnost (in spodbudo) za pisanje novih del. Drugi generaciji čitalniških ustvarjalcev so izkušnje in znanje, ki so jih prinesli iz srednjeevropskih glasbenih središč (Anton Nedvéd in Anton Hajdrih iz Prage, Gustav Ipavec iz Gradca in z Dunaja ter Davorin Jenko z Dunaja) omogočili drugačno skladateljsko izhodišče, vendar je bil kolektivizem še vedno tista značilnost, ki je zaznamovala njihovo delo. Ustvarjanje je bilo predvsem domoljubno dejanje. Glasba, vezana na besedo, je bila model za komuniciranje med ustvarjalci, izvajalci in poslušalci, ki so jih prevzemala enotna občutja. Ustvarjalci so se prilagajali možnostim izvajanja in okusu poslušalcev. Glasbena tvornost je imela zaradi tega značilnosti "potrošne" glasbe; določale so jo standardizirani predmet ustvarjanja in šibkejši pomen posameznega dela. Dejanje reprodukcije in recepcije je bilo pomembnejše kot ustvarjalni rezultati. Koncept uporabnosti se je z glasbenega vidika sprva najbolj izrazito kazal kot lažje izvedljiv repertoar "v ljudskem duhu". Z drugo generacijo čitalniških ustvarjalcev se je čitalniška pesem izoblikovala v štiriglasni zborovski stavek, ki je poslej veljal kot model. Do ustanovitve prve glasbene založbe Glasbene matice leta 1872 se je tovrstna tvornost izkazovala v (še vedno) relativno maloštevilnih zbirkah.

Komu in s kakšnim namenom so bile izdane zbirke pesmi, najavljajo simptomatični naslovi in posvetila: Fran Gerbič je zbirko *Glasi slovenski* (izd. 1861) posvetil "Ljubljencu slovenskega naroda" Lovru Tomanu, Davorin Jenko je *Slovenske pesmi* (izd. 1861) posvetil Josipu Juraju Strossmajerju, Gustav in Benjamin Ipavec sta *Slovenske pesmi* (izd. 1862) posvetila predsedniku celjske Narodne čitalnice Štefanu Kočvarju, Anton Nedvéd je *Šest moških zborov* (izd. 1870) posvetil "vsem slovan-

skim pevcem". Načelo splošne koristnosti in poučnosti pesemskih besedil je v šestdesetih zamenjal narodnoprebudni zanos. Podlaga zanj so bile največkrat rime pesniških diletantov - narodnih prvakov (Tomana, Terstenjaka, Razlaga, Kreka in drugih). Vez med glasbo in besedo je bila tesna, glasba je v povezavi z besedami izrazno okrepila idejno sporočilo. Takrat je nastala tudi Jenkova slovenska budnica *Naprej*, patetična pesem za množice, ki so jo prepevali ne le na Slovenskem, temveč tudi v širšem slovanskem prostoru. Bila je izdana celo v angleškem prevodu leta 1885 v Londonu. Ustvarjalci so se ljudskemu občutju približali tudi z liričnim izrazom v pesmih, ki so ponarodele kot npr. Jenkova *Lipa* (bes. Vilhar) ali *Zvezdi* (bes. Trstenjak) Gustava Ipavca. Prisotna je tudi že težnja po originalnosti. Sledi individualnega izraza, ki se oddaljuje od splošnega veselja nad preprostim življenjem, izhajajo iz sprememb na literarnem področju. Drugačen glasbeni izraz je spodbudila osebno izpovedna lirika Jenka, Stritarja, Gregorčiča in Levstika. Glasba je postala enakovredna tekstu, na zunaj se je kazala v kvantitativno obsežnejši formi, večji in pestrejši zasedbi.

Gerbičeva zbirka četverospjevov in samospjevov *Glasi slovenski*, posvečena Lovru Tomanu, izdana 1861 (iz Glasbene zbirke Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, foto Milan Štupar)

Boljše glasbeno znanje, hkrati pa tudi višja izvajalska raven in zahtevnejše občinstvo so bili poleg literarnega razvoja tisti predpogoji, ki so drugo generacijo čitalniških ustvarjalcev pripeljali do drugačnih glasbenih rešitev kot ustvarjalce prvega čitalniškega kroga. Trudili so se tudi za kantato. Novice so leta 1862 objavile razpis za najboljšo uglasbitev pesmi Koseskega *Kdo je mar?* za zbor, soliste in vokalni kvartet. Njihov urednik Bleiweis, narodni prvak in kulturni arbiter, je v skladu s tedanjim pragmatičnim konceptom želel, da bi bilo delo privlačno za uho in primerno za izvajanje najširših slojev, torej "uporabno" za dosego neglasbenih ciljev. Zahteval je da: "pesem mora biti v narodnem duhu zložena in kolikor mogoče lahka za petje, melodična, da bo segla v narod".¹³ Takšno utilitaristično pojmovanje glasbe "iz ljudstva za ljudstvo" se je obdržalo še desetletja. Bolj kot kompozicijsko-tehnično bolj dovršeno nagrajeno delo Gašparja Maška (dela je presojala strokovna žirija v Praži) je ušesom in nezahtevnomu okusu slovenskega čitalniškega občinstva zaradi "narodnega duha" in skromnejših izvajalskih zahtev (napisano je bilo le za klavirsko spremljavo) ugajalo delo Benjamina Ipavca. Dve leti kasneje, na svečnico leta 1866, je uprizoritev Ipavčeve spevoigre *Tičnik* (instrumentiral jo je Čeh Josef Fabian, takrat pevovodja Narodne čitalnice) pomenila pravo nacionalno slavje. Premiere sta se udeležila tudi pomembna moža iz nemški vrst, deželni predsednik baron Bach in baron Schloissnig, na ponovitvi pa je dosežek svojega rojaka prišlo poslušat nekaj sto štajerskih rodoljubov.

Čitalniške glasbene ambicije so se v drugem desetletju začele razraščati. Prej vsesplošno navdušenje in zadovoljnost nad lastnimi dosežki sta se z leti preoblikovala v drugačen okus poslušalstva. Nove potrebe in tudi zmožnosti so omogočale diferenciacijo kulturne dejavnosti. Posamezni odseki so se osamosvajali in prešli v nova samostojna društva in ustanove. Najprej se je to zgodilo v Ljubljani, kjer so leta 1867 ustanovili Dramatično društvo. Spomladi leta 1872 so tam izvedli prvo opereto v slovenskem jeziku *Gorenjski slavček*. Skladatelja Antona Foersterja, tedaj vodjo cerkvene glasbe v stolnici, je spodbudil nagradni razpis kranjskega deželnega zbora za najboljšo izvirno opereto, pri pisanju pa vodile zmožnosti izvajalcev in okus tedanje publike. Da so izrecno zahtevali opereto in ne opere, je razumljivo glede na skromnejše izvajalske moči, ki jih je društvo premoglo, poleg tega pa je bila opereta v tistem času zelo priljubljena in pogosto na repertoarju v (nemškem) gledališču. Nagrado je dobila tudi Luiza

Pesjakova za libreto naivne, komično obarvane in sentimentalne vsebine. (Libreta z zgodovinsko snovjo, kakršnega so imele prave nacionalne opere drugih narodov, slovenski literarni ustvarjalci tedaj tudi niso zmogli napisati.) Novice so najavile delo kot "narodno opereto". Občinstvu je ugajala, saj je Foerster napisal literarnemu ozadju primerno glasbo vedrega značaja, vanjo pa vpletel tudi narodne in ponarodele napeve.

Programska izhodišča Glasbene matice in njene zborovske izdaje

Glasbeno čitalništvo je z ustanovitvijo Glasbene matice leta 1872 prešlo v drugo, s stališča glasbene kulture pomembnejše obdobje svojega razvoja, v katerem je dobilo temelje poklicnega dela. Drznejša in bolj ambiciozna glasbena prizadevanja nekaterih čitalniških članov so želela dvigniti pomen glasbenega delovanja nad čitalniška merila in ideologijo, dodatno spodbudo za drugačno organizacijo glasbenega dela pa so prinesle sveže ideje o napredku zlasti mlajše inteligence. Le-te so nasprotovale samozadovoljni zapredenosti v patriarhalne družabnostne okvire Bleiweisovih čitalnic. V pravilih zapisan program Glasbene matice je segal na različna področja glasbenega življenja (zbiranje narodnih pesmi, založništvo, šola, koncertna dejavnost), namen "vsestransko podpirati in gojiti slovensko národno glasbo" pa je izražal željo po reprezentativnosti lastne kulture. Nacionalni cilji, ki so jih spodbudile radikalnejše liberalne ideje, so imeli sprva prednost pred glasbenimi. Geslo "Svoji k svojim!", ki si ga je prisvojila Glasbena matica, je že na začetku jasno začrtalo nacionalno slovensko-nemško ločenost glasbenega dela. Koncept izgrajevanja lastne glasbene kulture s prepoznavnimi značilnostmi je v prvi fazi zahteval kolektivističnemu duhu predano delo, ki bi koristilo narodu in glasbeni vzgoji najširših plasti. Matičin odbor se je zavedal, da bo v nacionalnem (kulturnem) boju sprva imela prednost tudi kvantiteta. Kot narodni zavod je Glasbena matica želela postati vseslovensko društvo in pritegniti predvsem čitalnice, pevska društva in šole. Njeni "zunanji odborniki" so nabirali člane po vsem slovenskem etničnem ozemlju, vendar ne povsod enako uspešno. Največ jih je pridobila iz dežele Kranjske, manj iz Štajerske, le nekaj iz Primorske, še manj s Koroške.¹⁴ Ideja skupnega boja proti nevarnosti germanizacije je povezovala pevska društva na slovenskem etničnem ozemlju, Glasbena matica pa se je povezovala tudi s sorodnimi slovanskimi društvi.

Nameni društvenega odbora glede prosvetne funkcije, ki naj bi jo imela glasba, so se razlikovali

¹³ Novice 20/1862, 20, str. 155.

¹⁴ Slovenski narod 15/1882, 95, 26. april 1882.

od ciljev narodnih prvakov, ki jim je bilo petje v slovenskem jeziku le pripomoček za doseg "neglasbenih" namenov, besede pa pomembnejše od glasbe. Zavzemal se je za glasbeni napredek naroda na osnovi "pravilnega estetičnega petja" in za izobrazbo šolske mladine "v petji in instrumentalni glasbi", po drugi strani pa za (profesionalno) glasbeno izobrazbo in razmišljal o konservatoriju ali pa vsaj "učilnici za organiste".¹⁵ Glasbena matica je želela postati forum in usmerjevalec slovenskega glasbenega dela v vseh smereh in razsežnostih: za posvetno in sprva tudi cerkveno glasbo (že v prvem letu je njen odbor razpisal nagrado za najboljšo lahko slovensko mašo), za glasbo v šolah in na koncertih.

Etnična ideologija glasbene kulture sedaj ni več temeljila na jeziku kot primarnem razpoznavnem znamenju, temveč je iskala identiteto v glasbeni folklori. Zbiranje in izdajanje ljudskih pesmi je bila ena izmed pomembnejših nalog, ki si jo je zastavila Glasbena matica. Ker so se zavedali njihove kulturne vrednosti za narod, so jih želeli ohraniti za potomce, po drugi strani pa je najzanesljivejša pot do umetne vodila preko narodne pesmi. Kot slovensko narodno glasbo so takrat prepoznavali tako ljudsko kot tudi umetno glasbo, ki se je naslanjala na ljudsko. Ohranitev in oživitvev etničnega repertoarja je pri narodnostnem osamosvajanju imela pomembno vlogo. V ozadju ni bila le z romantizmom spodbujena Herderjeva ideja o "ljudski pesmi" temveč je zbiranje, predvsem pa izvajanje "slovenskih narodnih pesmi" služilo za doseg političnih in pedagoških ciljev. K nabiranju "narodnih pesmi" je Glasbena matica povabila učitelje na deželi in jim obljubila skromno denarno nagrado za vsako poslano pesem. Za prva dva zvezka narodnih pesmi (izd. 1883 in 1885) je napeve z okolice Bleda zbral in priredil Janko Žirovnik. Zbirko *Narodne pesmi z napevi* so izdali v priročnem manjšem formatu, preproste harmonizacije napevov pa so bile namenjene vsem petja željnim rodoljubom. Priljubile so se vsem, ne glede na socialno in izobrazbeno raven. V tretjem zvezku zbirke so zbrani napevi iz okolice Tuhinjske doline, v četrti zvezek je urednik in prirejevalec Marko Bajuk vključil tudi narodne napeve s ponarodelimi umetnimi besedili Slomška, Gregorčiča, Prešerna, Jenka in Stritarja, sledili so Devov in Švikaršičeva zvezka s koroškimi napevi. Zbiranje melodij je potekalo veliko počasneje kot zbiranje besedil, do leta 1914 je Glasbena matica izdala le osem zvezkov z nekaj več kot dvesto pesmimi. V nasprotju s temi izdajami preprostih harmonizacij ljudskih pesmi, namenjenih široki rabi, si je slovenska ljudska glasbena dediščina utrla pot tudi

na koncertni oder s Hubadovimi harmonizacijami slovenskih narodnih, izdanimi leta 1894; z njimi se je zbor Glasbene matice ponašal na tujem in želel ugajati doma.

Narodnostni in pragmatični nameni so desetletja usmerjali uredniško politiko založbe Glasbena matica. Kazali so se kot skrb za rast slovenske glasbene literature na vseh področjih in za vsakogar. Vojteh Valenta je v imenu odbora na prvem občnem zboru pojasnil založniške načrte: prednost so imeli prosvetni cilji ter šolske in cerkvene izdaje, bolj izurjenim pevcem pa naj bi preskrbeli kako "umetnejše delo".¹⁶ Izdajati so želeli skladbe za najširše sloje in za različne potrebe, za cerkev, šolo in dom.¹⁷ Brez umetniških ambicij torej in z namenom približati glasbo vsem slojem. Utilitaristični namen izdaj razkriva tudi prvi odborov razpis za "lahko slovensko mašo", torej cerkveno glasbo v slovenskem jeziku, ki bi jo lahko izvajali tudi manj vešč ljubiteljski glasbeniki v manjših mestih in na podeželju. (Glasbena matica je izdaje cerkvene glasbe kasneje postopoma prepustila leta 1877 ustanovljenemu Cecilijinu društvu.) Ustvarjalci, ki so v preteklih letih posvečali svoje pesmi narodnim prvakom in jih izdajali z njihovo finančno podporo (čitalnice so skrbele le za izvajanje), so dobili novo priložnost za objavo svojih del.

K popularizaciji petja so pripomogle predvsem zborovske zbirke, ki jih je založba Glasbena matica izdala največ. Že na prvem občnem zboru so sklenili, da bodo skrbeli zlasti za dobre moške zборе in v ta namen razpisali darila "za najboljše pesni liričnega in patriotičnega zapopadka".¹⁸ Šlo je torej za tvornost v okvirih veljavnega modela čitalniške pesmi, kakršnega je utrdila druga generacija čitalniških ustvarjalcev. Kot dodatek k partituram četverglasnih in večglasnih napevov, ki jih je Glasbena matica izdajala v prvem desetletju založniškega dela, so leta 1880, 1881 in 1882 izšli posamezni glasovi najpopularnejših zborov v treh zvezkih *Lavorike*. S tem je založba še bolj ustregla izvajalcem, pevskim društvom. Omenjena zbirka je zanimiva s historičnega vidika v dveh pogledih: po eni strani je nekakšen kompandij dotedanje slovenske zborovske ustvarjalnosti, po drugi strani pa je zgodovinski dokument o zanimanju in okusu. Dobro desetletje kasneje, ob

¹⁶ Slovenski narod 5/1872, 116, 8. oktober 1872.

¹⁷ V drugem členu pravil Glasbene matice je zapisano: "Društvo si bode torej prizadevalo pomagati, da vzraste slovenska glasbena literatura in za tega delj misli: a) na svitlo dajati dobre slovenske kompozicije za cerkev, šolo in dom in razpisavati darila za najboljša domača glasbena dela; b) nabirati po celem slovenski zemlji narodne pesmi, ki se nahajajo med narodom in skrbeti za to, da se te pesmi v lepo uredjeni zbirki na svitlo dajo."

¹⁸ Poročilo društva Glasbene matice v Ljubljani, Ljubljana 1874, str. 6.

¹⁵ Poročilo društva Glasbene matice v Ljubljani, Ljubljana 1874, str. 3.

društveni petindvajsetletnici leta 1897, so izbrali osemdeset moških zborov in jih skupaj s predgovorom in življenjepisi skladateljev izdali kot *Pesmarico "Glasbene matice"*. Uvodni del zbirke so sestavljale narodno zavzete budnice; kot prva je bila natisnjena - tako kot pol stoletja poprej v *Slovenski gerlici - Cesarska pesem*, zatem pa Jenkova budnica *Naprej*. V preostalem delu so bili zbrani zbori starejše in mlajše generacije slovenskih in tudi drugih, zlasti hrvaških in čeških ustvarjalcev. V *Pesmarici Glasbene matice* so za svoje nastope našli repertoar sposobnejši zbori, skromnejšim, podeželskim zborom je bila namenjena *Slovenska pesmarica*, ki jo že dve leti prej izdala Družba sv. Mohorja v Celovcu, uredil pa Jakob Aljaž. V predgovoru te zborovske zbirke je urednik zapisal njen namen "da nese plemenito slovensko pesem v najširše kroge". Pri izboru so vodila urednika (duhovnika) klerikalna načela, zato med izbranimi moškimi in mešanimi zbori ni takih z ljubezensko vsebino, na koncu pa je dodanih še nekaj nabožnih pesmi. Iz *Slovenske pesmarice* so prepevali širom po Slovenskem, glede izvajnosti in slišnosti njenih zborov je zgovoren podatek, da je bila tiskana v nekaj deset tisočih izvodih in kasneje večkrat ponatisnjena.

Razvoj pevskih društev v Ljubljani in drugod na Slovenskem ter množična pevska slavja

Novo raven v razvoju pevskega gibanja so predstavljala samostojna pevska društva. (Pogosto so se nova društva vpisala med člane Glasbene matice.) V njihovih okvirih so namesto moških delovali mešani zbori. Pevsko društvo Slavec je v Gorici že leta 1876 ustanovil Anton Hribar, društvo Lira se je razvilo iz čitalniškega zbora v Kamniku leta 1882. Mnoga nova pevska društva so (še vedno) bila - prav tako kot že desetletja čitalnice - trdnjave narodne zavesti. "Narodno petje" naj bi povezovalo Slovence. Razpredenost čitalnic in pevskih društev po vsem slovenskem etničnem ozemlju¹⁹ je kazala tudi na rast nacionalne zavesti in uspešen (kulturni) boj proti naraščajočemu germanizacijskemu pritisku. Njihovi prednostni (nacionalni) cilji so ostali enaki desetletja. Hkrati z njimi sta vzgoja in prosveta ("omika") naroda zlasti v manjših mestih in trgih ostali temelj kulturnega nacionalizma.²⁰

¹⁹ Imenik slovenskih pevskih društev na Kranjskem, Primorskem, Goriškem, Štajerskem in Koroškem iz leta 1911 navaja za Kranjsko 58, Primorsko (Trst z okolico) 37, Goriško 35, Štajersko 21 in Koroško 7 pevskih društev.

²⁰ Leta 1897 je poročevalec pisal v Slovenski narod: "Ni-jeden drug narod nima razmeroma toliko pevskih zborov kot naš. Ni je vezi, ki bi družila sicer često nesložne

V osemdesetih letih 19. stoletja se je hkrati s socialno diferenciacijo prebivalstva členilo tudi društveno življenje. Nastajala so nova društva, ki so združevala člane istega socialnega sloja ali poklica. Junija 1884 je vlada odobrila pravila novemu Slovenskemu delavskemu pevskemu društvu Slavec, njegovi člani so bili poleg delavcev tudi obrtniki, rokodelci in mali uradniki, se pravi nižji meščanski sloj. To društvo je po svoji organizaciji plati (programu), vsebini in delovanju nadaljevalo koncept narodnih društev. Primerjava namenov, zapisanih v pravih različnih društev, ne razkriva vpliva socialne strukture članstva. Kaže ga glasbena praksa teh društev (ohranjeni programi), ki je odraz potreb in okusa njenih članov. Sfera recepcije je torej tista, iz katere se najlaže prepozna različnost. Nanjo so hkrati s socialno delitvijo vplivale tudi različne glasbene izkušnje. Razlike v glasbeni praksi so bile največje v Ljubljani, ne le med dejavnostjo Glasbene matice in glasbeno dejavnostjo drugih društev, temveč tudi znotraj samih ljubiteljskih glasbenih krogov. Ukvarjanje s salonsko, največkrat tujo glasbo je veljalo za prestiž, čitalništvo (in čitalniška pesem) je ostalo ide(ologi)ja in praksa najširših plasti socialne piramide.

Nekatera večja pevska društva, kot na primer Dolenjsko pevsko društvo v Novem mestu, so si zastavila ambicioznejše glasbene cilje. Uresničevati so jih pomagali sposobni glasbeniki - pevovodje; v Novem mestu je bil več kot trideset let osrednja osebnost glasbenega življenja Ignacij Hladnik. Namen ustanovitve Dolenjskega pevskega društva v Rudolfovem, zapisan v pravilih, ki jih je odobrila c.kr. deželna vlada za Kranjsko avgusta 1884, je bil "gojiti slovensko in sploh slovansko petje".²¹ Nacionalni koncept njihovega programa je sledil osnovni ideji ostalih narodnih društev. Sredstva za njegovo uresničitev so bila pevska šola, prirejanje pevskih večerov in sodelovanje pri narodnih svečanostih.²² Delovanje Dolenjskega pevskega društva so ovirali problemi majhnega mesta: ker

naše rojake toli trdno v trajno občestvo, kakor pesem. (...) Reči moramo, da imajo Slovenci ljubezen do petja v krvi. (...) Slovenska pevska društva pa niso le zabavišča, nego so močne trdnjave narodne zavesti, ognjišča rodoljubja in velevažna odgojevališča. Za razširjanje prosvete in omike imajo slovenska pevska društva največ zaslug." Gl. Slovenski narod 30/1897, 204, 7. september 1897.

²¹ Pravila Dolenjskega pevskega društva v Rudolfovem, Novo mesto 1884, str. 1. (Arhivsko gradivo tega društva hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Novo mesto.)

²² Program "Pevskega večera", ki ga je Dolenjsko pevsko društvo priredilo 18. januarja 1902 v prostorih Narodne čitalnice, je obsegal poleg slovenskih tudi tuje zборе ter instrumentalno točko: Volaričev zbor *Divja rožica*, Abtova dvoglasna ženska zbora s klavirjem *Pozdrav naravi*, tri Dvořakove *Bagatele* za godalni kvartet, Södermanov zbor *Kmečka svatba* in narodno *Zadnji kozarček*.

so bili pevci tudi izvršujoči člani drugih društev, niso mogli redno obiskovati pevskih vaj, še bolj izrazit je bil splošni problem pomanjkanja tenoristov. Od konca 19. stoletja so probleme povzročala tudi nesoglasja med društvenimi člani zaradi strankarskih razhajanj.²³ Odboru Dolenjskega pevskega društva se je pritoževal nad "žalostnim pojemanjem splošnega zanimanja za umetno petje" odbor podružnice Glasbene matice.²⁴ Posledica razmer je bila tudi ustanovitev salonskega orkestra.²⁵

Poleg repertoarnih razlik so bili značilni pokazatelj duhovnih usmeritev tudi priložnosti in osebnosti, ki so jim društva prirejala posebne (jubilejne) prireditve. V Kamniku je bilo posebno slovesno leta 1880 na proslavi ob tisočletnici slovanske liturgije, ki so jo organizirala ljubljanska narodna društva. V Tolminu je ob cesarjevem obisku septembra 1882 pelo pod Hribarjevim vodstvom nad dvesto pevcev, slavnost ob blagoslovljenju društvene zastave Delavskega podpornega društva pa je istega leta v Trstu privabila nad dva tisoč ljudi, peli so Hribarjevo kantato, vsi zbori pa Hajdrihovo *Jadransko morje* in Jenkov *Naprej*.²⁶

Razvoj pevskega gibanja je šel v smeri kvan- titete. Tudi v devetdesetih letih 19. stoletja so množične prireditve pomenile posebno nacionalno slavlje. Množičnost je pomenila (pre)moč v kulturnem boju. Bleiweisova slavnost na Dunaju, ki jo je slovensko akademsko društvo Slovenija priredilo februarja 1892, je privabila nekaj sto ljudi.²⁷ Na programu so bili popularni zbori (društveni moški zbor je zapel Gerbičev *Slovanski brod*, "ki je pač vsakemu Slovincu znan" in Nedvědov *Nazaj v planinski raj*), nastopil pa je tudi operni pevec Josip Trtnik. Tamburaši so slavnost zaključili z Jenkovo *Naprej*. Nacionalni (pevski) praznik so

pomenili množični (skupni) nastopi slovenskih zborov, ki jih je vsako leto organiziralo Slovensko pevsko društvo na Ptuj. (Temu društvu je Benjamin Ipavec posvetil zbor *Mi vstajamo*.²⁸) Njihovi cilji so bili "gojiti in širiti slovensko pesem in ž njo narodno zavest po vseh krajih slovenske domovine".²⁹ Konservativna Bleiweisova patriotska načela so vodila tudi programski načrt društvenega odbora za nastop leta 1892; kot uvodno skupno pesem so zbori zapeli Nedvědovo *Avstrija moja*.³⁰ Slovensko pevsko društvo je avgusta 1898 skupaj s Celjskim pevskim društvom priredilo "Veliko pevsko slavnost v proslavo petdesetletnega vladanja cesarja Nj. Veličanstva Cesarja Frana Josipa I." Zbori so nastopili v celjskem Narodnem domu.³¹ Kljub namenu, ki je izražal lojalen odnos do skupne države, pa so slavje spremljali protislovenski napadi, saj so bila konec 19. stoletja slovensko-nemška nacionalna nasprotja na Štajerskem mnogo ostrejša kot drugod na Slovenskem.³²

Oktoberja leta 1897 so bila potrjena pravila Zveze slovenskih pevskih društev, ki je združevala slovenska pevška društva na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem, Primorskem in Goriškem ter na Dunaju. Ideja zanjo je bila stara že dve desetletji, o njej se je v devetdesetih razpravljalo v krogih Glasbene matice.³³ Organizatorji so delali načrte o njihovem povezovanju še na širši ravni; najprej v jugoslovansko zvezo, potem pa celo v zvezo vseh slovanskih pevskih društev v Avstriji. V pravilih so poudarili svoj nestranski interes. Namen zveze naj bi bil "zgolj umetniški", pa vendar so v nadaljevanju razkrivali tudi svoje nacionalne namene "v povzdigo slovenskega narodnega in umetnega petja in v povzdigo patriotskega čuta".³⁴ Za izboljšanje strokovne ravni so si

²⁸ Omenjeni zbor je izšel v prilogi petega letnika Ljubljanskega zvona leta 1885.

²⁹ Slovenski narod 25/1892, 166, 23. julij 1892.

³⁰ Program Velikega koncerta Slovenskega pevskega društva na Ptuj so sestavljali trije mešani zbori: Volaričeva *Grajska hči*, Foersterjeva *Ljubica*, Vilharjeva *Domovini*, dva Nedvědova moška zbor *Avstrija moja* in *Venec slovanskih pesmi* ter zbor *Gorenjci smo* iz Foersterjevega *Gorenjskega slavčka*. Gl. Slovenski narod 25/1892, 71, 29. marec 1892.

³¹ Spored Velike pevske slavnosti 14. avgusta 1898: Avstrijska himna s spremljevo orkestra, Ipavec mešani zbor *Pozdrav*, F. S. Vilharjev moški zbor *Domovina*, Bendlov mešani zbor *Križari na morju*, zbor z orkestrom Ave Marija, Pahorjev mešani zbor *Domovini* in Hajdrihov moški zbor *Jadransko morje*.

³² Hedvika Zdovc, Pevsko slavje v Celju 1898; Celjski zbornik 1989, str. 321-329; Mojega življenja pot. Spomini dr. Vladimira Ravniharja, ur. Janez Cvirn, Vasilij Melik in Dušan Nečak, Ljubljana 1997, str. 40-41.

³³ Gl. Zapisnik občnega zbora Glasbene matice 18. aprila 1876 (Zapisnike hrani Glasbena zbirka Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani) in Slovenski narod 27/1894, 151, 5. julij 1894.

³⁴ Gl. Pravila Zveze slovenskih pevskih društev, Ljubljana 1897, str. 1.

²³ Liberalno-klerikalni spori so po dobrih dvajsetih letih dela pripeljali Dolenjsko pevsko društvo celo do tega, da so na izrednem občnem zboru razpravljali o njegovem razpustu, ker je "umetniško delovanje društva prišlo popolnoma na kant in vsak kmečki zbor presega naše društvo." Gl. Zapisnik izrednega občnega zbora Dolenjskega pevskega društva 19. oktober 1912.

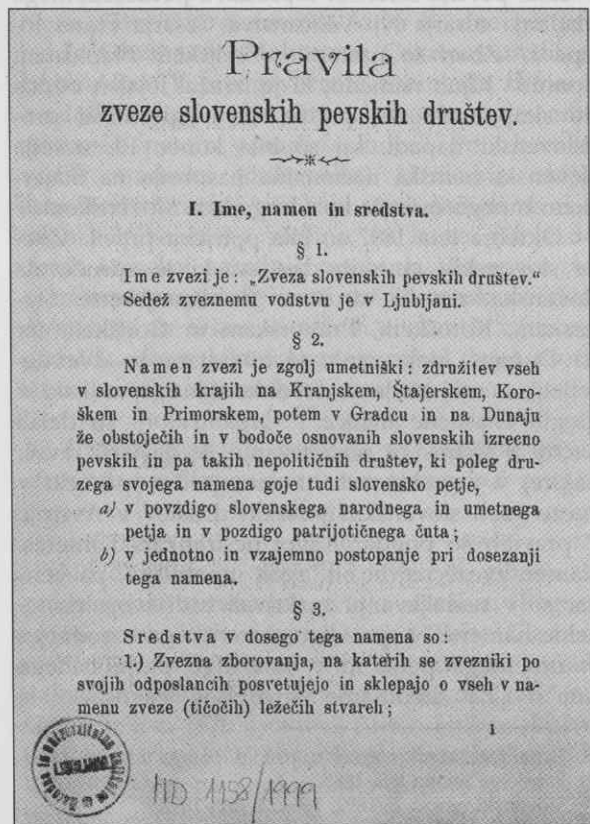
²⁴ Gl. Dopis šolske uprave novomeške Glasbene matice Dolenjskemu pevskeemu društvu z dne 24. oktobra 1901.

²⁵ Po dvajsetletnem delu je odbor sklenil osnovati in priključiti Dolenjskemu pevskeemu društvu še salonski orkester, ki bi bil "popolnoma samostojen klub društvenikov-godbenikov, z edinim namenom gojiti glasbo v ožjem krogu in sodelovati v društvenih koncertnih prireditvah." Obsežen popis notnega gradiva za salonski orkester, hranjen v Zgodovinskem arhivu, priča o repertoarju. Novomeški salonski orkester je leta 1903 na koncertu v korist šole izvedel celo Beethovnovo Prvo simfonijo, z njegovim sodelovanjem so leta 1913 uspešno izvedli Sattnerjevo kantato *Jeftejeva prisega*.

²⁶ Slovenski narod 1882, 212, 19. september; 217, 22. september 1882.

²⁷ Slovenski narod 25/1892, 35, 4. februar 1882.

postavili tri cilje: skrb za strokovno izobrazbo pevovodij, izdajo teoretičnih pevskih priročnikov in razpis nagrad za nove moške in mešane zборе.³⁵ Zveza je podpirala medsebojne društvene stike in nabavo notnega materiala. Sestavili so celo seznam trideset pesmi, ki naj se jih zbori pevskih društev uče. Po nekajletnem delovanju so ugotovili, da je bila zveza zasnovana na preširoki podlagi, zato so leta 1911 ustanovili še Pevsko župo Ljubljane in okolice. Decentralizacija naj bi imela predvsem koristne posledice za izboljšanje kakovosti petja.

Pravila Zveze pevskih društev (iz Glasbene zbirke Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, foto Milan Štupar)

Repertoar manjših pevskih društev je ostal znotraj utrjenih vsebinskih in izvedbenih okvirov čitalniške pesmi. Zlasti na robu slovenskega etničnega ozemlja so imele domoljubne pesmi še vedno pomen v nacionalnem boju, pesmi, ki so povzdigovalle lepoto slovenske krajine propagandni namen. Že konec sedemdesetih let 19. stoletja so se začeli oglašati tudi primorski ustvarjalci Josip Kocijančič, Hrabroslav Volarič, August Leban. Skla-

datelji starejše in mlajše generacije so priložnostne čitalniške zборе posvečali pevskim društvom. *Slovenske pesmi za štiri moške glasove* (izd. 1894) je Hrabroslav Volarič posvetil pevskeemu društvu Nabrežina. *Ob rojstveni 300-letnici Jana Anosa Komenskega* Gustava Ipavca je revija Popotnik objavila kot prilogo leta 1892. Viktor Parma je podaril Litijškemu pevskeemu društvu četverospjev *Eno devo le bom ljubil* na Gregorčičevo besedilo.³⁶ Akademskemu društvu Triglav v Gradcu je Josip Ipavec podaril kot društveno himno *Triglavsko koračnico* za petje s klavirjem. Za to društvo je še kot študent pisal zборе tudi Anton Schwab. Za novoustanovljeno Pevsko društvo Ljubljana je *Geslo* na Praprotnikove besede zložil Benjamin Ipavec. Tri "lahko izvedljive" moške zборе (*Budnica, Slanica, Srce človeško sveta stvar*), napisane med leti 1901 in 1903, je podaril Slovenskemu delavskemu podpornemu društvu v Celju Anton Schwab.³⁷ Tudi v opusih vseh treh pomembnejših skladateljev slovenske glasbene romantike Antona Foersterja, Frana Gerbiča in Benjamin Ipavca zavzema zborovska tvornost obsežen del. Gerbič je čitalniškemu poustvarjanju posvetil že svoj prvi opus *Glasi slovenski*, leta 1880 Bleiweisu zbirko moških in ženskih četverospjevov in zborov *Slovenska jeka*, ob skladateljevi sedemdesetletnici pa je Glasbena matica izdala zbirko *20 moških zborov v slovenskem narodnem značaju*, namenjenih ljubiteljskim zborom. Njihovim potrebam se je prilagodil tudi Benjamin Ipavec, ki si je nabiral praktične glasbene izkušnje kot pevovodja že kot študent v avstrijskem Gradcu in je sodeloval s celjsko in mariborsko čitalnico. Za Prešernovo slavnost v Vrbi leta 1872 je napisal kantato na Stritarjeve besede *Na Prešernovem domu*, ki je navdušila številne poslušalce in poročevalca v Slovenskem narodu; priporočal jo je vsem pevskim društvom, saj je "v narodnem duhu izdelana".³⁸ Tudi Foerster je zborovska dela posvečal različnim slovenskim in slovanskim društvom³⁹ in napisal tudi priložnostno kantato *Kranjska z Avstrijo. Slovenska himna v slavo šeststoletne zveze vojvodine kranjske s presvetlo hišo Habsburško* (izvedena je bila leta 1883).

³⁶ Slovenski narod 25/1892, 5, 8. januar 1892.

³⁷ Gl. program "Dr. Schwabovega večera", ki ga je Celjsko pevsko društvo priredilo 8. junija 1913. (Program hrani Zgodovinski arhiv v Celju.)

³⁸ Slovenski narod 5/1872, 111, 24. september 1872.

³⁹ V *Pesmarici Glasbene matice* so objavljeni zbori, ki jih je Foerster posvetil Sokolu, Slovenskemu delavskemu pevskeemu društvu Slavec, Pevskemu zboru Glasbene matice, zagrebškemu Kolu in zboru dunajske Slovenije.

³⁵ Gl. Zapisnik 3. odborove seje Zveze slovenskih pevskih društev 10. aprila 1906. (Zapisnike hrani Glasbena zbirka Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.)

Pevski zbor in koncerti Glasbene matice

Nastopi številčnega pevskega zbora so bili pomembna značilnost prvih let koncertnega delovanja Glasbene matice.⁴⁰ V začetku leta 1891 so na podlagi pravil ustanovili Pevski zbor Glasbene matice, ki je bil bistveni sestavni del društva in je imel svoj poslovnik.⁴¹ Njegov namen ni bil "razdiranje obstoječih pevskih društev" temveč "združevanje pevskih sil, da bo Glasbena matica v javnih nastopih kazati mogla, kolikor premoremo Slovenci v proizvajanju".⁴² Poleg nacionalnih hotenj je odbor v vabilu za pevce novega zbora izrazil tudi željo po presejanju diletantizma in željo po doseganju umetniške ravni nemškega glasbenega dela v okviru Filharmonične družbe. Slovenski narod je 14. oktobra 1891 objavil oklic: "Čast narodova zahteva, da ne podrejammo več petja drugim nameram, da ga negujemo kot umetnost, umetniški dostojno. (...) Sram bi nas moralo biti, ako bi nas ravno v središču Slovenije presegli v dovršenosti umetniškega polja nasprotniki naši. (...) Geslo naše naj bo složno delovati za prosveto narodovo." Prisotna je bila torej že ideja o avtonomnosti glasbe, vendar so bili voditelji slovenskega glasbenega dela še vedno obremenjeni z nujnostjo njegove funkcionalne zavezanosti službi "za narodov blagor".

Društvenemu odboru so bili sprva torej pomembnejši nacionalni kot pa čisto glasbeni (umetnostni) cilji, kazali so se v programski usmerjenosti. Ker je bilo primernih izvornih del še malo, so za zborovske nastope na koncertih raje (vendar ne izključno) izbirali dela iz slovanske (češke) glasbene literature. Med slovenskimi zbori so izvajali nekatere boljše, že znane Foersterjeve in Nedvėdove zборе, priredbe ljudskih in v ljudskem duhu pisani zbori pa so bili tisti, s katerimi se je Glasbena matica ponašala tudi na tujem. Na prvem izmed dveh "znamenitih" dunajskih koncertov leta 1896 je pevski zbor med Gallusov *Musica noster amor* in Brucknerjev *Te deum* vrnil Nedvėdov *Nazaj v planinski raj*, Hubadovih šest priredb narodnih ter Foersterjevo *Ljubica*. Tudi na gostovanjih v Trstu (1905), Zagrebu (1908) in Opatiji (1911) so poleg novejših slovenskih zborov

peli tudi še vedno vsečne in učinkovite, "čitalniške". S slednjimi so želeli ugajati tudi na nastopih v Postojni (1897) in Novem mestu (1898). Glasbena matica je organizirala tudi gostovanja hrvaških in čeških pevskih društev; dvakrat hrvaškega Pevskega društva Kolo (1905 in 1909), Pevske zveze moravskih učiteljev (1907).

Izvedbe večjih vokalno-instrumentalnih del na koncertih Glasbene matice so bile zaradi številne zasedbe zbora in orkestra predstave kolektivne virtuoznosti, spremljala so jih navdušujoča poročila. Pomenile so (nacionalno) slavje in hkrati moralno ter umetniško plemenitenje.⁴³ Razkazovanje lastnih reproduktivnih moči bi dobilo polnejši sijaj z izvajanjem izvornega dela, vendar razpis za najboljšo "epiško delo za zbor, soli in orkester" leta 1898 sprva ni obrodil sadov. Šele dobro desetletje kasneje je pater Hugolin Sattner napisal "poljudno" priložnostno delo *Vnebovzetje*, "oratorij za ljudstvo, za slovensko ljudstvo".⁴⁴ Znal je torej ugoditi tehničnim, intelektualnim in emocionalnim zahtevam izvajalcev in poslušalcev. Izvedba prvega slovenskega oratorija leta 1912 je sprožila med skladateljem in urednikom Krekom v Novih akordih polemično pisanje za in proti pragmatičnim načelom v glasbi. Sattnerjevim nazorom o koristnosti take glasbe za narod, je Krek postavil nasproti čista umetnostna načela.⁴⁵ Monumentalna kolektivna predstava (sodelovalo je tristo pevcev in instrumentalistov) z značilno himnično patetičnim nacionalnim žarom, ki je bila odmev teženj po zunanem zvočnem sijaju, je bila hkrati vrh in zaton "dobe oratorijev" na koncertih Glasbene matice.

Poleg reprezentativne so koncerti Glasbene matice opravljali tudi prosvetno funkcijo. Odbor je dal prevesti vsa tuja besedila vokalnih del, ob izvedbi večjih del pa je pripravil komentirane koncertne liste z zgodovinskimi podatki ter poljudno analizo, ki jo je objavil že nekaj dni pred koncertom tudi v Slovenskem narodu. Glasbena matica je nekatere koncerte (oziroma njihove ponovitve) namenoma oglaševala kot "ljudske" in želela

⁴³ Glasbena matica je obsežnejša vokalno-instrumentalna dela (največkrat s teksti s cerkveno vsebino) izvajala že od začetka svoje koncertne dejavnosti: leta 1892 je izvedla Dvořakov *149. psalm*, leta 1893 Dvořakovo delo *Stabat mater*, leta 1896 Haydnov oratorij *Stvarjenje* in Dvořakovo skladbo *Mrtvaški ženin*, leto kasneje Mozartov *Raquiem*, leta 1901 Beethovnov *Missa solemnis*, leta 1902 Tiferderjevo kantato *Zlatorog*, leta 1903 Hartmanov oratorij *Sv. Francišek*, leta 1906 Bossijevo biblično kantato *Visoka pesem kralja Salomona*, leta 1907 Verdijev *Requiem*, leta 1909 Perossijev oratorij *Rojstvo zveličarjevo*.

⁴⁴ Gl. Gojmir Krek, P. H. Sattner in njegova Assumptio; Novi akordi 11/1912, 1. str. 4.

⁴⁵ Gl. Hugolin Sattner, "Moja Assumptio in kritika v Novih akordih", Novi akordi 12/1913, 1. str. 6 in Gojmir Krek, Postludij; Novi akordi 12/1913, 1. str. 7.

⁴⁰ Po formalni in ekonomski strani so bili "zborovski" koncerti Glasbene matice bliže tipu "ljubitelskega" kot pa "profesionalnega" koncerta. Zbor za svoj nastop ni dobil honorarja, skromni so bili tudi honorarji solistov.

⁴¹ Jedro novega Pevskega zbora Glasbene matice je bil kvartet *Ilirija*, ki se mu je pridružil del čitalniških pevcev. Potek preosnovanja čitalniškega zbora v zbor Glasbene matice je podrobno opisal v kroniki pevskega zbora Glasbene matice Anton Mahkota in Cvetko Budkovič v jubilejni publikaciji ob stoletnici tega zbora. Gl. Cvetko Budkovič, Sto let pevskega zbora Glasbene matice, Ljubljana 1992, str. 13-14.

⁴² Slovenski narod 14. oktobra 1891.

„Glasbena Matica“ v Ljubljani

V sredo, dne 8. decembra 1897
ob 5. uri popoldne
v Sokolovi dvorani „Narodnega doma“
jubilejski
KONCERT
pod vodstvom koncertnega vodje gospoda Josipa Čerina.

Pri koncertu sodelujejo: sopran Inap Noll, operni pevec; pevski zbor „Glasbena Matica“; orkester „Glasbena Matica“ in oddelki št. godbe in kr. posadke Leopold II. kralj. Bolgijev, str. 27.

1872 1897

VZPORED:

1. *Mitica Hubad*: Osvetila: 8. sprejeli „Jamška Ivanka“ na orgle.
2. Slavnostni govor. Zložil in govoril gospod Ringelberg Gangl.
3. Anton Foerster: „Dom“, meški zbor z harmoniko in Acousticonom. Soli: g. A. Puchner, A. Buzanov, J. Pribl, A. Steiner, D. Krasakovičevič.
4. a) Kamila Maška: „Nezakonska mati“, pesmi za bariton in solo g. J. Noll, na klavirju spremlja g. J. Čerin.
b) „Kam“.
5. a) Anton Hubad: „Oblakom“.
b) Dr. Benjamin Jansa: „Ladi polje ravno“, meški zbor.
c) F. Sattner: „Studenček“.
6. a) Viktor Parma: Informozan iz opere „Ksenija“ za orkester.
b) Bedřich Smetana: „Iz čeških logov in gajev“, simfonična skladba za orkester.
7. Narodne pesmi:
a) Jozef Hlad: „Luna sije“, meški zbor.
b) Jozef Čerin: „Bom šel na planince“, meški zbor.
c) Majo Hubad: „Lubca, povej, povej“, meški zbor.
d) Jozef Hlad: „Zaprta strana“ in „Nebesje oznanja“, meški zbor s saksofonom in obojama „Svevojci“.

One prostornost izven naročbe:
Sedež I. do III. vrste 2 gld.; IV. do VII. 1 gld. 50 kr.; od VIII. vrste naprej in na galeriji 1 gld. — Stojanja 50 kr. dijakom in gostilniške vstopnice a 30 kr.

Vstopnice se dobivajo in naročbe se sprejemajo v trgovini g. J. Lenarja, na Kmetnem trgu, in na večer koncerta pri blaginjalci.

F. n. g. naročniki naj se blagovale na svojo sedeže s legitimacijami izdatimi v trgovini g. J. Lenarja.

*Program jubilejnega koncerta Glasbene matice
1897 v Narodnem domu (iz Glasbene zbirke
Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani,
foto Milan Štupar)*

z znižano vstopnino pritegniti vse socialne plasti. Sprememba poslušalstva v (številno) anonimno občinstvo je povzročila, da je postala družabna funkcija glasbe, značilna za čitalnice, na koncertih Glasbene matice nerelevantna. Drugače pa je bilo na njenih pevskih večerih, ki jih je prirejala le za svoje člane. Le-ti so bili po obliki in namenu še čitalniški, namenjeni zabavi in druženju.

Z novim stoletjem so nacionalne nagibe po reprezentativnosti lastne kulture začele preglasati glasbene pobude. Množičnost ni veljala več za prednost. Razvoj od kvantitete h kvaliteti je dobival spodbude iz glasbenega življenja. Razmah izvirne vokalne ustvarjalnosti se je kazal tudi na sporedih koncertov Glasbene matice. Slednja je svojo petindvajsetletnico proslavila z "zgodovinskim" zborovskim koncertom,⁴⁶ za koncert, v korist

⁴⁶ Pester, vsebinsko različen, spored "zgodovinskega" koncerta Glasbene matice v Narodnem domu 8. decembra 1897 sosesstavljala dela nekaterih ustvarjalcev starejše generacije ter sodobnikov: Vilhar-Schantlova uvertura *Jamška Ivanka*, Foersterjev zbor *Domu*, samospava *Nezakonska mati* in *Kam?* Kamila Maška, F. S. Vilharjev samospev *Mornar*, Nedvědov zbor *Oblakom*, zbor *Leži ravno polje* Benjamina Ipavca, Sattnerjev zbor *Studenček*, *Itre mezzo* iz Parmove *Ksenije*, Smetanova

gradnje Gregorčičevega spomenika leta 1907 je njen odbor poprej razpisal nagrade za najboljše uglasbitve pesnikovih besedil, posebna koncertna večera so posvetili Davorinu Jenku ob petdesetletnici njegove *Naprej* (l. 1911) in bratom Ipavcem (l. 1914). Drugačne ustvarjalne pobude so zazvele na jubilejnem koncertu Glasbene matice ob zborovi desetletnici leta 1902, ko so bili na sporedu tudi novi mešani zbori mlajših, naprednejših ustvarjalcev, od takrat pa je bilo slišati na koncertnem odru vse več novih izvirnih slovenskih zborov.

Koncertno delovanje in nastopi pevskega zbora Glasbene matice so se vse bolj osvobajali reprezentativne funkcije ter zaradi prevladujočih umetniških prizadevanj dobili vitez profesionalnih koncertnih predstav. Slovenska ali slovanska glasbena dela so bila še vedno prevladujoča, toda ne nujna repertoarna zahteva. Koncertni vodja Matej Hubad je namesto nacionalne v izvajalski praksi zagovarjal predvsem umetniško usmeritev in na programe uvrščal tudi tuja dela. Zanimivo je, da Glasbena matica stoletnico Prešernovega rojstva v Narodnem domu ni počastila s slovenskimi deli, temveč z izvedbo Mozartovega *Requiem*, niti ene slovenske skladbe pa ni bilo na programu slovesnosti ob petdesetletnici Narodne čitalnice.

Sklep

Razpoka med utilitarno in avtonomno glasbo je bila na prelomu iz 19. v 20. stoletje vse večja. Po eni strani je preobremenjenost s preteklimi cilji in "mitom o slovenskosti" ohranjala že preživelo obliko varovanja etnične (pevskega) repertoarja zlasti na podeželju in v nacionalno bolj ogroženih slovenskih deželah, po drugi strani sta odprtost in zavračanje zastarelih, ideološko podprtih načel kulturne polarizacije prinesla še drugačno podobo o slovenski glasbeni kulturi. Mnogovrstnost glasbenih izkušenj, ki jih je s svojim delom nudila predvsem Glasbena matica, je izoblikovala različen okus, diferenciranost slednjega pa je vplivala tudi na cepitev "narodnega" in "umetnega" petja. Ločnica je najjasneje izražena v zborovskem repertoarju koncertov Glasbene matice in nastopov lokalnih pevskih društev s še vedno razgaljeno nacionalno simboliko in čitalniškim repertoarjem.

Poleg duhovnega preobrata, ki so ga spodbudila razmišljanja o glasbi kot umetnosti in drugačno vrednotenje glasbe, so bile odločilne za razcep med resno (avtonomno) in funkcionalno glasbo tudi glasbene okoliščine. Premik iz kolek-

skladba *Iz čeških logov in gajev*, Hubadovi priredbi narodnih *Luna sije* in *Ljubca povej, povej*, Čerinova priredba narodne *Bom šel na planince* ter Haydnova zbora iz *Stvarjenja*.

tivne miselnosti je omogočalo znanje kompozicijske obrti, ki so ga pridobili slovenski glasbeniki na Dunaju in v Pragi, spodbudila pa ga je notranja potreba nekaterih umetniško občutljivih posameznikov. Drugačna, individualna čustva in domišljija ustvarjalcev niso bila več ujeta v togo čitalniško, ideološko obremenjeno pojmovanje glasbe. Znamenje nove skladateljske poetike, diferenciran in intenziviran glasbeni izraz, je izhajal iz literarnega. Ustvarjalcem zborov in samospevov je subtilnejšo zvezo besede in tona narekoval subjektivnejši pesnikov izraz. Prizadevanja nekaterih posameznikov za višjimi umetniškimi cilji so se dvignila nad merila tendenciozne povprečnosti "za narodov blagor", razpetost med nacionalnimi cilji in umetnostnimi hotenji se je tedaj prevesila v prid slednjih.

VIRI IN LITERATURA

Med arhivskimi viri so bili pregledani arhiv Glasbene matice v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, arhiv Dolenjskega pevskega društva in Glasbene matice v Zgodovinskem arhivu v Novem mestu, arhiv celjske Glasbene matice, Narodne čitalnice in Celjskega pevskega društva v Zgodovinskem arhivu v Celju. Pregledani so bili tudi časopisni viri, ki so navedeni v opombah. Upoštevana je bila slovenska zgodovinska in memoarska literatura in tiskane publikacije, ki so izšle ob jubilejih čitalnic, tuja muzikološka literatura s področja splošne in specifične zgodovine glasbe 19. stoletja, zlasti o fenomenu moškega zborovskega petja, estetike in sociologije glasbe ter vsa relevantna slovenska muzikološka literatura in notno gradivo.

Izbor literature

- Budkovič, Cvetko: Sto let pevskega zbora Glasbena matica, Ljubljana 1991.
 Cigoj Krstulovič, Nataša: Glasbeno delo čitalnic na Slovenskem do ustanovitve Glasbene matice (1848-1872), magistrska naloga, Ljubljana 1997.
 Cvetko, Dragotin: Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem, III, Ljubljana 1960.
 Loparnik, Borut: Letska narodna I., v: Sodobnost 23/1975, 6, str. 509-531.
 Ukmar, Vilko: Naša zborovska storitev, v: Naši zbori 3/1948, str. 21-22; 4/1949, str. 2, 8, 14-15 in 24; 5/1950 str. 3-4 in 10; 6/ 1951, str. 2-3, 7/1952, str. 1-2 in 5-6.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Musik der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts in Slowenien: über Funktion und Bedeutung des Chorgesangs in der slowenischen Kulturgeschichte

Die Funktion der Musik in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts stellt einen bedeutenden Faktor in der Ideengeschichte der slowenischen Kultur dar. Die spezifische Musikentwicklung wurde maßgebend durch die nationale und soziale Differenzierung geprägt, vom engeren fachlichen Standpunkt aus jedoch durch die Dichotomie von Dilettantismus und Professionalismus. Kenntnisse, Bedürfnisse und Möglichkeiten schränkten das musikalische Schaffen zunächst auf die Vokalmusik ein. Die Auffassung der Musik als Folklore und als politischer Propaganda kam einerseits in der Sorge um die Erhaltung des Musikerbes bzw. im Sammeln der Volkslieder zum Ausdruck, auf der anderen Seite aber im exponentiellen Wachstum des überkommenen Chorgesangs als Trägers des kulturellen (und politischen) Nationalismus. Das Konzept einer utilitaristischen Musik "für das Volk", die den politischen Bestrebungen unterworfen war, blieb jahrzehntelang ausschlaggebend für Verständnis und Rezeption der Musik als autonomer Kunst.

Das Laienchorwesen erlebte einen Aufschwung mit der Entstehung der Lesevereine. Der Männer-Chorgesang im Rahmen der Lesevereine hatte in den sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts einen ausgesprochen nationalen Charakter, der die bescheidenen Anfänge des Singens in slowenischer Sprache auf kulturellen bzw. geselligen Veranstaltungen des Slowenischen Vereins (Slovensko društvo), genannt *bésede*, des vorangegangenen Jahrzehnts übertraf. Die an den Text gebundene Musik war ein Kommunikationsmittel zwischen Autoren, Interpreten und Zuhörern, die alle von einer einheitlichen nationalen Begeisterung erfaßt wurden. Eine neue Stufe in der Entwicklung des Chorsingens stellten selbständige Gesangsvereine dar, die man Ende der siebziger Jahre zu gründen begann. In kleineren Städten und Märkten, vor allem am Rande des slowenischen ethnischen Raums, blieben die nationalen Ziele der Vereine und somit auch Bildung und Erziehung der Nation jahrzehntelang unverändert, das Liederrepertoire wurde innerhalb der etablierten Inhalts- und Ausführungsrahmen der Liedertafel gewählt. Für die Entwicklung der Singbewegung war zunächst

die Quantität bestimmend. Die Auftritte der zahlreichen slowenischen Chöre, die alljährlich vom Slowenischen Gesangsverein (Slovensko pevsko društvo) veranstaltet wurden, waren echte nationale Feste. Im Jahre 1897 wurde die Satzung des Verbandes der slowenischen Gesangsvereine (Zveza slovenskih pevskih društev) bestätigt, der die slowenischen Gesangsvereine in Krain, Steiermark, Kärnten, im Küstenland, Görz und Wien vereinigte, und zwar "um das Singen slowenischer Volks- und Kunstlieder und den patriotischen Geist zu fördern."

Auch im Rahmen der 1872 gegründeten nationalen Musikhelfervereinigung *Glasbena matica* hatten die nationalen Zielsetzungen, die durch radikalere liberale Ideen gefördert wurden, zunächst Priorität vor den musikalischen. Das von ihrem Ausschuss übernommene Schlagwort "Jeder zu den Seinen!" zog bereits von Anfang an eine scharfe Grenze zwischen dem slowenischen und dem deutschen Musikleben. Die in der Satzung festgeschriebene Zielsetzung von "einer allseitigen Förderung der slowenischen nationalen Musik" spiegelte das (vorrangige) Anliegen nach einer eigenen repräsentativen Kultur wider. Sie war Ausdruck eines vor einem Jahrzehnt einsetzenden kulturellen Nationalismus. Das Programm der *Glasbena matica* umfaßte verschiedene Gebiete des Musiklebens (Sammeln von Volksliedern, Verlagswesen, Musikunterricht, Konzerttätigkeit) und wurde allmählich umgesetzt. Zur Popularität des Singens trugen vor allem Liedersammlungen bei. Die meisten von ihnen wurden vom Verlag *Glasbena matica* verlegt und waren den Gesangsvereinen gewidmet. Ein bedeutender Einschnitt im Wirken der *Glasbena matica* war auch die Gründung eines Chors im Jahre 1891 und die Aufnahme der Konzerttätigkeit. Die Aufführungen großer chorsymphonischer Werke durch einen zahlenmäßig

großen Chor kennzeichneten die ersten Jahre der Konzerttätigkeit der *Glasbena matica*. An der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert begannen die künstlerischen Forderungen die nationalen Bestrebungen nach der eigenen nationalen Kultur zu übertönen. Anregungen zu einer Schwerpunktverlagerung von der Quantität zur Qualität kamen aus dem Musikleben. Auf der Konzertbühne bekam man auch die Chöre jüngerer, modernerer slowenischer Musikautoren zu hören.

Außer dem geistigen Wendepunkt, der von Überlegungen über die Musik als Kunst und über eine andere Musikkbewertung angeregt wurde, waren auch Umstände in der Musik selbst ausschlaggebend. Die Aufgabe der kollektiven Auffassung wurde durch das Kompositioswissen ermöglicht, das die slowenischen Musiker in Wien und Prag erwarben. Andere, individuelle Gefühle und die schöpferische Kraft der Musikschaffenden waren nicht mehr durch die ideologische Musikauffassung belastet. Durch ihr Streben nach höheren künstlerischen Zielen hoben sich Einzelpersonlichkeiten über die Maße der tendenziösen Mittelmäßigkeit "des Wohles des Volkes" heraus, die Zwiespältigkeit zwischen nationalen Zielen und künstlerischem Wollen schlug nun zugunsten des letzteren um.

Die Vielfalt der musikalischen Erfahrungen, die in den Konzerten der *Glasbena matica* und ihres Chors zum Ausdruck kamen, prägte den musikalischen Geschmack, die Differenziertheit des letzteren wurde jedoch auch durch die Aufspaltung in Volks- und Kunstgesang beeinflusst. Die Trennung spiegelt sich am deutlichsten wider im Konzertrepertoire des Chors der *Glasbena matica* und der örtlichen Gesangsvereine mit einer noch immer ausgeprägten Nationalsymbolik und einem Lesevereins-Repertoire.

izvirno znanstveno delo

UDK 721(497.4 Ljubljana) "1849/1895"

930.253(497.4 Ljubljana)

prejeto: 5. 4. 2000

Jože Suhadolnik

prof., arhivski svetovalec za tehnično dokumentacijo in fototeko, Zgodovinski arhiv Ljubljana,
SI-1000 Ljubljana, Mestni trg 27, p.p. 373

Arhitektura in urbanizem v Ljubljani v drugi polovici 19. stoletja (od 1849 do 1895) in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana

IZVLEČEK

Stavbe tega obdobja nosijo oznako historične arhitekture in se le z dekorativnimi klasicističnimi dodatki skušajo otresti romantičnega historizma. Domači stavbni mojstri so bili nosilci tradicionalne, na krajevno izročilo vezane arhitekture, medtem ko so uradniki stavbnih direkcij, kresijski inženirji in povabljeni tuji arhitekti brez časovne zamude uvajali vse tehnične in stilne novosti zidave na Dunaju.

Delno realizirani, nepopolni ali nepotrjeni regulacijski načrti so bili namenjeni ureditvi mestnih predelov, cest in širitvi mesta, določali so stavbne črte in so bili osnova za podeljevanje gradbenih dovoljenj novim stavbam ter za prezidavo starih hiš.

Gradbeni razvoj mesta se je razmaknil po dograditvi železnice. Gospodarski razvoj v 70-ih letih je pomenil pravi razcvet gradbeništva. Zaslugo na pozitivno oceno pri urbanizaciji nosi gotovo Kranjska stavbna družba. Zahtevnejše projekte je prevzemalo Stavbno podjetje G. Tönnies.

Industrijske stavbe so dosegle skromnejšo oblikovno raven.

SUMMARY

ARCHITECTURE AND URBANISM IN LJUBLJANA IN THE 2nd HALF OF THE 19th CENTURY (1849-1895) AND ARCHIVAL MATERIAL OF THE HISTORICAL ARCHIVES OF LJUBLJANA

The buildings of the mentioned period have the characteristics of historical architecture. With decorative classicist additions they try to get rid of romantic historicism. The local building masters were carriers of traditional, to local tradition linked architecture while the managers of the building directorates, engineers and invited foreign architects were without time delay introducing all technical and style novelties in building in Vienna.

Ključne besede: regulacijski načrti, javne stavbe, stanovanjske stavbe, industrijska arhitektura

Arhitektura se je že od nekdanj spogledovala ter oplajala ob minulih stilnih obdobjih, čeprav nikoli tako izrazito kot v drugi polovici preteklega stoletja. Nekdanj je umetnostna zgodovina stavbnim spomenikom 19. stoletja pridajala le negativno oznako eklektične arhitekture, kar sedaj poskušamo zamenjati s pozitivnejše pojmovanim historizmom. Meščanstvo si je utrdilo ekonomski položaj in si s historičnimi arhitektonskimi oblikami tudi navzven prizadevalo zagotoviti priznanje legitimnosti svoje vladavine.

Slogovno pripadajo arhitekturni spomeniki 19. stoletja ne le klasicizmu oziroma bidermajerju, ampak srečujemo tudi prepletanje najrazličnejših zgodovinskih kopij. Vendar je znotraj tega navideznega nereda mogoče slediti logiki slogovnega razvoja. Korenine stavbarstva preteklega stoletja moramo namreč iskati globoko v baroku. Atributi nove umetnosti so postali solidnost, ekonomičnost in praktičnost zidave. Avstrija se ni več zgledovala pri italijanski stavbni umetnosti, ampak se je skušala opreti na lastne moči. Čas centralizma je vodil v uniformiranost arhitekture. S klasicizmom je Dunaj izgubil tisti pomen, ki ga je imel v baroku. Provincialno stavbarstvo je padlo na raven umetnostno neambicioznega protofunkcionalizma, ki je sledil modi s skopim in stereotipnim slovarjem klasicističnih atributov - s čeli, portali in okenskimi okviri ter si le redkokdaj privoščil bogatejšo okrasje. Upadla je raven obrtnega znanja, začela se je industrijska tipizacija in masovna izdelava. Novi način delitve dela in racionalistična klima sta arhitektom puščala vse manj možnosti za razmah lastne ustvarjalnosti. Novi tehnični predpisi in omejitve so naročnike silili, da so se iz povsem praktičnih vzrokov obračali na uradne stavbne ustave.

Z marčno revolucijo so se razmere spremenile. Njene socialno-politične posledice so odmevale tudi v arhitekturi. Sledila je reorganizacija gradbenega uradništva, po zakonu o javnih natečajih pa je arhitektura kot umetnostna stroka spet začela pridobivati na pomenu.

Slogovno delimo historično arhitekturo na romantično, strogo in pozno.¹ Romantični historizem obsega spomenike, ki se le z dekorativnimi dodatki skušajo otresti klasicizma, glede stavbne mase pa se ne oddaljujejo od klasicističnih predstav. Strog in pozni historizem pogosto vztrajata eden ob drugem, tako da se strogi podreja le enemu zgodovinskemu slogu, pozni pa uporablja različne historične vzorce in predloge.

V drugi polovici 19. stoletja je razvoj vodil k vse bolj zapleteni členitvi stavbnega jedra. Malo

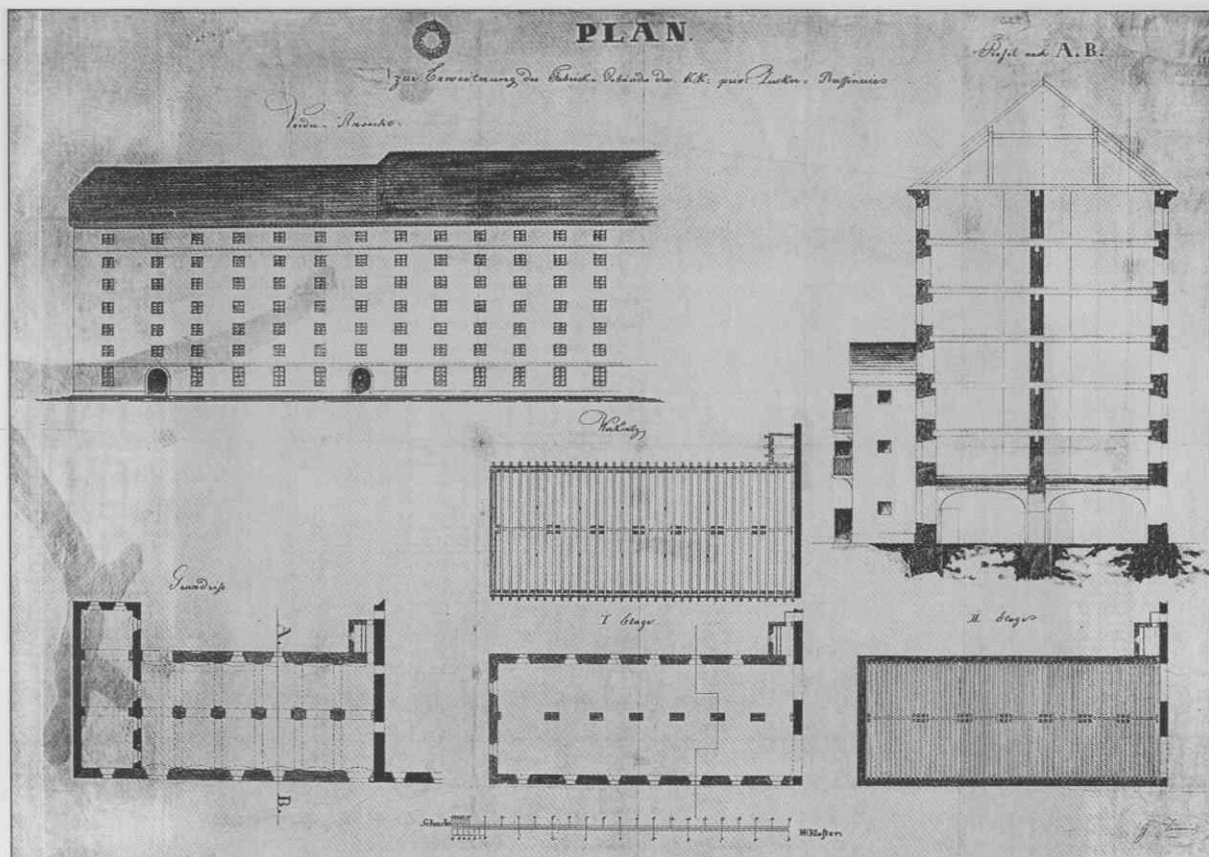
pred koncem stoletja je dosegel vrh v skoraj "impresionističnem" drobljenju arhitektonskih členov. Pri datiranju spomenikov je pogosto odločilnega pomena natančno poznavanje ožje časovne mode. Tako lahko na primer novonormanske stavbe (ljubljska realka) z veliko gotovostjo postavimo v 60. in 70. leta, medtem ko zelo težko ugotovljamo čas nastanka slogovno slabo izrazitih stavbnih spomenikov iz prve polovice stoletja. V meščanski arhitekturi zasledimo večje novosti šele nekako od 70-ih let naprej, kar je v precejšnji meri pobudila živahna stavbna dejavnost na Dunaju. Secesijsko stavbarstvo je pri nas dobilo jasne obrise šele po letu 1900.

Spregovoriti velja še o vprašanju atribucij. Pri novogradnjah namreč lahko z veliko zanesljivostjo razrešimo ime avtorja že s pomočjo šematizmov. Ob načrtovalcu (projektantu) pa je pomembno poznati tudi izvajalca (stavbenika, stavbnega mojstra), kajti njegovo delo je bilo pogosto odgovornejše in je terjalo veliko spretnosti in izkušenj. Kar zadeva slogovno naprednost, so bili lokalni stavbni mojstri nosilci tradicionalne, na krajevno izročilo vezane arhitekture, medtem ko so uradniki stavbnih direktij, kresijski inženirji in povabljeni arhitekti brez časovne zamude uvajali vse tehnične in stilne novosti zidave v prestolnici monarhije.

Projekti za večino stavb so bili sicer delo tujih arhitektov, toda gradili so jih ljubljanski stavbeniki. Gradnja reprezentativnih in drugih velikih javnih stavb je pripomogla, da se je ljubljansko stavbeništvo iz svoje nekdanje nepomembnosti razvilo v dokaj močno gospodarsko stroko. Področje stavbenikov je tedaj obsegalo tudi projektiranje. Stavbni mojster je bil hkrati tudi arhitekt, ki je projektiral v vseh detajlih. Javne zgradbe so gradili po načrtih projektantov, izbranih od gradbenega gospodarja, načrte pa so pridobivali tudi z razpisanimi natečaji. Večji stavbeniki so zaposlovali tehnike, ki so opravljali projektantska dela. Gradili so povečini stanovanjske hiše po lastnih načrtih.

Ta površno nakazana izhodišča opozarjajo na relativnost vprašanja kakovosti stavbnih spomenikov 19. stoletja, saj odpovedo vsa merila, pridobljena na starejšem gradivu. Še vedno ostaja prepuščeno presoji posameznega raziskovalca glede izbora in načina predstavitve. Zgodovinarju more biti edino merilo le stopnja zgodovinske pričevalnosti nekega spomenika.

¹ Damjan Prelovšek, Nekateri problemi raziskovanja arhitekture 19. stoletja, Zbornik za umetnostno zgodovino XIV-XV, Ljubljana 1978-1979, str. 221.

Prizidek sladkorne rafinerije na Poljanskem nasipu 40, 1853; glavna fasada, tlorisi pritličja, 1., 2. etaže, ostrešja in prečni prerez, kolorirana matrica, ZAL, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura (LJU 489), Reg I, f. 522, fol. 295

Regulacijski načrti

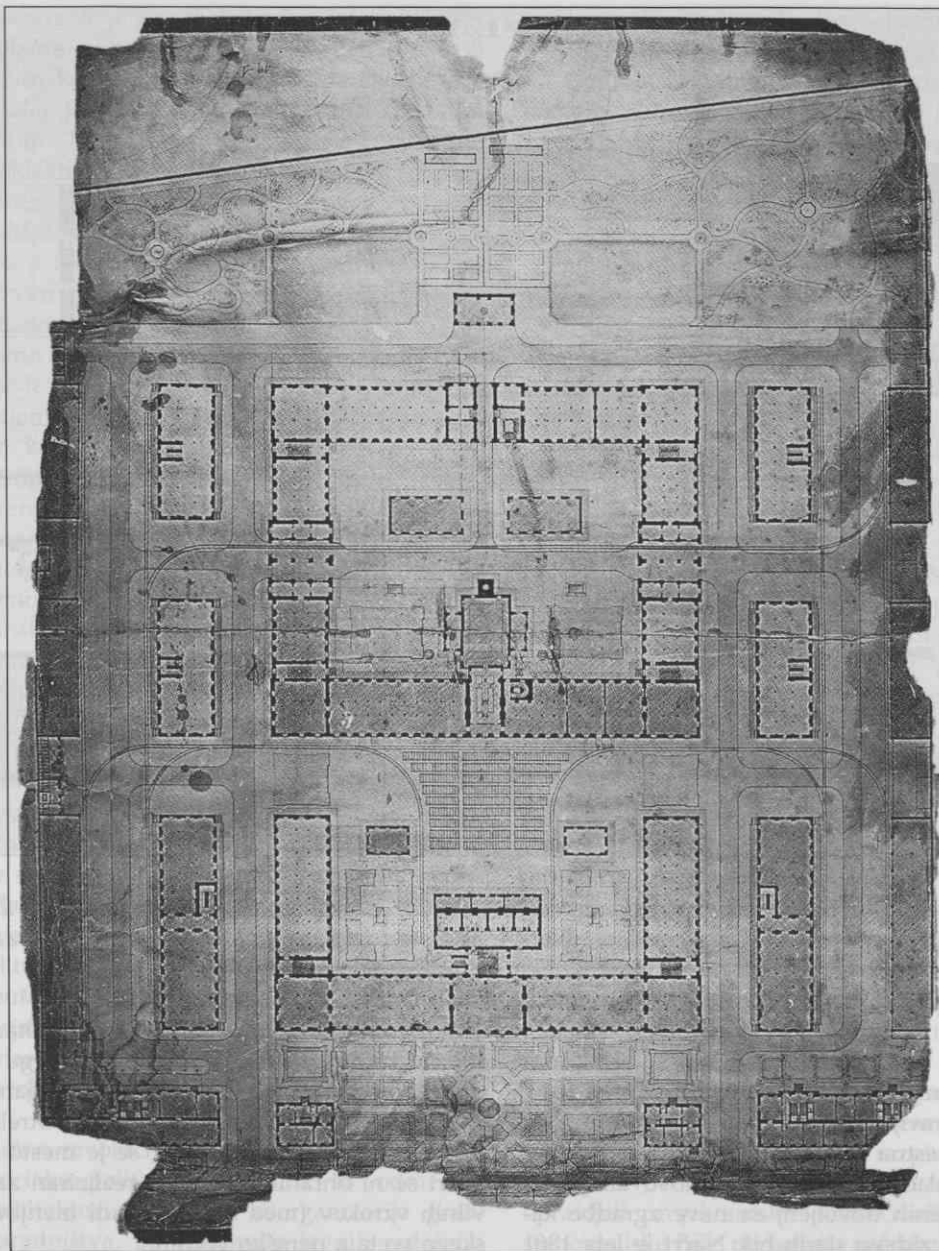
Po prvem regulacijskem elaboratu iz leta 1840, ki sta ga pripravljala gubernij in magistrat (bil je odložen), je mestna uprava uvidela, da mora mesto imeti regulacijski načrt kot osnovo za podeljevanje gradbenih dovoljenj za nove zgradbe kakor tudi za prezidavo starih hiš. Načrt je leta 1861 izdelal mestni stavbni nadzornik Franc Pollak, vendar zaradi spremembe v mestni upravi ni bil sprejet. Pač pa ga je isti v naslednjih letih dopolnil in predelal ter leta 1869 predložil magistratu. V načrtu je posvetil največ pozornosti ureditvi cest v delu mesta, ki je nastajal med železnico, Kolo-dvorsko ulico (*Cesto na južno železnico*)², Trubarjevo (*Sv. Petra cesto*) in Vidovdansko cesto (*Radeckega cesto, Kravjo dolino*), ter prostoru med Slovensko (*Schellenburgovo in Dunajsko cesto*) in Gosposvetsko cesto (*Marije Terezije cesto*). Posebej je izpostavil novo stavbno črto v Vegovi (*Dolnjem*

Gradišču), Wolfovi (*Gledališki ulici*), Stritarjevi ulici (*Špitalski ulici*), na Vodnikovem trgu (*Valvasorjevem trgu, Pred šolami*), na Poljanski cesti (*Zgornjih in Spodnjih Poljanah*) in v Streliški ulici. Upošteval je vse okoliše, kjer se je mesto širilo. Ta načrt se ni ohranil, niti ni bil realiziran zaradi številnih vzrokov (med drugimi tudi menjava občinskega sveta z nemško večino).

Novo spodbudo za izdelavo regulacijskega načrta je dala leta 1873 ustanovljena Kranjska stavbna družba, ki si je pridobila ob Cankarjevi cesti (*Franca Jožefa cesti*) in na Vrtači (*Na Vrtači*) obsežna zemljišča z namenom, da jih parcelira za stavbišča in zazida s stanovanjskimi zgradbami. Leta 1874 je predložila občinskemu svetu svoj osnutek regulacijskega načrta za zahodni in severni del mesta.³ Ta se ni ohranil, zato lahko vsebino povzemamo le iz razlage v spomenici. Operat stavbne družbe je vzel za osnovo podaljšanje Tržaške ceste, ki naj bi v ravni črti dosegla Celovško cesto. Verjetno je bila ta zamisel kasneje izvedena z današnjo Prešernovo cesto.

² v nadaljevanju so v oklepajih posevno izpisani nazivi cest, ulic in trgov kot so se imenovali v drugi polovici 19. stoletja; navedeni so samo pri prvi navedbi ceste, ulice in trga.

³ Reg. I, fasc. 875, št. 1637/1874 pri spisu XVI/2 št. 5545/1873.

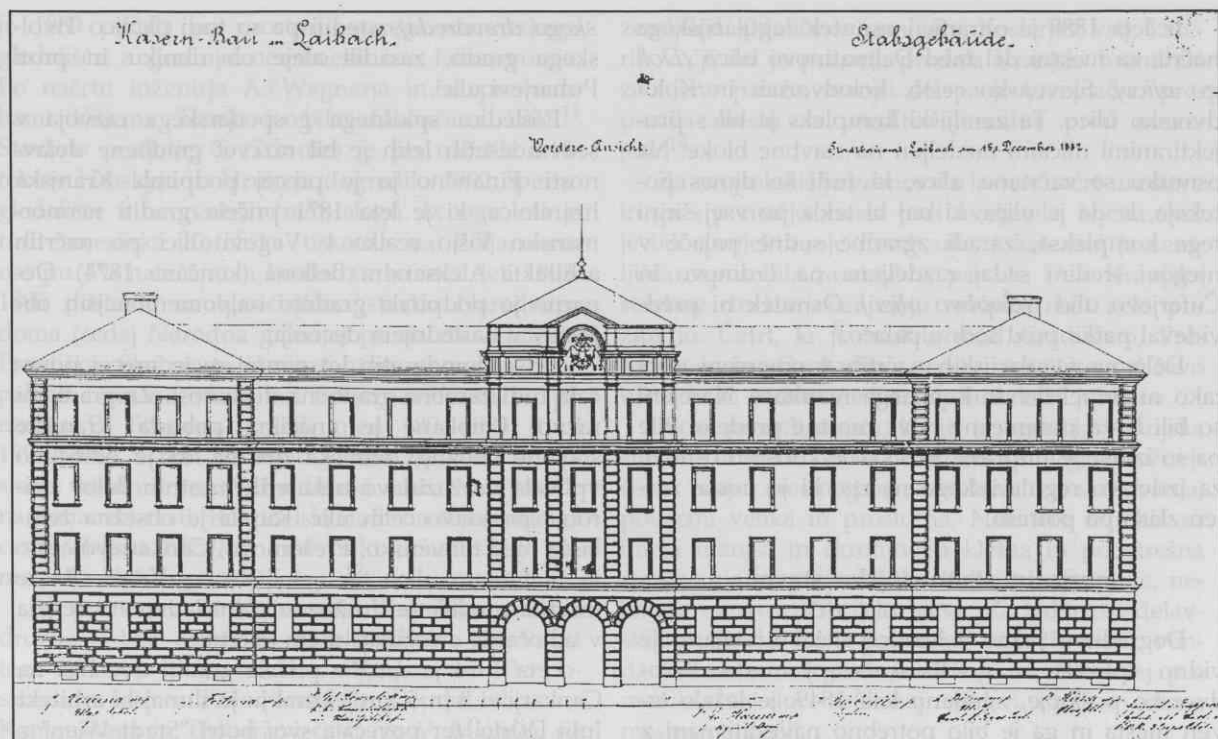

Tobačna tovarna na Tržaški cesti 12, okoli 1880; nerealiziran celostni plan tovarniškega kompleksa, kolorirana matrica, ZAL, Načrti (LJU 334), m. 16/16

Pravokotno nanjo je bilo projektiranih več ulic, ki so bile presekanе s prečnimi ulicami. S projektom nove Tržaške ceste bi odpadel del stare, ki je potekala nekoliko vijugasto od začetka današnje Prešernove pri "Lovcu" nekako do križišča današnje Veselove ulice (*Nunske ulice*), potem pa se je obrnila proti današnjemu opernemu gledališču, od tod pa po Cankarjevi na Slovensko cesto. Ostale ceste, ki bi se odcepile od nove Tržaške ceste, so bile projektirane tako, da so se iztekale v že obstoječe ulice. Pri projektiranju Cankarjeve in vzporedne današnje Štefanove ulice je bilo predvideno

podiranje kompleksa vojaškega skladišča. Prostor med novo Tržaško cesto in železnico je bil zamišljen kot park. Sporno pa je ostalo vprašanje Lattermanovega drevoreda, ki je takrat segal nekako do Beethovnovе ulice in bi po načrtu stavbne družbe odpadel v dolžini okrog sto metrov.

Predloga regulacijskega načrta zahodnega dela mesta, ki ga je izdelala Kranjska stavbna družba, gradbeni odbor ni odobril oziroma sprejel. Vendarle pa je obstajala potreba po določitvi stavbnih črt.

Mestna pehotna vojašnica na Taboru, 1882; glavna fasada štabnega poslopja, matrica, ZAL, Načrti (LJU 334), m. 14/4,1

Leta 1876 je mestni stavbni urad predložil regulacijski načrt, ki ga je izdelal mestni inženir Wagner.⁴ Zajel je le zahodni del mesta, kjer so največ gradili. To je okoliš med Slovensko cesto, Gradiščem in železnico. Pri projektiranju ulic je moral upoštevati že nekatere zazidane parcele Kranjske stavbne družbe in ni bil tako velikopotezen kot le-ta. Tržaška cesta bi bila v svoji glavni smeri ohranjena, ravno tako Lattermanov drevored do stične točke s Tržaško cesto. Predvidel pa je novo cesto od današnjega križišča Prešernove ceste z Veselovo ulico, ki bi potekala v ravni črti do Gosposvetske ceste, kar je pretežno (bila) tudi smer današnje Prešernove ceste. Pravo kotno nanjo so bile predvidene Šubičeva, Cankarjeva in Puharjeva ulica (*Kolizejska ulica*), vzporedno s Prešernovo pa Beethovnova in Župančičeva ulica (*Gledališka ulica*). Slednja bi po tem načrtu segala do Boršnikovega trga (*Pred igriščem*). Nove ulice so bile projektirane tudi v trikotu med železnico, Slovensko in Gosposvetsko cesto.

Gradbeni odbor je Wagnerjev načrt obravnaval, občinski svet pa istega leta odobril,⁵ vendar ga niso realizirali.

Ker celostnega regulacijskega načrta ni bilo, je moralo mesto od primera do primera načrtovati

nove ulice in določati stavbne črte. Tako je občinski svet leta 1872 sklepal o zgraditvi ceste na gorenjski kolodvor in o določitvi ulic in stavbnih črt med Celovško cesto in kolodvorom ter sprejel tak načrt za smernico pri bodočih gradnjah.⁶ Leta 1876 so sklenili urediti cesto in stavbne črte med Zmajskim mostom (*Mesarskim mostom*) in železniško postajo, to je današnje Resljevo cesto, ki naj bi vzpostavila zvezo železnice z notranjim mestom, šentpeterskim in poljanskim predmestjem in z Dolenjsko cesto. Resljeva cesta je bila odprta leta 1882. Tedaj je stavbni urad napravil, občinski svet pa odobril načrt za ulice v tem delu šentpeterskega predmestja ter določil stavbne črte.⁷

Čeprav ni bilo veljavnega regulacijskega načrta, se je mesto v konkretnih primerih ravnalo več ali manj po napravljenih osnutkih. Kljub temu pa je bilo med urbanisti občutiti pomanjkanje celovitega načrta, ki bi postavil velikopoteznejše in naprednejše smernice za bodoči razvoj mesta ter za njegovo regulacijo. V 80-ih letih je najbolj kritično, vendar resno in profesionalno o načrtu govoril in se zanj zavzemal občinski svetnik, deželni inženir Ivan V. Hrasky, član gradbenega odbora in odbora za olepšavo mesta. Njegov predlog je občinski svet odobril, vendar kljub zagotovitvi finančnih sredstev mesto ni pričelo s pripravami za regulacijski načrt.

⁴ Reg. I, fasc. 875, št. 7331/1875 in št. 1783/1876 pri spisu XVI/2 št. 5545/1873.

⁵ Cod. III/27, fol. 21 sl.

⁶ Cod. III/23, fol. 27 sl., 71 sl.

⁷ Cod. III/33 (1882), fol. 160.

Iz leta 1888 je ohranjen osnutek regulacijskega načrta za mestni del med Dalmatinovo ulico (*Dołgo ulico*), Slovensko cesto, kolodvorom in Koldvorsko ulico. Ta zemljiški kompleks je bil s projektiranimi ulicami razdeljen na stavbne bloke. Na osnutku so načrtane ulice, ki tudi še danes potekajo, le da je ulica, ki naj bi tekla po vsej širini tega kompleksa, zaradi zgradbe sodne palače v njegovi sredini sedaj razdeljena na Trdinovo in Čufarjevo ulico (*Čopovo ulico*). Osnutek ni predvideval parka pred sodno palačo.⁸

Delo na regulacijskih načrtih v omenjeni dobi tako ni pripeljalo do končnega rezultata. Narejeni so bili le za posamezne nove mestne predele. Bile pa so izvršene priprave, ki so dale koristno osnovo za izdelavo regulacijskega načrta, ki je postal nujen zlasti po potresu.

Javne in stanovanjske stavbe

Dograditev južne železnice skozi Ljubljano je vidno vplivala na gradbeni razvoj mesta. Koldvorsko poslopje, zgrajeno leta 1849, je ležalo izven mesta in ga je bilo potrebno navezati nanj z novimi cestami, kar je bila naloga bodoče regulacije. O rasti mesta v razdobju naslednjih dvajset let je mogoče govoriti le toliko, kolikor gre za zgradbe med kolodvorom in mestom, ki so bile maloštevilne in malopomembne. Gradbena dejavnost za povečanje stanovanjske površine se je izražala predvsem v nadzidavanju in prezidavanju že obstoječih poslopij. Kot prezidavo večjega obsega je treba omeniti nadzidavo drugega nadstropja in dozidavo južnega trakta Kranjske hranilnice na Krekovem trgu (*Sejmski trg, Cesarja Jožefa trg*, sedaj Teološka fakulteta). V letu 1851 sta bila dograjena Bavarski dvor (stari hotel z restavracijo) in evangelistična cerkev ob Gosposvetki cesti (gradil Anton Treo). Po načrtu inž. Ivana Schöbla so leta 1854 začeli graditi neoromansko cerkev v Trnovem, dve leti pozneje pa je po načrtu A. Gunsierja že stal hotel Slon (do 1937).

Prvo sodobno vilo v Ljubljani si je zgradil leta 1862 na Strmem potu 3 (*Za streliščem*) švicarski konzul Viljem Cloetta in naslednjo leta 1869 Albert Samassa na Karlovški cesti 1 (*Zvonarski ulici*). Veličastno neorenesančno poslopje kavarne Evropa na Ajdovščini, lastnika Luke Tavčarja, so pričeli graditi leta 1867 (dokončali pa dve leti pozneje) po načrtih arhitekta C. Tietza in predstavlja največjo novo stavbo v tem obdobju. Istega leta je bil postavljen prvi litoželezni most v Ljubljani, delo dunajskega inženirja Johanna Hermann - Hradeckega most. V šestdesetih letih je s podrtjem gospodarskih poslopij nastal Pogačarjev trg (del *Šol-*

skega drevoreda), uredili pa so tudi okolico Tivolskega gradu, zasadili aleje ob ribniku in proti Puharjevi ulici.

Posledica splošnega gospodarskega razvoja v sedemdesetih letih je bil razcvet gradbene dejavnosti. Finančno jo je precej podpirala Kranjska hranilnica, ki je leta 1871 pričela graditi neoromansko Višjo realko v Vegovi ulici po načrtih arhitekta Aleksandra Bellona (končana 1874). Denarno je podpirala gradnjo najpomembnejših objektov v naslednjem deceniju.

Od sedemdesetih let naprej se je precej povečala tudi zasebna gradbena dejavnost. Za gradbeni razvoj Ljubljane je značilna pobuda Kranjske stavbne družbe, delniške družbe, ki je odločilno vplivala na zazidavo nekaterih mestnih delov oziroma pozidavo celih ulic. Kupila je obsežna zemljišča med Slovensko, Prešernovo, Cankarjevo cesto in Štefanovo ulico ter zemljišče na Vrtači. Za te mestne predele je družba zelo iniciativno posegala v odločanje o regulacijskem načrtu.

Leta 1874 je družba pričela graditi dve hiši na Cankarjevi 3 in 5, projektiral ju je dunajski arhitekt Julij Dörfel ter povečala svoj hotel "Stadt Wien" z dvoriščnim traktom. Leta 1875 je zgradila šolo na Zoisovi cesti (*Cojzova cesta, Cojzov graben*), leta 1879 pa upravno poslopje Kranjske hranilnice v Tomšičevi ulici (*Knaflejevi ulici*). Zemljiški kompleks do Župančičeve ulice je bil do leta 1883 zazidan (z izjemo poznejše Hammerschmidtove hiše). Družba je zgrajene hiše prodajala, nekatere parcele je prodala že pred gradnjo. Posebej velja omeniti leta 1881 zgrajeno gosposko stanovanjsko hišo Franca pl. Gariboldija (poslopje poznejše Zbornice za trgovino, obrt in industrijo) v Beethovnovi ulici. Tega leta so po načrtu A. Wagnerja pričeli graditi neogotsko cerkev na Taboru (končano 1883).

Z zazidavo stavbišč na Vrtači je družba pričela leta 1889. Najprej je bila zgrajena hiša na vogalu Prešernove (*Tržaške ceste*) in Erjavčeve ceste (*Vašvasorjeva cesta*), v naslednjih letih do potresa pa še deset stavb ob Prešernovi in Erjavčevi cesti ter Levstikovi ulici.

Z znatno finančno podporo Kranjske hranilnice so bili postavljeni v 80- in 90-ih letih naslednji objekti: po načrtih arhitekta Resorija leta 1883 neorenesančni Narodni muzej (zgrajen 1885, dokončno opremljen 1888 po načrtih arhitekta V. Trea). Leta 1884 je bilo zgrajeno učiteljske na Resljevi, leta 1886 so začeli zidati vojašnico na Taboru, leta 1887 je Kranjska stavbna družba pričela graditi otroško bolnico v Streliški ulici. Delavske stanovanjske hiše v Hranilniški ulici so začeli zidati istega leta.⁹ Leta 1889 je bila po načrtu F. Kaudele zgrajena šola na Ledini.¹⁰ Kranjska stavbna družba

⁸ Zgodovinski arhiv Ljubljana, zbirka Načrti, načrt Ljubljane 1888.

⁹ Reg. I, fasc. 994, št. 5977/1887.

¹⁰ Reg. I, fasc. 994, št. 18225/1888.

je 1889 pričela na prostoru starega stanovskega gledališča z gradnjo neorenesančne Filharmonije. Po načrtu inženirja A. Wagnerja in s spremembami Viljema Treoja je bila dokončana 1891.¹¹ Stavbno podjetje G. Tönnies je po načrtih arhitektov Hraskyja in Hrubyja dogradilo 1892 operno gledališče v neorenesančnem slogu. Iz tega leta je tudi secesijska Katoliška tiskarna na Poljanskem nasipu. Po natečajnem konkurzu so med leti 1893-1896 postavili neoklasicistično stavbo Narodnega doma (sedaj Narodna galerija) po načrtu arhitekta Františka Škabrouta. Impozantno neorenesančno palačo Deželne vlade na Prešernovi cesti so po načrtu E. Försterja gradili med 1894-1899 (tudi 1895-1899). V tem razdobju je bilo zgrajeno še poslopje hiralnice na Vidovdanski cesti, Marijanišče na Poljanski cesti, Rokodelski dom na Komenskega cesti (*Poljska ulica*) in nov trakt uršulinskega samostana ob Kongresnem trgu.¹²

V primerjavi z aktivnostjo Kranjske stavbne družbe je bila druga zasebna gradbena dejavnost tega razdobja bolj skromna. Zgrajene so bile posamezne hiše v Kolodvorski in Čopovi ulici, na Komenskega in Trubarjevi cesti (za V. Mayrja), na vogalu Aškerčeve (*Obrtne ulice*) in Emonske ceste (*Križanske ceste*, za N. Ronerja) in na Slovenski (za P. Schleimerja). Kranjska stavbna družba je po načrtu arhitekta I. Hraskyja postavila leta 1886 hišo za dr. Mundo na Rimski cesti (*Tržaški cesti*). Bolj sistematično so gradili ob Resljevi cesti. Južna železnica je zidala tri stanovanjske hiše za svoje uslužbenke, Kranjska stavbna družba je leta 1888 zgradila najemniško stanovanjsko hišo na vogalu Resljeve in Čufarjeve ulice (za M. Trpotca) ter jo označila kot eno najlepših zasebnih zgradb v Ljubljani. Društvo za gradnjo delavskih stanovanj je za Bežigradom med Dunajsko cesto in Staničevo ulico zgradilo do potresa pet delavskih hiš.

Gradbeni razvoj in gradbena dejavnost sta bila v tesni povezavi s Kranjsko stavbno družbo od njene ustanovitve do potresa. Ni bila le gradbeno podjetje, ampak je tudi nakupovala stavbna zemljišča za gradnjo najemniških hiš, vil in drugih poslopij za lasten račun. Vodstvo družbe je bilo v rokah Antona in Viljema Treoja kot tehničnega vodje in stavbenika, kasneje pa arhitektov Gerlacha in Antona Wolfa. Vse prevzete stavbe, največ po lastnih načrtih, so bile zgrajene pod vodstvom Viljema Treoja,¹³ ki je najverjetneje tudi oblikoval njihovo arhitektonsko lice. Družbin cilj je bila sistematična in načrtna razširitev mesta na kupljenih

zemljiščih (Maličevo zemljišče, Koslerjev vrt), katerih večji del je pozneje prodala Kranjski hranilnici za njeno palačo, manjši del pa je brezplačno prepustila mestu za ureditev nasadov pred muzejem.¹⁴

Za svoj okoliš je zasnovala lasten načrt ureditve in ga s pomočjo mesta tudi uveljavila. Njena skrb je bilo projektiranje novih ulic, s katerimi je zemljišča usposobila za stavbne parcele. Delo Kranjske stavbne družbe ocenjujejo urbanisti kot zelo pozitivno. Četrta, ki je nastala med Gradiščem, Prešernovo in Cankarjevo cesto ter Gregorčičevo ulico, je še vedno med najlepšimi deli Ljubljane.

Novi predeli mesta, ki jih je zgradila Kranjska stavbna družba, so bili namenjeni najpremožnejšemu sloju mestnega prebivalstva za stanovanja, povečini velika in prostorna. Nekatere teh hiš so imela manjša in skromnejša kletna in podstrešna stanovanja za gospodarsko šibkejše najemnike, nekatere na dvoriščih celo hleve. Za kakovost delavskih stanovanj niso postavljali visokih meril, vendar je akcija za gradnjo delavskih stanovanj pomenila v tej dobi velik napredek. Locirali so jih na mestni periferiji.

Industrijska arhitektura

Medtem ko dosegajo mestne palače, stavbe in cerkve relativno visoko oblikovno raven, moremo o industrijskih stavbah reči, da so mnogo bolj skromne, če jih primerjamo s tujimi zgledi. Glavni vzrok je v slabi razvitosti industrije pri nas. Nastajala so pretežno manjša podjetja. V tovarniških stavbah od srede 19. stoletja se v malem le odraža novodobni utilitaristični duh, zlasti kar zadeva funkcionalno izrabo prostorov. Vprašanje arhitekture ljubljanskih industrij ni uporaba litoželeznih stebrov in kovinskih preklad, ki so jih sicer poznali in uporabljali, niti vprašanje premoščanja velikih razpetin, kar je bilo eno najpomembnejših vprašanj "inženirske" arhitekture na Zahodu. Za vse večje dvorane, ki so jih potrebovale naše tovarne, so zadoščale klasične konstrukcijske možnosti. Problem se kaže v organizaciji stavb v prostoru, kjer prinašajo industrijske stavbe oziroma kompleksi stavb v odnosu do ustaljenih mestnih oblik bistvene spremembe,¹⁵ ki se odražajo v združevanju več kubusov v večji kompleks, v vidnem ločevanju upravnega dela z bogatejšo obdelavo pročelja od monumentalnega, masivnejšega tovarniškega dela, ki opušča nekatere fasadne prvine, celotni tovarniški kompleks pa je še vedno uravnan na mestno "stavbno dogajanje" v ulični fronti.

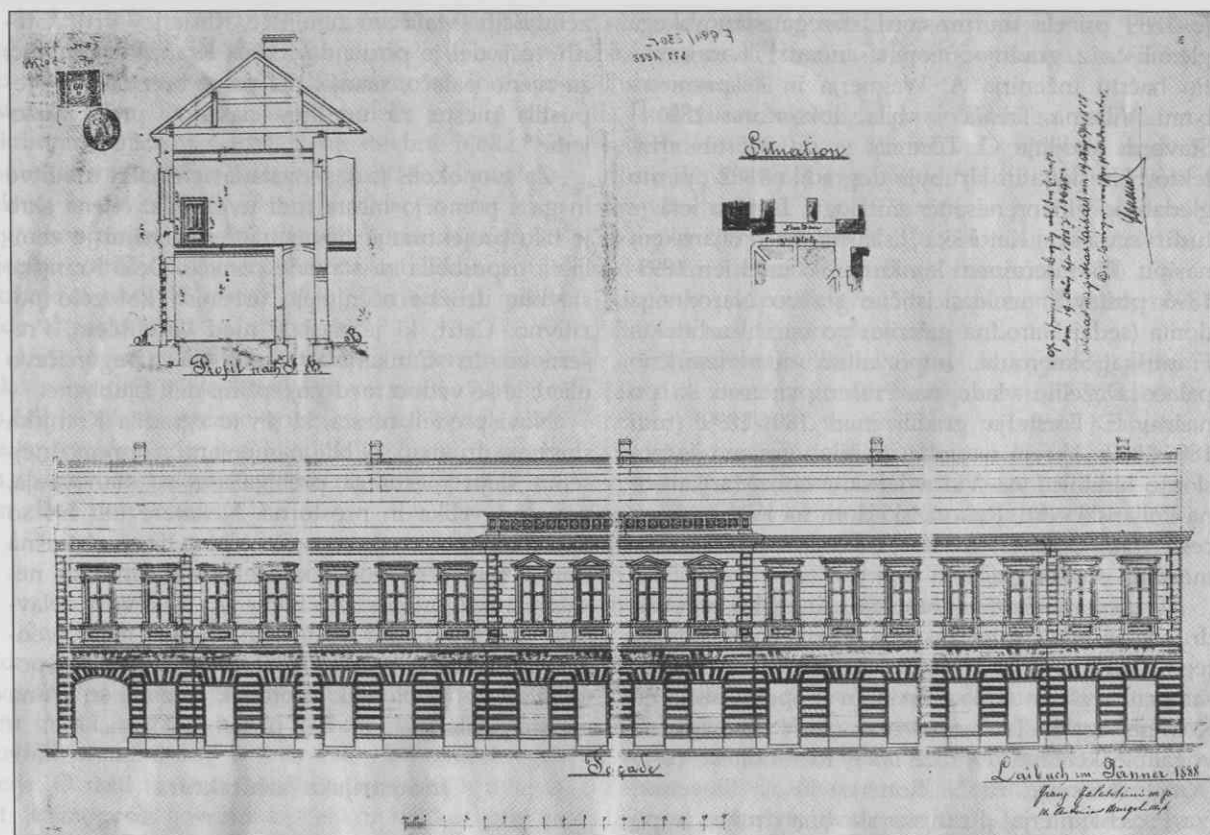
¹¹ France Ostanek, Splošno izobraževalno šolstvo v Ljubljani od začetka 18. stol. do 1941. Rokopis v ZAL.

¹² Reg. I, fasc. 993, št. 6764/1875; fasc. 992, št. 5056/1881; fasc. 993, št. 5962/1886; fasc. 993, št. 2305/1888.

¹³ Denkschrift über die Wirksamkeit der krainischen Sparkasse während des dritten Viertel-Jahrhundertes ihres Bestandes 1870-1895. Ljubljana 1895, str. 33.

¹⁴ Denkschrift..., str. 24 sl.

¹⁵ Peter Krečič, Starejša ljubljanska industrija - vprašanje arhitekture, Zbornik za umetnostno zgodovino XIV-XV, Ljubljana 1978-1979, str. 239.

Trakt uršulinskega samostana na Kongresnem trgu 19, 1888; prečni prerez, situacija in glavna fasada, kolorirana matrica, ZAL, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura (LJU 489), Reg I, f. 994, fol. 577

Podobno pojmovanje, toda v okviru vaše stavbne ureditve, kaže v zasnovi papirnica v Vevčah iz okrog 1843 in 1850, le da so tovarniški objekti nekoliko večji od vaških hiš in nekoliko bolj skoncentrirani. Šele s Tschinklovo tovarno kavinih surogatov, ustanovljeno leta 1866 (gradilo jo je Stavbno podjetje G. Tönnies), je bil storjen prelom v odnosu tovarna - mesto. Ograjen tovarniški stavbni kompleks, izvzet in zasnovan zunaj mesta, je bil uravnan po svojih lastnih tovarniških, funkcionalnih merilih. Tudi zunaj je celota dobila enoten videz, projektant se je vseskozi držal enotnega oblikovnega koncepta v fasadah in strešnih partijah. Tovarna je z osrednjim visokim dimnikom postavila sama sebi nov simbol, ki vnaša s svojo obliko tudi novo vizualno vsebino v mestnem okolju. Korak naprej v organizaciji tovarniškega stavbnega kompleksa, tako rekoč "tovarniškega mesta", pomeni pivovarna podjetja Kosler (kasneje pivovarna Union, gradilo jo je Stavbno podjetje G. Tönnies), ustanovljena leta 1866. S pivovarno so se v Ljubljani pojavile svojske oblike s posebnimi dimniki in napravami, ki jih je narekovala tehnologija varjenja piva in so dajale poseben pečat zunanji podobi cele mestne četrti, tedaj še zunaj mesta. Toda kljub tej "avtonomnosti" tovarne v

odnosu do mestnega tkiva, se podreja osnovnim vodilom urbanizma - s svojo organizacijo upošteva ulično črto.

Tudi Žabkarjeva tovarna za stroje in livarna, ustanovljena leta 1871, je bila zasnovana kot poseben, a ne tako monumentalen mestni predel ob severni vpadnici ob Dunajski cesti. S strnjeno postavitvijo nizkih stavb, z majhnim parkom v ospredju in z bogatimi kovanimi vhodnimi vrati je spominjala celo na dvorce in vile 18. stoletja. Spremenjena razmerja, odstopanje od simetrije, tovarniški dimnik v enem izmed vogalov, zlasti pa poenostavljena obdelava fasadnih členov, že na zunaj spreminjajo značaj stavbne sestave.

Vrh v pojmovanju tovarne kot "novega mesta" pomeni ljubljanska tobačna tovarna ob Tržaški cesti, zasnovana leta 1870 (dograjena 1873, gradilo jo je Stavbno podjetje G. Tönnies). Načrt predvideva ograjen tovarniški prostor s strogo simetrično razporeditvijo posamičnih stavb med cesto in železnico. Tovarniški objekti so pomaknjeni od ulične črte navznoter, med njimi je precej več prostora. Stavbe so razmeščene glede na os, ki jo poudarjata osrednji veliki stavbi v ospredju kompleksa. Med ulico in tovarno je urejen park. Do konca stoletja ni te zasnove preseгла nobena druga

tovarna, ne Janescheva (pozneje Pollakova) tovarna na Petkovškovem nabrežju, ne tovarna kleja v Mostah, ampak šele Kolinska tovarna hranil, s katero se nekako konča "stilni" razvoj starejših ljubljanskih industrijskih stavb.

Zaključek

Za vsako "stilno" obdobje 19. stoletja je značilna vse slabotnejša, čeprav včasih monumentalno usmerjena arhitektura. Od srede stoletja se uveljavljajo historični slogi ne le v časovnem zaporedju, temveč tudi stavbnim nalogam primerno. Normanski slog je odločal pri stavbi realke, novogotski motivi so se uresničili v cerkvi na Taboru, visokorenesančni ideali so bili odločilni za Muzej, Opero in Narodni dom. Idealna naloga stoletja, Muzej, ni le ustvarila nove oblike baročnih galerijskih zbirk, temveč je v velikem odločilna za usmeritev nekdanj žive, zdaj le zunanje alegorične arhitekture z "literarnim" nadihom. Za nekatera druga mesta značilna inženirska arhitektura, ki je pomenila zametek prihodnosti, je v Ljubljani slabo zastopana. Predstavljata jo le stari Čevljarški (Hradeckega) most in nekatere tovarne (Tobačna), ki žive popolnoma v historičnih okvirih.

Ljubljana je v tem stoletju razširila svoje klasično urbanizirano mestno območje; izrabila je zeleno "praznino" med Slovensko cesto in Tivolijem, z regulacijskimi projekti pa postavila sodobnost pred neljubo nalogo, da s takimi posegi nadaljuje. Inicijativa za urbanizacijo tega predela je bila v rokah posameznih družb, zlasti Kranjske stavbne družbe.

In kakšne zasluge za mesto ima v drugi polovici obravnavanega obdobja Ivan Hribar, poznejši ljubljanski župan? Za mestnega občinskega svetovalka je bil izvoljen leta 1882 ter si pridobil z vztrajnim delom v mestnem občinskem svetu za mestno blaginjo toliko zaslug, da je ob otvoritvi mestnega vodovoda leta 1890 postal častni ljubljanski meščan. Namreč, že leta 1882 je predlagal občinskemu svetu, da zaradi potrebe po novem vodovodu, nujno ustanovi vodovodni odsek, kateremu je potem načeloval in že naslednje leto prevzel priprave in izvedbo. Mestni občinski svet je leta 1889 prevzel tudi skrb in priprave za postavitev mestne elektrarne, ki bi dajala dovolj električne energije za mestne potrebe. Župan Ivan Hribar je ta projekt uresničil šele po potresu leta 1897 s pričetkom gradnje ljubljanske mestne elektrarne.

LITERATURA

- Peter Krečič*, Starejša ljubljanska industrija - vprašanje arhitekture, Zbornik za umetnostno zgodovino XIV-XV, Ljubljana 1978-1979, str. 239-241.
- Gustav Ogrin*, Ljubljana pred in po potresu, Kronika II, št. 1, Ljubljana 1935, str. 40-47 in 130-133.
- Damjan Prelovšek*, Nekateri problemi raziskovanja arhitekture 19. stoletja, Zbornik za umetnostno zgodovino XIV-XV, Ljubljana 1978-1979, str. 219-222.
- Damjan Prelovšek*, Ljubljanski mostovi v drugi polovici 19. stoletja in v začetku 20. stoletja, Kronika XXIII, št. 1, Ljubljana 1975, str. 29-37.
- Nace Šumi*, Urbanizem in umetnost v Ljubljani, pregled od srednjega veka do danes, Kronika XII, št. 1, Ljubljana 1964, str. 9-16.
- Nace Šumi*, Ljubljana - spomenik zgodovinskega urbanizma in arhitekture, Kronika VII, št. 1, Ljubljana 1959, str. 36-49.
- Nace Šumi*, Nekateri problemi preučevanja umrtnosti 19. stoletja, Zbornik za umetnostno zgodovino XIV-XV, Ljubljana 1978-1979, str. 213-217.
- Vlado Valenčič*, Gradbeni razvoj Ljubljane od dograditve južne železnice do potresa l.1895, Kronika IX, št. 3, Ljubljana 1961, str. 135-144.
- Vlado Valenčič*, Ljubljansko stavbeništvo od srede 19. do začetka 20. stoletja, Kronika XVIII, št. 3, Ljubljana 1970, str. 135-145.
- Vlado Valenčič*, O gospodarski strukturi ljubljanskega prebivalstva, Kronika V, št. 1, Ljubljana 1957, str. 5-13.
- Vlado Valenčič*, O ljubljanskih stavbnih redih, Kronika XV, št. 1, Ljubljana 1967, str. 35-45.
- Vlado Valenčič*, Prvi ljubljanski regulacijski načrt, Kronika XV, št. 2, Ljubljana 1967, str. 74-83.
- Branko Korošec*, Ljubljana skozi stoletja - mesto na načrtih, projektih in stvarnosti, Ljubljana 1991.
- Nace Šumi*, Naselbinska kultura na Slovenskem, Urbana naselja, Ljubljana 1994.
- Aleš Vodopivec*, Arhitektura Ljubljane, Ljubljana 1978.
- Arhitektura in urbanizem v Ljubljani v drugi polovici 19. stoletja (od 1849-1895) in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana.

ZUSAMMENFASSUNG

Architektur und Urbanismus in Ljubljana in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts (1849-1895) und das Archivgut des Historischen Archivs in Ljubljana

Die Bauten dieser Epoche werden als Architektur des Historismus bezeichnet, die stilistisch in romantischen, strengen und späten Historismus aufgliedert wird. Die Denkmäler des romantischen Historismus versuchen lediglich durch dekorative Elemente den Klassizismus zu leugnen, im Hinblick auf die Baumasse heben sie sich von diesem nicht ab. Der strenge und der späte Historismus bestanden oft nebeneinander, wobei sich der strenge nur an einer einzigen Stilrichtung orientiert, der späte dagegen verschiedene historische Muster und Vorlagen verwendet. Die Entwicklung führte zu einer immer komplizierteren Gliederung des Baukerns und erreichte vor dem Jahrhundertende einen Höhepunkt in einer nahezu "impressionionistischen" Auflösung der Architekturglieder. Was den stillistischen Fortschritt anbelangt, so waren die heimischen Baumeister Träger einer traditionellen, an örtliche Überlieferung anknüpfenden Architektur, während Beamte der Baudirektionen, Ingenieure der Kreisverwaltungen und aus dem Ausland berufene Architekten alle technischen und stilistischen Neuheiten der Wiener Baukunst ohne Zeitverzug einführten.

Die Regulierungspläne dienen der Planung von Stadtvierteln, Straßen und der Stadterweiterung, sie legen die Baulinien fest, sie stellen eine Grundlage dar für die Verleihung von Genehmigungen zum Bau von Neubauten und zum Umbau von Altbauten. Ljubljana erhielt damals nur unvollständige Pläne, die nur zum Teil realisiert oder nicht bestätigt wurden. Sie wurden vom *Städtischen Bauamt* und von der *Krainischen Baugesellschaft* entworfen. Der abgelehnte Bauplan aus dem Jahre 1861 wurde 1869 ergänzt und umgearbeitet. Er umfaßte die Straßenregulierung des neuentstehenden Stadtteils zwischen den Bahngleisen und den Straßen Kolodvorska, Trubarjeva und Vidovdanska cesta sowie den Stadtteil zwischen der Slovenska und Gosposvetska cesta. Das Bauprogramm der *Krainischen Baugesellschaft* von 1874 sah eine neue, verlängerte Tržaška cesta über die Cankarjeva cesta bis zur Slovenska cesta vor, die übrigen abbiegenden Straßen sollten in die bereits existierenden Gassen münden. Im Raum zwischen der Tržaška cesta und der Eisenbahnlinie

sollte ein Park angelegt werden. Der neue Regulierungsplan des Stadttingenieurs Wagner von 1876 bezog den westlichen Stadtteil ein zwischen Slovenska cesta (damals Šelenburgova und Dunajska cesta), Gradišče und Bahngleisen, wo am meisten gebaut wurde. Er folgte im wesentlichen der heutigen Richtung der Prešernova cesta und den rechtwinklig zu ihr verlaufenden Šubičeva, Cankarjeva und Puharjeva cesta sowie der parallel verlaufenden Beethovnova und Župančičeva cesta. Es wurden auch neue Straßen im Dreieck zwischen Bahngleisen und Slovenska und Gosposvetska cesta geplant.

Die Anlegung und Eröffnung der Resljeva cesta sowie die Annahme des Plans für die Straßen in diesem Teil der Vorstadt St. Peter wurden vom Gemeinderat im Jahre 1876 bestätigt. In den 80er Jahren setzte sich Landesingenieur I. Hrasky ernsthaft und professionell für einen ganzheitlichen Plan ein. Der Regulierungsplan für den Stadtteil zwischen Dalmatinova, Slovenska cesta, Bahnhof und Kolodvorska ulica wurde 1888 entworfen und wich nur in Details von der heutigen Situation ab.

Die Bauentwicklung der Stadt erlebte einen Aufschwung nach dem Ausbau der Südbahn. Das im Jahre 1849 errichtete Bahnhofsgebäude mußte mit neuen Straßen verbunden werden. In den darauffolgenden zwei Jahren wurden der Bavorski dvor und die evangelische Kirche fertiggestellt. Nach den Plänen von I. Schobl wurde die neoromanische Kirche in der Türnau-Vorstadt gebaut. In zwei darauffolgenden Jahren wurde das Hotel Elephant fertig. Das größte Gebäude in diesem Zeitabschnitt, das Neorenaissance-Kaffeehaus Europa wurde in den Jahren 1867-1869 nach Plänen von C. Tietz gebaut.

Die Wirtschaftsentwicklung in den 70er Jahren bedeutete einen echten Aufschwung der Bauindustrie, die auch mit der *Krainischen Baugesellschaft* verbunden war, finanzielle Unterstützung erfuhr die Bauindustrie seitens der *Krainischen Sparkasse*. So wurden in den Jahren 1871-1874 nach Plänen A. Bellons die *Realschule*, die Schule an der Zoisova cesta, die Häuser an der Cankarjeva cesta und das Verwaltungsgebäude der *Krainischen Sparkasse* gebaut. Vom Anfang der 80er Jahre stammen das spätere Gebäude der *Handels-, Gewerbe- und Industriekammer* und die nach Plänen A. Wagners errichtete neugotische Kirche in Tabor. Mit dem Bau der Häuser in Vrtača begann die Gesellschaft im Jahre 1889. Nach Plänen W. Resoris und Veränderungen V. Treas entstand im Neorenaissance-Stil das *Nationalmuseum*. Die *Lehrerbildungsanstalt* wurde im Jahre 1884 gebaut. Zwei Jahre darauf begann der Bau der *Kaserne* in Tabor. Am Ende dieses Jahrzehnts entstand noch die *Volksschule* in Ledina, in den Jahren 1888-1891

wurde nach Plänen A. Wagners und Ergänzungen V. Treas im Neorenaissance-Stil die *Philharmonie* errichtet.

Anspruchsvollere Projekte wurden vom *Bauunternehmen G. Tönnies* durchgeführt. Dieses vollendete nach Plänen Hraskys und Hrubys im Jahre 1892 das *Opernhaus* im Neorenaissance-Stil. Im selben Jahr entstand auch die *Katholische Druckerei* im Jugendstil und nach Plänen F. Škabrouts in den Jahren 1893-1896 das neoklassizistische Gebäude des *Slowenischen Nationalhauses* (später Nationalgalerie) und in den Jahren 1894-1897 der monumentale neoklassizistische Palast der *Landesregierung* nach Plänen E. Forsters.

Die Industriegebäude erreichen ein stilistisch bescheideneres Niveau. Der Entwurf der *Papierfabrik* in Vevče um 1843-1850 entstand im Rahmen einer dörflichen Baugestaltung. Tschinkels *Fabrik für Kaffeesurrogate*, gegründet im Jahre 1866, brachte mit ihrer Form, ihrem einheitlichen Aussehen einen neuen visuellen Inhalt ins Stadtmilieu und stellt einen Bruch im Verhältnis Fabrik-Stadt

dar. Einen Schritt vorwärts in der Anlage einer "Fabrikstadt" bedeutet die im selben Jahr gegründete *Brauerei Kosler* (später Union). Trotz der "autonomen Stellung" der Fabrik im Verhältnis zum Stadtkörper, berücksichtigte ihr Entwurf den Verlauf des Straßenzugs. Žabkars *Maschinenfabrik und Gießerei*, gegründet im Jahre 1871, erinnerte durch ihr Stilkonzept an Herrensitze des 18. Jahrhunderts. Die Laibacher *Tabakfabrik*, entworfen 1870, Bauabschluß 1873, stellte einen Höhepunkt in der Auffassung der Fabrik als einer "neuen Stadt" dar. Die symmetrisch angeordnete Anlage ist von der Straßenlinie abgerückt, dazwischen liegt ein Park, das Zentralgebäude bildet eine Achse.

Ljubljana nutzte die grüne "Leere" zwischen der Slovenska cesta, dem Tivoli-Park und der Bahnlinie und erweiterte sein klassisch urbanisiertes Stadtgebiet. Das Verdienst und die positive Leistung der *Krainischen Baugesellschaft* im Bereich der Urbansierung ist dabei nicht zu übersehen.

izvirno znanstveno delo

UDK 351.816:364.4:"1945"

prejeto: 28. 8. 2000

Jure Gombač

prof. zgodovine in sociologije, mladi raziskovalec, Oddelek za sociologijo, Filozofska fakulteta, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2

"Dobrota", obmrtno podporno društvo poštних nameščencev

IZVLEČEK

V Sloveniji so po koncu prve svetovne vojne nastala številna podporna društva, ki so svojim članom pomagala prebroditi najrazličnejše življenjske preizkušnje. Mednje je spadala tudi "Dobrota", obmrtno podporno društvo poštних nameščencev. Njen upravni odbor je s pomočjo vpisnin, mesečnih prispevkov članov in z vlaganjem v nepremičnine pridobil sredstva, iz katerih je nato v primeru smrti poštним uslužbencem ali njihovim družinskim članom izplačeval podporo za dostojen pogreb in za pokritje stroškov, ki so bili s tem v zvezi. Konec druge svetovne vojne je pred to društvo postavil nove izzive, skupaj z oficirjem OZNE pa je v prostore na Čopovi ulici vstopila nova oblast.

SUMMARY

"DOBROTA" (BENEVOLENCE), AT DEATH SUPPORTING SOCIETY OF THE POSTAL EMPLOYEES

After World War I many support societies arose in Slovenia, which helped their members in overcoming various problems in their lives. Among the societies was "Dobrota", at death supporting society of the postal employees. Its managing committee gained finances from registration fees, monthly contributions of members and from investing into real property. In a case of death of a postal employee the society paid the family members or relatives a subvention for a decent funeral and for covering other expenses. The end of World War II brought before the mentioned society new challenges. Together with an officer of OZNA the new government settled in the premises in Čopova street.

Ključne besede: Ljubljana, podporno društvo, poštni nameščenci, obmrtna podpora, leto 1945, OZNA

Konec septembra 1944 je odsek za socialno skrbstvo pri predsedstvu SNOS izdal svojim referentom na terenu okrožnico, kjer jih je opozoril, da bo potrebno v skladu z njegovim programom po koncu vojne prevzeti v svoje roke vse socialne ustanove, bolniške blagajne vseh vrst, pokojninske zavode, privatne in državne domove za onemogle, pa tudi vsa otroška zavetišča in vajeniške domove. Zato je bila dolžnost vsakega referenta socialnega skrbstva, da v svojem rajonu popiše vse ustanove socialnega značaja in predlaga ljudi, ki naj bi ob

zlonu Nemčije prevzeli omenjene ustanove v svoje roke. Ti ljudje naj bi prišli iz vrst delavcev, lahko so bili tudi člani bivših strokovnih organizacij, na vsak način pa so morali sodelovati v osvobodilnem gibanju. "Le na tak način naj bi namreč delo odseka za socialno skrbstvo služilo ljudstvu in njegovim težnjam, oblast pa bi lahko edino na ta način resnično izvajala voljo ljudstva".¹

¹ Arhiv republike Slovenije (ARS), SNOS, šk. 485/1/3, Okrožnica, 29. 9. 1944.

Dne 18. maja 1945 je v stanovanje blagajnika obsmrtnega podpornega društva poštних nameščencev "Dobrota" na Čopovi ulici v Ljubljani vstopil oficir OZNE.² Vsem prisotnim je razložil, da mora iz varnostnih razlogov zapečatiti društveno blagajno. Obljubil je še, da bo on ali pa kak drug njegov sodelavec prišel čez kakih deset dni nazaj, odpečatil blagajno in s tem omogočil nadaljnje delovanje društva. Blagajnik se je z vsem tem lahko le nemo strinjal. Ko čez deset dni ni bilo nikogar, je upravni odbor sklenil počakati še nekaj časa, vendar pa so ga po skoraj enem mesecu čakanja pritiski članstva prepričali, da je treba nekaj ukreniti. Zaradi spoštovanja in morda tudi strahu do OZNE, se je sklenil na njene organe obrniti s pritožbo na Ministrstvu za socialno politiko Narodne vlade Slovenije. V njej je pojasnil svoje zahtege, da pa bi na ministrstvu vedeli, kaj sploh je "Dobrota", obsmrtno podporno društvo poštних nameščencev, se je odločil priložiti tudi nekaj dokumentacije. Iz nje se da razbrati številne zanimive in koristne podatke, ki nam omogočijo vpogled v delovanje tega in podobnih podpornih društev, ki so se oblikovala v Kraljevini Jugoslaviji ali še prej, in so omogočala svojim članom, da so lažje preživeli težke preizkušnje, ki lahko človeka doletijo v življenju.

Že ob nastanku Kraljevine SHS leta 1918 so poštni nameščenci spoznali, da se morajo zaradi zavarovanja svojih stanovskih, moralnih in materialnih koristi organizirati v stanovskih društvih. Ker pa so bila ta društva po svojih nalogah in dolžnostih zelo raznolika, je kmalu postalo jasno, da bo treba za nekatere primere ustanoviti posebna društva, ki se bodo ukvarjala samo s točno določenimi nalogami. Poštni nameščenci so namreč ugotovili, da številni stanovski kolegi ali pa njihove družine zaidejo v težak položaj, če umre kdo od njih samih, ali pa član njihove družine. Ko so hoteli dostojno pokopati umrlega, so zabredli v velike težave in dolgove, marsikdo pa je ostal celo brez sredstev za življenje. Najprej so si skušali pomagati s tem, da so organizirali zbiranje prostovoljnih prispevkov med sodelavci, prijatelji in znanci, vendar je bilo to za prizadetega mučno delo, sredstva, zbrana ta način pa največkrat niso bila zadosti.

Zato so postarji na pobudo stanovskih organizacij 24. maja 1922 na ustanovnem občnem zboru v Ljubljani ustanovili posebno društvo "Dobrota", ki je imelo nalogo, da ob smrti svojih članov svojcem izplača obsmrtno podporo. Ta je služila zato, da so se pokrili stroški za pogreb in vse ostalo, kar je bilo z njim v zvezi. Njihovo dejavnost je odobrila Pokrajinska vlada za Slovenijo v Ljubljani, natančneje oddelek za notranje zadeve

dne 24. junija 1922 z odločbo št. 23.011, in policijsko ravnateljstvo v Ljubljani dne 1. julija 1922 z odločbo 12/226/2.³

Društvo je bilo organizirano tako, da je moral vsak uslužbenec, ki si je hotel zagotoviti kritje teh stroškov, vstopiti v društvo in vanj vpisati tudi tiste člane svoje družine, za katere je hotel zagotoviti podporo. V ta namen je moral redno plačevati članske prispevke, s katerimi je nato društvo lahko krilo svoje izdatke.

Če bodočemu članu kakšna stvar ni bila jasna, je lahko prelistal knjižico "Pravila "Dobrote", obsmrtnega podpornega društva poštних uslužbenecv Ljubljana", kjer je lahko prebral, da ima Društvo namen po načelih vzajemne pomoči podeljevati denarno pomoč svojim članom in njihovim svojcem, da z njo lahko pokrijejo stroške, ki so nastali zaradi smrti. Denarna sredstva za svoje delovanje je društvo pridobilo iz vpisnin in rednih mesečnih članskih dohodkov, iz dohodkov imovine in raznih slučajnih dohodkov.

Društvo je vodil upravni odbor, sestavljen iz petih do sedmih članov, ki so mu pri delu in odločitvah pomagali še občni zbor članov in pregledovalci računov, vse prepire in nesporazume o društvenih zadevah med člani kakor tudi med člani in samim društvom, pa je razsojalo razsodišče. Posebne naloge v društvu so lahko opravljali tudi drugi odbori, komisije in poverjeniki.

Na začetku je društvo v svoje vrste sprejelo vsakega poštnega uslužbenca ne glede na njegovo uvrstitev v uradniškem ali služabniškem staležu in ne glede na starost. Kasneje pa je bilo treba zaradi preprečevanja različnih špekulacij in izkoriščanja tovariškega duha svojih vrstnikov omejiti pristopno starost in s tem prisiliti uslužbenca, da so v društvo vstopili že prej, ne pa šele takrat, ko je bila osebna ali družinska tragedija neizbežna. Tako so medse sprejeli samo osebe obeh spolov od drugega do štiridesetega leta starosti, ki so lahko v društvo vstopili bodisi kot samostojni člani, poštni uslužbenci, bodisi kot odvisni člani, ki jih je prijavil rodbinski poglavar, samostojni član društva. Članstvo je začelo veljati tisti dan, ko se je upravni odbor sestal in potrdil sprejem kandidata. Ko je nato na dom prispelo obvestilo o sprejemu v društvo, je zraven prispel tudi račun za vpisnino. Redne mesečne prispevke se je plačevalo prvi dan v mesecu, tolerirala se je desetdnevna zamuda, potem pa so začele teči zamudne obresti.

V društvo so sprejemali samo zdrave osebe in če je upravni odbor podvomil v zdravje določene osebe, ki je želela postati član, ali pa je hotela preiti

² Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo, opomba avtorja.

³ ARS, Ministrstvo za socialno skrbstvo, šk. 5/31, Ministrstvu za socialno skrbstvo, Zapora blagajne pri "Dobroti", obsmrtnem podpornem društvu poštних uslužbenecv v Ljubljani, 9. 5. 1945.

med vrste članstva z višjo denarno podporo, je lahko zahteval zdravniško spričevalo. Prav tako je lahko še dve leti po pristopu razveljavil sprejem v društvo oziroma prestop v višjo skupino, če se je izkazalo, da je bila sprejeta oseba ob pristopu ali prestopu že bolna, pa društvo takrat za njeno bolezen ni vedelo. Vplačani prispevki se v tem primeru niso vrnil, saj je upravni odbor društva upravičeno domneval, da je bil nalagan in s tem ogoljufan.

Članstvo je prenehalo, če je član umrl, če je izstopil iz društva ali pa če je bil izbrisan ali izključen.

Ko je umrl član, ki je bil v društvu vsaj pol leta in je izpolnil tudi druge pogoje, določene s pravili in sklepi občnih zborov, se je po odbitku stroškov

svoj obstoj s tem, da je vsakoletne preostanke od dohodkov varno nalagalo v stavbna zemljišča in vrednostne papirje, ali pa je omogočilo svojim članom, da so lahko pri njem vzeli posojilo, ki so ga nato z obrestmi vred vrnil in obogatili blagajno. Odločili so se tudi, da članske prispevke diferencirajo po eni strani po vstopni starosti, po drugi strani pa po višini obmrtno podpore, ki si jo je hotel posamezni uslužbenec zagotoviti, ker samo članski prispevki pač niso zadostovali za to, da bi vsak dobil tako visoko obmrtno podporo, kot so jo pričakovali on ali pa njegovi svojci.

Člani so bili tako po starosti in po prispevkih razdeljeni na pet razredov. Leta 1943 je to izgledalo takole:

Starostni razred	Pristopna starost	leta vplač. za polno podp.	I. skupina s podporo din / lir 2500/950	II. skupina s podporo din / lir 5000/1900	III. skupina s podporo din / lir 7500/2850	IV. skupina s podporo din / lir 10000/3800	V. skupina s podporo din / lir 11000/4180
1.	od 2.-10. leta	---	2- / 0.80	6- / 2.30	9- / 3.45	12- / 4.60	13- / 4.95
2.	10.-25. leta	32	3- / 1.15	6- / 2.30	9- / 3.45	12- / 4.60	13- / 4.95
3.	25.-35. leta	27	4- / 1.55	8- / 3.05	12- / 4.60	16- / 6.10	18- / 6.85
4.	35.-40. leta	24	5- / 1.90	10- / 3.80	15- / 5.50	20- / 7.60	22- / 8.40
5.	40.-45. leta	21	6- / 2.30	12- / 4.60	18- / 6.85	24- / 9.15	27- / 10.30
6.	45.-50. leta	19	7- / 2.70	14- / 5.35	21- / 8	28- / 10.65	31- / 11.80
7.	50.-55. leta	18	8- / 3.05	16- / 6.10	24- / 9.15	32- / 12.20	35- / 13.10
8.	55.-60. leta	16	9- / 3.45	18- / 6.85	27- / 10.30	36- / 13.70	40- / 15.20
9.	60.-dalje	15	10- / 3.80	20- / 7.60	30- / 11.40	40- / 15.29	44- / 16.75

in morebitnega dolga izplačala obmrtna podpora. Če je član preminil pred potekom te polletne dobe, so se vrnil samo vplačani prispevki. Tistemu članu pa, ki se mu je zgodila nezgoda s smrtnim izidom, se je ne glede na dobo članstva izplačala vsaj podpora najnižje stopnje, glede na skupino, v katero je bil vpisan.

Kdor se je želel izpisati iz društva, je moral o tem pisмено obvestiti upravni odbor. S tem so mu ugasnile vse s članstvom združene ugodnosti, vplačani prispevki pa se mu niso vrnil.

Tudi vse člane, ki jih je društvo odločilo izbrisati ali izključiti iz svojih vrst, je čakala podobna usoda. Tisti, ki so bili izključeni zaradi svojega zlonamerne ravnanja, katerega rezultat je bil oškodovanje koristi društva in tisti, ki so bili izbrisani zaradi nezmožnosti plačevanja rednih mesečnih prispevkov, so izgubili pravico do podpore in do denarja, ki so ga do tedaj že vložili.⁴

Čeprav društvo ni stremelo po tem, da bi kot nekakšna zavarovalnica začelo iz prispevkov svojih članov kovati dobiček, je vseeno hotelo ohraniti

V tem letu se je v petih razredih nahajalo 3147 članov, upravni odbor pa je razpolagal z premoženjem, vrednim okoli milijon tristo tisoč lir.⁵

Ob koncu vojne je v mesecu maju društvo sklenilo narediti bilanco, da bi upravni odbor, članstvo, pa tudi oblasti lahko ocenili, kako je vojna vplivala na delovanje društva in kaj to pomeni za njegovo prihodnost.

Na svoje veliko zadovoljstvo so ugotovili, da so z razširitvijo svojih dejavnosti pridobili nova sredstva in ta so jim močno olajšala podeljevanje podpor. Kratkoročna posojila, ki so jih člani med vojno lahko najemali pri društvu in jih nato z obrestmi vračali v blagajno, so se izkazala za odlični vir zaslužka. Prinašala so namreč veliko večji dobiček, kot ostale dejavnosti.

Denar je bil naložen tudi v Poštno hranilnico, Kreditno zadrugo Maribor, Mestno hranilnico in v Poštni dom. Nekaj ga je bilo vložene tudi v vrednostne papirje.

Tudi obe društveni zemljišči v Ljubljani sta prinašali dobiček. Zemljišče ob Ipavčevi cesti je

⁴ ARS, Ministrstvo za socialno skrbstvo, šk. 5/31, Pravila Dobrote, obmrtnega podpornega društva poštinih uslužbencev Ljubljana.

⁵ ARS, Ministrstvo za socialno skrbstvo, šk. 5/31, Poročilo o delovanju v letu 1943.

Izkaz

članov „DOBROTE“, umrlih v letu 1942/43

Zaporedna številka	Priimek in ime umrlega člana	Bivališče	Starost	Pristopil dne	Umrli dne	Član skupine	Pripadajoča podpora
							Lir
1	Dolinšek Peter	Jesenice	70	1. 7. 1925	3. 3. 1942	V.	4180
2	Kranjc Franc	Ljubljana	52	1. 7. 1925	4. 4. 1942	II.	1900
3	Pivk Franc	Škofja Loka	58	5. 11. 1930	24. 6. 1942	V.	4180
4	Majzelj Alojzij	Metlika	55	26. 6. 1927	15. 12. 1942	II.	1900
5	Ažnah Uršula	Ljubljana	78	1. 7. 1925	2. 1. 1943	V.	4180
6	Epich Ana	Ljubljana	78	1. 1. 1926	11. 1. 1943	II.	1900
7	Avser Drago	Ljubljana	62	16. 2. 1925	12. 1. 1943	V.	4180
8	Brus Ivan	Ljubljana	82	1. 7. 1925	18. 2. 1943	V.	4180
9	Pristov Andrej	Ljubljana	74	1. 7. 1925	19. 2. 1943	V.	4180
10	Lavrič Frančiška	Ljubljana	49	1. 7. 1928	25. 2. 1943	V.	4180
11	Blanč Franc	Ljubljana	55	10. 1. 1929	11. 3. 1943	II.	1900
12	Grimš Anton	Škofja Loka	79	14. 3. 1922	1. 3. 1943	II.	1900
13	Šegula Alojzija	Ljubljana	63	14. 3. 1922	27. 3. 1943	V.	4180
14	Katič Miloš	Šibenik	76	9. 2. 1926	16. 3. 1943	V.	4180
15	Herz Josip	Ljubljana	77	7. 4. 1925	26. 4. 1943	V.	4180
16	Štok Malči	Ljubljana	33	28. 12. 1940	17. 5. 1943	IV.	2280
17	Bezljaj Jakob	Ljubljana	74	1. 7. 1925	27. 5. 1943	V.	4180
18	Žandar Valentin	Ljubljana	58	3. 1. 1926	18. 6. 1943	V.	4180
19	Šemrov Franc	Ljubljana	71	10. 3. 1922	20. 6. 1943	V.	4180
20	Ahlin Ignacij	Novo mesto	71	1. 8. 1925	8. 7. 1943	II.	1900
21	Drnovšek Andrej	Ljubljana	65	1. 7. 1925	12. 7. 1943	V.	4180
22	Sparhakeľ Ludovik	Ljubljana	83	23. 2. 1925	9. 8. 1943	V.	4180
23	Lesjak Angela	Ljubljana	61	18. 7. 1925	22. 8. 1943	V.	4180
24	Tavzes Nuška	Ljubljana	28	1. 1. 1926	26. 8. 1943	II.	1900
25	Costa Viljem	Ljubljana	18	15. 4. 1931	13. 9. 1943	II.	1900
26	Janžekovič Bogdan	Ljubljana	22	19. 2. 1931	5. 10. 1943	V.	4180
27	Lesjak Ivana	Ljubljana	83	1. 7. 1925	15. 10. 1943	V.	4180
28	Lichteneker Radovan	Zagreb	39	8. 2. 1934	26. 10. 1943	V.	4180
29	Gaberc Gabrijel	Ljubljana	18	4. 4. 1927	4. 7. 1943	I.	950
30	Brejc Avguštin	Novo mesto	53	11. 4. 1930	15. 9. 1943	II.	1900
31	Kokovica Ana	Novo mesto	44	12. 5. 1933	3. 10. 1943	V.	4180
32	Filipčič Maks	Novo mesto	40	1. 2. 1941	10. 10. 1943	III.	1710
33	Simič Anton	Novo mesto	40	1. 11. 1933	14. 9. 1943	II.	1900
34	Bizovičar Jože	Ljubljana	64	1. 7. 1925	6. 11. 1943	V.	4180
35	Primožič Leopold	Ljubljana	73	2. 6. 1924	11. 11. 1943	V.	4180
36	Treven Frančiška	Ljubljana	79	4. 3. 1925	13. 12. 1943	V.	4180
37	Tručl Rupko	Ljubljana	60	4. 8. 1923	16. 12. 1943	V.	4180
38	Bajec Nada	Ljubljana	38	5. 4. 1927	7. 12. 1943	V.	4180
39	Ločičnik Vinko	Ljubljana	59	13. 3. 1922	22. 12. 1943	V.	4180

ARS; MSS, šk. 5/31

bilo razdeljeno na 20 parcel po 345 kvadratnih metrov, zemljišče ob Ciril in Metodovi cesti pa na 42 parcel po 330 kvadratnih metrov. Člani društva so te parcele lahko najeli in jih obdelovali, v zameno pa so plačevali najemnino. Kasneje naj bi za njih na tem prostoru zrasli stanovanjski naselji.⁶

Zaradi vojnih razmer je marsikateremu članu postalo nemogoče plačevati mesečne obroke, zato članarine niso mogli poravnati. Raje so pisno zaprosili upravni odbor društva za odlog plačila. Ta jim je odlog sicer odobril, vendar je zaračunal zamudne obresti. Na ta način se je v blagajno

nteklo še nekaj dodatnega denarja.

Tako je konec maja leta 1945 društvo "Dobrota" in njenih 3100 članov razpolagalo z premoženjem, vrednim okoli dva milijona sedemsto tisoč lir.⁷ Vsa ta sredstva so imela še vedno en in isti cilj, na human način pomagati poštnim uslužbencem kriti stroške pogreba in ostalih stvari, ki so bile z tem v zvezi. Denar, ki so ga dobili s pomočjo dodatnih dejavnosti, jim je olajšal doseg tega cilja, saj samo mesečni prispevki in vpisnine zaradi upadanja števila članov niso bili več dovolj.

Upravni odbor je na osnovi vseh teh dejstev

⁶ ARS., MSS, šk. 5/31, Poročilo o delovanju v letu 1943.

⁷ ARS, MSS, šk. 5/31, bilanca dne 9. 5. 1945.

ministrstvu želel dokazati, da društvo "Dobrota" ni privatno pridobitno podjetje, temveč "prava stanovska pomoč poštним uslužbencem, ki izpolnjuje namene sindikalnih organizacij". Zaradi tega je bilo nujno, da se tudi v novih razmerah zagotovi njegov obstoj. Zapora društvene blagajne je ta obstoj resno ogrozila, saj članom, ki so jim umrli svojci in ki so na osnovi pravil zahtevali, da se jim izroči podpora, niso mogli ustreči.⁸

Ministrstvo za socialno politiko je konec junija 1945 poslalo na OZNO v Ljubljani dopis, kjer je prosilo za pojasnitev zapleta v zvezi z "Dobroto".⁹ Na odgovor ni bilo treba dolgo čakati. Že čez pet dni je ministrstvo sporočilo upravnemu odboru, da je OZNA zapečatila blagajno obsmrtnega podpornega društva "Dobrota" v Ljubljani le iz varnostnih razlogov in da se lahko ob prisotnosti njihovega organa in organa OZNE odpečati in izroči nadaljnjemu poslovanju.¹⁰

Naslednji dan so se tako v blagajnikovem stanovanju na Čopovi v Ljubljani, kjer so bili tudi uradni prostori društva, zbrali blagajnik "Dobrote", uslužbenec ministrstva za socialno politiko in oficir OZNE. Odpečatili so blagajno, vrnjen je bil njen ključ in še enkrat so prešteli denar, ki se je v njej nahajal. Ker je bilo vse v redu, je društvo takoj lahko začelo izplačevati premije, ki jih je dolgovalo svojemu članstvu.¹¹ Čas za popolno prevzetje vseh ustanov socialnega značaja s strani ministrstva za socialne zadeve še ni nastopil.

VIRI

Arhiv Republike Slovenije, SNOS, šk. 485/1/3.

ARS. Ministrstvo za socialno skrbstvo šk. 5/31.

ZUSAMMENFASSUNG

♦DOBROTA♦ - der Bestattungs-Unterstützungsverein der Postangestellten

Am 24. Mai 1922 gründeten Postangestellte auf Anregung von Standesorganisationen einen besonderen Verein "Dobrota" (Güte) mit der Aufgabe, beim Tode ihrer Mitglieder den Familien-

angehörigen eine Unterstützung auszusahlen. Man stellte nämlich fest, daß Todesfälle zahlreichen Standeskollegen und deren Familien große Schwierigkeiten bereiten konnten. Um die Kosten zu bestreiten, mußte jeder Angestellte gemäß den Bestimmungen dem Verein beitreten und jene Familienmitglieder eintragen lassen, für die er eine derartige Unterstützung sicherstellen wollte. Zu diesem Zwecke mußte er zunächst eine Einschreibgebühr entrichten und danach den monatlichen Beitrag regelmäßig zahlen, mit denen der Verwaltungsausschuß die Vereinsausgaben bestritt. Durch besondere Bestimmungen in der Satzung wollte man verschiedenen Spekulationen und Ausnutzungsversuchen des kollegialen Geistes der Vereinsmitglieder vorbeugen.

Bald wurde festgestellt, daß sich Unterstützungen allein mit Beiträgen der Vereinsmitglieder nicht auszahlen lassen. Aus diesem Grunde wurden alljährliche Überschüsse von Einkünften sicher in Immobilien und Wertpapieren angelegt und durch kurzfristige Anleihen der Kassenstand verbessert. Während des Zweiten Weltkriegs wurde diese Tätigkeit noch verstärkt, und Ende Mai 1945 verfügten der Verein "Dobrota" und seine 3100 Mitglieder über ein Vermögen im Wert von ca. 2.700.000 Lire. Doch das auf diese Art angesammelte Kapital weckte bei der künftigen Staatsmacht Verdacht; bereits im September 1944 beschloß sie, alle Sozialeinrichtungen, Krankenkassen aller Art, Pensionsfonds, Privat- und Staatsaltersheime sowie Kinderhorte und Lehrlingsheime in ihre Hand zu übernehmen.

Ende Mai 1945 betrat ein Offizier der OZNA (Geheimpolizei) die Vereinsräumlichkeiten in der Čopova ulica und versiegelte "aus Sicherheitsgründen" die Vereinskasse. Der Verein konnte folglich seinen Verpflichtungen gegenüber den Mitgliedern nicht mehr nachkommen. Die Lage blieb einen Monat lang unverändert, bis es dem Verein mit Hilfe des Ministeriums für Sozialhilfe (Ministrstvo za socialno skrb) gelang, die Abteilung zum Schutz des Volkes (Oddelek za zaščito naroda) zu überzeugen, daß "Dobrota" kein privates gewinnbringendes Unternehmen, sondern eine echte ständische Unterstützungseinrichtung von Postangestellten sei, welche die Zwecke von Gewerkschaftsorganisationen erfülle. Der Verein durfte bis auf weiteres seine Tätigkeit fortsetzen, nachdem die Öffnung der Vereinskasse unter den wachsamen Augen aller Beteiligten vollzogen worden war.

⁸ ARS, MSS, šk. 5/31, Ministrstvu za socialno politiko, Zapora blagajne pri "Dobroti", 9. 5. 1945.

⁹ ARS, MSS, šk. 5/31, OZNA, Ljubljana, 22. 6. 1945.

¹⁰ ARS, MSS, šk. 5/31, Narodna vlada Slovenije, Ministrstvo za socialno politiko, Uradni zaznamek, napisan ročno, 27. 6. 1945.

¹¹ ARS, MSS, šk. 5/31, Narodna vlada Slovenije, Ministrstvo za socialno politiko, 27. 6. 1945

Ocene

Zbornik občine Lenart. Izdano ob 800-letnici prve pisne omembe Lenarta. Lenart 1996, 181 strani

Krajem, ki so svojo prvo pisno omembo v zgodovini obeležili z zbornikom, se je pridružil tudi Lenart (prej Sv. Lenart v Slovenskih goricah) oziroma tamkajšnja občina. Naselje Sv. Lenart je nastalo na križišču poti, ki so vodile v bližnja in bolj oddaljena mesta: Maribor, Ptuj, Gornjo Radgono, Cmurek in naprej v Gradec. Skozi stoletja je postal vedno večje in pomembnejše središče Slovenskih goric.

V zborniku je objavljenih 33 prispevkov, ki jih je uredniški odbor uspel zbrati. Prevladujejo zgodovinski, kulturnozgodovinski prispevki in prispevki o društvih, malo je prispevkov o gospodarstvu. Jože Mlinarič je objavil zapis Listina iz leta 1196 (str. 9-10). Papež Celestin III. (1191-1198) je 17. junija 1196 izdal benediktinskemu samostanu Šentpavel v Labotski dolini bulo v kateri navaja posest v raznih krajih, med njimi tudi pri Sv. Lenartu (apud Sanctum Leonardum). Listina je ponazorjena z barvno sliko. Avguštin Lah je opisal Geografske značilnosti Lenarta v Slovenskih goricah (str. 11-15). Stanko Pahič je obravnaval Prazgodovinske najdbe v občini Lenart (str. 16-19). Navaja, da to območje nima bleščeče prazgodovinske preteklosti, so pa tu izkopal znamenite "negovske čelade" iz Ženjaka. Edinstvena je tudi zbirka obnovljenih posod iz začetka starejše železne dobe iz Benedikta. Ivan Tušek je predstavil Gomilna grobišča v občini Lenart (str. 20-27). Na kratko je opisal ta grobišča v 29 krajih.

Aleksandra Slana je obdelala Lenart skozi stoletja (str. 28-30). Opisana je poznejši trg Lenart in zlasti hrastovski grad, ki so ga dolgo imeli v lasti Herbersteini. Marija Hernja Masten je opisala Trg Sv. Lenart in njegovo samoupravo v času od druge polovice 17. do začetka 19. stoletja (str. 31-37). Lenart je postal trg že pred letom 1332, trške pravice pa mu je podelil kraj Friderik IV. leta 1447. Opisane so volitve in delo trškega sodnika in svetovalcev (umrli in novosprejeti tržani, kontrola mesarjev, pekov in mlinarjev in pravne zadeve). Zanimiv je dvojezični (nemško-slovenski) prisežni obrazec. Marjan Toš je opisal nekatere pomembnejše dogodke pri Sv. Lenartu in v okoliških krajih v

času med obema svetovnjima vojnama (str. 38-40). Aleš Arih je predstavil Zgodovinske sledi generala Rudolfa Maistra-Vojanova v lenarški občini (str. 41-44). Marjan Toš je prispeval Oris okupacije v občini Lenart 1941-1945 (str. 45-50). Tudi v tem kraju je bilo podobno kot drugod na Spodnjem Štajerskem v začetku okupacije vzdušje precej pronemško, k čemur je zlasti pripomoglo dejstvo, da je živelo v trgu precej premožnih ljudi, ki so bili zaigrani Nemci. Opisan je sprejem ljudi v Štajersko domovinsko zvezo (Steirischer Heimatbund) in s tem v tri stopnje državljanstva nemškega rajha. Kar izčrpno je obdelano odporniško gibanje v tem kraju. Isti pisec je dal Kratek pregled pomembnejših dogodkov in oris družbenogospodarskih sprememb v občini Lenart v obdobju 1945-1995 (str. 51-57). Matija Gjerkeš je prikazal Upravno ureditev občine Lenart v Slovenskih goricah (str. 58-62). Obdelano je obdobje od 1850 do zdaj.

Jože Mlinarič je opisal župnijo sv. Lenarta do jožefinske dobe (str. 63-71). Kar izčrpno so obdelane razmere v tej župniji, širše pomemben pa je opis sekte skakačev, ki se je širila od 60. let 16. stoletja naprej in v začetku 17. stoletja dosegla svoj največji razcvet na območju Slovenskih goric. Zanimivo je, da je s to sekto simpatizirala tudi lokalna duhovščina. Pokojni Viljem Pangerl je obdelal Župnijo sv. Lenarta v zadnjih 200 letih (str. 72-76). Borut Juvanec je opisal Arhitekturo v Slovenskih goricah (str. 77-80). Prispevek je ilustriran s številnimi lepimi slikami. Jože Curk je predstavil Kulturne spomenike v občini Lenart (str. 77-79). Isti avtor je obdelal tudi Urbano podobo trgov Lenarta in Sv. Trojice (str. 100-102). Mira Bergant je opisala Bančništvo in hranilništvo v Lenartu (str. 103-104). Igor Zemljič je prispeval zapis Kako je gdč. Micka, v belo oblečena učiteljeva hčerka s šopkom v roki deklamirala Gregorčičevo "Domovini" (str. 105-107). Gre za obravnavo narodno-obrambnih društev na tem obmejnem območju. Breda Slavinec je opisala Življenje v kulturnih društvih občine Lenart (str. 108-116). Opisano je to življenje v krajih Benedikt, Cerkvjenjak, Jurovski dol, Lenart, Sv. Trojica, Sv. Ana, Voličina in Galerija K. Krajnca. Breda Zorko je obdelala knjižničarstvo v občini Lenart (str. 117-119). Ista avtorica je predstavila Zgodovino šolstva v občini Lenart (str. 120-128), Darko Rebernik pa Otroško varstvo v občini Lenart (str. 129-132). Romana Šantl je opisala Zavod za duševno in živčno bolne

Hrastovec-Trate (str. 133-135). V tem zavodu je leta 1996 živel nad 600 varovancev.

Zmago Kokol je predstavil Gasilstvo v občini Lenart (str. 136-138), Marjan Toš pa Sokolsko društvo Lenart (str. 139-141). Miran Zorec je predstavil Šport in športna društva v občini Lenart (str. 142-147), kjer seveda ne sme manjkati konjeniški šport. Matjaž Jež je obdelal Naravno dediščino občine Lenart (str. 148-150). Opisani so gozdni rezervat Lokavec, trije krajinski parki ter stara in zanimiva drevesa. Marjan Toš je opisal Lovstvo na območju občine Lenart (str. 151-152), Srečko Lipovnik pa Ribiško družino Pesnica-Lenart (str. 153). Mihaela Koletnik je dala prispevek Kremberški govor - predstavnik slovenskogorškega narečja (str. 154-156), Bernard Rajh pa O prleškem narečju v lenarški občini (str. 157-159). Marija Šauperl je zbrala in uredila zapise o Šegah in navadah (str. 160-166). Bernard Rajh je napravil seznam Pomembnejših osebnosti, ki so se rodile ali živele in delovale na območju lenarške občine. Med njimi so npr. Žiga Herberstein, Alojz Kraigher in drugi.

Na koncu je poglavje Naši kraji na starih razglednicah (str. 170-177) in poglavje Viri in literatura k posameznim prispevkom. Zgodovinski in kulturnozgodovinski prispevki so opremljeni s povzetki v nemščini in angleščini, ki so skoraj brez napak, kar velja posebej pohvaliti. Zbornik je v celoti gledano lep prispevek h krajevni zgodovini ter je hkrati lahko dobro izhodišče k bolj poglobljeni obravnavi posameznih v njem načetih vprašanj.

Jože Maček

Heinrich von Schollmayer-Lichtenberg: Snežnik in schönburški vladarji. Zgodovina gospodstva Snežnik na Kranjskem. Postojna: Gozdno gospodarstvo, 1998, 92 strani

Zelo pohvalno je, da se gospodarska organizacija, kot je npr. Gozdno gospodarstvo v Postojni, odloči izdati kako zgodovinsko delo iz svojega področja. V tem primeru je bila stvar lažja, ker je delo že obstajalo, treba ga je bilo le prevesti, prirediti in izdati. Gre za rokopis, ki ga je o zgodovini Snežnika in njegovih gozdov narekoval dolgoletni gozdar in nazadnje upravitelj veleposestva Snežnik Henrik Schollmayer-Lichtenberg, po rodu Korošec iz Starega dvora (Althofna) ob Krki. Čeprav je bil v njegovi mladosti ta kraj gotovo še pretežno slovenski ali vsaj dvojezičen, se v delu čuti, da je bil pisec opredeljen strogo nemško. Leta 1918 ga je zadel srčni infarkt in je ostal deloma hrom oz. invaliden do smrti. Obravnavano zgodovinsko besedilo je avtor narekoval hčeri

Margareti in je ostalo 75 let v pozabi, čeprav ne znano. Na omenjeno bolezensko stanje avtorja oz. način nastanka besedila velja posebej opozoriti, ker so gotovo z njim povezane nekatere pomanjkljivosti, ki jih bomo pozneje omenili. Če bi namreč avtor mogel sam pisati omenjeno zgodovinsko delo, bi lahko to in ono preveril, dopolnil ali popravil, kar bi povečalo kakovost njegovega spisa.

Heinrich Schollmayer je bil rojen leta 1860. Nižjo gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, kmetijsko šolo v Liebwerdi v okraju Frydlant na Češkem, gozdarsko akademijo (kar je ustrezalo naši višji šoli) pa v Tharandtu na Saškem. Od 1884 do 1919 je služboval na snežniškem posestvu. Bil je pomemben gozdarski strokovnjak. Njegovo delo je opisano v Enciklopediji Slovenije 11, Ljubljana 1997, str. 15. Tu naj omenimo le, da je znan kot utemeljitelj kontrolne metode pri gospodarjenju z gozdovi. Že pred sto leti je na našem visokem krasu uveljavil sedaj moderni naravovarstveni koncept. Bil je zelo aktiven v lokalni družbi in v lokalnem in deželnem gospodarstvu, šest let je bil tudi poslanec (nemške) veleposestniške kurije v kranjskem deželnem zboru. Zanimiv je tudi po tem, da ga je že priletnega (starega 46 let) posinovila grofica Wilhelmina von Lichtenberg, lastnica graščine Koča vas. Po njej je prevzel tudi drugo ime in njeno (vele)posestvo proti plačilu 56.000 kron in tako sam postal graščak. V graščini Koča vas je tudi umrl leta 1930.

Gospodstvo Snežnik je ob koncu 19. stoletja merilo 16.800 ha in je bilo po obsegu gotovo največje veleposestvo na Kranjskem. Gozdovi so predstavljali glavnino, kmetijskih zemljišč je bilo le okoli 100 ha. Tudi pred zemljiško odvezo leta 1848 je imelo v 34 vaseh le 107 podložnih kmetij.

V knjigi so opisane lega in meja gospodstva, naravne razmere in stara zgodovina snežniškega območja ter zapleteni odnosi med gospodstvom Lož in Snežnik, dokler prvo ni bilo inkorporirano drugemu. Opisano je, kako so se menjavali fevdalni lastniki Snežnika od Lambergov do barona von Prancka, barona von Raumschisla, knezov Eggenbergov, knezov Auerspergov do grofov Lichtenbergov, ki so obubožali in se zadolžili pri dunajskem podjetju, ki je prodajalo loterijske srečke in se je snežniško veleposestvo znašlo na loteriji kot glavni dobitek (slika srečke z gradom Snežnik je v knjigi). Ker pa je srečni dobitnik raje izbral velik denarni znesek, je podjetje prodalo Snežnik dr. Karisu z Dunaja, ki pa je v nekaj letih šel v stečaj in veleposestvo je na dražbi leta 1853 kupil knez Otto Viktor Schönburg-Waldenburg iz Hermsdorfa pri Dresdnu, iz saškega visokega plemstva, da bi z njim ustvaril fidejkomis za svojega sina. Ta knežji rod je imel bogata veleposestva na Saškem, v Prusiji, Avstriji in na Bavarskem. Prvi lastnik ni bil ni-

koli na Snežniku. Šlo je torej za izrazito denarno naložbo, le da je ta v prejšnjem stoletju bila mogoča predvsem z veleposestvi, zdaj pa z bankami in tovarnami. Fidejkomis je cesar Franc Jožef potrdil leta 1859.

Schollmayer-Lichtenbergova knjiga obravnava torej predvsem čas, ko je bil Snežnik v lasti te aristokratske družine. Izraz vladarji za to družino in čas od 1853 do 1918 seveda ni ustrezen, ponazarja pa star način nagovarjanja na posestvu, ker so Schönburg-Waldenburgi zares bili nekoč državni knezi in so imeli svojo državno kneževino v okviru rimskega cesarstva nemške narodnosti. Podobno se v knjigi najdejo oznake princ za sinove prvega lastnika in tudi pozneje.

Kar podrobno je opisana gradbena zgodovina snežniškega gradu, parka in pomožnih stavb ter notranje opreme, seveda predvsem v času Schönburgov-Waldenburgov, ko so si ti grad uredili za poletno bivanje. Knjiga je opremljena z lepimi in ilustrativnimi barvnimi slikami, kar jo dela zelo prikupno. Malo manj simpatično je, ko avtor piše: "V naslednjih poglavjih bosta obdelani razvojna pot Snežnika in *nemško kulturno delo*" (kurziv J. M.). To bi bilo delno upravičeno morda le zato, ker je bila v letih 1871 do 1873 na Snežniku za kmečke ljudi šola za gojenje gozdov, ki sta jo organizirala Kranjski deželni odbor in Kranjska kmetijska družba. Šolo so kot zgrešeno hitro opustili.

Posebne težave so snežniškemu gospodstvu pred zemljiško odvezo in servitutno regulacijo in po njej povzročale nejasne oz. nepriznane služnostne pravice podložnikov v gospodstvenih gozdovih in kraje lesa, ki so ga nato prodajali v Ilirski Bistrici, ki so vodile do številnih sporov in do pravega majhnega upora, npr. leta 1874, ko je 120 razjarjenih kmetov razdejalo gozdarsko stavbo. Za to so bili kaznovani z zaporom, izgubili pa so tudi politične pravice (kandidiranje za občinski odbor).

V prejšnjih časih in še sredi prejšnjega stoletja bukov les ni imel skoraj nobene vrednosti, jelov les pa so proti minimalni odškodnini jemali kmetje. Poglavitna gozdna proizvoda snežniškega gospodstva sta bila bukova kresilna goba in odlična ilirska pepelika. Znatni dohodki so bili tudi od bukovega žira (svinjske paše) in polharstva. Nekaj dohodkov je bilo od lazov, ki so jih kmetje izkrčili v gozdovih in so jih ti najprej dobili v začasni, mitenski, pozneje v dedni kupnopravni zajem (zakup). V prvem primeru so plačevali določene letne dajatve, v drugem pa so plačali enkratno odkupnino (kupščino), ali pa so to raztegnili na več obrokov. Ti lazi so bile nevšečne enklave sredi gospodstvenih gozdov. Gozdna paša je bila večinoma v zakupu lastnikov velikih ovčjih čred iz Istre in Krasa. Tudi od te paše je bilo nekaj dohodkov.

Vendar je bila opisana izraba gozdov (skrajno

ekstenzivna. Lastniki in gozdarski strokovnjaki so si prizadevali za intenzivno lesnoindustrijsko izrabo. Postavili so plavž za proizvodnjo rdeče soli (Rot-salz) za izdelavo lesnega kisa. Leta 1873 so zgradili tovarno za suho destilacijo (oglenje) bukovega lesa. Proizvodi so bili oglje, katran, lesni kis, apno in metilni alkohol. Toda obratovanje ni bilo rentabilno. Tudi nadaljnji izboljšani postopki se niso obnesli in tako je leta 1894 zadnji obrat propadel.

Urejeno gozdno gospodarstvo je bilo mogoče šele po opustitvi ovčje paše in po odpravi gozdnih servitutov (služnostih pravic) leta 1890. S tem so postali gozdovi v čisti lasti veleposestva in kmetov. Ti so pri tem dobili dve kvadratni milj gozdov. Veleposestvo je začelo oblikovati revirje. Zato pa je bilo potrebno posestvo kartografsko posneti. Zaradi velikega območja tudi s triangulacijo. Snelmanje je trajalo skoraj enajst let. Ščasoma so na veleposestvu zaposlili tudi več strokovnih kadrov. Veleposestvo so zaradi pravic nasledstva po zakonu nadzorovali kuratorji, ki so bili znani ljubljanski odvetniki, med njimi kakih dvajset let znani mecen dr. Franc Munda. Precej izčrpno so opisane gozdarske stavbe in gozdarske kolonije. Izgradnja cest je bila nujna za intenzivnejšo eksploatacijo gozdov. Zanimiv je tudi projekt železniške proge Rakek-Babno polje, ki jo je podpiral lastnik Snežnika in je bila že trasirana. Vendar se projekt ni uresničil. Revir Klana (Gomance) je pred preureditvijo veleposestva imel edini dobro prodajo lesa za Reko. S pogozdovanjem, oblikovanjem gozdnih kultur prek ciljnega gospodarjenja so se pomnožili in dvignili jelovi sestoji. Z gojenjem gozdov je bila dosežena taka lesna zaloga, ki je obetala velik donos. Postopno se je posestvo dvignilo in postalo donosno. Zanimivo pa je, da v poglavju o gozdarstvu ni nobenih podatkov o podrobnejši izrabi gozdov, o lesnih sortimentih, o količinah, dohodkih ipd., kar se je morda štelo za poslovno skrivnost, ali pa pisec zaradi bolezni ni imel več moči, da bi te podatke zbral.

V poglavju o lovstvu in ribištvu je omenjeno, da je bil po letu 1848 lov prost in se je do izdaje izvršilnih predpisov o njem leta 1852 stalež divjadi zelo zmanjšal, jelenjad pa je bila povsem zatrta. Novi lastniki Schönburgi-Waldenburgi so z velikimi stroški postopoma obnovili stalež jelenjadi in srnjadi. Sorazmerno obsežno je obravnavan medved. Lov nanj je bil seveda specialiteta lastnikov. V desetletjih po nakupu veleposestva so v snežniških gozdovih bili volkovi in divje mačke še stalni člani življenjske združbe. Tudi risi so se pojavljali do leta 1889. Lastnik princ Herman je varstvo divjadi razširil tudi na veliko uharico. Na lov v snežniške gozdove so hodile pomembne osebnosti predvsem iz vrst visokega plemstva.

Na koncu je dodan avtorjev dnevnik z izbra-

nimi vpisi od prihoda na Snežnik maja/junija 1884 do 31. maja 1918, ko ga je zadela kap. Vpisi pa so v glavnem kronika prihodov lastnikov in "high society" na Snežnik in njihovih odhodov.

Kakor je Schollmayer-Lichtenbergovo delo zanimivo in pomembno, pa je vendar zaradi bralcev treba opozoriti na nekaj pomanjkljivosti. Pisec je bil nedvomno razgledan, vendar pa ni bil ne zgodovinar ne pravnik. Zato so nekatere njegove formulacije neustrezne, pri čemer se brez vpogleda v izvirnik seveda ni mogoče dokončno odločiti, če to morda tu in tam le ne gre na rovaš prevoda.

Str. 13: Napoleon ni za vedno izbrisal fevdalnega prava. To v celoti ne velja niti za čas Ilirskih provinc. Po njihovem koncu je zopet veljalo fevdalno pravo, ki je formalno prenehalo leta 1848, prav na področju gozdarstva pa je trajalo še nekaj desetletij za tem.

Str. 14: Neustrezen je izraz deželno sodišče, ki je bilo v deželi le eno in še to plemiško. V knjigi pa je mišljeno deželsko sodišče, ki jih je bilo v deželi kar precej in so jih imela praviloma velika stara, tako imenovana teritorialna zemljiška gospodarstva, seveda tudi Snežnik.

Str. 17: Podnajemniki niso nikakršna kategorija prebivalstva v fevdalnem obdobju, temveč so to podružniki-kajzarji, skratka neke vrste agrarni proletariat.

Str. 21: Cesar Jožef II. ni ukinitel suženjstva, ki ga že vsaj osem stoletij pri nas ni bilo, temveč je odpravil osebno nesvobodo podložnikov, ki je v strokovni literaturi znana kot "odprava nevoljništva" (Leibeigenschaftsaufhebung).

Dobro bi bilo, da bi bili vsi nemški izrazi prevedeni v slovenščino, saj je naša terminologija dovolj dodelana, npr. str. 63 mietrechtliche (laze) je mitensko zemljišče (lazi). Izraz zemljiška odveza se ne uporablja vedno pravilno v zvezi z letom 1848.

Str. 63: Nejasni izrazi odprava zemljiških bremen, zemljiška odprava gozdov v Loški dolini. Najbrž je mišljena servitutna regulacija.

Te kritične pripombe naj ne zmanjšajo vrednosti Schollmayer-Lichtenbergova dela, ki ni zanimivo le za zgodovino gozdarstva, temveč tudi za lokalno in kulturno zgodovino.

Jože Maček

Slovenj Gradec in Mislinjska dolina. I. in II. Izdajatelj in založnik: Mestna občina Slovenj Gradec in Občina Mislinja. Slovenj Gradec, 1995 in 1999, 349 in 507 strani

Slovensko domoznanstvo lahko beleži enega svojih vrhov v zadnjih letih. Občini Slovenj Gradec in Mislinja sta v dveh naravnost razkošnih

knjigah izdali zbornik z gornjim naslovom. Seveda so o tako zanimivem in pomembnem območju že dozdej obstajali Vodnik po Mislinjski dolini in monografija Slovenj Gradec in Mislinjska dolina, gornji, hkrati prvi zbornik pa je pomembno dopolnilo vednosti o daljnji in manj daljnji preteklosti teh krajev. Menim, da je zelo malo krajev, ki bi se lahko ponašali s tako publikacijo.

V prvi knjigi je po uvodu predsednika uredniškega odbora Jožeta Potočnika razprava Ivana Gamsa Jezero v Mislinjski dolini in njegova dediščina (str. 13-27). Po pripovedki naj bi bilo nekoč v slovenjgraški kotlini jezero. Pisec zasleduje to vprašanje in obravnava nastanek te kotline, würmsko Mislinjsko jezero, nasledek ledenodobnega jezera in pleistocenske klime za današnjo pokrajino.

Mira Strmčnik Gulič je prispevala Doneske k arheološki podobi slovenjgraškega okoliša (str. 31-76). Mislinjska dolina je bila naseljena že pred približno 120.000 leti (jama pod Herkovimi pečmi v kozjanskem hribovju). Drugo najstarejše arheološko najdišče je v jami Špehovki nad Hudo luknjo. Temeljne poteze razvoja slovenjgraškega zaledja pa obstajajo v neolitiku (okoli 4.000 - 2.700 let p. n. š.). Številnih pomembnih ugotovitev v tem prikazu seveda ne moremo predstaviti, omenimo naj le najnovejše odkritje, znamenito karolinško cerkvico sv. Jurija na Legnu. Razprava je opremljena s številnimi ilustracijami.

Stanko Pahič je obdelal Keltska in rimska imena v Mislinjski dolini (str. 79-97). Navedeno je več imen oseb po pravnem položaju - *cives romani* (osebe z državljanskimi pravicami), *peregrini* (svoobodne osebe brez državljanskih pravic z variantami potomec latinsko ime, oče keltsko in nasprotno), ter potomci brez navedbe očetovega imena.

Jože Mlinarič je opisal Župnijo sv. Pankracija pri Slovenjem Gradcu do pridružitve ljubljanski škofiji leta 1533 (str. 101-146). V izredno dokumentirani razpravi je obdelano vprašanje inkorporacije te bogate župnije, njeni župniki, ki so bili večkrat hkrati arhidiakoni, odnosi z oglejskim patriarhatom, z Andechs-Meranci, izločanje župnij z njene območja in versko življenje.

Ivan Stopar je obdelal Grajske stavbe v Mislinjski dolini (str. 149-176) in sicer tehle dvorov, posestev in gospostev: Birkhof, Galenhofen, Gradišče, Hajnžiče, Hartenštajn, Irštajn, Kastel, Legen, Rotenturn, Slovenj Gradec grad in stolpi, Valdek, Vodriž in Zavlar.

Jože Curk opisuje Mislinjsko ozemlje - kulturno pokrajino (str. 179-207). Avtor ne opisuje kulturne krajine v naravoslovnem smislu, temveč opisuje razvoj posvetne (grajske) in cerkvene arhitekture v občini Slovenj Gradec. Ta je s svojimi stvaritvami

prispevala k razvoju tistega specifičnega melosa, ki obravnavano ozemlje označuje kot koroško-štajersko kulturno pokrajino.

Marko Košan je opisal freske pasijonskega cikla v špitalski cerkvi sv. Duha v Slovenj Gradcu (str. 211-233). To je avtorjeva skrajšana diplomatska naloga iz umetnostne zgodovine. Obdelana je zgodovina tega špitala, pomen in funkcija pasijonskega cikla in postni prti. Predstavljena je ikonografija prizorov slovenjgraškega pasijona.

Jože Koropec je obdelal Družine pri Slovenj Gradcu v davčnem popisu leta 1527 (str. 237-246). Štajerski deželni zbor v Gradcu je 1527 odločil o protiturškem davku - glavarini (Leibsteuer). Na podeželju so bili obdavčeni vsi po dopoljenem 12. letu. V štajerskem deželnem arhivu so popisi obveznikov za 9 zemljiških gospostev na Mislinjskem. V njih je poleg ljudi v središču gospostev zajetih 224 družin s 710 osebami. Redkokje je bilo popisanih toliko ljudi z imeni in priimki. Seznam glavarine iz leta 1527 je najstarejše zgodovinsko poročilo, ki predstavlja tudi ženski svet in mladino. Isti avtor piše o Najstareji matični knjigi v štajerski Sloveniji (str. 249-300). Latinska knjiga z vpisi krstov in porok je nastajala v Starem trgu pri Slovenj Gradcu v letih 1597-1626. V njej je vpisanih 930 krstov, od tega 17 odstotkov nezakonskih otrok. V obdobju 1600-1626 je bilo 240 porok. Knjiga je izjemno dragoceno zgodovinsko sporočilo o tisočerihih ljudeh od krsta do pogreba v starotrški župniji in njeni okolici skozi tri desetletja. Pred njo tako zgovornega vira za slovenjgraški svet ni.

Sergej Vrišer objavlja Nekaj misli o Schoyevem Slovenjgraškem oltarju (str. 303-311). Sestavek obravnava zadnja dela graškega kiparja Janeza Jakoba Schoya (1686-1733), med katera sodita tudi veliki oltar v župnijski cerkvi v Slovenj Gradcu (1731-1734) in veliki oltar v stolnici v Gradcu (1730-1733). Graški oltar, ki je Schoyev najboljšo delo, kaže vplive italijanskega baroka, medtem ko so v Slovenj Gradcu del oltarja najverjetneje dokončali Schoyevi pomočniki. Marjetica Simoniti piše O zlatarski in pasarski obrti v Slovenj Gradcu (str. 315-330). Gre za ponatis članka v Zborniku za umetnostno zgodovino Nv. XIV-XV, Ljubljana, 1979.

Peter Pavel Klasinc predstavlja Arhivsko gradivo za Slovenj Gradec in Mislinjsko dolino v Pokrajinskem arhivu v Mariboru (str. 335-348). Vsebina članka je razvidna iz naslova. Gradivo pa je mogoče uporabljati tudi v enoti omenjenega arhiva v Ravnah na Koroškem.

V drugi knjigi je zopet Uvod Jožeta Potočnika, nato pa sledi 16 prispevkov. Ivan Gams je prispeval zanimivo razpravo Podnebne značilnosti Mislinjske doline (str. 13-30). Na podlagi podatkov 18 vremenskih postaj na območju omenjene doli-

ne, je prikazana predvsem količina padavin in temperaturna višinska pasovitost.

Mira Strmčnik Gulič je opisala Arheološko gradivo v Sokličevem muzeju (str. 33-60). Prikazan je katalog najdb v Sokličevi zbirki, razen novčnih najdb, ki bodo objavljene pozneje.

Jože Mlinarič je prispeval razpravo Župnija sv. Martina v Šmartnem v srednjem veku (str. 63-74). Pražupnija sv. Martina je kot drugo ozemlje pod Dravo od 811 spadala pod oglejski patriarhat in spodnjekoroški ali podjanski arhidiakonot. Obdelana je ozemeljska razširjenost te župnije do jožefinske dobe, zanjo pa se je za obravnavani čas ohranilo zelo malo dokumentov.

Jože Koropec je opisal Slovenjgraško od 11. do konca 14. stoletja (str. 77-100). Avtor je zbral množico zelo dragocenih podatkov od naselitve slovenskih prednikov v zadnji tretjini 6. stoletja naprej, zlasti za območje kasnejšega slovenjgraškega gospostva in mesta Slovenj Gradec ter tudi nekaterih manjših krajev.

Peter Kos je obdelal Kovnico srebrnih novcev v Slovenj Gradcu v 12. in 13. stoletju (str. 103-108). Dokumentirani novci in novčne najdbe pričajo, da je imela kovnica v Slovenj Gradcu pomembno vlogo v obdobju med približno 1180 in 1278, ko so v njej kovali novce številnih tipov.

Božo Otorepec je prispeval besedilo Srednjeveški pečat in grb mesta Slovenj Gradec (str. 111-116), ki je v bistvu poglavje o Slovenj Gradcu iz njegove knjige Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem iz leta 1988.

Matej Klemenčič je obdelal Srednjeveško sakralno arhitekturo v Mislinjski dolini (str. 119-137). Kot dopolnilo razpravi J. Curka v 1. knjigi tega zbornika (str. 179-207), je pisec podrobneje obdelal zanimivejše srednjeveške cerkvene spomenike, zlasti župno cerkev (ž. c.) sv. Pankracija na Gradu nad Starim trgom, ž. c. sv. Elizabete in podružnično cerkev (p. c.) sv. Duha v Slovenj Gradcu, ž. c. sv. Martina v Šmartnem pri Slovenj Gradcu, p. c. sv. Ahaca v Vovkarjih pri Šentilju, ž. c. sv. Ulrika v Podgorju in p. c. sv. Andreja na Brdah.

Jože Curk objavlja Oris gradbene zgodovine Slovenj Gradca (str. 141-152). Avtor na podlagi zgodovinskih podatkov in predvsem topografskega ogleda predstavlja stavbni fond Slovenj Gradca, ki sega s parcelno zasnovo v 13. in 14., z gradbeno pa v 17. in 18. stoletje. Isti avtor opisuje Prometne razmere med 11. in 20. stoletjem na širšem območju Mislinjske doline (str. 155-162). Gre za oris zgodovine cestnega omrežja in prometnega razvoja na obravnavanem območju, ki dokazuje, da je to bilo vedno pomembno pri povezovanju med Podjuno in Savinjsko dolino oz. širše med Koroško in slovensko Štajersko. Isti avtor objavlja še tretji sestavek: Slovenjgraško gradbe-

ništvo med renensanso in historicizmom (str. 165-178). Zlasti na podlagi matrik ugotavlja, da je slovenjgraško stavbarstvo doživelo svoje aktivnejše obdobje v 19. stoletju, ko je njegovo jedro po požaru 1811 dobilo sedanjo stavbno, ob koncu stoletja pa pod vplivom historicističnih slogov tudi vizualno podobo.

Drago Plešivčnik objavlja Prispevek k zgodovini bolnišnice Slovenj Gradec do leta 1900 (str. 181-196). Opisana je ustanovitev meščanskega špitala v Slovenj Gradcu 1419, zasilne okrajne bolnišnice prav tam leta 1896, njeno povišanje v javno bolnišnico 1898 in njena graditev, prostorske zmogljivosti in strokovna organiziranost. Dodano je, da je špital obstajal tudi v Mislinji. Njegova usoda je bila povezana z fužinarstvom, steklarstvom in predelavo lesa v Mislinji. Štefan Predin objavlja razpravo Iz zgodovine slovenjgraške lekarne (str. 199-233). Prvi znani lekarnar se v Slovenj Gradcu omenja 1705. Opisani so lekarnarji v tem mestu in njihove različne življenjske usode. Vsem je bilo skupno, da so delali v prid someščanov.

Ivan Grobelnik opisuje Vojaške dogodke v Mislinjski dolini do leta 1920 (str. 237-254). Zapis daje splošen pregled vojaškega dogajanja na tem območju od rimskih časov do 1920.

Franček Lasbaher obravnava Zgodovino šolstva v Mislinjski dolini od pričetkov do osvoboditve 1945 (str. 257-440). To ni prispevek, temveč kar manjša monografija o osnovnem šolstvu na tem območju in o meščanski šoli v Slovenj Gradcu.

Alojz Krivograd objavlja Prispevek k zgodovini mislinjske železarne (str. 443-446). Sestavek obravnava na podlagi preostalih arhivalij, ki so shranjene v Koroškem muzeju na Ravnah, Zoisovo in Bonazzovo železarno na Mislinji od 1748-1854. Prikazani so razni gospodarski kazalci. Omenjeno je, da je v teh arhivalijah tudi veliko zasebnih in poslovnih pisem, med njimi tudi barona Žige Zoisa in zagrebškega škofa Maksimilijana Vrhovca. Zadnji sestavek objavlja Jože Potočnik z naslovom Prispevek k zgodovini nekdanje železarne v Mislinji (str. 469-503). Prispevek tvori s prejšnjim neke vrste celoto in obravnava vzpone in padce te železarne v skoraj dvesto letih obstoja. Obravnavanih je devet lastnikov, že omenjena dva ter družini Hagenauer, Lohninger in zadnji dr. Artur Perger, ki je dokončno opustil železarstvo in veleposest preusmeril v lesno industrijo.

Kot je iz prikaza razvidno, obravnavajo prispevki zelo pestro tematiko, pripravljani pa so, kot je pri krajevnih zbornikih v navadi, delno po arhivskih, delno pa po težje dostopnih objavljenih virih in literaturi. Vsekakor velja občinama in uredniškemu odboru čestitati za tak dosežek.

Jože Maček

Ljudmila Plesničar Gec, sodelavec Veljko Toman: *Antične freske v Sloveniji I, Katalogi in monografije 31/ 1, 2, Narodni muzej Slovenije, oblikovanje Evita Lukež, Metka Žerovnik, 1997-1998, 349 strani*

Ob koncu leta 1999 sta bili dotiskani zahtevni knjigi iz serije Katalogi in monografije za minuli dve leti. Obe skupaj predstavljata prvo skupino antičnih fresk na Slovenskem, odtod I v naslovu dela. Zakasnitev v datumu je kaj lahko razumljiva ob zahtevnosti natisa, ki jo takoj opazimo. Na straneh velikega formata je namreč barvno reproducirano vse obravnavano gradivo, pri opaznem odstotku so dodane še barvne slike rekonstrukcij ali motivov ali celotnih sten. Knjigi sta kataloško oblikovani. Uvodna poglavja so povsem kratka in strnjena v komaj nekaj skopih definicij (Predgovor. Uvod. Antična arhitektura. Stanovanjska arhitektura na področju Slovenije. Rimsko stensko slikarstvo. Poskus slogovnega in časovnega razvrščanja fresk v Sloveniji. Ometi za zidno poslikavo). Prvi zvezek poleg tega zapolnjuje gradivo iz Emone (s kratkim prikazom izkopavanj, ki so freske odkrila). Najprej so predstavljene freske s Šmidovih izkopavanj pred prvo svetovno vojno. O posameznem freskiranem prostoru ozir. posamezni poslikavi - mnogokrat gre za v drugi tehniki dopolnjeno fresko - je govor glede na lego prostora v insuli, glede na omet in tehniko slikanja. Navedene so mere površine, ki jo je mogoče rekonstruirati na osnovi motivov, barve, a tudi sestave ometa. Nato je slikarija opisana, navedene so analogije in primerjave, freska je datirana. Sledi še zajetni snopič ohranjenih slik uničenih fresk s Šmidovih izkopavanj. Naposled je obravnavano gradivo z avtoričinih izkopavanj. Med njim so poslikave bržkone bivalnih (Jakopičev vrt, Aškerčeva cesta), a tudi javnih prostorov (starejša faza - terme na prostoru poznejšega starokrščanskega centra, strop portika? ob forumu). Zvezek se konča z nekaj slikami štuka in na omet vpraskanih napisov ter vpraskane risbe iz obravnavanih arheoloških sklopov. V drugem zvezku je gradivo z nekaj izkopavanj v Celju in Ptujju. V Celju je bilo od gradiva iz starega muzejskega fonda mogoče rekonstruirati samo dva motiva z enega okrasnega traku. Podrobneje pa najdišče tega ometa ni več mogoče locirati. Z izkopavanj po drugi svetovni vojni pa izvira objavljeno gradivo iz Prešernove ulice, izkopano leta 1951. Verjetno je šlo tudi tu za bivalne prostore. Tudi iz Ptujja obravnava katalog le gradivo s Prešernove ulice, iz enega prostora večje stavbne insule zahodno od 3. mitreja na Zg. Bregu ter iz enega izkopa s Sp. Hajdine. Gradivo z Zg. Brega

sodi v bistvu v dve stratigrafski enoti, medtem ko je gradivo z obeh drugih najdišč iz odpadnih plasti (Prešernova) ali iz sekundarne lege.

Med motivi objavljenih poslikav so živalski ali človeški liki malone izjema, tako tudi po resničnosti posneti motivi cvetja, vitic, zaves itd., ohranjeni so pa mnogi geometrijski in arhitekturni liki ter stilizirana rastlinska ornamentika, tudi zvita v vence. Tudi ti motivi so mnogokrat na prvi pogled geometrijski, so le različno razčlenjeni krogi.

Ko imamo v roki izredno publikacijo, ki je bila na knjižnem sejmu tudi nagrajena kot oblikovalski dosežek, se najprej vsili v misel: Res lepo o lepi snovi... Doslej še ni bilo knjige pri nas, ki bi tako pozorno predstavila arheološko gradivo. Pa o gradivu, ki naj bi ob nastanku v resnici posredovalo lepoto v prostor, tudi ni mogoče drugače govoriti, najsi so se že razne estetike v dveh tisočletjih močno razšle med seboj. Knjiga predstavlja tudi metodo študija posameznih motivov, večkrat izvirno pot, po kateri sta se avtorica in njen sodelavec dokopala do razumevanja posameznih motivov in celotnih poslikav. Tu so jima morala, zlasti pri razporeditvi motivov, pomagati poleg lastnosti ometa in analogij vendarle tudi merila o tem, kaj bi v našem času veljalo za lepo. Opravila sta zahtevno, občudovanja vredno delo in nam ga dostojno predstavila. Pri objavljenih barvnih rekonstrukcijah posameznih motivov je nadvse hvalevredno, da nam posredujejo prvotno ali vsaj njej bližnjo barvno skalo. Enako prav je, da je optično predstavljen način, kako so najpreprostejši liki - pravilno združeni - omogočali razgibati poslikano steno v tretjo dimenzijo. Za površnega bralca, ki bo knjigo bolj listal, v tem vendarle tiči past: Pomembno je upoštevati mero rekonstruirane ploskve, skica, ki ponazarja le, kateri motivi sodijo na steno in kateri na strop, utegne varati - te skice ne morejo pokazati vselej točne lege rekonstruiranega motiva. Ponekod je najdba dala namreč premalo podatkov o celotnih površinah. Tako ni mogoče, kljub s prostorom določeni možnosti ponavljanj, poznati ne števila dejanskih ponovitev motiva in ne obsega posamezne barvne ploskve. Ne moremo biti povsem prepričani, da vendarle kdaj ne gre misliti ob znanih še na kak neznan motiv. Te pomanjkljivosti so pač zapolnjene, kot sem že omenila, skladno z dostopnimi analogijami in z razumevanjem rimske likovne govorice. Morda utegne še zmotiti, da pri gradivu iz Prešernove ulice v Celju ni razumljivo, kateri prostor v objavljenem tlorisu je prostor 1 in kateri prostor 2. Seveda pa ti malenkostni pomisleki nikakor ne zmanjšujejo vrednosti knjig.

Ker o njiju govorim kot arheologinja bralstvu, ki ga bolj zanima dosežek objave za preučevanje zgodovine, moram najprej poudariti vsekakor pri-

spevek objavljenega gradiva za spoznanje razsežnosti likovnega sveta in občutenja grajenega prostora pri rimskodobnih prebivalcih v naših krajih.

Na prvi pogled osupne dokajšnja preprostost ohranjenih motivov, ki je nekako v neskladju s številom ohranjenih barvnih odtenkov. Samo kandelaberski motivi iz odpadne jame pri hiši 17 v Emoni ali girlande iz Celja pričarajo odsev pompejskega slikarstva. Pomanjkanje figuralnih motivov, ki so v pompejskem slikarstvu sodili v nadgradnjo "arhitekturnih" likov, gre, bi razmišljali, ko knjigi listamo in prebiramo, nekoliko iskati tudi v logiki razpada starih stavb, v logiki dogajanja od tedaj, ko so sledove zapustili zadnji prebivalci in so se ruševine spremenile v arheološke plasti. Zakonitost tega razpada je, da so sredine stenskih ploskev najprej propadle in se zdobile v pesek in maltno moko, medtemko so spodnji in ogelni deli stenske poslikave ostajali skupaj in na zidni ruševini še dolgo po usodni spremembi. Glede vsebine pa morejo na primer pričati togi krožni motivi, kako dolgo so ostajali v predstavah (in željah opremljevalcev prostorov) živi na stene navešeni venci. Marsikje je potemtakem tudi gladka ploskev izrazite barve igrala v poznejših fazah vloge nekdanj obveznega figuralnega medaljona, pa zanj tedaj ni bilo več ne volje ne sredstev. Po takem razmisleku nemara lahko zatrdimo, da tudi slikarstvo, ki ga knjigi zdaj predstavljata, ostaja pravo rimsko arhitekturno slikarstvo. To je bilo slikarstvo, ki je golo gladko steno razgibavalo v iluzijo stebriščne arhitekture, zavešene z venci in slikami, arhitekture, ki se je odpirala v namišljene prostore. Bilo je slikarstvo, ki je na puste strope želelo pričarati metope marmornega svoda ali vsaj štukaturne robove. Še za tapetno razporejene herojske like s Spodnje Hajdine (Poetovio) se zdi, da je slikarija le nadomeščala predrag marmorni relief ali volneno zaveso, ki je bila bolj občutljiva na (morebiti neugodno) klimo v prostoru. Gracilni živalski liki in vitice na umetelnih pilastrih ljubljanske slikarije še jasneje opozarjajo na alabaster in drug dragoceni kiparski material. Slikarstvo, ki ga srečamo v naših knjigah, je izrazito naravnano na svojo vlogo v prostoru, v arhitekturi. Ob tem se spet vsiljuje vprašanje o značaju antičnega slikarstva nasploh. Sama enostranski sklepom o podrejenosti slikarstva v antiki nasploh namreč kar ne morem verjeti. Mar bi bilo res mogoče, da bi bilo slikarstvo, ko je že obvladalo perspektivo in vzdušje, le podrejeno funkciji svojega nosilca, bodisi grške vaze ali rimske arhitekture?

Zelo pomemben je prispevek naših katalogov h krajevni zgodovini Celeje, Poetovione in prav posebej Emone. Vsak artefakt, ki ga precizneje datiramo, kot je bilo to prej mogoče, opazno bogati naše možnosti interpretacije. Žal pušča skopost

besedila nekoliko nepotešenega strokovnega bralca, ki bo želel s pomočjo prikazanega gradiva do izrazitejših sklepov iz krajevne stavbne zgodovine. Objavljene najdbe iz Celja in Ptuja bo komaj mogoče uporabiti za približno razlago stavb, razen morda stavbe na Zg. Bregu na Ptuju. Vendar pa je pomembno vedeti vsaj to, da je v določenem času v sklopu bližnjih insul stal tudi bogato poslikan stanovanjski ali javni prostor. Izzivalna utegne biti nadalje misel, da sta gola božanska ali herojska lika s Sp. Hajdine verjetno krasila steno v 3. stoletju. Raznovrstnih prostorov v središču *vicusa Fortunae* je moralo biti dokaj. Kateri carinski postopek se je mogel odvijati s tako poslikano stenso zavese v ozadju?

Publikacijo vidim pa tudi kot del serije Katalogi in monografije (uredništvo predstavljata Drago Svobljak in uredniški odbor). Serija, ki je ohranila v vrsti dokaj različno natisnjenih zvezkov enak format, je vse od svojega začetka posredovala predvsem arheološko gradivo, omogočala študij tudi daleč od muzejskega depoja. Začela je z željo, ki do določene mere obvladuje tudi publikaciji pred nami, z željo, naj arheološko gradivo predvsem spregovori na slikah samo po sebi. Tiskarski in risarski standardi so se skozi leta izhajanja serije seve neskončno spremenili... Gradivu je bilo treba kmalu dodati tudi pisne in arhivske vire o arheoloških najdiščih. Sodobno izkopana najdišča so narekovala večanje dokumentarnega in uvodnega dela. Tako so se rodile monografije. Varčevanje je bilo vzrok nekaj stranpoti, enkrat so pomanjšane risbe kar ugankarsko razporejene, drugič smo celotno muzejsko zbirko predstavili z risbami najbolj pogosto zastopanih tipov in drugače izbranih predmetov. (Oboje je žal prizadelo prav Ptuj!) Ko knjigi, ki ju bom brez dvoma mnogokrat rabila, za zdaj odložim, se mi pa vendarle zdi, da bi bilo treba ponuditi bralcu ob katalogu tudi nekaj več monografije. To bi bilo potrebno že zaradi posebne izpovednosti stenskih poslikav, artefakta, ki od drugega arheološkega gradiva odstopa. Željeno bi opravilo, začeniši z uvodnimi poglavji, nekaj več besedila, četudi v drobnem tisku, saj je prostorskih možnosti za to dovolj. Pri tem ne bi trpela oblikovalska kvaliteta razprave. Ob tem pomisleku, ki utegne veljati predvsem uredništvu, moram izraziti temu uredništvu tudi svoje iskrene simpatije zaradi dela, ki ga opravlja, in željo, da bi uspešno nadaljevalo nadvse važni projekt Katalogov in monografij. Sicer pa ponavljam, kar sem zapisala že zgoraj: Malenkostni pomisleki seveda v ničemer ne zmanjšujejo vrednosti tega, kar pa smo s knjigo Ljudmile Plesničar Gec in njenega sodelavca Veljaka Tomana dejansko dobili.

Iva Miki Curk

Milan Pahor, *Lastno gospodarstvo jamstvo za obstoj. Pregled gospodarskih dejavnosti Slovencev na področju sedanje dežele Furlanije-Julijske krajine 1848-1998, Trst, 1998, 264 strani*

Razvoja slovenskega narodnega vprašanja v vseh njegovih delih (deželah) ne moremo opredeljevati brez sočasnega študija njegove gospodarske rasti. Periodizacijsko in krajevno se je ta razvoj pri Slovencih zelo razlikoval. Od druge polovice 19. stoletja so se Slovenci in drugi Slovani v Trstu že lahko ponašali s formiranim meščanstvom, ki je bilo za tiste čase dokaj bogato in tudi narodno osveščeno. Od takrat dalje so vestni državni uradniki v razne avstrijske statistike vnašali različne podatke, med drugimi tudi podatke o gospodarski rasti celotnega tržaškega prebivalstva. Njim gre zasluga, da lahko danes ugotavljamo gospodarsko rast celotnega Trsta, in tudi tamkajšnjega slovenskega prebivalstva.

Kasneje ob koncu stoletja so razni Kalistri, Gorupi, Rakovci, Subani, Jazbeci in drugi tržaški slovenski mogotci, že krepko poprijeli za narodno krmilo in bili sponzorji in mecenari narodnega razvoja. Brez njihovega angažiranja in vzporedne rasti tržaške slovenske politične intelektualne elite, si ne moremo zamišljati ne gradnje Narodnega doma v Trstu ne velikega bančnega uspeha Slovencev, ne tako strme rasti slovenskega gospodarstva. Trst je vse bolj postajal pomembna točka za slovensko združevanje na osnovi gospodarskega osamosvajanja. Toda prva svetovna vojna in prihod italijanske države ter zlasti obdobje fašizma je prizadelo slovensko gospodarstvo na tem prostoru in mu povzročilo nepopisno škodo.

Isto se je dogajalo po drugi svetovni vojni. Čeprav je v zdušje železne zavese dušilo Trst in okolico, pa je kljub temu nastalo in zrastle **Slovensko deželno gospodarsko združenje**, organizacija, ki je bila ustanovljena takoj po drugi svetovni vojni (konec leta 1946) kot **Slovensko gospodarsko udruženje** z nalogo oživitve in zaščite gospodarskih dejavnosti med Slovenci na Tržaškem in Goriškem.

Ko je pred leti ta organizacija dosegla svoj petdeseti jubilej so se pristojni odborniki odločili, da proslavijo ta slavnostni dogodek z izdajo publikacije, ki bi trajno spregovorila o polstoletnih prizadevanjih generacije, ki je spet enkrat dvignila raven slovenskega tržaškega gospodarstva. Milan Pahor, ravnatelj Narodne in študijske knjižnice v Trstu, je v ta namen izdal monografijo *Lastno gospodarstvo jamstvo za razvoj* in s tem v svojo bogato knjižno polico (*Narodni dom* 1995, *Jadranska*

banka 1996, Slovensko denarništvo v Trstu 1989) vložil še en segment svojih dolgoletnih prizadevanj za osvetlitev slovenskega gospodarskega razvoja v Trstu v 19. in 20. stoletju.

Lastno gospodarstvo je gotovo ključnega pomena za vsak narod, njegov obstoj in delovanje. Ta segment je pomemben tudi za narodne manjšine in prav zato je Slovensko deželno gospodarsko združenje (SDGZ) sklenilo predstaviti svoja prizadevanja, uspehe in težave v petdesetih letih delovanja. Avtor je, upoštevaje pričakovanja naročnikov, namenil veliko prostora bogati gospodarski preteklosti slovenskega Trsta. O delovanju gospodarskih organizacij in združenj, ki so bile predhodnice SDGZ je avtor spregovoril v uvodnih poglavjih knjige. Tja je postavil začetke organiziranega gospodarstva, ki so se najprej kazali v zbiranju prihrankov v pogrebnih društvih, (1864 v tržaškem predmestju Rocol), nato v organiziranju gospodarsko obrtnih in konzumnih društev in na koncu v ustanovitvi Tržaške posojilnice in hranilnice. Nato so zaživela še združenja in zveze, ki jih na Tržaškem in Goriškem lahko predstavimo kot kmetijske družbe, gospodarska in združna združenja, stanovska društva in delavske zadrugе. O tem, kako in kdaj so se organizirale, kakšno je bilo njihovo delovanje ter o njihovih najpomembnejših predstavnikih najdemo bogate podatke tako za Tržaški kot za Goriški prostor. Družbe so v glavnem imele tudi svoja glasila, in so poudarjala razvejanost teh organizaciji, ki so bila nedvomno na zavidljivi ravni. S širjenjem mreže posojilnic in hranilnic, gospodarskih društev in denarnih zavodov se je pojavila potreba po povezovanju in sodelovanju na ravni zveze društev, kar je pripeljalo do ustanovitve Zadružne zveze v Trstu in v Gorici. Tudi združništvo je imelo na Primorskem bogato tradicijo, kar je avtor obdelal v posebnem poglavju, kjer so obdelane glavne delavske zadrugе v Trstu in okolici, ki so jih organizirali tržaški socialisti. V dolgi vrsti strokovnih in stanovskih združenj, ki jim sledimo v Trstu, dobimo zanimivo sliko o tem, na katerih področjih so bili prisotni Slovenci. Bili so rokodelci, ribiči, trgovski pomočniki, uradniki, peki, vozniki, čevljarji, železničarji, odvetniki.

Dragoceni in pomembni so sezname denarnih zadrug, posojilnic, hranilnic, bank, gospodarskih in konzumnih društev iz obdobja avstroogrske monarhije in iz obdobja po prvi svetovni vojni v Tržaški, Goriški in Videmski pokrajini; Pahor se je posvetil tudi seznamom odborov ŠGZ (Slovensko gospodarsko združenje) oziroma SDGZ po drugi svetovni vojni in nam tako osvetlil mrežo gospodarskih organizacij in njihovo množičnost. Zelo podrobno je opisana tudi slovenska pomorska dejavnost na Tržaškem, kar daje naši pomorski pre-

teklosti velik poudarek. S posebnim, aktualnim poglavjem se je avtor dotaknil problematike škode, ki jo je italijanska država, v času fašizma pa tudi že prej, v času tako imenovane liberalne vlade povzročila Slovincem v Italiji. Posledice tega premišljenega divjanja so vidne in aktualne še danes, saj se gospodarska dejavnost tržaških Slovencev dolgo ni pobrala. Pahor je povzel podatke, ki so bili na mednarodni ravni obravnavani v gradivu za pariško mirovno konferenco (1947), v pogajanjih za londonski sporazum in v pogajanjih med Italijo in Slovenijo po osamosvojitvi v letu 1991.

V nadaljevanju svoje pripovedi je avtor ugotovil, da je bil čas po drugi svetovni vojni za slovensko gospodarstvo na Tržaškem, Goriškem in Videmskem, najbolj črno obdobje. Uničeni so bili gospodarski in strokovni temelji, saj so v emigracijo odšli izučeni in sposobni strokovnjaki. Uničeni so bili tudi denarni zavodi, ki so bili del tradicionalne gospodarske dejavnosti. Takoj po vojni so zato najprej stekla prizadevanja po obnovi in oživitvi denarnih zavodov. Zavezniška vojaška uprava v prvih letih po vojni 1945-1947 za te težnje Slovencev v coni A Julijske krajine ni imela posluha. Prej se je začelo premikati na področju združništva. Istočasno so stekla prizadevanja in načrti za ustanovitev novega gospodarskega združenja, do katerega je prišlo ob koncu leta 1946, saj je bilo jasno, da slovenski človek ne more najti svojih možnosti v italijanskih gospodarskih strukturah, ki so preveč nadaljevala politiko predvojnega obdobja. Velikega pomena je bila tudi zavest o medsebojni povezanosti, sodelovanju, solidarnosti.

Podpis londonskega sporazuma (1954) in potegnjena meja med Italijo in Jugoslavijo je še enkrat prizadela slovensko gospodarstvo, ki je ostalo v okviru italijanske države. Značilno za ta leta je zopet množično izseljevanje v Avstralijo, Kanado in pa množičen prihod beguncev iz Istre. Toda razvoj je šel dalje. Tudi dogovarjanja obeh držav (npr. videmski sporazumi) ter delovanje italijansko jugoslovanske gospodarske zbornice so pozitivno vplivali na gospodarske možnosti obmejnega prebivalstva. Kako je potekal razvoj in dogajanja v letih po drugi svetovni vojni sledimo preko občnih zborov, kjer si iz poročil, ki jih je obdelal avtor, lahko ustvarimo sliko o uspehih in problemih. Pahor je izpostavil tudi osnovno vodilo združenja, da je perspektiva slovenskega gospodarstva le v odprtem sistemu povezovanja in sodelovanja, kot enakopravnega partnerja v italijanski sredini z zaledjem in sosednjimi državami.

Prelomna leta v zagonu in prodoru slovenskega gospodarstva v Julijski krajini so bila šestdeseta leta. Sporazumi med obema državama so vzpodbudili podjetnike, predvsem uvozno izvozna

podjetja, možnosti so bile večje, poznavanje prostora in jezika pa sta dajala prednost. Leta 1963 je bila ustanovljena dežela Furlanija - Julijska krajina, ki je z raznimi ukrepi dajala možnosti tudi slovenskemu gospodarstvu, zlasti obrtništvu, turizmu in z njim povezanemu gostinstvu. Iz povzetkov objavljenih poročil o delu in usmeritvah sledimo močnemu razvoju raznih panog gospodarstva v zamejstvu. Izredna sposobnost, hitro vključevanje v razne možnosti, ki jih je prinašal čas, so značilni za slovenske gospodarstvenike, ki so se znali vključiti v tok in se razširiti na celotno naseljitveno področje Slovencev v deželi Furlaniji - Julijski krajini. Zato so tudi leta 1969 sprejeli novo imenovanje Slovensko gospodarsko združenje za deželo Furlanijo - Julijsko krajino. V večji ali manjši meri so se Slovenci vključili v vse veje gospodarstva razen pomorstva, ladjedelništva, zavarovalništva in velike industrije.

Pomembno je bilo leto 1975, ko so bili podpisani osimski sporazumi, saj so določila gospodarskega sporazuma dajala nove pobude medsebojnega gospodarskega in tehničnega sodelovanja (člen 6). Na 12. občnem zboru so še enkrat spremenili ime v Slovensko deželno gospodarsko združenje. Deželni sedež je bil v Trstu, pokrajinska v Trstu in Gorici, leta 1986 pa so odprli pokrajinski sedež odbora tudi v Beneški Sloveniji. Pomembno je bilo vse večje vključevanje predstavnikov združenja v številne komisije, odbore in predstavništva v deželi.

Huda kriza v najbolj uspešni panogi bančništvu, je v letu 1993 zelo prizadela slovensko gospodarstvo in se je vlekla kar nekaj časa. Pahor je temu problemu namenil samostojno poglavje, kjer je potegnil določene paralele z obdobjem po prvi svetovni vojni, propadanjem Jadranske banke in posledicami, ki so bile uničujoče tako v enem kot v drugem obdobju. K poglobljanju krize Kmečke banke iz Gorice in Tržaške kreditne banke, so pripomogli razni ukrepi italijanske države in marsikdaj nerazumevanje matične domovine. Avtor je kritičen tudi do poslovanja in nekaterih odločitev bančnih ustanov, ki so z napačnimi odločitvami dale osnovo za razvoj krize.

V posebnih poglavjih so podani pregledi gospodarskega razvoja po drugi svetovni vojni za Goriško, Beneško Slovenijo, Rezijo in Kanalsko dolino.

Prav tako je podrobno razložen problem odtujevanja slovenske zemlje na Tržaškem, ki je prizadel tako posameznika kot skupnost in je bil rezultat načrtnega dela. Kot primer je izpostavljena občina Devin - Nabrežina, ki je bila leta 1945 skoraj 100% slovenska, danes je delež slovenskega prebivalstva okoli 30%. Zemljo so razlastili in zgradili begunska naselja za begunce iz Istre.

V knjigi so na koncu objavljeni sezname odborov in odbornikov Slovenskega deželnega gospodarskega združenja od leta 1946 do leta 1998, kot so bili izvoljeni na občnih zborih od prvega leta 1946 do dvaindvajsetega leta 1998.

Utrinki iz delovanja vseh odborov združenja v prehojenih letih, so polni pomembnih podatkov in tudi pri tej knjigi lahko zapišemo, da bi italijanski prevod moral slediti slovenski izdaji. Dodan pa je krajši povzetek v angleškem jeziku.

Mogočen vtis naredi na bralca takoj ko vzame knjigo v roke njena izredno razkošna in reprezentančna oprema. Bogate so ilustracije, fotografije predstavnikov in tudi številne fotografije dokumentov, krajev, prireditev, ki dopolnjujejo samo vsebino. Rdeča nit delovanja gospodarstva, ki se vleče 150 let je predstavljena tudi v povezavi s politično, narodno, kulturno, športno in medijsko rastjo. Avtor s sodelavci je svoje delo oprl na arhivske vire, ki jih je zbral v slovenskih in italijanskih arhivih in uporabil obstoječo literaturo, ki v celoti ali delno obravnava ta prostor. Izpostavljeni so predvsem trije vidiki: prisotnost in pomen Slovencev v Trstu in Gorici v gospodarstvu od srede 19. stoletja do danes, vloga in pomen slovenskega gospodarstva, ki je del furlanskega, goriškega in tržaškega gospodarstva in ima kot tako svojo vlogo in pomen v italijanskem in slovenskem gospodarstvu. Obdelana pa je še pot delovanja stanovske organizacije in tesna povezanost gospodarstva z ostalimi področji. V publikaciji se tako prepletata preteklost in sedanost, 150 let izredno zanimive, žive zgodovine gospodarskega življenja Slovencev na tem izpostavljenem prostoru.

Metka Gombač

Minařikova zbrana dela I., Maribor 2000, 658 strani

V začetku leta 2000 je v Mariboru izšla zajetna publikacija z naslovom Minařikova zbrana dela I., ki jo je uredil Štefan Predin, mag. farm., založile pa so jo Mariborske lekarne Maribor v nakladi 500 izvodov. Zajetna publikacija med drugim obeležuje tudi praznovanje 50. obletnice Slovenskega farmacevtskega društva in njegove mariborske podružnice.

Izredno marljivemu raziskovalcu zgodovine farmacije Štefanu Predinu, mag. farm., je uspelo do sedaj zbrati večino Minařikovih del. Ocenjujejo, da bi jih bilo mogoče objaviti v dveh obsežnih zvezkih, vendar v ta opus niso vključena besedila, ki so že izšla v monografski obliki (Pohorske steklarne, Od staroslovanskega vraštva do modernega

zdravila, Olimlje, historična lekarna v sliki in besedi).

Urednik je v prvi knjigi zbral 65 razprav, člankov in komentarjev, ki predstavljajo pomemben del raziskovalnega opusa znamenitega mariborskega lekarnarja in mednarodno priznanega strokovnjaka za zgodovino farmacije in medicine, pokojnega mag. ph. Franca Minařika. Dela so bila objavljena časopisih: *Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae*; *Acta pharmaceutica jugoslavica*, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, *Črtice iz zgodovine kranjske farmacije*, *Enciklopedija Jugoslavije*, *Framacevtski glasnik*, *Framacevtski vestnik*, *Glas apotekarstva*, *Pharmazeutische Monatshefte*, *Pharmazeutische Post*, *Tagespost*, *Veröffentlichung der Internationalen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie*, *Vjestnik lekarnika*, *Zdravstveni vestnik* ter v zbornikih *Zbornik 2. kongresa farmaceuta Jugoslavije*, *Die Vorträge der Hauptversammlung der IGGP 1956 in 1967* ter v *Zborniku farmacevtsko-zgodovinskega kongresa za leto 1957 in 1967*.

V obsežnem projektu zbiranja in priprave besedil za prvo knjigo so ob uredniku sodelovali še prof. Antoša Leskovec, ki je poskrbel za prevode Minařikovih besedil iz nemščine v slovensščino, pa tudi za prevod njegovega življenjepisa v nemški jezik. Slovenska in nemška besedila je lektorirala Mojca Kositer. Celoto je oblikoval dr. Andrej Predin, za tisk pa so poskrbeli v tiskarni vb Rogina d.o.o. Radizel.

Urednik je pri sistematizaciji Minařikovega opusa skušal upoštevati dva principa: časovnega glede na zaporedje objavljenih del in snovnega glede na njihovo vsebino. Zaradi velike dinamičnosti raziskovalnega dela, pa tudi različnosti tem, ki se jih je avtor loteval, je urednik razvil dokaj kompleksen klasifikacijski sistem, sestavljen iz 6 poglavij in uvodnih besedil.

Po uvodni besedi urednika (str. II - III), v kateri je med drugim zapisal, da delo neke osebe lahko ocenjujemo šele tedaj, ko imamo pregled nad vsem, kar je napravila, sledi življenjepisa mr. ph. Franca Minařika z naslovom *Iz Minařikovega življenja* (str. 1-15) izpod peresa Štefana Predina, mag. farma., ter prevod v nemški jezik (str. 17-34). V njem je zapisano, da je bil Minařik rojen na Smolniku pri Rušah, šolal pa se je v Rušah, Mariboru, Moedlingu, Chodovu in v Gradcu, kjer je končal študij farmacije. Po končanem študiju se je najprej zaposlil v Gradcu, nato je bil v letih 1914-1915 vpoklican v avsto-ogrsko vojsko. Leta 1916 je so ga odpustili iz vojske in ga poslali v lekarno na Bledu, a že leta 1927 je Minařik kupil lekarno v Mariboru, kjer je živel in del do svojega življenja.

V prvem poglavju z naslovom *Materia medica* (str. 35-197) je urednik v podskupino "A" razvrstil

Minařikove razprave o nekaterih zdravilnih rastlinah. Kot zanimivost tega poglavja naj omenimo slovenski prevod Minařikovega prvenca z naslovom *Iz zgodovine lepega jegliča* (str. 37-39), ki je bila objavljen v Gradcu leta 1913 nemškem jeziku. Temu sledijo razprave z naslovi *Mandragora* (str. 41-61) iz leta 1947; *Tannacetum* (str. 63-73) iz leta 1951 ter razprava *Iz zgodovine poljske košeniljke* (str. 75-80) iz leta 1964.

V podskupini "B" pa najdemo Minařikove razprave o zdravilih, ki jih je priznavala t.i. šolska medicina v 16., 17. in 18. stol. s posebnim poudarkom na območje današnje Slovenije. Skupino sestavljajo razprave z naslovi: *Naša meteria medica v 16. stoletju* (str. 83-104) iz leta 1952; *Naša meteria medica v 17. stoletju* (str. 105-117) iz leta 1954, *9. Zaloga Mucherjeve lekarne in drugih kranjskih lekarn v 17. in začetkom 18. stoletja* (str. 119-136) ter *Slovenske "na rokah" pisane zdravilske bukve iz leta 1759* (str. 137-147) iz leta 1946.

V podskupino "C" pa so razvrščene Minařikove razprave o posameznih oblikah zdravil. *De pilulis* (str. 151-157) je krajša razprava iz leta 1926 tej sledi razprava *Aquae destilatae* (str. 159-178) iz leta 1950. Že leta 1926 pa je napisal v nemškem jeziku prispevek z naslovom *Opis nekaterih zgodovinskih predmetov iz lekarne Neumarkt pri Bolzanu* (str. 179-192), v zbranih delih prevedena v slovenski jezik. Skupino zaključuje *Popis stare lekarniške omarice* (str. 193-197) iz leta 1926, ki jo je mr. Hugon Roblek, lekarnar na Bledu prinesel iz Neumarkta na Tirolskem.

Drugo poglavje je v celoti posvečeno razpravam o staroslovanskem in ljudskem zdravilstvu (str. 199-239). Tako velja omeniti razprave z naslovom *O staro-slovanskem svečenikih, čarodejih in vračih* (str. 201-207) iz leta 1951, *O nekaterih strupenih, omotičnih in zdravilnih rastlinah starih Slovanov* (str. 209-222) iz leta 1953, *O slovanskih amuletih in priveskih* (str. 223-229) iz leta 1954 ter *Demoni, zdravje in bolezni v slovanski mitologiji in ljudski tradiciji* (str. 231-239) iz leta 1970.

V tretjem poglavju je urednik zbral Minařikove razprave o delu v lekarnah (str. 241-330). Zaradi pestrosti vsebin je celotne poglavje razdeljeno na tri sklope.

Prvi skop predstavljajo krajše razprave o utežeh in merah v lekarništvu. Tako je Minařik že leta 1920 objavil razpravo z naslovom *O starih utežeh* (str. 243-245), naslednje leto *O funtih in gramih v Rusiji in na Francoskem* (str. 247-250), razprava z naslovom *O izvoru dvanajstinske delitve stare lekarnarske uteži* (str. 251-254) je bila objavljena v nemškem jeziku leta 1924. Istega leta je bila objavljena tudi razprava z naslovom *O granu in njegovem vplivu na medicinsko libro* (str. 255-258). Leta 1925 pa je v nemškem jeziku izšla razprava z

naslovom *O francoski lekarniški uteži* (str. 259-263).

Drugi sklop sestavljata dve razpravi o opremi in lekarniški taksi. Prva nosi naslov *8. Inventar lekarne Jakoba Murher-ja v Novem mestu (1640)* (str. 267-274), druga pa *Nekaj slik iz farmacevtsko-historične zbirke lekarnarja Mr. B. Levičke v Trziču* (str. 275-282) iz leta 1926.

Tretji sklop sestavljajo razprave o najstarejših pri nas najdenih navodilih in predpisih, ki so urejali delovanje lekarn ter vlogo lekarnarjev in njihovih pomočnikov pri pripravljanju in izdelovanju zdravil, zaračunavanju za opravljeno delo ter pri izdajanju posameznih zdravil. Šest krajših razprav nosi naslove: *Navodila za deželnega lekarnarja v Novem mestu in njegova pismena obljuba (1598)* (str. 285-293), *Kako je nastal lekarniški red iz leta 1710* (str. 295-301), *Lekarniški red za Ljubljano in Novo Mesto* (str. 303-307) iz leta 1926, *11. Kranjski lekarniški red 1710* (str. 309-316), *Nekaj opomb k ljubljanski delovni taksi iz leta 1710* (str. 317-326) iz leta 1926 in *O nadzorovanju lekarn* (str. 327-330).

Razprave o alkimiji in alkimistih so nastale v letih 1918 do 1928. V nemškem jeziku je objavil razpravo z naslovom *Nekaj o stari zlatarski umetnosti* (str. 333-339) iz leta 1918 tej pa sledijo razprave *O alkimiji na Kranjskem* (str. 341-345) iz leta 1925, ki jo je dopolnjeno pod istim naslovom objavil dve leti v nemškem jeziku (str. 347-352). Tej sledita prispevka z naslovi *O stremolskih alkemistih* (str. 353-357) iz leta 1927 in *Razprava ljubljanskega alkemista Raina o tekočini »alkaest« (1680)* (str. 359-368) iz leta 1928. Poglavje zaključuje *Geslo o alkimiji na Slovenskem v Enciklopediji Jugoslavije* (str. 369) iz leta 1983.

V petem, najobsežnejšem, poglavju z naslovom *Iz zgodovine samostanske farmacije* (str. 371-591) so zbrane Minařikove razprave, ki odsevajo njegovo posebno naklonjenost do lekarniške dejavnosti različnih redov. Prvi dve razpravi v prvem sklopu o samostanskih redovih nosita naslove *O hospitalnih viteških redih na slovenskem* (1. in 2. del) (str. 373-402) iz let 1957 do 1963. Pri tem se podrobneje loti predstavitev templarjev, hospitalcev in križnikov. Tema razpravama sledijo krajši prispevki z naslovi: *Zdravilstva vešči menihi (infirmarij)* (str. 403-405), *O bolnikih in zdravilih cisterijanov* (str. 407-408) v nemškem jeziku iz leta 1925, *O bolnikih in zdravilih v cisterijanskih samostanih* (str. 409-411) iz leta 1925; sklop zaključuje razprava *O belih menihih, njihovih bolnikih in zdravilih* (str. 413-424) iz leta 1946.

Drugi sklop petega poglavja je posvečen lekarni v Olimlju z naslednjimi razpravami: *Grad Olimlje in Pavlinci* (str. 427-442) iz leta 1940; *Freske v nekdanji samostanski lekarni v Olimju (1780)* (str. 443-453) v nemškem jeziku iz leta 1956

ter *Zdravstveno zgodovinski motivi na freskah v gradu Olimje* (str. 455-471) v hrvaškem jeziku iz leta 1962.

Tretji sklop tega poglavja sestavljajo krajše razprave o samostanskih lekarnaricah: *O prvih apotekaricah v Slovenji v Radljah (Marenberg) v 17-18 stol* (str. 475-483) iz leta 1956, *Vesti o nekaterih samostanskih lekarnaricah 17 in 18. stoletja* (str. 485-492) v nemškem jeziku, *Margareta Labasser prva po imenu znana lekarnarica v Sloveniji* (str. 493-496) iz leta 1956.

Četrti sklop sestavljajo razprave, ki se nanašajo na lekarni usmiljenih bratov v Ljubljani in v Nazarjah z naslovi: *Iz zgodovine nekaterih samostanskih špitalov in samostanskih lekarn v Štajerski* (str. 499-522) v nemškem jeziku iz leta 1916, *1. lekarna usmiljenih bratov v Ljubljani (1787-1811)* (str. 523-533), *Lekarna v Nazarju* (str. 535-538) iz leta 1952.

Peti sklop sestavljajo razprave, ki se nanašajo na najstarejše zapise o zdravilih pri nas: *Iz samostanskih knjižnic* (str. 541-550), *O starejši naravoslovni literaturi v Žički kartuziji* (str. 551-557) iz leta 1958, *Podatki o zdravstvu v Žički dolini do leta 1782 (Literatura, zdravniki, lekarnarji, hospital)* (str. 559-575) iz leta 1958, *K zgodovini lekarne, biblioteke in špitala najstarejšega srednjeevropskega kartuzijskega samostana v Žičah (Seiz)* (str. 577-584) v nemškem jeziku iz leta 1957, *Zdravstvo v Žički dolini v najstarejšem dobi* (str. 585-591) iz leta 1972.

Šesto poglavje sestavljajo krajše razprave in članki o kultu Kozma in Damjana kot zavetnikov medicine in farmacije ter alegorična upodobitev Kristusa kot lekarnarja. Poglavje nosi naslov *O Kozmu in Damjanu ter o Kristusu kot lekarnarju* (str. 593-658). Naslovi razprav so: *Sveta Kozma in Damijan kot lekarnarja* (str. 595-601) v nemškem jeziku iz leta 1913, *Svetnika Kozma in Damijan v ljubljanski škofiji* (str. 603-605) iz leta 1924, *Kozma in Damijan, patrona zdravnikov, lekarnarjev in bolnikov, v Sloveniji* (str. 607-622) v nemškem jeziku iz leta 1967, predavanje na Mednarodnem kongresu za zgodovino farmacije v Atenah aprila 1967 z naslovom *Slike in kipi obeh staroveških zdravnikov-lekarnarjev Kozma in Damijan v Sloveniji* (str. 623-640), *Kristus kot lekarnar* (str. 641-644, 645-646, 647-650) pa je naslov treh kratkih sestavkov, ki so bili objavljeni v različnih strokovnih glasilih v letih 1917, 1925 in 1926.

Poglavje končuje seznam 169 slik, ki so objavljene v prvi knjigi zbranih del mag. phar. Franca Minařika.

Minařikovo raziskovalno delo na področju zgodovine farmacije in prizadevanja za širjenje zgodovinske zavesti med farmacevti ni ostalo brez rezultatov. Njegovo neposredno opravljeno delo je

delno objavljeno, a še ni dokončno raziskano. Prepričan sem, da bodo njegovi nasledniki zbrali dovolj energije in izdali še drugo knjigo njegovih zbranih del. Njegovo posredno delo pa je vidno v aktivnostih farmacevtov, ki skrbijo za raziskovanje preteklosti farmacije. Pri tem imata danes gotovo vidno vlogo Štefan Predin, mag. farm. in Lovro Dermota, mag. farm.

Miroslav Novak

Aleksander Videčnik, Zgornjesavinjčani od rojstva do smrti, Mozirje 1999, 170 strani

Neutrudni zbiralec Aleksander Videčnik, ki je Zgornjo Savinjsko dolino prevozil in prehodil po dolgem in počez, je v svoji dvaindvajseti knjigi opisal življenje v tem predelu Slovenije od rojstva do smrti.

V knjigi so popisane različne oblike kulture in navade, ki se spreminjajo s pestrostjo pokrajine od ravninskega do hribovskega predela.

Delo je razdeljeno na več poglavij. V prvem delu prikaže geografsko pestrost pokrajine skozi zgodovinski prerez in medsebojne povezave, kar se odraža v narečju, običajih in avtor pravi celo v "kuharskih posebnostih". V sestavku o kruhu, kateremu danes posvečamo premalo pomena, Videčnik piše, da je tedaj veljal za osrednjo dobrino, ki je človeka spremljala od rojstva do smrti. Navaja tri: pogača ob rojstvu, poročna pogača in kruh, ki so ga delili ob sedminah revežem in ga pekli posebej v ta namen.

V sestavku o obredih je razvidno, da so ljudje uživali v raznih obredih kamor sodijo krst, poroka, pogrebne svečanosti, božični in velikonočni, novoletni, pustni in drugi obredi. Ob zaključku večjih del pri hiši, ali na polju ob žetvi, spravljanju pridelkov ali tudi ob cerkvenih praznikih so se poveselili na domačih veselicah. Tako so za vsako priložnost poznali drugačne obrede, ki pa so jih že precej opustili. Nekateri so se ohranili po ljudskem izročilu, nekatere pa skušajo obnavljati in celo vnašati nove in tako popačijo prvotni obred.

Tudi oblačilna kultura se je razlikovala med nižinskim in višinskim prebivalstvom. Z obleko so zelo skrbno ravnali; oblačila so bila obešena na vratih ali osrednjem delu hiše. Omare so pozno postale sestavni del hišne opreme. Zanimiv je opis, kako skrbno so ravnali Solčevani, ko so prihajali k nedeljski maši z bregov po slabi poti; pri sorodnikih v vasi so imeli hranjene obleke v skrinjah. Tam so se preoblekli in po končani maši ali slovesnosti so spet oblekli delovno obleko za pot nazaj. "Tako so predvsem moški svoja oblačila na

svatbah še isti (prvi) dan zamenjali, saj so jim hlapci ali dekle prinesli delovna oblačila v hišo, kjer je bila svatba, tam so se spreoblekli, da so na ta način varovali kmašna oblačila."

Pomembnejši dogodki pa so bili ob rojstvu in krstu, ki so ju spremljali razna ljudska verovanja v zvezi s porodom in krstom, ki se v posameznih predelih niso bistveno razlikovala. Pomembna je bila izbira botrov in njihove obveznosti ob krstu. Teden dni po krstu so pripravljali botrijo, ki so jo kasneje opustili.

Poroka je bila najpomembnejši dogodek ne samo v hiši temveč tudi v kraju, in so jo praznovali posebno slovesno. Ob pripravi za poroko so se zvrstili razni običaji od začetnih svatbenih priprav, do šranganja in sprevoda v cerkev. Ob vseh teh opravilih je bilo veliko petja in plesa.

Tudi ob smrti so še marsikje ohranili stare običaje, vendar pa ne v toliki meri. S smrtjo so bila povezana razna verovanja, ki umrlemu pomagajo pri rešitvi njegove duše. Po pogrebu je bila običajno v vaški gostilni pogrebščina, kar je ostala navada do današnjih dni.

Ko spregovori o vrsti obrednih in drugih kruhov je Aleksander Videčnik opisal, ob kakšnih priložnostih so pekli posebne vrste kruha. Najbolj poznan je bil božičnik, božičnek, poprtnik, namežnik, redkeje pa božični kruh. Poznali so še kruhe: oračk, poženk, prešča, šipanca, Štefanov kravec, kvarni krave, ovsenak in ajdov kruh, ki so ga zelo cenili.

Med ohranjanje kulturne dediščine našega naroda prav gotovo sodi božjepotništvo, ki je bilo zelo razširjeno. Romali so v tuje kraje na Višarje, v Lurd in Maria Zell, največ pa v romarska središča Nova Štifta, Kokarje, Brezje, Radmirje, Nazarje, Sv. Križ nad Belimi Vodami in Petrovče. Romarstvo je pomenilo tudi spokornišvo, saj so romarji prehodili velike daljave, da so prišli pred oltar božjepotnih cerkva. Znane so bile tudi romarske štenge (stopnice), po katerih so nekateri prišli po kolenih do vrha. Ob romanjih so nastale številne pesmi, ki so jih prepevali udeleženci.

V navedenem delu je Aleksander Videčnik zbral neprecenljivo gradivo za ohranjanje kulturne dediščine, zlasti še v pesmih, ki so ostale v spominu starih ljudi. Bogati vsebini sledi notna priloga, ki dokazuje, da je bil tu doma posluh, "srca pa so bila za slovensko pesem". Vsaka kmetija je imela doma kako glasbilo, da so se ob raznih priložnostih lahko poveselili.

Knjiga je izredna vrednota z etnološkega stališča ter ohranjanja zgodovinskega spomina. Naj zaključim z avtorjem: "Brez narodnega ponosa in našega izročila bomo tonili v vplivih tujine in izgubljali svojo narodno bit."

Slavica Pavlič

Navodila avtorjem

Kronika časopis za slovensko krajevno zgodovino je osrednja slovenska revija za lokalno zgodovino. Izdaja jo Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

* Prispjevki, ki jih objavlja Kronika so v slovenskem jeziku. Njihov obseg je praviloma ena avtorska pola, to je do 16 strani običajnega tipkopisa. Članke je treba poslati na sedež uredništva Kronike, to je Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana.

* Članki naj bodo napisani na disketi, ki jo priložite obenem z odtisom teksta. Zaželeno je, da so članki lektorirani. Na disketi naj bo članek, povzetek in izvleček. Ime besedila (file) naj bo ime avtorja članka. Na nalepki na disketi naj bo jasno označeno avtorjevo ime in ime urednika. Povzetek naj predstavi glavne rezultate prispevka in naj ne presega dveh strani (60 vrstic rokopisa), razen v izjemnih primerih. Izvleček naj vsebuje kratek opis prispevka (10 vrstic ali manj), vsebovati mora podatke o avtorju: ime in priimek, akademski naslov, poklic in delovno mesto, ustanovo kjer je zaposlen in njen naslov.

* Vsebinska razčlenitev članka naj bo pregledna in logična. Slikovno gradivo naj bo priloženo posebej. Fotografije naj bodo na hrbtni strani označene z legendo. Legenda (podnapisi) z navedbo nahajališča vira naj bo priložena na posebnem listu.

* Vse opombe morajo biti pisane enotno. Ko delo prvič citiramo navedemo celoten naslov: ime in priimek avtorja, naslov dela (če gre za članek še revijo ali zbornik v katerem je bil objavljen), kraj in leto izida in strani. Pri nadaljnjih navedbah pišemo le priimek avtorja, kratici n.d. (navedeno delo) in strani.

Pri citiranju arhivskih virov navedemo najprej arhiv, nato ime fonda ali zbirke in signaturo oz. številko fascikla, škatle ali arhivske enote. Če navajamo isti arhiv večkrat, lahko uporabljamo uveljavljeno kratico, ki jo prvič navedemo v oklepaju ob polnem naslovu. Na koncu teksta navedemo kratice in vire ter literaturo, ki smo jih uporabljali. Pri kraticah uporabljamo določila Slovenskega biografskega leksikona in si jih ne izmišljamo sami.

* Za prevode povzetkov in izvlečkov v tuje jezike (v nemščino in angleščino) poskrbi revija. Vračamo seveda slikovno gradivo in odklonjene članke.

* Za trditve in za znanstveno korektnost odgovarjajo avtorji člankov. Prispjevki so tudi strokovno recenzirani, recenzentski postopek je anonimen.

Uredništvo Kronike